

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

**«І.ЖАНСУГІРОВ АТЫНДАҒЫ ЖЕТІСУ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕ АҚ
НАО «ЖЕТЫСУСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ И.ЖАНСУГУРОВА»
«ZHETYSU UNIVERSITY NAMED AFTER ILYAS ZHANSUGUROV»**

**«ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ: ОҚУ ҮРДІСІНДЕГІ ЗАМАНАУИ
ӘДІС-ТӘСІЛДЕР (МӘСЕЛЕЛЕР, ТӘЖІРИБЕСІ)»**

атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік (онлайн) конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической онлайн-конференции

**«ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ: СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ
(ПРОБЛЕМЫ, ОПЫТ) В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ»**

MATERIALS

of the international scientific and practical online conference

**«DISTANCE LEARNING: MODERN APPROACHES
(PROBLEMS, EXPERIENCE) IN THE EDUCATIONAL PROCESS»**

УДК 37.0
ББК 74.00
Қ 52

Редакция алқасы

Редакционная коллегия: Қ.М. Баймырзаев (бас редактор), А.С. Бахтаулова (бас редактордың орынбасары), Л.Н. Карашолакова, Н.Ж. Жанатбекова.

Editorial colleague: K.M. Baimyrzaev (editor-in-chief), A.S. Bakhtaulova (deputy of editor-in-chief), L.N. Karasholakova, N.Zh. Zhanatbekova.

«ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ: ОҚУ ҮРДІСІНДЕГІ ЗАМАНАУИ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР (МӘСЕЛЕЛЕР, ТӘЖІРИБЕСІ)» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік (онлайн) конференция материалдары. - Талдықорған, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, 2021. 204 б.

Материалы международной научно-практической онлайн-конференции

Қ 52 «ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ: СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ (ПРОБЛЕМЫ, ОПЫТ) В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ» – Талдықорған, Жетісуский университет им. И. Жансугурова, 2021. 204 с.

Materials of the international scientific and practical online conference

«DISTANCE LEARNING: MODERN APPROACHES (PROBLEMS, EXPERIENCE) IN THE EDUCATIONAL PROCESS» – Taldykorgan, Zhetysu University named after I. Zhansugurov, 2021. 204 p.

ISBN 978-601-216-738-2

Жинақ материалдары білім беру мен ғылым саласында инновациялық зерттеу жұмыстарымен айналысатын ғалымдарға, докторанттарға және магистранттарға арналған.

Материалы сборника предназначены ученым, докторантам и магистрантам, занимающимся исследованиями инноваций в образовании и науке.

Collection of materials is intended for scientists, Master and Doctor students, who are interested in innovative research in education and science.

УДК 37.0
ББК 74.00

ISBN 978-601-216-738-2

© І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, 2021
© Имидждік саясат орталығы, 2021

ПРИВЕТСТВЕННОЕ СЛОВО

**Члена правления-и. о. проректора по академическим вопросам
Жетысуского университета им. И. Жансугурова,
доктора экономических наук, профессора
Калдиярова Д. А.**

Уважаемые гости, преподаватели, молодые ученые!

Приветствуем Вас на международной научно-практической онлайн-конференции «Дистанционное обучение: современные подходы к образовательному процессу (проблемы, опыт)».

Как нам всем известно, в марте 2020 года Президент страны Касым-Жомарт Токаев в целях обеспечения безопасности народа Республики Казахстан объявил в стране чрезвычайное положение. В период пандемии коронавируса ВУЗы страны перешли на обучение, с применением дистанционных технологий путем создания электронной информационной образовательной среды, включающей широкий спектр средств.

Многие ВУЗы Казахстана уже имели определенный опыт внедрения дистанционных технологий в процесс обучения. Жетысуский университет имени Ильяса Жансугурова не отставая от мировых трендов, задолго до объявления карантина начал внедрение дистанционного обучения с помощью собственной платформы Smart Zhetysu.

Сегодня в образовательном процессе применяются оптимальные информационно-коммуникационные технологии такие, как Moodle, Google Classroom, Zoom, Google Hangouts Meet, Cisco Webex Meetings, Skype, Microsoft Teams и другие средства информации.

Однако воспринимать дистанционный формат обучения как временный на период пандемии ошибочно. Работать над совершенствованием дистанционного формата и развитием онлайн образовательных платформ необходимо в долгосрочной перспективе.

В современных условиях возникает необходимость формирования гибкой распределенной системы непрерывного образования на протяжении всей жизни, благодаря которой человек может иметь доступ к глобальным информационным ресурсам и базам данных, постоянно совершенствовать свои профессиональные навыки на протяжении всей своей жизни и которая позволяет ему быть профессионально мобильным и творчески активным.

Разумное сочетание различных форм обучения позволит решить одну из важнейших задач модернизации высшего образования – задачу разностороннего развития обучающихся, их способностей, умений и навыков самообразования, формирования готовности и способностей адаптироваться к меняющимся социальным условиям.

Уверен, что результаты Международной научно-практической онлайн-конференции «Дистанционное обучение: современные подходы к образовательному процессу (проблемы, опыт)» внесут свой вклад в развитие дистанционного образования.

Выражаю благодарность всем участникам конференции и желаю творческих успехов в научно-исследовательской деятельности!

UDC 51

METHODS OF PREPARING STUDENTS-MATHEMATICIANS TO GUIDE THE DEVELOPMENT OF LOGICAL THINKING OF STUDENTS

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor **Smagulov E. Zh.**

Doctoral student **Yesseykyzy A.**

Zhetysu University named after Ilyas Zhansugurov, Taldykorgan

E-mail: aiym.yesseykyzyy@gmail.com

In the experimental work carried out during the pedagogical practice of students, it confirms the need and effectiveness of establishing close interdisciplinary connections, the unity of didactic, methodological and special training, the use of special tasks in the course of pedagogical practice in order to form the necessary professional knowledge of skills and abilities in future teachers for competently managing the development of mathematical and logical thinking of schoolchildren.

Key words: logical thinking, mathematics, logic, mathematical thinking, formation and development of thinking

Студенттердің педагогикалық практикасы кезінде жүргізілген эксперименттік жұмыста пәнаралық тығыз байланыстар орнатудың қажеттілігі мен тиімділігін, дидактикалық, әдістемелік және арнайы дайындықтың бірлігін, болашақ мұғалімдерде оқушылардың математикалық және логикалық ойлауын дамытуды Құзыретті басқару үшін қажетті кәсіби білім мен дағдыларды қалыптастыру мақсатында педагогикалық практика барысында ерекше тапсырмаларды пайдалануды растайды.

Тірек сөздер: логикалық ойлау, математика, логика, математикалық ойлау, ойлауды қалыптастыру және дамыту

В проведенной экспериментальной работе во время педагогической практики студентов подтверждает необходимости и эффективности установления тесных межпредметных связей, единства дидактической, методической и специальной подготовки, использования особых заданий в ходе педпрактики с целью формирования у будущих учителей необходимых профессиональных знаний умений и навыков для компетентного руководства развитием математического и логического мышления школьников.

Ключевые слов: логическое мышление, математика, логика, математическое мышление, формирование и развитие мышления

The complex program of professional and pedagogical training of future teachers developed by us requires the implementation of a system of influences. It includes theoretical and special training, broad practical training, educational activities, purposeful extracurricular and research work.

According to the curriculum, the content of higher education consists of three groups of academic disciplines. The first group includes social sciences. The next group includes psychological and pedagogical sciences, private methods, special courses and special seminars, school studies, etc. The third group contains special educational disciplines.

Social and political disciplines are studied according to a single plan, according to uniform curricula, and each young specialist with a higher education is given knowledge about the basic laws of the development of nature and society, and forms his scientific and dialectical worldview. But their professionally oriented teaching, connection with mathematics, with psychological, pedagogical and methodological disciplines make a significant contribution to the methodological preparation of a secondary school teacher to guide the development of mathematical thinking in schoolchildren.

The educational disciplines of the second group play important functions in the formation of students' professional readiness. It is they who have as their direct purpose the formation of the student's personality as a teacher and as an educator, turning the whole set of theoretical knowledge, skills and abilities they have received into a tool for professional and pedagogical activity, make the future teacher suitable for managing learning, upbringing and development schoolboy. This was also reflected in the assessment of the importance of the disciplines studied in preparation for guiding the development of mathematical thinking of schoolchildren, given by the students of the control and experimental groups before the first pedagogical practice in the 3rd year and after the second - in the 4th year. High coefficients of significance correspond to the academic disciplines of the second group, conditionally identified by us. When calculating the significance coefficient, we used a five-point scale proposed by L.F. Spirin and V.A. Slastenin [1, p. 27]. The scores corresponded to the following indicators of significance: score "5" - "very significant", score "4" - "significant", score "3" - "rather significant than not significant", score "2" - "rather insignificant, what is significant", score "1" - "insignificant".

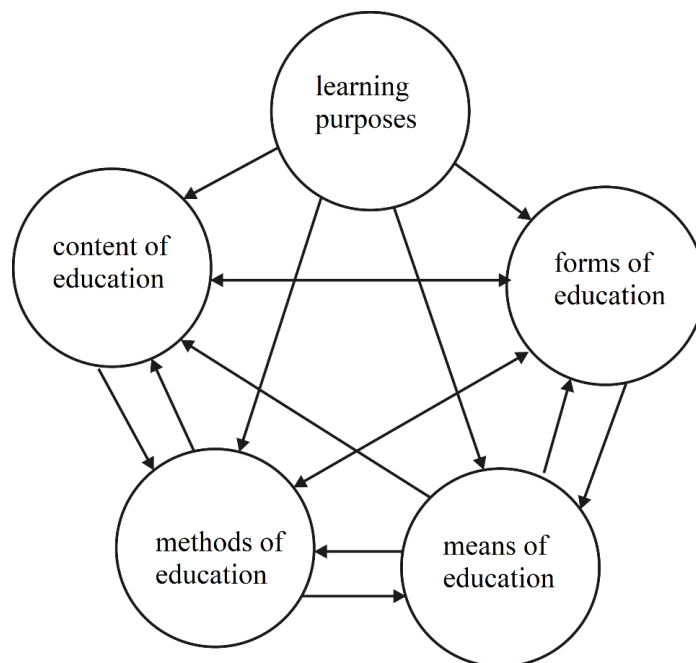
In order to thoroughly analyze and identify all the possibilities for the effective preparation of future teachers for the pedagogical activities we have identified, we also asked school teachers, 4th year students, graduates - trainees of the Physics and Mathematics Faculty to evaluate the role and place of various forms of educational work in the university in this direction: a) lectures; b) seminars and laboratory-practical classes; c) problem groups; d) circle work; e) research work, etc.

Working teachers noted all the named types of activities. Lectures are viewed as theoretical training, contributing to the acquisition of knowledge, the rest of the classes - as practical. The importance of lectures and laboratory-practical classes in mathematics and mathematics methods is especially emphasized. But at the same time, they point out the need for special training. For example, some teachers believe that it is imperative to be familiar with the psychological and didactic foundations of teaching mathematics in high school at a university. Students, along with all types of classes, highlighted the need for special training (they attended the course "Preparation for the management of the cognitive activity of schoolchildren"), the formation of special knowledge, skills and abilities.

Thus, a wide questionnaire survey among teachers, materials collected on this basis, supplemented by significant fixed observations and subjected to creative analysis, allowed us to create a comprehensive program for preparing a future teacher to guide the development of mathematical thinking of schoolchildren and, for its implementation, to determine the unity of didactic, special and methodical training.

But the didactic training of the future teacher is also conditioned by the level of didactics development. The subject of didactics in the available generalizing works and manuals is briefly defined as the content of education and the organization of the learning process. More fully this subject is defined as follows: "these are the goals, content, patterns, methods and principles of teaching" [2, p.8]. This definition covers the objective sphere to which didactic research is directed. So, N.L. Khan [3], exploring some of the features of the didactic preparation of the future teacher for the organization of collective cognitive activity of students, identified the following elements of this system: knowledge of the theory of the pedagogical process, its essence, patterns, contradictions, as driving forces, its structures; systematic management of all components and their pedagogical instrumentation associated with the creative application of knowledge; knowledge of the modern theory of learning, without which the organization of cognitive activity is impossible (the theory of the staged formation of mental actions); knowledge of the theory of the children's collective, ensuring its formation in the process of educational activities; knowledge of the essence and types of work, revealing the collective cognitive activity of students; possession of research methods of pedagogical phenomena. The work on the development of the mathematical thinking of schoolchildren is also based not only on a certain content, but also on the corresponding didactic principles and methods. In view of the fact that "at the present stage, the connection between didactics and methodology appears in the form of their closest interaction, mutual

enrichment and interpenetration" [3. p.6], when developing the content of didactic and methodological training of future teachers on the problem under study, we also took into account the methodological system of teaching individual subjects in secondary school, developed by the sector of primary education, research institute of content and teaching methods, a structure that can be represented in the form of a block diagram (Scheme 7).

Scheme 7 - Block diagram of the structure of the methodological system of teaching a separate subject in secondary school

The scheme reflected not only the main components, but also the two-sided connections between them [5, p.7]. The functioning of the existing methodological system will be subject to certain laws. So, in the course of the current restructuring of secondary education in connection with the school reform in our republic, society formulated a social order for the school, which determined the goals of teaching mathematics. By virtue of the approach we have chosen and, proceeding from the leading position of the learning objectives in relation to the rest of the components of the system, any change within it must correlate with the learning objectives, in this regard, it became essential to improve the content of education, methods, forms and teaching aids. All this should be taken into account when preparing a future teacher on the problem we are researching, since it is impossible to give a student the "most modern education", to ensure a high level of his intellectual development, a creative attitude to work, without purposeful work to develop his mathematical thinking ...

Mathematics lessons are called upon to play a significant role in solving this problem, for which the student must prepare during his studies at the university. For this, through the joint efforts of didactics and methodologists, it is necessary to form the following professional and pedagogical skills in them: to comprehensively plan the teaching and educational tasks of the lesson and its structure, taking into account the internal logic of the educational material and the gradual movements of the thoughts of children; purposefully intensify their educational and cognitive activity, deploying a living process of cognition in the lesson; to provide a developing and upbringing nature of training so that the communication of knowledge does not fit "into the Procrustean bed of the formal scheme" [278, p.37]. For this purpose, we have drawn up and published special "Plans of seminars and laboratory-practical classes in the methodology of teaching mathematics." At the same time, based on the goal of improving teacher training, specific tasks were set:

- 1) purposefully consolidate and deepen the knowledge gained by students at lectures on the methodology of mathematics with the involvement of knowledge acquired by them in the study of mathematical disciplines, pedagogy, psychology and other disciplines of the curriculum;
- 2) to form the skills of independent work with pedagogical, methodical literature and its creative use;
- 3) teach to perform a variety of exercises that require the use of theoretical knowledge in solving various methodological problems, questions, problems arising in the practice of teaching secondary school students;
- 4) develop the professional and mathematical thinking of students and contribute to the acquisition of skills in the practical application of logical operations when teaching at school;
- 5) equip students with certain methodological skills and introduce them to the practical work of schools, form specific methodological qualities necessary for the pedagogical activity of the future teacher.

When establishing the criteria for readiness, we took into account that the professional readiness of a mathematics teacher to guide the development of students' mathematical thinking can and should be considered as an integral manifestation of personality, i.e. not only at the functional, but, above all, at the personal level. As a holistic education of the teacher's personality, it combines psychological, scientific-theoretical, practical and psychophysiological readiness.

Psychological readiness is expressed in the teacher's deep understanding of the social significance of the development of students' mathematical thinking, the upbringing of a creatively thinking student's personality; in the knowledge of the tasks facing him and the foundations of the organization of the educational process in order to develop the mental activity of students; in leadership in their work with socially significant motives that do not contradict personal aspirations; in active actions in solving assigned tasks and getting satisfaction from their solution. Ultimately, it is determined by the professional and pedagogical orientation of the individual.

Scientific and theoretical readiness is characterized by the necessary amount of knowledge of the scientific foundations of the theory and methods of guiding the development of mathematical thinking of schoolchildren; patterns of all-round development and social formation of the personality; patterns of mental development of a child, individual psychological characteristics of a personality at different age stages.

Practical readiness is due to the presence of such general pedagogical and special skills formed at the appropriate level as the ability to plan and organize all types of educational and extracurricular activities in mathematics, aimed at the formation of components of mathematical thinking, taking into account the peculiarities of the course of the mental activity of schoolchildren at each stage of cognition, as well as skills setting educational and cognitive tasks for students and teaching methods for solving them, mastering mental operations: comparison, analysis, synthesis, abstraction, generalization, concretization and teaching them to students.

Psychophysiological readiness in our study was determined by the presence of appropriate prerequisites for the successful management of the activities identified by us, the formation of professionally significant personal qualities, basic on the development of pedagogical abilities, characterized by a high level of professional mathematical thinking and a desire for self-improvement.

In the course of the study, it was found that the real level of readiness of young teachers in the discussed plan does not correspond to modern requirements. Taking this circumstance into account, we have identified and substantiated the pedagogical conditions and ways of special training of future mathematics teachers to guide the indicated development.

The process of formation of readiness should begin with familiarizing students with professionally determined requirements for a teacher in connection with the development of mathematical thinking of schoolchildren, starting from the first year, as well as with determining a system for implementing the requirements for the necessary knowledge, skills and abilities. As a result of identifying the possibilities of educational disciplines, pedagogical practices,

extracurricular and research work, it is necessary to achieve: consistency and coordination of the activities of teachers leading equal forms of training in the course of theoretical and practical training of students: building a step-by-step methodology for the formation of readiness.

As a result of strengthening the logical and didactic unity of the educational process, eliminating duplication of educational and program material, ensuring its continuity and continuity from the standpoint of the formation and development of the allocated knowledge, skills and abilities of graduates, justified introduction of additions to the content of classes by teachers, emphasizing the necessary issues related to the formation of readiness, in part, special theoretical training can be provided. At the same time, the professional orientation of the mathematics course is of great importance: the establishment of subject parallels in the study of issues directly related to the school mathematics course; organization of research and extracurricular work of students on the problems of the development of schoolchildren's thinking; the formation of professional and mathematical thinking of students; instilling a sense of respect for the teacher's profession based on the formation of value attitudes towards such qualities of a teacher as breadth, awareness, accuracy of formulations, consistency, persuasiveness in judgments, skills of professionally directed independent work, the ability to navigate in the rapid flow of scientific - methodical information on the teaching of mathematics at school; fostering a sense of professional responsibility for the ability to form in children the foundations of a culture of thinking in the process of teaching mathematics. And the teaching methodology should more effectively contribute to the formation of special skills and abilities. This is the obligatory inclusion of students in the modeling of pedagogical situations and arming them with a methodology for their solution, for which it is necessary: purposeful consolidation and deepening of the knowledge gained by students at lectures on the method of mathematics with the involvement of the knowledge acquired by them while studying the courses of the theoretical foundations of primary education mathematics, pedagogy, psychology and other disciplines of the curriculum: equipping them with certain skills and familiarizing them with the pedagogical work of schools, the convergence of teaching methods with the methods of forthcoming pedagogical activity; the formation of specific methodological qualities.

REFERENCES:

1. Сластенин В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки. – М.: Просвещение, 1996. – p.159.
2. Богоявленский Д. Н. Формирование приемов умственной работы учащихся как путь развития мышления и активизации учения //Вопросы психологии, 1962, №4. - p.74-82.
3. Бекболганов Ерик Жумабаевич, Баймуханов Буркит Баймуханович, Избасарова Махира Амирхановна Развитие логического мышления младших школьников как педагогическая проблема // Евразийский Союз Ученых. 2016. №1-3 (22). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitiye-logicheskogo-myshleniya-mladshih-shkolnikov-kak-pedagogicheskaya-problema-1> (date of request: 11.04.2021).
4. Смагулов Е.Ж. Самостоятельная работа как основа развития мышления и как средство реализации взаимосвязи различных форм мыслительной деятельности учащихся в процессе обучения математики //Вестник АГУ им. Абая. Серия физико-математических наук. – Алматы, 2003. - №2. – С.101-102. (co-authored with S. M. Seitova).
5. Смагулов Е.Ж. Педагогические условия подготовки студентов педвузов к руководству формированием математического мышления учащихся //Высшая школа Казахстана. – Almaty, 2004. - №4. – P.128-131.

ӘОЖ 371.1

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ОЙ-ПІКІРЛЕР

Абдімомын Ж., 6В01101 «Педагогика және психология» мамандығы, 1 курс студенті
Ғылыми жетекшісі: **Әліпбек А. З.**, п.ғ.к., доцент м.а.

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент қ.

Бұл мақалада Ыбырай Алтынсарин шығармаларындағы педагогикалық ой-пікірлер жайында қарастырылады. Сонымен қатар, ағартушының еңбектері болашақ ұрпақ үшін рухани қазынаға айналатыны нақтыланған.

Тірек сөздер: *Ы.Алтынсарин, шығармалар, педагогика, ой-пікір, тәрбие, ағартушы, рухани қазына.*

В этой статье рассматриваются педагогические идеи в произведениях И.Алтынсарина. Кроме того, здесь уточняют, что труды просветителя являются духовным сокровищем для будущих поколений.

Ключевые слова: *И.Алтынсарин, произведения, педагогика, идея, воспитание, просветитель, духовная сокровища.*

This article considers pedagogical ideas in the works of I. Altynsarin. In addition, it clarifies that the works of the enlightener are a spiritual treasure for future generations.

Key words: *I. Altynsarin, works, pedagogy, idea, education, enlightener, spiritual treasures.*

Әр уақытта, әр түрлі тарихи кезеңдерде әлеуметтік құбылыстар өздерінің талантты өкілдерін ашатыны белгілі. Олар халықтың тарихына елдің бақытсыздығы мен мұқтаждығын көріп, өз халқына осы қажет махаббатын шақырған, туған халқының игілігі үшін бар күш-жігерін салған достас азаматтар ретінде кірді. Мұндай азаматтардың жақсы дәстүрлері ұрпақтан-ұрпаққа беріліп, елдің тарихи, мәдени өміріне айтарлықтай әсер етті.

Халықта «жақсы есім өлмейді, ғалымның хаты өлмейді» деген дана мақал бар. Тарихта аты-жөні мен хаты өлмегендердің бірі, XIX ғ. ағартушысы, этнограф-Ыбырай Алтынсарин. Ұлы ағартушыға оқу-тәрбие қызметін қамтитын басқа да жұмыстарды орындау жүктеледі. Орынбор генерал-губернаторының тікелей тапсырмасы бойынша Торғайда төрт рет уездік судья (1868-1879), Торғай уездік бастығының аға көмекшісі (1876-1879) қызметтерін атқарды.

Ы. Алтынсарин – балалар әдебиетінің атасы. Бүкіл өмірін қазақ балаларын оқытуға арнады. Ыбырайдың әдеби шығармалары балалар әлеміне өте жақын. Сондықтан ол қазақ балалар әдебиетінің атасы деп аталады. Ыбырай өз заманының ең озық әдістерін қолдана отырып, балаларға ана тілінде білім беру арқылы оқу-тәрбие жұмысына ерекше көңіл бөледі. «Қазақ хрестоматиясы» оқулығын, «қазақ тілін оқытуға арналған бастапқы құрал» дидактикалық құралын жазды. Бұл кітаптарда Отанға, еңбекке, батылдыққа деген сүйіспеншілік ешқашан өз мағынасын жоғалтпайды және ағартушы хрестоматияның алғы сөзінде оқулық жазу мақсатын тұжырымдады: «осы кітапты құрастыра отырып, мен, біріншіден, орыс-қазақ мектептерінде тәрбиеленетін қазақ балаларына арналған оқу кітабы, сондай-ақ халықтың барлық оқуларына жарамды кітап болуға ұмтылдым». Ыбырайымның өндірісін оқыту оқушылардың бойында ізгілік, әділеттілік, азаматтық сезім, кеңес, қамқорлық, қарапайымдылық сияқты адамгершілік қасиеттерді қалыптастыруға көмектеседі [1].

Отан от басынан басталады, ата ана мен баланың арасындағы өзара сыйластық, ыстық ықылас «Балқожаның оқудағы баласына жазған хаты» және «Ананың сүюі»

өлеңдерінде ананың баласына деген шексіз сүю, патриоттық сезімге тәрбиелейді және бала тәрбиесіндегі ата-ананың рөлін де естен шығармайды. Ыбырай әңгімелері өсіп келе жатқан жастарды еңбек қор болуға, талапты, жігерлі, маңдай термен тапқан нанның дәмі тәтті екендігін үйретеді «Атымтай Жомарт» әңгімесінде халық арасындағы Атымтай Жомарт еш нәрсеге мұқтаждығы жоқ ол ылғи еңбектеніп, жұмыс істейді. Күн сайын өз бейнетімен тапқан пұлға нан тауып жесем, сол нәр болып бойыма тарайды. Еңбекпен табылған дәмнің тәттілігі өзгеше - дейді. «Әке мен бала» әңгімесінде еңбекке жастарды тәрбиелеу мәселесін ерекше атап көрсетеді. Ыбырай бұдан басқа шығармаларының тақырыптары кейінгі жастарға үлгі Өйткені хрестоматияға Ыбырай өзінің педагогтық мақсатына лайықтай жазған тәрбиелік мәні жоғары көптеген шағын әңгімелерін, өлеңдері мен ауыз әдебиеті үлгілерін, сондай-ақ, орыс педагогтары мен айтулы орыс қаламгерлерінен аударған шығармаларды енгізген болатын. Оның шығармалары мұғалімдер даярлайтын оқу орындарында кең көлемде оқытылады.

Халық дәстүрлерін насихаттауда Ыбырай Алтынсарин ерекше орын алады. Балаларды еңбекпен, моральмен тәрбиелеумен қатар, қарапайым адамдарды өз өндірісіне алғаш рет енгізе отырып, адамдар атасынан балаға жалғасатын қарапайым адамдарға көп көңіл бөлді.

Ы. Алтынсарин 1870 жылы Қыз ұзату, құдалық айналасына этнографиялық очерк жазды. Адам өміріндегі ең қызықты және қуанышты нәрсе-оның үйленуі және жеке арамшөптері. Құру ұрпақтар үлгілі отбасы, ақиқатында, бұл тек ата-аналардың тілегі және ауылдық адамдар емес, қоғамдық қажеттілік.

Ауыр уақытта білім алып, ат жалын тартып жүрді-ақ Ыбырай Алтынсарин білім ұранын көтерді. Ол тек елді қорлаудан құтқаратын, жақсылыққа әкелетін білімді қарастырды. Бұл ретте ол жалғыз емес еді. Кең байтақ Қазақстанның түрлі өңірлерінен ұлттық қоллапастың өмір сүру қаупін терең сезінетін және трансформация жолдары көрсетілді.

Олардың арасында Ұлы Абай да ерекше орын алады. Абай мен Ыбырайдың ақындық, ағартушылық шығармалары бір-бірін толықтырып отырды. Олардың үндестігін терең зерттеген ұлы жазушы Мұхтар Әуезов болды [2].

Ыбырай Алтынсарин өзі ашқан мектептерде ана тілін таза үйретуге көңіл бөлді, халықтың ауыз әдебиетін тілші ретінде пайдаланды және өзі ұрпақты тәрбиелеуге арналған әдеби шығармалар жазды. Сол әдеби шығармада ол өмірдің өзекті мәселелерін көтеруге бет бұрды. Ол қазақ жазба әдебиетінің, әдеби тілдің негізін қалаушылардың бірі болды. Әдебиетте жаңа тақырыптар бар, озық идеялар негізделген. Бұрын болмаған шиеленісті төбелес, образдар, жанрлар арқылы ол әдебиетті тек мазмұны бойынша ғана емес, сыртқы түрі бойынша да дамыды. Оның мазмұнды әрі мәнерлі лирикалық өлеңдері, қысқа да әсерлі әңгімелері Қазақ әдебиеті тарихында өшпес орын алады.

Ыбырай Алтынсариннің жемісті еңбек етіп, жақсы шығармалар қалдырған бағыттарының бірі проза жанры болды. Оның «Бай баласы мен жарлы баласы», «Қыпшақ Сейітқұл», «Киіз үй және ағаш үй», «Надандық», «Лұқпан Хакім» және т.б. өндірістері қоғамдық өмірдің түрлі жақтарын сипаттауға арналған. Бұл еңбектерде жазушы өз дәуірінің маңызды мәселелерін көтере отырып, еңбекқор халықтың әлеуметтік жасампаздығын оятуды, тәрбиелеуді мақсат етеді.

«Бай баласы мен жарлы баласы» – Ыбырай шығармаларының биік шыңы. Ол, біріншіден, озық ойларының жемісі әңгіме оқушысын еңбек етуге, өмірін сырын ұғына түсуге бағыттайды. Үсеннің іс-әрекеттің жазушы сүйсіне жазады. Асан мен Үсенді салыстыра отырып, олардың адамдық қасиеттерін еңбекке қатысына қарай бағалайды. Бұл әңгімеден сол дәуірден өмір көріністерін, көшпелі тұрмыстың беймаза тірлігін көреміз. Қазақ энциклопедиясы жазушының бұл әңгімесіне орыстың сол кездегі озық ойлы адамдарының көңіл аударғанын Н.Иванов деген журналистің орыс тіліне аударып, «Родник» журналының 1890 жылғы 6-санында жарияланғанын атап көрсетеді [3].

Ы.Алтынсарин-реалист жазушы, педагог-ағартушы, қазақ балалар әдебиетінің негізін қалаушы, тіл тазалығы үшін күрескер, тұңғышы.

Көрнекті әдебиетші ғалым Қ.Жұмалиев өзінің «XIII-XIX ғасырлардағы қазақ әдебиеті» атты ғылыми-зерттеу еңбегінде педагог-жазушыға: XIX ғасырда қазақ даласынан шыққан, орыс және еуропа мәдениетіне жеткен, халық ағартушысы дәрежесіне көтерілген ғалым, педагог, ақын және жазушы Ыбырай Алтынсарин – өз халқының болашағы үшін баға береді». Ыбырай Алтынсариннің өнегелі өмірі, тынымсыз ізденісі, жан-жақты таланты арқылы танылған шығармалары Қазақстан әдебиеті тарихында үлкен орын алады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ыбырай Алтынсарин. Шығармалар жинағы. – Алматы: 1955. – 413 б.
2. «Ыбырай Алтынсарин мұрасының әлеуметтік, педагогикалық, өнегелі әлеуеті және қазіргі заман». Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдар жинағы. Қостанай, 2011. – 227 б.
3. Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы: Оқулық. – Алматы: Санат, 1997. 859-б.

УДК 631.423

АГРОХИМИЧЕСКОЕ ОБСЛЕДОВАНИЕ ПОЧВЫ И УРОЖАЙНОСТЬ ЗЕРНОВЫХ КУЛЬТУР (НА ПРИМЕРЕ ИП «АГЕЕНКО»)

Агеенко В. В.

Научный руководитель: Бахтаулова А. С.

Жетысуский университет им. И.Жансугурова, г.Талдыкорган

E-mail: bahtaulova@mail.ru

В данной статье приведены результаты агрохимического обследования почвы. Лугово-сероземные почвы и сероземы обыкновенные имеют очень низкое содержание щелочногидролизующего азота, повышенное содержание подвижного фосфора, среднее содержание подвижного калия. Содержание гумуса в почве очень низкое, реакция почвенного раствора слабощелочная. Также результаты обследования пашни показали низкое содержание марганца, меди, серы и среднее содержание кобальта, цинка. По результатам обследования разработаны рекомендации на проведение мероприятий по повышению плодородия почвы.

Ключевые слова: почва, плодородие, агрохимические показатели, макроэлементы, микроэлементы, урожайность, зерновые культуры.

Бұл мақалада агрохимиялық топырақты зерттеу нәтижелері көрсетілген. Шалғынды-сероземді топырақтар мен қарапайым сероземдік топырақтарда сілтілі гидролизденетін азоттың мөлшері өте төмен, жылжымалы фосфордың мөлшері жоғарылаған және жылжымалы калийдің орташа мөлшері. Топырақтағы гумустың мөлшері өте төмен, топырақ ерітіндісінің реакциясы аз сілтілі болады. Сондай-ақ, топырақтағы микроэлементтердің құрамына арналған егістік алқаптарын зерттеу нәтижелері марганец, мыс, күкірттің төмен мөлшерін және кобальт пен мырыштың орташа мөлшерін көрсетті. Зерттеу нәтижелері бойынша топырақтың құнарлылығын жақсарту бойынша шаралар қабылдау бойынша ұсыныстар әзірленді.

Тірек сөздер: топырақ, құнарлылық, агрохимиялық көрсеткіштер, макроэлементтер, микроэлементтер, өнімділік, дәнді дақылдар.

This article presents the results of an agrochemical soil survey. Meadow-serozem soils and ordinary serozem soils have a very low content of alkaline hydrolyzable nitrogen, an increased

content of mobile phosphorus, and an average content of mobile potassium. The humus content in the soil is very low, the reaction of the soil solution is slightly alkaline. Also, the results of a survey of arable land for the content of trace elements in the soil showed a low content of manganese, copper, sulfur and an average content of cobalt and zinc. Based on the results of the survey, recommendations were developed for taking measures to improve soil fertility.

Key words: soil, fertility, agrochemical indicators, macroelements, microelements, productivity, grain crops.

Введение. Одной из главных задач агроформирований Республики Казахстан является насыщение рынка качественными продовольственными товарами в соответствии с потребностями населения. Решение этой задачи в значительной степени зависит от эффективного функционирования зернового хозяйства. Агропромышленное хозяйство связано с земельными ресурсами, следовательно, рынок сельхозпродукции зависит от состояния земельного фонда, почвенного плодородия.

Сохранение и повышение плодородия почвы остается одной из главных проблем эффективности земледелия. Низкие объемы применения минеральных и органических удобрений, эрозия почв, невыполнение работ по гипсованию засоленных почв приводит к деградации земель. Поэтому проведение агрохимического обследования почвы позволяет не только снизить негативное воздействие хозяйственной деятельности на плодородие земель, но и разработать мероприятия по стабилизации почвенного плодородия в хозяйствах с учетом потребности сельскохозяйственных культур в элементах питания, что обеспечить повышение урожайности и качества продукции.

Поэтому была поставлена цель изучить агрохимические свойства орошаемой пашни под зерновыми культурами и разработать научно-обоснованные рекомендации по повышению почвенного плодородия и применению минеральных удобрений.

Методика. Агрохимический мониторинг проведен в соответствии с «Правилами проведения агрохимического обследования почв», утвержденными приказом и.о. министра сельского хозяйства РК от 27.02.2015 г. №4-1/147.

Совместно с агрономом хозяйства проведен объезд земельного участка и отбор объединенных проб в сентябре 2020 года. Каждая объединенная проба состояла из 20 точечных проб. Агрохимические анализы проведены согласно следующих нормативных документов: ГОСТ 26205-91. Почвы. Определение подвижных соединений фосфора и калия по методу Мачигина в модификации ЦИНАО; ГОСТ 26213-91. Почвы. Определение содержания органического вещества по методу Тюрина в модификации ЦИНАО; ГОСТ 26483-85. Почвы. Приготовление солевой вытяжки и определение pH по методу ЦИНАО; методические указания по определению щелочногидролизующего азота по Корнфилду (Практикум по агрохимии под ред. Минеева В.Г., МГУ, 2001); ГОСТ 26490-85. Почвы. Определение подвижной серы по методу ЦИНАО; Методические указания по определению тяжелых металлов в почвах сельхозугодий и продукции растениеводства, Москва, 1992 [1-2].

Экспериментальные исследования выполнены на базе лаборатории биоресурсов научно-исследовательского института проблем биотехнологии ЖУ им.И.Жансугурова и ИП «Агеенко».

В результате проведенных исследований определены содержание питательных веществ и группировки почв по содержанию гумуса и элементов. Агрохимическое обследование почвы выполнено с учетом биологических особенностей, технологий возделывания и урожайности тритикале и кукурузы сорта Пионер.

Результаты. На территории хозяйства тип почвы определен как сероземы обыкновенные (С2) и лугово-сероземные (Сл), которые характеризуются слабощелочной реакцией почвенного раствора и по механическому составу относятся к легко- или среднесуглинистым (таблица 1)[3].

Таблица 1

**Механический состав, кислотность и содержание гумуса в почве ИП «Агеенко»
(орошаемая пашня)**

Культура	№ поля, площадь	Тип почвы	Механический состав		Кислотность		Гумус	
			содержание физической глины	название почвы	pH	Группа по содержанию	Мг/кг почвы	Группа по содержанию
Тритикале	64/52,2	C2	20-30	легкосуглинистая	7,56	6	1,40	1
Тритикале	65/18,9	C2	20-30	легкосуглинистая	7,52	6	1,24	1
Кукуруза	83/78,8	Сл	30-45	среднесуглинистая	7,56	6	1,40	1
Кукуруза	84/13,4	Сл	30-45	среднесуглинистая	7,50	6	1,40	1

Результаты исследования почвенных проб показали очень низкое содержание гумуса (менее 2,0%) на всей обследованной площади, занимаемой зерновыми культурами.

По количеству щелочногидролизующего азота почвы относятся к группе с очень низким содержанием, по подвижному фосфору – к группе с повышенным содержанием, по подвижному калию – к группе со средним содержанием (таблица 2).

Таблица 2

**Основные агрохимические характеристики по содержанию макроэлементов в почве
ИП «Агеенко» (орошаемая пашня)**

Культура	№ поля, площадь	N щелочно гидролизующий		Подвижный фосфор		Подвижный калий	
		Мг/кг почвы	Группа по содержанию	Мг/кг почвы	Группа по содержанию	Мг/кг почвы	Группа по содержанию
Тритикале	64/52,2	52,9	1	33,2	4	224	3
Тритикале	65/18,9	50,9	1	26,0	3	239	3
Кукуруза	83/78,8	63,2	1	37,9	4	249	3
Кукуруза	84/13,4	62,9	1	36,8	4	251	3

Результаты агрохимического обследования почвенных проб показали низкое содержание марганца, меди, серы и среднее содержание цинка, кобальта (таблица 3).

Таблица 3

**Основные агрохимические характеристики по содержанию микроэлементов в почве
ИП «Агеенко»**

Культура	№ поля, площадь	Марганец		Цинк		Медь		Сера		Кобальт	
		Мг/кг почвы	Группа по содержанию	Мг/кг почвы	Группа по содержанию	Мг/кг почвы	Группа по содержанию	Мг/кг почвы	Группа по содержанию	Мг/кг почвы	Группа по содержанию
Тритикале	64/52,2	4,40	1	4,06	2	0,19	1	6,00	1	0,53	3
Тритикале	65/18,9	4,40	1	2,66	2	0,20	1	6,0	1	0,23	2
Кукуруза	83/78,8	5,10	1	4,22	2	0,15	1	3,30	1	0,28	2
Кукуруза	84/13,4	5,05	1	4,20	2	0,10	1	3,25	1	0,23	2

В 2020 году в среднем по хозяйству урожайность кукурузы на зерно сорта Пионер составило 61,0 ц/га и тритикале 35,0 ц/га.

Выводы. Лугово-сероземные почвы и сероземы обыкновенные имеют очень низкое (менее 100,0 мг/кг) содержание щелочногидролизующего азота, повышенное (30,01-45,0 мг/кг) содержание подвижного фосфора, среднее содержание подвижного калия (200,01-300,0 мг/кг) на 100% площади пашни. Содержание гумуса в почве очень низкое (0-2,0 %), реакция почвенного раствора слабощелочная (7,01-8,0).

Результаты обследования пашни на содержание микроэлементов в почве показали низкое (менее 10, мг/кг) содержание марганца, низкое (менее 0,20 мг/кг) содержание меди, среднее (0,16-0,30 мг/кг) содержание кобальта, среднее (2,1-5,0 мг/кг) содержание цинка, низкое (менее 6,0 мг/кг) содержание серы.

Рекомендуется провести следующие мероприятия по повышению плодородия почвы:

- При выращивании кукурузы на зерно внести под основную обработку почвы норму фосфорных удобрений P20 кг д.в. на га, калийных удобрений K40 кг д.в. на га, в подкормку норму азотных удобрений N80 кг д.в. на га ежегодно.

- При выращивании тритикале внести под основную обработку почвы норму фосфорных удобрений P15 кг д.в. на га, калийных удобрений K15 кг д.в. на га, в подкормку норму азотных удобрений N60 кг д.в. на га ежегодно.

- Для сохранения и повышения органического вещества в почве рекомендуется соблюдать противоэрозионные мероприятия, направленные на предотвращение ветровой, водной и биологической эрозии почв. Для пополнения в почве органического вещества рекомендуется вносить органические удобрения в норме 20 т/га ежегодно или заменить поля чистого пара на сидеральный.

- Для повышения урожайности зерновых культур посевы следует обработать регуляторами роста растений с содержанием марганца, меди и серы.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Практикум по агрохимии под ред. Минеева В.Г., МГУ, 2001.
2. Методические указания по определению тяжелых металлов в почвах сельскохозяйственных и продуктивных растениеводств, Москва, 1992.
3. Почвы Казахстана (В 16 выпусках). / Почвы Алматинской области. Выпуск 4. - Алматы: ТОО «KazBookTrade», 2017. - 472 с. ISBN 978-601-7961-03-9

УДК 347

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ӨНДІРІС ЖӘНЕ ТҰТЫНУ ҚАЛДЫҚТАРЫН БАСҚАРУДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ТЕТІГІ

Әнуарбек А. А., магистрант

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: abzal_anuarbek98@mail.ru

Бұл мақалада қалдықтарды басқарудың қазіргі заманғы жүйесі бір орында тұрмайтындығы және осы қағидаттарға – қайта өңдеуге жатпайтын, бірақ бұл ретте жағу процесінде адамзатқа аса қажетті жылу мен электр энергиясын өндіретін, қоқыс жағу арқылы энергия алу қағидатын енгіздірту және қатты тұрмыстық қалдықтарын экологиялық тұрғыда құқықтық реттелу процесстерін айқындаймыз.

Тірек сөздер: экология, өндіріс, тұтыну, қалдықтар, құқық, қоқыс, заң.

В данной статье мы определим, что современная система управления отходами не стоит на месте и не относится к этим принципам – переработке, но при этом в процессе сжигания вырабатывает необходимую человечеству тепловую и электрическую энергию, внедряет принцип получения энергии путем сжигания мусора и определяет процессы экологического правового регулирования твердых бытовых отходов.

Ключевые слова: экология, производство, потребление, отходы, право, мусор, закон.

In this article, we will determine that the modern waste management system does not stand still and does not relate to these principles-recycling, but at the same time, in the process of incineration, it generates the thermal and electrical energy necessary for humanity, implements the principle of obtaining energy by burning garbage and defines the processes of environmental legal regulation of solid household waste.

Keywords: ecology, production, consumption, waste, law, garbage, law.

«Қалдықтарды басқару» термині өндірістік және экологиялық практикаға жақында ғана енді және ағылшын терминінің тура аудармасы болып табылады waste management және қазіргі заманғы интерпретацияда «қалдықтардың адам денсаулығына және қоршаған ортаның жай-күйіне әсерін азайту мақсатында олармен жұмыс істеуді ұйымдастыру» дегенді білдіреді [1]. Бұл антропогендік әсердің экологиялық салдарын жоюға және қатты, сұйық немесе газ тәрізді зиянды шығарындылардың көлемін азайтуға, сондай-ақ олардың алдын алуға және ықтималдығын азайтуға бағытталған іс-шаралар кешенін қамтитын өте кең ұғым. Бұл ұғым халықаралық заңнамада кеңінен қолданылады және тұрақты термин болып табылады. Сонымен бірге, отандық заңнамада осы ұғым жоқ бола тұра, қалдықтармен байланысты қызмет түрлері ретінде түсіндірілетін «қалдықтармен жұмыс істеу» терминін пайдаланады, ол қалдықтардың пайда болуының алдын алуды және азайтуды, қалдықтарды есепке алу және бақылау, жинақтауды, сондай-ақ қалдықтарды жинауды, қайта өңдеуді, кәдеге жаратуды, залалсыздандыруды, тасымалдауды, сақтауды (қоймаға қоюды) және жоюды қоса алғанда қолданылады.

1975 жылғы 15 шілдедегі № 75/442/БЭЖ негіздемелік директивасында - қалдықтарды басқару саласындағы алғашқы заңнамалық актіде қалдықтарды басқару иерархиясы деп аталатын қалдықтарды басқару қағидаттары, қалдықтардың кез келген түрімен жұмыс істеудің әмбебап моделі алғаш рет қалыптастырылып, заңнамалық түрде бекітілді.

Негіздемелік директиваның 3-бабы қалдықтарды басқарудың үш негізгі принципін белгілейді:

(а) біріншіден, қалдықтар өндірісін және олардың зиянды әсерін болдырмау немесе азайту, атап айтқанда:

- табиғи ресурстарды үнемді пайдалана отырып, таза технологияларды әзірлеу,
- дайындау технологиясы, пайдалану және пайдалану аяқталғаннан кейін жою бойынша олар қалдықтардың зияндылығы және қоршаған ортаның ластану қауіптілігі дәрежесінің ұлғаюына ықпал етпейтіндей немесе барынша аз дәрежеде ықпал ететіндей етіп құрастырылған бұйымдарды техникалық әзірлеу және сату;

- кәдеге жаратуға арналған қалдықтардағы денсаулыққа қауіпті заттарды түпкілікті пайдаланғаннан кейін жоюдың тиісті тәсілдерін әзірлеу;

(б) екіншіден:

- қайта өңдеу, қайталама пайдалану немесе қалпына келтіру немесе қайталама шикізатты алуды көздейтін кез келген басқа процесс арқылы қалдықтарды кәдеге жарату немесе қалдықтарды энергия көзі ретінде пайдалану[2].

Бұл қағидаттар қалдықтарды басқару деп аталатын тұжырымдаманың негізін құрады үш R («3Rs») негізделген, атап айтқанда: Reduce (қысқарту), ол шикізатты барынша толық пайдалану арқылы қалдықтарды азайту болып табылады; Reuse (қайта пайдалану) - қалдықтарды олардың пайда болуына әкелген технологиялық процеске қайтару; Recycling (қайта өңдеу) - бұл органикалық заттарды компосттау, әйнекті, металды, пластикті қайта

балқыту және олардың көмілуіне жол бермейтін пайдалы материалдарды рекуперациялаудың басқа да түрлерін қоса алғанда, материалдарды қайта өңдеу [3].

Қалдықтардың кез келген түрін басқаруға қатысты қазіргі заманғы әлем нақты осы бағытта қозғалады және нақты осы «3Rs» Қазақстанның қалдықтарын басқарудың қазіргі заманғы саясатының негізіне алынуы тиіс. Сонымен бірге, бұл термин Қазақстанның қазіргі заңнамалық базасында жоқ, дегенмен бұл салада маңызды қадамдар жасалып, жаңа бағыттар белгіленді. Тиісінше, дәл осы термин барлық ішкі мазмұны бар жаңа экологиялық заңнамада және өнеркәсіптік, тау-кен өндірісі, өңдеу, салық және басқа салаларда қолданылуы керек.

Қалдықтарды басқарудың қазіргі заманғы жүйесінің маңызды элементі қалдықтарды мамандандырылған полигондарда көму болып қала береді «экологиялық талаптарға жауап беретін, бәріне таныс қоқыс орындарына ұқсамайды: олар су мен ауаның ластануына қарсы күрес жүйелерімен жабдықталған, қоқыстың шіруі процесінде пайда болатын метанды жылу мен электр энергиясын өндіру үшін пайдаланатын ең күрделі инженерлік құрылыстар болып табылады» [4].

Қалдықтардың технологиялық циклінің кезеңдері-Бұл белгілі бір қалдықтармен жұмыс істеу процестерінің реттілігі, оның пайда болуынан бастап өмірінің соңына дейін.

ҚР-ң ЭК 297-бабы бойынша мемлекет қалдықтарды кәдеге жарату және олардың түзілу көлемін азайту және қалдықтардың түзілу көлемін азайтуға бағытталған технологияларды енгізетін шаруашылық қызмет субъектілерінің қауіптілік деңгейін төмендету жөніндегі іс-шараларды ынталандыруды жүзеге асыратынын, қалдықтарды өнім өндіру (жұмыстарды орындау, қызметтерді көрсету) процесінде кәдеге жарататынын, оларды жинау мен дайындауды, кәсіпорындар мен цехтар салуды жүзеге асыратынын, сондай-ақ қалдықтарды кәдеге жаратуға арналған жабдықтар өндіруді ұйымдастыратынын, қалдықтарды кәдеге жарату және олардың түзілу көлемін азайту жөніндегі іс-шараларды қаржыландыруға пай қатысады. Мұндай іс-шаралар тізбесі Қазақстан Республикасы Қоршаған ортаны қорғау министрінің 2012 жылғы 12 қаңтардағы №7 бұйрығымен бекітілген.

Сонымен бірге, табиғат пайдаланушылардың қызметін ынталандыру және қалдықтардың пайда болуын барынша азайту қазіргі заманның маңызды экологиялық және экономикалық міндеті болып табылады. ҚР экологиялық заңнамасы қалдықтарды кәдеге жарату және олардың пайда болу көлемін азайту және қалдықтардың пайда болу көлемін азайтуға бағытталған технологияларды енгізетін шаруашылық қызметі субъектілерінің қауіптілік деңгейін төмендету жөніндегі іс-шаралар қалдықтарды өнім өндіру (жұмыстарды орындау, қызметтерді көрсету) процесінде кәдеге жарататынын, оларды жинау мен дайындауды, кәсіпорындар мен цехтар салуды жүзеге асыратынын, сондай-ақ қалдықтарды кәдеге жарату үшін жабдықтар өндіруді ұйымдастыратынын белгілей отырып, ынталандырудың кейбір тармақтарын көздейді, Қалдықтарды кәдеге жарату және олардың түзілу көлемін азайту жөніндегі іс-шараларды қаржыландыруға пай қатысады (297-б.1-т.).

Қолданыстағы экологиялық заңнама қалдықтарды орналастырғаны үшін, сақтағаны үшін (6 айдан аз) және көмгені үшін ҚР 2017 жылғы 25 желтоқсандағы Салық кодексінің мөлшерлемелері бойынша белгілі бір эмиссияларды белгілейді. Өнерге сәйкес. ҚР Салық кодексінің 575-бабына сәйкес қоршаған ортаға эмиссиялардың нақты көлемі, оның ішінде қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті орган мен оның аумақтық органдары Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасының сақталуын тексеруді (мемлекеттік экологиялық бақылау) жүзеге асыру нәтижелері бойынша белгіленген салық салу объектісі болып табылады:ластаушы заттардың шығарындылары;ластаушы заттардың төгінділері;тұтыну өндірісінің орналастырылған қалдықтары;мұнай операцияларын жүргізу кезінде түзілетін орналастырылған күкірт [5]. Бұл ретте салық салу мөлшерлемелері жеткілікті жоғары, бұл ретте 576-баптың 8-тармағына сәйкес жергілікті өкілді органдардың осы бапта белгіленген мөлшерлемелерді екі еседен асырмай көтеруге құқығы бар, бұл да олардың орнын ауыстыруды қиындатады.

Бұл кәсіпорындар қалдықтарды мүмкіндігінше тезірек көмуге тырысады, бұл әдісті ең аз таралған, үнемді және таныс деп санайды. Осылайша, мемлекеттің өзі табиғат пайдаланушыны қалдықтарды орналастырудың ең зиянды және ластаушы әдісін қолдануға ынталандырады. Осыған байланысты бірқатар шет елдердің немесе тіпті қалалардың тәжірибесі қызықты. Мәселен, Мәскеу Үкіметі «пайдаға салынатын салық ставкалары мен жеңілдіктері туралы» қаулыда келесі тауарларды белгіледі:

- пайдаға салынатын салық сомасы экологиялық жағдайды жақсарту жөніндегі мақсатты бағдарламаларды іске асыруға бағытталған қаражат сомасына азайтылады;

- кез келген ұйымдық-құқықтық нысандағы кәсіпорындар мен ұйымдардың пайдасына салық салудан босатылады, кәсіпорынның немесе ұйымның жалпы түсімінің 70% - дан астамын құраған жағдайда, қоқысты жинау және шығару жөніндегі қызметті жүзеге асыратын тұлғалар;

- тұрмыстық және өнеркәсіптік қалдықтарды қайта өңдеу бойынша қызмет нәтижесінде алынған пайда салық салудан босатылады.

Сонымен қатар, кәсіпорындардың қалдықтарды азайтуы Мәскеу қаласының мемлекеттік және муниципалды мүлік департаментінің қалалық Тапсырыс басқармасына және Москомземге осы қызметпен айналысатын ұйымдарға қалдықтар мен қайталама шикізатты жинау және өңдеу үшін пайдаланылатын тұрғын емес үй-жайлар мен жер учаскелерін жалға беру кезінде жеңілдіктер беруге мүмкіндік береді [6].

Қоқысты бөлек жинау мәселесі Қазақстанда енгізілуде, бірақ әзірге пилоттық жоба деңгейінде. Нұр-Сұлтан әкімдігі ӨКМ операторымен бірлесіп ҚТҚ-ны екі фракциялы бөлек жинауды ұйымдастыру жөніндегі пилоттық жобаны іске асыруға кірісті. 2018 жылдың шілде айынан бастап Нұр-Сұлтан 2070 контейнерлік алаңмен жабдықталды (елорданы 100% жабдықтау). ӨКМ деректері бойынша құрғақ фракцияны (металл, пластик, қағаз, шыны) қабылдау үшін 6275 сары түсті контейнер орнату басталады, ал жасыл контейнерлер ҚТҚ-ға арналған болады. Жобаны әзірлеушілердің пікірінше, бұл шаралар қоқыс полигондарының көлемін азайтуға және елде қайта өңдеу саласын дамытуға мүмкіндік береді. Нұр-Сұлтан миллион тұрғыны қала ретінде тәулігіне 1 мың тоннаға дейін өндіреді, ал Қазақстан бойынша ҚТҚ жылына 5,5 млн. тоннаны құрайды [7]. Осы жобаға дейін Нұр-Сұлтанда 3,5-тен 7% - ға дейін қалдық өңделді.

Қалдықтарды сұрыптаудың жекелеген прецеденттері Қостанайда және ішінара Теміртауда қолданылады. Талдықорған, Қызылорда, Петропавл, Теміртау және Қарағандыда пластикті, шыныны және ағашты жеке жинауға арналған арнайы контейнерлер жүйесі бар. Алайда, бұл тек жеке жобалар, ал әлемнің көптеген елдері үшін бұл қарапайым өмір. Бас тарту немесе жосықсыз қарым-қатынас үшін айыппұл түріндегі жауапкершілікке әкеп соғады. Сонымен, Ұлыбритания Заңы бойынша дұрыс емес сұрыптау үшін айыппұл 1 мың фунтқа дейін болуы мүмкін, Швейцарияда да үлкен айыппұл қарастырылған. ГФР «қалдықтарды жою, кәдеге жарату және алдын алу туралы» Заңына сәйкес 1700 еуродан 2500 еуроға дейін айыппұл қарастырылған.

Австралия 7500 австралиялық долларға дейін, Ирландия 5000 еуроға дейін, Сингапур 1000 долларға дейін айыппұл салды. Бразилия, Мексика, Голландия сияқты бірқатар елдерде мемлекет өз азаматтарын жалдау ақысын төлеуге, тамақ сатып алуға және т.б. мүмкіндік беретін купондар беру арқылы ынталандырады. Айта кету керек, Германияда қатты тұрмыстық қалдықтарды бөлу өндіріс орнында 6 түрге бөлінеді, бұл сұрыптау базалары мен зауыттарының жұмысын айтарлықтай жеңілдетеді. Бұл Германияда барлық қалдықтардың 64% - ы қайта өңделеді, ал өндірісте қолданылатын шикізаттың 14% - ы қайта өңделетін қалдықтардан алынады.

«Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне Қазақстан Республикасының «жасыл экономикаға» көшуі мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2016 жылғы 28 сәуірдегі № 506-V ҚР Заңымен ҚР ЭК - да коммуналдық қалдықтарды бөлек жинау ұғымы енгізілді-кейіннен кәдеге жаратуды, қайта

өңдеуді және жоюды қамтамасыз ету үшін қалдықтардың түрі мен құрамына байланысты коммуналдық қалдықтар бөлек жиналатын процесс. Сонымен қатар, Қазақстан заңнамасында Қоқысты сұрыптау міндеттілігіне қатысты қандай да бір нормалар жоқ және сол арқылы тиісті саясаттың іске асырылуын қамтамасыз етпейді. Сонымен қатар, республиканың бірқатар елді мекендері қоқыс шығарумен қамтамасыз етілмеген, одан Қазақстанда қалдықтарды өркениетті жинау және қайта өңдеу саясаты әзірленбеген және тиісті түрде іске асырылмаған деген қорытынды жасауға болады.

Энергетика министрлігі Экологиялық кодекс пен «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» және «Мемлекеттік сатып алу туралы» заңдарға тұтынушыдан тұрмыстық қалдықтарды бөлек жинауды енгізуді ынталандыруға, оларды өңдеуді кеңінен қолдануға және қалдықтардан алынатын пайдалы материалдарды қайталама пайдалануға көшуге қатысты түзетулер енгізуге бастамашылық жасады. Бірақ бұл ретте, қалдықтарды бөлек жинауды енгізу қоқыс шығару тарифтерінің арттырылуына әкеп соғатынын барлығы түсінеді.

Өндіріс және тұтыну қалдықтарын тиімді және экологиялық басқару саясатын іске асыруды міндеттейтін және ынталандыратын құқықтық нормаларды бекіту арқылы қалдықтарды бөлек жинау жүйесін ұлттық деңгейде әзірлеу және енгізу қажет деп санаймыз. Біз бұл мәселеде қарапайым міндеттеу мен жазалау бөлек жинауды ұйымдастырусыз пәрменді салдарларға ие бола алмайтынын түсінеміз, оны ӨКМ аумақтық қызметтеріне жүктеу мүмкін деп санаймыз [8].

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Энергетика министрінің 2016 жылғы 1 қыркүйектегі № 404 бұйрығымен бекітілген тұрмыстық қатты қалдықтарды жинауға, әкетуге, кәдеге жаратуға, қайта өңдеуге және көмуге арналған тарифті есептеу әдістемесі негізінде есептелетін халықтың жан басына шаққандағы ҚТҚ жинақтау нормалары құқықтық реттеуге жатады. Осы құжатқа сәйкес есептелген нормалар жылына 80-ден 400 кг/адамға дейін ауытқиды, бұл жалпы қалдықтарды жинау мен шығаруды одан әрі ұйымдастыруға әсер етеді. Атап айтқанда, қалдықтарды шығару қызметтеріне арналған шарттар қалдықтарды жинақтау нормалары бойынша жасалады. Дәл осы нормалар Тапсырыс беруші мен санитарлық тазарту кәсіпорны арасындағы негізгі есептік көрсеткіш болып табылады және тапсырыс беруші мен қоқыс шығаратын кәсіпорын арасында есептеу үшін қолданылады.

ҚР Экологиялық Кодексінің 296 бабына және «Өндіріс және тұтыну қалдықтарын есепке алу қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Энергетика министрінің 2016 жылғы 11 шілдедегі № 312 бұйрығына сәйкес қалдықтардың меншік иесі олардың есебін (түрі, саны және шығу тегі) жүргізуге, сондай-ақ өндіріс және тұтыну қалдықтарын есепке алу журналына сәйкес қалдықтардың қоршаған ортаға және (немесе) адам денсаулығына қауіпті қасиеттері туралы ақпаратты жинауға және сақтауға міндетті. Коммуналдық қалдықтарды есепке алуды қоқыс шығарушы ұйымдар мен қалдықтар полигондары жүргізеді.

Жеке құрылыстар мен саяжай кооперативтері аймағында қалдықтарды жинау мәселесі ерекше күрделілікке ие, соңғы уақытта халықтың айқын мүліктік стратификациясы бар елді мекендерде жинау проблемасы шиеленісе түсуде. Дәл осы елді мекендерде, сондай-ақ жақын маңдағы жыраларда, жолдар мен өзендердің бойында стихиялық, рұқсат етілмеген қоқыстар пайда болады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Волынина Е.П. Комплексная система управления отходами металлургического предприятия // Вестник Российской академии естественных наук. - 2006. - Т. 6. - № 3. - С. 94-101.
2. Директива Совета Европейских Сообществ 75/442/ЕЭС от 15 июля 1975 г. об отходах (консолидированная версия) // <http://dokipedia.ru/document/5180846>.
3. Комментарий к федеральному закону «Об отходах производства и потребления» / Под ред. А.С. Яковлева. – СПб.: СПБПРАВ, 1999. – 92 с.

4. Трифонова Т.А. Экологический менеджмент. Учеб.пособие. – Владим. гос. ун-т, Владимир, 2003. – 291 с.
5. Қазақстан Республикасы. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (салық кодексі): Қазақстан Республикасының Кодексі 2017 жылғы 25 желтоқсандағы № 120-VI ҚРЗ.// <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1700000120>.
6. Утилизация отходов и охрана окружающей среды // <http://parstoday.com/ru/radio/programs-i72814>.
7. Систему раздельного сбора ТБО внедряют в Казахстане // <https://abctv.kz/ru/last/sistemu-razdelnogo-sbora-tverdyh-bytovyh-othodov-vnedryayut>.
8. Бектурова А.Г. О некоторых стадиях обращения с отходами в Республике Казахстан // Материалы Международной научно-практической конференции «Правовые основы и проблемы управления трудовыми ресурсами в Республике Казахстан», посвященной 80-летию академика Международной экономической Академии «Евразия», члена-корреспондента Академии социальных наук РК, д.ю.н., профессора В.Н. Уварова – Алматы, 2018. – С. 302- 312.

ӘОЖ 347

ҚОРШАҒАН ТАБИҒИ ОРТАҒА КЕЛТІРІЛГЕН ЗИЯННЫҢ АЛДЫН АЛУ БОЙЫНША ЭКОЛОГИЯЛЫҚ САҚТАНДЫРУДЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Әшірақын Д. А., магистрант

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: dashirakyn@inbox.ru

Бұл мақалада коммерциялық құрылымдардың ресурстарын өте қиын экологиялық жағдайда экологиялық қызметке тарту мүмкіндігі қарастырылады. Әрине, бұл себеп тек экономикалық болуы мүмкін. Экологиялық жобаларда қаржы қаражатын пайдаланудың бірнеше тиімді бағыттары көрсетіледі: олардың бірі экологиялық сақтандыру жүйесін құру қажеттілігі туралы айтылады.

Тірек сөздер: *экология, сақтандыру, қоршаған орта, зиян, ластау, заң, құқық.*

В данной статье речь пойдет о возможности вовлечения ресурсов коммерческих структур в экологическую деятельность в крайне сложных экологических условиях. Конечно, эта причина может быть только экономической. В экологических проектах указывается несколько эффективных направлений использования финансовых средств: один из них говорит о необходимости создания системы экологического страхования.

Ключевые слова: *экология, страхование, окружающая среда, вред, загрязнение, закон, право.*

This article will focus on the possibility of involving the resources of commercial structures in environmental activities in extremely difficult environmental conditions. Of course, this reason can only be economic. Environmental projects indicate several effective ways to use financial resources: one of them speaks of the need to create an environmental insurance system.

Keywords: *ecology, insurance, environment, harm, pollution, law, law.*

Қазақстан нарығында сақтандыру қызметтерінің айтарлықтай алуан түрлілігінің арасында сақтандыру және экологиялық қызметтің жаңа бағыты болып табылатын және Қазақстанда да, шетелде де "экологиялық сақтандыру" атауын алған қоршаған табиғи ортаның ластану тәуекелін сақтандыру жоқ.

Шетелдік тәжірибеде экологиялық сақтандыру көбінесе "ықтимал қауіпті объектілер иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін сақтандыру" деп түсініледі. [1, 36]. Бұл ұғымның кеңейтілген түсіндірмесі экологиялық сақтандыруды сақтанушыға қарсы қозғалған және мүлікке келтірілген залалдың орнын толтыруды талап ететін кез-келген талап болған жағдайда сақтандырушының сақтанушыны қорғауын көздейтін "жан-жақты жалпы Жауапкершілік" санатына қамтиды. Қылмыстық жауапкершілік туралы заңда зиян келтірушінің зиянды заттардың жерге, ауаға, суға әсер етуі салдарынан заңды және жеке тұлғаларға келтірілген залалды өтеу міндеті көзделген.

Ластанудан болатын залалға байланысты мүліктік жауапкершілікті сақтандыру бастапқыда уақыт пен кеңістікте тіркелген және "жеке немесе мүліктік залалға әкеп соқтыратын және сақтандыру тарапынан күтпеген және абайсызда болып табылатын жағдайларға ұзақ немесе қайталанатын әсерлерді қамтитын жағдай" ретінде айқындалатын авариялық және күтпеген жағдайларды өтеуді қамтамасыз етуге бағытталған [2]. Осы көзқарасқа сәйкес сақтандыру ластанудың кез келген түріне және кез келген мөлшерде лицензияның бір түрі ретінде.

Отандық әдебиеттерде экологиялық сақтандыру туралы басқаша түсінік қалыптасқан.

Экологиялық сақтандырудың анықтамасын оған кіретін зиянды заттардың әсерінен қоршаған табиғи ортада пайда болатын процестерге де, мүліктік сақтандыру мен жауапкершілікті сақтандыру операцияларына да тән ерекше белгілердің сипаттамалары негізінде беру керек. Бұл қазақстандық және батыстық мамандардың экологиялық сақтандыру тұжырымдамасына салған мазмұнының айырмашылығын түсіндіруге және сәйкесінше оның елдің дамып келе жатқан нарықтық экономикасындағы рөлі мен орнын анықтауға көмектеседі.

Экологиялық сақтандыру талаптарына жауап беретін қандай да бір өндірістің экологиялық қауіптілігін бағалау әдіснамасының болмауы экологиялық сақтандыру мақсаттары үшін өндірістердің қауіптілігін бағалау әдіснамасын әзірлеуді талап етті.

Мұндай әдіснаманың өзегі экологиялық сақтандыруды тыңдау болуы керек. Оның міндеті-тек екі, бірақ маңызды сұраққа жауап беру - экологиялық сақтандыру жүйесіне енгізілген нақты объектідегі экологиялық апаттың ықтималдығы қандай? Экологиялық апат салдарынан реципиенттерге келтірілуі мүмкін шығындардың мөлшері қандай?

Сақтандыру экологиялық аудиті проблемасына, қазір қаралып жатқан нысанда, бірнеше әдіснамалық тәсілдер бар.

1) Өнеркәсіптік өндірістің қауіптілігі осы өндірісте сыни мөлшерде пайдаланылатын қауіпті химиялық заттардың тізбесі бойынша сәйкестендіріледі.

2) Өнеркәсіптік өндірістің қауіптілігі қоршаған табиғи ортаға әсер етудің шекті нормаларынан бірнеше есе асып кету арқылы анықталады.

3) Өнеркәсіптік өндірістің қауіптілігі ластану қаупінің есептік шамасына және оған келтірілген гипотетикалық залалға сүйене отырып айқындалады.

Қоршаған ортаға түскен зиянды заттардың аталған "зиянды" қасиеттері қоршаған ортаның ластану қаупін сақтандыру әдіснамасына ерекше талаптар қояды.

Шетелдік және отандық зерттеушілер арасындағы көзқарастардың түбегейлі сәйкес келмеуі қоғамның экономикалық өміріндегі экологиялық сақтандырудың рөліне әртүрлі әдіснамалық көзқарастарда көрінеді.

Біріншіден, ол мүліктік сақтандыру аясында (сирек) байланысты және жүзеге асырылады. Егер ол жауапкершілікті сақтандыру шеңберінде жүргізілсе, онда қоршаған ортаның ластануы нәтижесінде мүліктің иесіне, меншік иесіне немесе оның денсаулығына келтірілген залалды, бұл ретте міндетті түрде авариялық ластануды сақтандыру ұйымы не сақтанушының экологиялық қауіптілік дәрежесі бойынша сараланбаған тұрақты сақтандыру жарналарын көздейтін, бұрын жасалған сақтандыру шартының негізінде не сот тәртібімен осындай деп танылған кінәлі адамның есебінен өтейді. Екі жағдайда да шығынның мөлшері мүліктің жоғалуы мен алынбаған пайданы бағалаудың дәстүрлі

әдістерімен анықталады. Мұнда жақсы және ұзақ әзірленген нормативтік-құқықтық құжаттар ерекше рөл атқарады.

Біз қоршаған табиғи ортаның апаттық ластануынан болатын шығындар туралы айтамыз. Бұл дегеніміз, экологиялық сақтандырудағы шығындар зиянды заттардың белгілі бір мөлшерінің бір көзінен қоршаған ортаға төтенше жағдайда түсуіне және нақты қабылдаушыларда теріс әсерлердің пайда болуына байланысты шығындар болып саналады.

Ластанудың мұндай процестері көбінесе кездейсоқ пайда болатын кез-келген күтпеген жағдайлармен байланысты: жабдықтың бұзылуы, өрттер, авариялар, табиғи апаттар және т.б. сонымен бірге олардың себептері субъективті сипаттағы жағдайлар болуы мүмкін, мысалы, тазарту жабдықтарын уақтылы жөндемеу.

Сақтандырушының жауапкершілігінің көлемі негізінен бірлі-жарым кездейсоқ ластанудан туындаған шығындарды жабуды қамтуы тиіс. Сақтандыру ісінің теориясы да осы тәсілдің пайдасына дәлел бола алады және оған сәйкес сақтандыру ерекше немесе пайда болу нәтижесінде туындаған залалды өтеуі керек. кем дегенде күтпеген, кездейсоқ оқиғалар[3].

Осы қағидаттық ережеден шығынның қаржылық орнын толтыру әр түрлі көздерден ғана емес, яғни әрбір зиян келтірушінің кінәсінен де қамтамасыз етіледі, бірақ алынған сақтандыру сыйақысын сақтандырушы әр түрлі мақсатты бағыттар бойынша пайдаланады[4].

Қоршаған ортаның авариялық ластануы үшін жауапкершілікті сақтандыру түрінде жүргізілетін экологиялық сақтандыру экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және шығындарды өтеу мақсатын көздейтін үшінші тұлғалар (әрине, сақтандырушылар мен сақтанушылардың коммерциялық мүдделері сақталған жағдайда). Бұл ретте жарналардың тарифтік мөлшерлемелері қоршаған ортаның авариялық ластану тәуекелінің дәрежесіне және осы ластанудан реципиенттерге келтірілген залалға негізделі отырып есептеледі, ал жиналған сақтандыру сыйлықақысы оның белгілі бір мөлшерінде алдын алу табиғатты қорғау іс-шараларына жіберіледі.

Мүліктік сақтандыру түрінде жүзеге асырылатын экологиялық сақтандыру, егер ол сақтанушының экологиялық жауапсыздығын көтермелемейтін болса, кез келген жағдайда оның шығындарын өтей отырып, экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің элементі ретінде қарастырылуы мүмкін. Мұндай жағдайлар үшін қоршаған ортаның ластану тәуекелін сақтандырудағы тарифтік мөлшерлемелер тыйым салу деңгейінде белгіленеді, ал ол әдетте сақтанушымен бірлескен авариядан кейінгі жұмыстар болған кезде ерекше нұсқаларда ғана жүргізіледі.

Бұл аспект бойынша экологиялық сақтандыру сақтандырудың басқа түрлерінен, мысалы, медициналық сақтандырудан ерекшеленеді; дегенмен, Азаматтық кодекске сәйкес "үшінші тұлғалар" деп аталатын сақтандыру тобын қамтитын сияқты[5]. Осылайша, халықтың денсаулығын жоғалтудан көрінетін шығындар экологиялық сақтандыруда, мысалы, медициналық сақтандырудан мүлдем басқа принциптермен анықталады. Экологиялық сақтандыруда зиян келтіру көздері мен Реципиенттерді барынша дұрыс анықтау және осыған байланысты тарифтік және өтемақы саясатын анықтау қажет. Медициналық сақтандыру басқа сәлемдемелерден келеді - толығымен негізделген, бірақ басқалары: өз қызметкерлеріне жалақы төлейтін әрбір кәсіпорын, бұл кәсіпорын зиян келтіруші ме, жоқ па, қарамастан, халықтың ауруына байланысты шығындарды жою үшін белгілі бір қаржылық жүктеме алады.

Экологиялық сақтандыруды төтенше (кенеттен, байқаусызда) ластану үшін экологиялық қауіптілігі жоғары кәсіпорындардың жауапкершілігін сақтандыру ретінде анықтау, қоршаған ортаның ластануымен емделушілерге келтірілген шығындардың бір бөлігін өтеу мүмкіндігін қамтамасыз ететін және қоршаған ортаны қорғау шараларын қаржыландырудың қосымша көздерін құратын, жоғарыда айтылған әдістемелік базиске бағытталған.

Оның басты міндеті-қоршаған ортаның ластануынан туындайтын реципиенттердің шығындарын өтеу және барлық тараптардың: сақтандырушылардың, сақтанушылардың

және үшінші тұлғалардың мүдделерін сақтай отырып, экологиялық қауіпсіздікті қосымша қаржылық қамтамасыз ету.

Экологиялық сақтандырудың міндетті шарты сақтандырушы мен сақтанушының авариялардың алдын алуға, қоршаған ортаның ластануынан болатын залалдың алдын алуға өзара мүдделілігі болуы керек. Екеуінің де сақтандыру мүдделері бар: сақтанушыда - тікелей және жанама шығындардың өтемақысы, сақтандырушыда - пайда алу.

Экологиялық сақтандыруда сақтандыру ісінде белгілі тәуекелдердің уақыт пен кеңістікте таралуының әсері пайдаланылады. Сақтандыру сыйлықақыларын төлеу, олардың мөлшері сақтанушы үшін салыстырмалы түрде ауыр емес, соңғысы шығындарды өтеу кепілдігін үшінші тұлғаларға сақтандырушыға береді, ал өтелетін залал сақтанушының жарналарынан бірнеше есе асып кетуі мүмкін. Сақтандырушы авариялардың ықтималды екенін ескереді-әдетте олар бір уақытта және бір кәсіпорында болмайды.

Экологиялық сақтандыру сақтанушылар мен сақтандырушылардың қоршаған ортаның ластану тәуекелін төмендетуге өзара экономикалық мүдделілігін жасайды; - сақтанушы барлық басқа факторлардан басқа өзінің экологиялық қауіпсіздігін арттыруға мүдделі, себебі авариялар ықтималдығының өсуімен сақтандыру жарналарының ставкалары да өседі. Бұдан басқа, авариясыз көтермелеу түрінде сақтанушы бірқатар экономикалық жеңілдіктерді - сақтандыру шартын ұзартудың жеңілдікті шарттарын, табиғат қорғау іс-шараларын өткізуге сақтандырушының алдын алу іс-шаралары қорынан қосымша ресурстарды тартуды және т.б. алады. Оған алдын алу іс-шаралары қорының бір бөлігін сақтанушыларды экологиялық аудиттеуге, қоршаған орта мониторингі қызметін жақсартуға және басқа да экологиялық мәселелерге жұмсау міндеті жүктелуі мүмкін.

Егер мүлікті сақтандыру операциялары үшін нормативтік-әдістемелік құжаттаманың жеткілікті бай спектрі болса, қоршаған ортаның төтенше ластануы үшін жауапкершілікті сақтандыру сақтандырудың әдіснамалық және құқықтық кеңістігінде өз орнын таба алады.

Табиғатты қорғау іс-шараларын қаржыландырудың жаңа көздерін іздестіру қажеттілігі бүгінгі күні бұрынғыдан да өткір екені түсінікті; әзірге жеке капиталдың ғана нақты қосымша қаржы резервтері бар екені де түсінікті. Ол үшін қаражат салудың тартымды бағыттарын табу - біз оны түсінетін мағынада экологиялық сақтандырудың тағы бір функциясы.

Егер қазір сақтандыру компанияларының қаражатты "ерікті" инвестициялауын күтуге негіз болмаса, онда осы қызметке экономикалық мәжбүрлеу тетігін ойластыру қажет. Экологиялық сақтандыру қаражат салуды экономикалық ынталандыру әдістерінің кең жиынтығын ұсынады, ал соңғы уақытқа дейін инвесторлар үшін ең тартымды өнімдер - экологиялық жабдықтар өндірісі және қоршаған ортаны қорғау жұмыстарын жүргізу. Бұған нарықтық әдістермен қол жеткізіледі: экологиялық сақтандырушының пайдасы қоршаған ортаның сапасына, ал қоршаған ортаның сапасы алдын - алу және экологиялық шаралар жүйесіне байланысты. Сақтандыру ұйымында құрылатын алдын алу экологиялық іс-шаралардың сақтандыру қоры осы мақсаттарға қаражат көзі болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ключенко Л., Супотаева О., Чо - Порняк А., Технологиялық аварияға немесе апатқа байланысты үшінші тұлғаларға келтірілген залалды өтеу қажеттілігіне байланысты оқу құралы " 1994.
2. Anderson, D. R., 1974, Stephen P., 1988, Baram, M. S., 1982, Baumann, D D, 1978, қоршаған ортаны қорғау полициясы.
3. Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі 2007 жылғы 9 қаңтардағы №212
4. Сақтандыру қызметі туралы Қазақстан Республикасының 2000ж., 18 желтоқсандағы №126-ІІ заңы (2021.05.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
5. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі, 1994ж. 27 желтоқсандағы №268-ХІІІ. (2015 жылы берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

ӨОЖ 796.332

12-13 ЖАСАР ФУТБОЛШЫЛАРДЫҢ ШАПШАҢДЫҚ-КҮШ ҚАСИЕТТЕРІНІҢ ӨЗГЕРУ ДИНАМИКАСЫН ЗЕРТТЕУ

Байжуманов Б. К., магистрант

Ғылыми жетекшісі: Зауренбеков Б. З., PhD

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: bekzatbaijumanov@gmail.com

Бұл мақалада 12-13 жасар футболшылардың шапшаңдық-күш қасиеттерін дамытудың қолайлы шарттары қарастырылады, бұл жастағы балалардың дене дамуы мен психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып аталған қасиеттерді дамытуда қолданылатын арнайы жаттығуларға сипаттама беріледі, шапшаңдық-күш қасиеттерін сипаттайтын көрсеткіштердің өзгеру динамикасын зерттеу жолдары түсіндіріледі.

Тірек сөздер: футбол, шапшаңдық-күш қасиеттері, 12-13 жасар футболшылар, футболшыларды дайындау, оқу-жаттықтыру үрдісі.

В статье рассматриваются благоприятные условия развития скоростно-силовых качеств футболистов 12-13 лет, описываются специальные упражнения, применимые в развитии данных качеств с учетом уровня физического развития и психологических особенностей детей указанного возраста, разъясняются пути изучения динамики изменения показателей, характеризующих скоростно-силовые качества.

Ключевые слова: футбол, скоростно-силовые качества, футболисты 12-13 лет, подготовка футболистов, учебно-тренировочный процесс.

This article considers favorable conditions for the development of speed-strength qualities of football players aged 12-13, describes special exercises applicable in the development of these qualities, taking into account the level of physical development and psychological characteristics of children of this age, explains the ways to study the dynamics of changes in indicators that characterize speed-strength qualities.

Keywords: football, speed and strength qualities, football players 12-13 years old, football players training, training process.

Әлемнің барлық елдерінде футбол ойыны ерекше танымал. Футбол спорт түрі ретінде тұрақты дамып келеді, ойын әдістері жетілдіріліп, футболшының қозғалыс белсенділігі күрделене түсуде. Футбол – мектеп жасындағы балалар арасында ең танымал бұқаралық ойын. Бұл ойын мақсаттылық пен ұжымшылдық, тәртіптілік, шыдамдылық, өзін-өзі бақылау сияқты құнды моральдық қасиеттерді дамытуға, сонымен қатар қозғалыс шапшаңдығы мен дәлдікті, ептілікті, күш пен шыдамдылықты жақсартуға көмектеседі [1].

Қазіргі футболда жоғары спорттық нәтижелерге қол жеткізу жас резервті сапалы дайындаусыз мүмкін емес. Кез-келген футбол командасының, оның ішінде жасөспірімдердің жетістіктері негізінен үш фактормен анықталады: ойыншылардың техникасы, тактикасы және әр ойыншының жалпы күйі (дене, моральдық-ерік, психологиялық және т.б.). Дене даярлығы төмен футболшы техникалық және тактикалық тұрғыдан сауатты бола тұра, өзінің шеберлігін толықтай көрсетуге мүмкіндігі болмайды. Шапшаңдық-күш қасиеттерінің жоғары деңгейі футболшының техникалық және тактикалық тәсілдерін толық жүзеге асыруға ықпал етеді (Б.А. Аркадьев, 1990; В.М. Биткин, 1999; В.В. Газзаев, 2005; А.П. Кочетков, 2000 және т. б.).

Әдеби дереккөздерді зерттеу және 12-13 жасар футболшылардың спорттық жаттығуларының тәжірибесін жалпылау олардың шапшаңдық-күш дайындығын басқарудың шешілмеген мәселелерін көрсетеді. Қазіргі әдістемелік және ғылыми

әдебиеттерде ересек футболшыларда шапшаңдық-күш қасиеттерін дамыту әдістемесі егжей-тегжейлі жасалған. Бұл ретте, ғылыми зерттеулердің қолда бар нәтижелері мен әдістемелік ұсынымдары жасөспірімдер мен ересек адамдардың айырмашылығын ескермей, жалпы сипатта жасалып жатады.

Қазіргі уақытта доппен және допсыз орындалатын жаттығулардың ұтымды арақатынасын ескере отырып, 12-13 жасар футболшылардың шапшаңдық-күш жаттығуларын басқарудың мәнін, ерекшеліктері мен технологиясын ашатын жұмыстар кемде-кем. Сол себепті осы мәселелерді шешу заманауи дене шынықтыруда маңызды мәнге ие болып отыр.

Арнайы дене, атап айтқанда, шапшаңдық-күш жаттығулары таңдалған спорт түрінің техникалық әдістерімен биомеханикалық және функционалды ұқсастығы бар жаттығуларды қолдануды қажет етеді. Спорттық жаттығулардың құрамына кіретін максималды шапшаңдықпен жасалатын арнайы жаттығуларды жасағаннан кейін шапшаңдық-күш қасиеттерінің деңгейі едәуір артатыны анықталған [2].

Сондай-ақ, аталған қасиеттердің дамуына әртүрлі салмақ салу оң әсер ететіндігі дәлелденген. Үлкен салмақпен жаттығу «жарылыс күшін» тиімді дамытады, өйткені ол бұлшықеттердің жиырылу қабілетін мүмкіндігінше жұмылдырады, бұл әсіресе орындалатын қозғалыстардың барынша жоғары шапшаңдығында байқалады [3].

Зерттеулерде анықталғаны, максималды салмақтың 80%-на дейінгі салмақтарды қолданған кезде шапшаңдық қасиеттері жоғары дәрежеде дамиды, 80-нен 95%-ға дейінгі салмақта жаттығу кезінде басым жағдайда шапшаңдық-күш қасиеттері дамиды, салмағы 95% және одан жоғары салмақта күш қасиеттері дамиды. Арнайы шапшаңдық-күш қасиеттерін дамыту үшін жаттығуларды максималды күшпен, мүмкіндігінше осы қозғалыстарға тән құрылым мен ырғақты сақтай отырып орындауға кеңес беріп, салмақ салумен жасалатын жаттығуларды орындағаннан кейін оларды бірнеше рет салмақсыз, бірақ мүмкіндігінше шапшаң орындау ұсынылады [4].

Бірқатар авторлар жаттықтырудың жаңа дәстүрлі емес құралдарын жасау қажеттілігін атап өтеді. Бұл ретте олар спорт туралы ғылыми жұмыстардағы деректерге сүйену қажеттігіне назар аударады. Мысалы, Г.С. Туманян шапшаңдық-күш қасиеттерін арттыру әдістемесі бұлшықет қозғалысы физиологиясының үш бағытына негізделуі керек деп атап өтеді:

1. бұлшықет үйлестігінің деңгейі мен ерекшелігі;
2. бұлшықетішілік үйлестіктің деңгейі мен ерекшелігі;
3. бұлшықеттердің өзіндік әрекет қабілеттілігі.

Осы жағдайды ескере отырып, спортшыға тиісті әсер ету жаттығуларын анықтап, қолдану қажет. Мұндай арнайы бағытта түрлі жаттығулар, әсіресе салмақ салумен жасалатын қозғалыстар болуы керек [5].

Қозғалыс қабілеттерін, соның ішінде шапшаңдық-күш қасиеттерін дамытуда спортшылардың жас ерекшеліктерін ескеру маңызды. Балалардың жасына байланысты шапшаңдық пен күшті дамытуға арналған түрлі қозғалыс әрекетінің құралдары қолданылады. Шапшаңдық-күш қасиеттері 7-9 және 12-13 жастағы ұлдарда әсіресе тиімді дамиды. Орта мектеп жасында шапшаңдық-күш жаттығуларына үлкен көңіл бөлінеді (орнынан және жүгіріп келіп секіру, бағытты өзгерте отыратын жүгірудің түрлі нұсқалары, эстафеталар, лақтыру сияқты жаттығуларды орындау) [6].

Шапшаңдық-күш қасиеттерін қалыптастыру әдістеріне жататындар:

- шағын, орта, үлкен және шекті қарқындылықтың кезектесуімен жүретін ауыспалы әдіс;
- қайталау әдісі – тыныс алуды толық қалпына келтіргенге дейін қашықтықтарды өту арасындағы үлкен немесе шекті қарқындылықпен және тынығумен қысқартылған қашықтықтарды бірнеше рет қайталау;
- интервалдық әдіс – қысқартылған қашықтықты қайта орындау, бірақ толық қалпына келуге дейін қатаң сақталатын демалу аралықтарымен (уақыт бойынша

қысқартылған), мұнда әр келесі қашықтық ағзаның адыңғы жұмыстан қалпына келмеген күйінде өтіледі [7].

Шапшаңдық қасиеттері адам қозғалмалы жаттығуларды жасау үшін жұмсайтын ең аз уақыт аралығымен сипатталады.

Шапшаңдық қасиеттерінің келесі түрлері бар:

- реакция шапшаңдығы;
- қозғалыс шапшаңдығы;
- қозғалыс жиілігі (қарқыны).

Шапшаңдық қасиеттерін бағалауға арналған сынақтар 4 топқа бөлінеді:

- қарапайым реакцияның шапшаңдығын бағалау сынақтары;
- бір қозғалыс шапшаңдығын бағалау сынақтары;
- әртүрлі буындардағы қозғалыстың максималды шапшаңдығын бағалау сынақтары;
- тұтас қозғалыс әрекеттерінде көрінетін шапшаңдықты бағалау сынақтар, көбінесе

қысқа қашықтыққа жүгіру [8].

Орта мектеп жасында шапшаңдықты дамыту кезінде алдын-ала анықталған сигналдарға, жылдам және қысқа мерзімді қозғалыстарға тез жауап беруді қажет ететін әртүрлі жаттығуларды қолдану қажет.

Орта мектеп жасына қарай шапшаңдықты тәрбиелеу құралдарының құрамында секіру, жүгірудегі ауыспалы үдеулер сияқты шапшаңдық жаттығулары маңызды орын алуы керек.

Күш қасиеттері адамның бұлшықет күшінің әсерінен сыртқы қарсылықты жеңу немесе оған қарсы тұрумен сипатталады. Күш қасиеттерінің келесі түрлері бар:

- өзіндік күш;
- шапшаңдық-күш;
- күштік төзімділік.

Оқушылардың күш қабілеттерін жаттықтыру үшін әртүрлі құралдарды қолдану қажет:

- салмақпен орындалатын, арқан тарту сияқты ойындар;
- статикалық жаттығулар (белгілі бір қалыпты немесе салмақты ұстау);
- аралас жаттығулар [9].

12-13 жастағы футболшылардың шапшаңдық-күш қасиеттерінің өзгеру динамикасын зерттеу үшін арнайы педагогикалық тәжірибе ұйымдастырылды. Педагогикалық тәжірибе Талдықорған қаласының №27 орта мектеп-гимназиясының 12-13 жасар оқушыларымен жүргізілді.

Тәжірибеге қатысушылар 10 оқушыдан тұратын 2 топқа бөлінді: тәжірибелік және бақылау топтары.

Зерттеудің бірінші сатысында оқушыларға арнайы сынақтардан өту ұсынылды. Бұл сынақтар келесідей тапсырмалардан тұрды:

- 4х9 қайталамалы жүгіру;
- орнынан ұзындыққа секіру;
- секіргішпен 20 секунд секіру;
- допты қақпақылдау.

Сынақ зерттеу басындағы оқушылардың шапшаңдық-күш қасиеттерінің даму деңгейін анықтау мақсатымен жүргізілді.

Зерттеу нәтижелерінің нақтылығын анықтау мақсатымен алынған мәліметтерді өңдеуде математикалық статистика әдістері қолданылды.

Математикалық статистика әдістерінің көмегімен алынған көрсеткіштердің орташа мәні, орташа квадраттық ауытқуы, орташа қателігі және t-Студент критерийінің мәні есептелді.

Алынған шамалардың орташа мәнін анықтау үшін келесі формула қолданылды:

$$M = \frac{\sum X}{n},$$

мұндағы M – орташа арифметикалық шама; X – көрсеткіш мәндері; n – көрсеткіш саны.
Орташа квадраттық ауытқуды есептеуде қолданылған формула:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum(X - M)^2}{n - 1}},$$

мұндағы X – көрсеткіш мәндері; M – орташа мән; n – көрсеткіш саны.
Орташа арифметикалық мәnnң орташа қателігін есептеу:

$$m = \pm \frac{\sigma}{\sqrt{n}},$$

мұндағы δ – орташа квадраттық ауытқу; n – көрсеткіш саны.
Осы есептеулерден кейін t -Стюдент критерийінің мәні анықталды:

$$t = \frac{|M_1 - M_2|}{\sqrt{m_1^2 + m_2^2}},$$

мұндағы M_1 – бақылау тобына сәйкес орташа арифметикалық мән; M_2 – тәжірибелік топқа сәйкес орташа арифметикалық мән; m_1 – бақылау тобына сәйкес орташа қателігі; m_2 – тәжірибелік топқа сәйкес орташа қателік.

t -Стюдент критерийінің алынған мәнін талдау үшін еркіндік дәрежелерінің саны анықталады:

$$f = (n_1 + n_2) - 2$$

Берілген зерттеуде f мәні:

$$f = 10 + 10 - 2 = 18$$

Осыдан кейін t -Стюдент критикалық мәндері кестесінен талап етілетін мәнділік деңгейіндегі ($p = 0,05$) және берілген f еркіндік дәрежесіне сәйкес t -Стюдент критикалық мәні анықталады.

Егер есептелген t -Стюдент критерийінің мәні кестеден анықталған критикалық мәнге тең немесе одан артық болса, салыстырылатын топтар арасында айтарлықтай айырмашылық бар деп саналады.

Егер есептелген t -Стюдент критерийінің мәні кестедегі мәннен кем болса, салыстырылатын топтар арасындағы болмашы айырмашылық жайлы тұжырым жасалады.

Осы әдістерді қолдана отырып зерттеу басында жүргізілген сынақтар нәтижесінде 1-кестеде келтірілген көрсеткіштер анықталды.

Кесте 1

Зерттеу басында алынған шапшаңдық-күш қасиеттерінің көрсеткіштері

Сынақ атауы	Бақылау тобы			Тәжірибелік топ			Стюдент критерий, t
	Орташа мән, M	Орташа квадраттық ауытқу, σ	Орташа қателік, m	Орташа мән, M	Орташа квадраттық ауытқу, σ	Орташа қателік, m	
4х9 қайталамалы жүгіру, с	10,53	0,31	0,1	10,56	0,37	0,12	0,19
Орнынан ұзындыққа секіру, см	167,9	3,6	1,2	169,1	4,15	1,38	0,36
Секіргішпен 20секунд секіру	41,7	2,54	0,85	42,5	3,13	1,04	0,44
Допты қақпақылдау	39,7	28,3	9,43	62	47,3	15,8	0,07

t-Студент критерийінің критикалық мәндерінің кестесі бойынша $p=0.05$ талап етілетін мәнділік деңгейіндегі $f = 18$ еркіндік дәрежесіне сәйкес t-Студент критерийінің критикалық мәні 2,101-ге тең. Зерттеу басында алынған нәтижелер бойынша есептелген t-Студент критерийінің мәндері критикалық мәнден кем болғандықтан, зерттеу басында бақылау және тәжірибелік топтың шапшаңдық-күш қасиеттерінде айтарлықтай айырмашылықтар жоқ деген тұжырым жасалды.

Тәжірибелік топтағы 12-13 жасар 10 оқушы №27 орта мектеп-гимназиясында ұйымдастырылған арнайы футбол үйірмесіне қатысса, бақылау тобындағы 12-13 жасар 10 оқушы дене шынықтыру сабақтарында дайындалды. Тәжірибелік топтағы оқушыларды даярлауда әзірленген әдістеме қолданылды, ал бақылау тобындағы ұлдар оқу бағдарламасына сәйкес оқытылды.

Оқу-жаттықтыру сабақтары тәжірибелік топта 2020 жылғы қыркүйектен 2021 жылғы наурызға дейін аптасына 2 рет 1 сағаттан жүргізілді. Дене шынықтыру сабақтарында бақылау тобының оқушылары аптасына 3 рет 40 минуттан жаттықтырылды.

Тәжірибелік топпен жүргізілген зерттеу жұмысының педагогикалық міндеті футбол үйірмесін шапшаңдық-күш қасиеттерін дамытуға арналған арнайы жаттығуларды орындай отырып жүргізу болды.

Шапшаңдық-күш қасиеттерін дамыту үшін екі негізгі әдіс қолданылды:

- жаттығуларды жеңілдетілген жағдайларда барынша жылдам қарқынмен қайта орындау;
- қиын жаттығуларды барынша жылдам қарқынмен қайта орындау.

Шапшаңдық-күш қасиеттерін дамытуға арналған жаттығуларды орындау кезінде белгілі бір талаптарды орындау қажет.

Қайталанатын жаттығуларды шекті қарқындылықпен орындау керек. Әр жаттығудың ұзақтығы үлкен болмауы керек, себебі максималды қарқындылықты ұзақ уақыт сақтау мүмкін емес.

Жаттығуды қайталау арасында демалу кезінде тыныс алу қалпына келгенше баяу жүру немесе демалу ұсынылады. Жаттығулар шапшаңдық төмендей бастағанға дейін қайталанатын.

Зерттеу барысында 12-13 жасар оқушылардың шапшаңдық-күш қасиеттерін дамытуға арналған түрлі жаттығулар қолданылды.

Зерттеу соңында футболшылардың шапшаңдық-күш қасиеттерінің дәл сондай сынақтары жүргізілді. Қорытынды сынақ нәтижелері 2-кестеде келтірілген.

Кесте 2

Зерттеу соңында алынған шапшаңдық-күш қасиеттерінің көрсеткіштері

Сынақ атауы	Бақылау тобы			Тәжірибелік топ			Студент критерий, t
	Орташа мән, М	Орташа квадраттық ауытқу, σ	Орташа қателік, m	Орташа мән, М	Орташа квадраттық ауытқу, σ	Орташа қателік, m	
4х9 қайталамалы жүгіру, с	10,42	0,27	0,09	10,08	0,39	0,13	2,12
Орнынан ұзындыққа секіру, см	169	3,62	1,2	173,6	3,6	1,2	2,7
Секіргішпен 20 секунд секіру	42,7	2,63	0,88	47,1	2,64	0,88	3,5
Допты қақпақылдау	45,2	29,33	0,78	99	71	23,7	2,27

Берілген кестелерде көрсетілген нәтижелерді талдай келе, екі топтың көрсеткіштеріндегі айтарлықтай айырмашылықты атап өткен жөн.

Осылай, зерттеу аяғында «4х9 қайталамалы жүгіру» жаттығуының көрсеткіштері бақылау тобында – $10,42 \pm 0,09$ болса, тәжірибелік топта – $10,08 \pm 0,013$. «Орнынан

ұзындыққа секіру» көрсеткіштері бақылау тобында - $169 \pm 1,2$, тәжірибелік топта – $173,6 \pm 1,2$. «Секіргішпен 20 секунд секіру» жаттығуын орындаудағы көрсеткіштер - бақылау тобында – $42,7 \pm 0,88$, тәжірибелік топта – $47,1 \pm 0,88$. Футболшылардың допты қақпақылдаудағы көрсеткіштері бақылау тобында $45,2 \pm 0,78$, тәжірибелік топта $99 \pm 23,7$ құрады. Жыл соңында тәжірибелік топтың қайталамалы жүгірудегі ғана көрсеткіштері бақылау тобынан 0,34-ке төменірек болды.

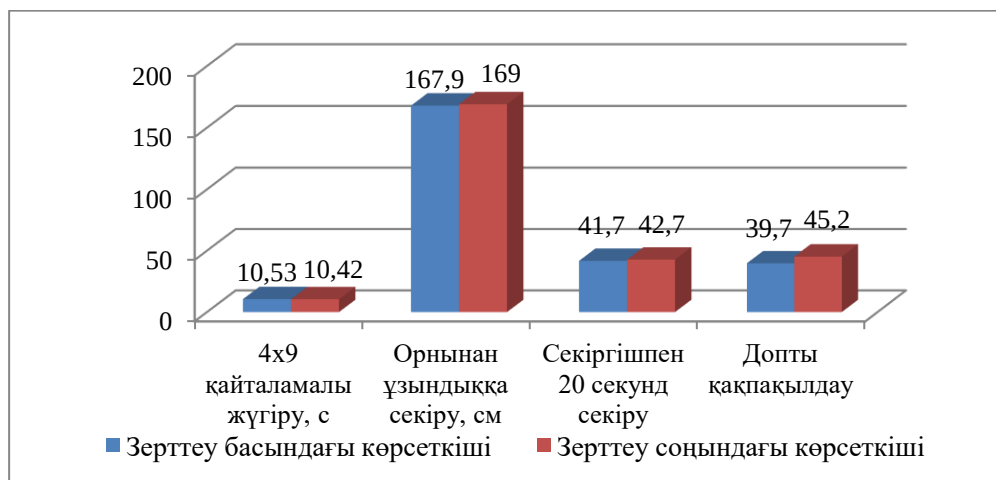
Зерттеу басындағы және соңындағы бақылау тобындағы оқушылардың шапшаңдық-күш қасиеттерінің көрсеткіштерін салыстыру нәтижелері 3-кестеде келтірілген.

Кесте 3

Зерттеу басындағы және соңындағы бақылау тобындағы оқушылардың шапшаңдық-күш қасиеттерінің көрсеткіштерін салыстыру

Сынақ атауы	Зерттеу басындағы көрсеткіші	Зерттеу соңындағы көрсеткіші
4х9 қайталамалы жүгіру, с	$10,53 \pm 0,1$, 100 %	$10,42 \pm 0,09$, 98,95 %
Орнынан ұзындыққа секіру, см	$167,9 \pm 1,2$, 100 %	$169 \pm 1,2$, 100,65 %
Секіргішпен 20 секунд секіру	$41,7 \pm 0,85$, 100 %	$42,7 \pm 0,88$, 102,4 %
Допты қақпақылдау	$39,7 \pm 9,43$, 100 %	$45,2 \pm 0,78$, 113,85 %

Осылайша, «Секіргішпен 20 секунд секіру», «Допты қақпақылдау» көрсеткіштері тиісінше 2,4 % және 13,85 %-ға артқан. «Орнынан ұзындыққа секіру» көрсеткіші өзгеріссіз қалған дерлік, 0,65 % өсім ғана байқалады. Ал «4х9 қайталамалы жүгіру» көрсеткіші керісінше 1,05 %-ға төмендеген (1-сурет).

1 сурет. Зерттеу басындағы және соңындағы бақылау тобындағы оқушылардың шапшаңдық-күш қасиеттерінің көрсеткіштерін салыстыру

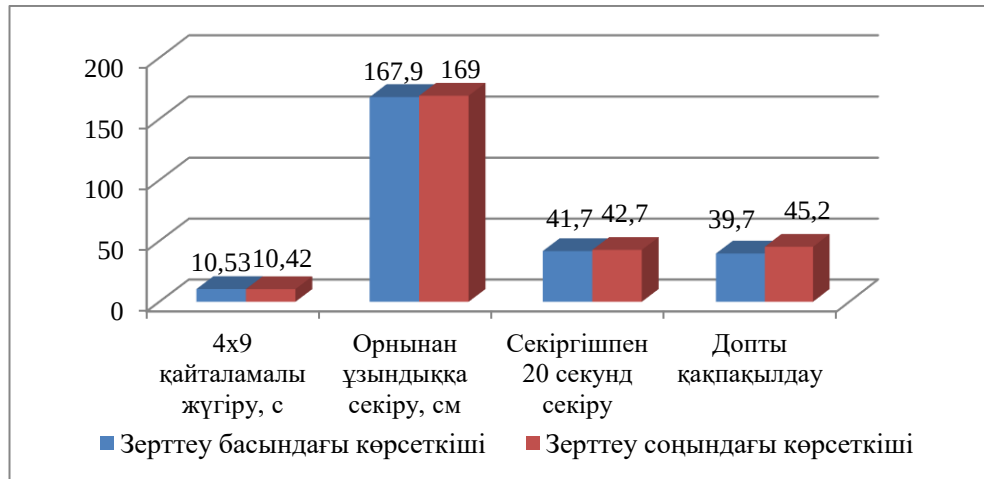
4-кестеде зерттеу басындағы және соңындағы тәжірибелік топ футболшыларының шапшаңдық-күш қасиеттерінің көрсеткіштерін салыстыру нәтижелері келтірілген.

Кесте 4

Зерттеу басындағы және соңындағы тәжірибелік топ футболшыларының шапшаңдық-күш қасиеттерінің көрсеткіштерін салыстыру

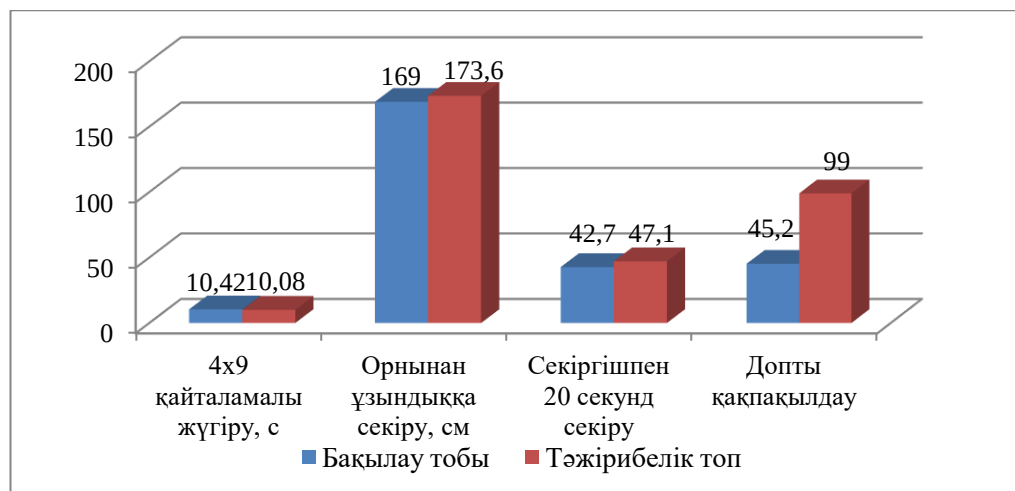
Сынақ атауы	Зерттеу басындағы көрсеткіші	Зерттеу соңындағы көрсеткіші
4х9 қайталамалы жүгіру, с	$10,56 \pm 0,12$, 100 %	$10,08 \pm 0,13$, 95,45 %
Орнынан ұзындыққа секіру, см	$169,1 \pm 1,38$, 100 %	$173,6 \pm 1,2$, 102,66 %
Секіргішпен 20 секунд секіру	$42,5 \pm 1,04$, 100 %	$47,1 \pm 0,88$, 110,82 %
Допты қақпақылдау	$62 \pm 15,8$, 100 %	$99 \pm 23,7$, 159,68 %

Тәжірибелік топтағы футболшыларының шапшаңдық-күш қасиеттерінің көрсеткіштерін салыстыра келе келесі қорытынды жасауға болады. «Орнынан ұзындыққа секіру» көрсеткіші 2,66 %-ға, «Секіргішпен 20 секунд секіру» көрсеткіші 10,82 %-ға артқан. «Допты қақпақылдау» көрсеткішінің өсімі тіпті 59,68 % құраған. Алайда «Қайталамалы жүгіру» көрсеткіші 4,55 %-ға төмендеген (2-сурет).

2 сурет. Зерттеу басындағы және соңындағы тәжірибелік топтағы оқушылардың қозғалыс қабілеттерінің нәтижелерін салыстыру

3-суретте зерттеу аяғындағы бақылау және тәжірибелік топтардың нәтижелерін салыстыру келтірілген.

3 сурет. Бақылау және тәжірибелік топтардағы оқушылардың қозғалыс қабілеттерін сынау нәтижелерін салыстыру

Екі топтың нәтижелерін салыстыра келе зерттеу соңында тәжірибелік топтағы оқушылардың қол жеткізген көрсеткіштері бақылау тобындағы оқушылардан жоғары болғаны анықталды. «Орнынан ұзындыққа секіру» және «Допты қақпақылдау» жаттығуларының көрсеткіштері айтарлықтай деңгейге жоғарылаған.

Сонымен қатар, «Қайталамалы жүгіру» сынағы көрсеткіштерінің аздап төмендегенін байқауға болады. Бұл зерттеудің аз уақыт аралығында жүргізілгендігімен және қашықтықтан оқыту жағдайында жүгіру қабілеттерін дамытудың қиындығымен түсіндіріледі. Шапшаңдық-күш қасиеттерін арттыру әдістемесін ұзақ мерзімде жүзеге асырған жағдайда бұл қасиеттердің айтарлықтай өзгерісіне, яғни сәйкес көрсеткіштердің артуына қол жеткізуге мүмкіндік туындайды.

Зерттеулерде гипотеза сенімділіктің 95 % деңгейінде, яғни р (ықтималдылық немесе мәнділік деңгейі) дәлелденген деп саналады. Бұл t-критерийі 2,0-ден артық болғанда орын алады.

Барлық көрсеткіштер бойынша тәжірибелік жұмыс нәтижесінде t- критерий мәні 2,0-ден асты, орташа мәндердің (M_1 және M_2) айырмашылықтары сенімді. Математикалық өңдеу нәтижелері зерттеу барысында қолданылған педагогикалық тәжірибе нәтижесінде тәжірибелік топтағы футболшылардың шапшаңдық-күш қасиеттерінің арту деңгейі статистикалық тұрғыдан сенімді екендігін көрсетті.

Осылайша, зерттеудің алынған нәтижелері оқу-жаттықтыру сабақтарында 12-13 жасар оқушылардың шапшаңдық-күш қасиеттерін арнайы жаттығулар кешенін қолдана отырып тиімді дамытуға болатындығын дәлелдейді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Моисеенко, А.В. Футбол в вузе: учебно-методическое пособие. / А.В.Моисеенко, В.Г. Шилько.— Томск : ТГУ, 2011. — 64 б.
2. Гончаров Н.Н. Динамика мышечных сокращений при предельных напряжениях и её возрастные изменения // Автореф. канд. дис. - М., 2002.
3. Дьячков В.М. Физическая подготовка спортсмена // Учебник спортсмена. - М.: ФиС, 2005.
4. Захаров Е.Н., Карасев А.В., Сафонов А.А. Энциклопедия физической подготовки. - М.: Лептос, 2004. - 368 б.
5. Туманян Г. С. Школа мастерства борцов, дзюдоистов и самбистов: учебное пособие для вузов / Г.С. Туманян. - М.: Академия, 2006. - 591 б.
6. Абзалов Р.А., Теория физической культуры (курс лекций). - Казань: изд-во «Матбугат йорты», 2002. 206 б.
7. Козловский, В.И. Планирование учебно-тренировочного процесса (подготовка футболиста) / Ю.В. Седов // журн. ФиС. М. 1977. 37-57 б.
8. Ланда Б.Х. Методика комплексной оценки физического развития и физической подготовленности: Учебное пособие.-Москва: Советский спорт. - 2012. - 208-210 б.
9. Монаков Г. Подготовка футболистов / Под ред. Г. Монакова. – Псков. - 2009. - 256 б.

УДК 541.124

КОМПЛЕКС МЕРОПРИЯТИЙ, ПОВЫШАЮЩИХ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОРГАНИЗАЦИИ ТРУДА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ

Бактыбай К. М., магистрант 2-курса

Каспийский университет технологий и инжиниринга им. Ш.Есенов, г.Актау

E-mail: kamila.97-kz@mail.ru

В статье рассмотрен ряд мероприятий, повышающих организацию труда на предприятии.

Ключевые слова: Портфель проектов, методика оценки должностей, нормирование труда, экономико-математические модели планирования, бенчмаркинг.

Мақалада кәсіпорындағы еңбекті ұйымдастыруды арттыратын бірқатар ісшаралар қарастырылған.

Тірек сөздер: Жобалар портфелі, лауазымдарды бағалау әдістемесі, Еңбекті нормалау, жоспарлаудың экономикалық-математикалық модельдері, бенчмаркинг.

The article considerate the complex of measurements to increase the labourmanagement on eenterprises.

Keywords: *Portfolio projects, job evaluation methodology, work measurement, econometric methods of planning, benchmarking.*

Управление трудовыми ресурсами какой-либо организации по сути является целенаправленной деятельностью ведущего состава данного предприятия, руководящего состава и специалистов подразделений, включающая разработку общей концепции и стратегии кадровой политики предприятия, а также принципов и методов управления персоналом рассматриваемой компании. Иными словами, менеджмент персонала заключается в формировании единой системы управления персоналом, планировании кадровой работы, а также разработке оперативного плана работы с персоналом и проведение маркетинга кадров предприятия, а также определении кадрового потенциала и потребности организации в персонале. [3, с.309. -310].

В настоящее время проводятся различные мероприятия, повышающие уровень организации труда на предприятиях различных сфер деятельности. Сформированный ниже комплекс мер может быть применим, в основном, к предприятиям среднего и крупного бизнеса. Перечислим составляющие данного комплекса.

- разработка систем оценки должностей и работ:
- проведение исследований в области нормирования труда работников предприятия:
- вывод части персонала вспомогательной или основной деятельности предприятия на условия аутсорсинга:

- проведение исследований в части построения эконометрических моделей.

Реализация указанных мероприятий, как правило, проводится в рамках проектов, разрабатываемых внутри предприятия. Курирование и проведение проектов может быть осуществлено как силами самого предприятия, так и при помощи консалтинговых компаний, которых на сегодняшний день набралось достаточное количество в российской бизнес-среде. Особенностью применения данных инструментов является взаимоувязана в едином портфеле проектов таким образом, чтобы направленность воздействий была схожа стратегическими планами компании. Рассмотрим само понятие проекта и значение сопутствующих терминов из данной области экономики.

Проекты являются основными объектами инвестирования на большом ряде предприятий различных отраслей хозяйствования. Зарубежные аналитики и исследователи данной области сходятся во мнении, что инвестициями эффективнее управлять на <портфельной основе>, получившей широкое распространение за последние несколько лет.

Многие руководители среднего и высшего звена усвоили, что почти каждый проект связан с другими проектами в организации, например, посредством использования общих ресурсов, но также и иными способами, что привело к отказу от управления проектами как единственным, самодостаточным мероприятием в данной компании. Первым шагом к управлению портфелем проектов является установление взаимосвязей между некоторыми выбранными проектами. Западные аналитики выделяют три основных типа портфеля проектов:

- портфели проектов, создающие ценности, т.е. стратегические проекты или проекты в масштабах всего предприятия:

- операционные портфели проектов, т.е. проекты, повышающие эффективность организации и соответствующие основным нуждам

Функциональных подразделений предприятия:

- портфели проектов, обеспечивающие соответствие, т.е.

Обязательные меры, необходимые для поддержания внутренних нормативов и стандартов предприятия [2,с.41-42].

Рассмотрим подробнее составляющие комплекса мероприятий, повышающих эффективность организации труда на предприятии. Начнем с применения систем оценки должностей.

На сегодняшний день одним из приоритетных направлений развития организации труда персонала отечественных предприятиях является разработка и внедрение различных методик в части оценки сложности и качество работ.

В советский период в нашей стране было приятно присваивать профессиям определенные уровни (разряды) в зависимости от сложности работ и необходимой квалификации. Эта система фиксировалась в тарифно-квалификационных справочниках и обеспечивала единую шкалу оплаты труда, принятую во всем государстве. Для оценки позиции в общей структуре предприятия проводится специальная процедура грейдирования должностей (или гармонизация окладов). Эта процедура нацелена на формирование иерархии ценности должностей, связанной с внутренней структурой компании. Данная технология тесно связано с системой оценки персонала на основе компетенций, так как оценка должностей, также происходит через описание квалификационных требований по ряду факторов, что напоминает принципы описания компетенций. Можно довольно легко установить соответствие между факторами оценки должностей и структурой ключевых компетенций предприятия. [6.с.199].

Большое количество зарубежных, а теперь и российских компаний активно применяют для оценки рабочих мест стандартные методологии, которые по сути являются модификациями **метода направляющих профильных таблиц Хэя**. Данный метод применяется в нескольких тысячах компаний по всему миру. Как правило, при постановке задачи для построения последующей системы оценки должностей на разных предприятиях используется унифицированный подход, в который входят обязательные условия, такие как применение единого набора факторов, использование одинаковых правил проставления оценок должностей по каждому из факторов, а также определение размера заработной платы по результатам расчета баллов.

Можно отметить, что использование метода направляющих таблиц Хэя требует тщательно изучения, предваряющего проводимым исследованиям, а также данный метод требует адаптации под специфику работы каждого предприятия, несмотря на универсальность и много вариантность развития сценариев. Данным методом направляющих таблиц владеет узкий круг специалистов, как как правило, консалтинговых компаний, ориентированных на внедрение проектов в сфере кадровых решений. [7].

Следует отметить также и важность процедуры **нормирования труда** на предприятии, в ходе которой выявляются многие пробелы в рабочем процессе предприятия, ликвидировав которые, можно существенно снизить издержки производство и осваивать новые виды продукции, либо выходить на новые рынки. На сегодняшний в экономической литературе описаны различные подходы и методы нормирования труда, во многом выбор процедуры и методики нормирования труд зависит от специфики рассматриваемого производство и решений руководства предприятия, зависящих в свою очередь от целевых планов предприятия.

Резервы улучшения нормирования труда выявляются в результате анализа нормирования труда, т.е. рассмотрения всех составляющих его частей для последующего выявления положительных и отрицательных аспектов этой деятельности, а также различных факторов и предпосылок, ведущих к возникновению данных особенностей. По материалам, полученным в ходе экономического анализа, впоследствии определяется направление для улучшения нормирования труда и всех разработок, связанных с ним.

Как правило, анализ нормирования труда в компаниях происходит по следующим основным направлениям:

- Исследование в области качества и прогрессивности применяемых норм труда, а также порядка поддержания прогрессивности норм;

- Исследование области применения норм труда, степень охвата нормирования труда всего персонала предприятия;
- Исследование обеспеченности компании нормативными материалами в целях нормирования труда.

В рамках каждого из перечисленных направлений формируются отдельные вопросы, требующие детальной проработки, обоснования того или иного положения, и разработок, делающих нормирование труда более эффективными.

Очень часто планирование последующих работ по пересмотру и введению новых норм труда производится в форме так называемых календарных планов, в которых разработка новых и пересмотр уже действующих норм труда планируется по необходимости в течение всего года. План разработки или замены и пересмотра норм труда целесообразно включать в коллективный договор, заключаемый между администрацией предприятия и персоналом [5, с.301].

Нормирование труда персонала является аспектом внутренней политики предприятия, однако при применении процедуры аутсорсинга можно значительно снизить некоторые издержки производства в области кадрового учета и аудита, что может положительно влиять на эффективности работы предприятия.

Как отмечают многие американские исследователи, рынок ИТ- аутсорсинга за последние десять лет стал более изученным, деятельность его субъектов стала более регламентирована, однако в настоящее время компании находятся в поисках инновационных путей повышения эффективности и качества отдельно взятого бизнес-процессов целом посредством удовлетворенности потребителя (т.е. испытываемая потребителем уверенности, что производитель или продавец полностью оправдал его ожидания относительно товара и качества обслуживания) , а также дополнительных функциональных возможностей, и любых других воздействий, измеряемых в количественном отношении. Ниже перечислены некоторые из ключевых причин обращения к процедуре аутсорсинга по какому- либо из направлений деятельности компаний- заказчиков:

- полная передача функций(не только информационно- технической составляющей) предприятия;
- совершенствование имеющихся методики рабочих процессов предприятия;
- получение полезных знаний в ходе обмена опытом промышленной практики крупных предприятий;
- выбор оптимальных технологических решений и регламентация процессов по всем направлениям деятельности предприятия;
- распределение и совместное использование технологий и различного родарресурсов предприятия;
- уменьшение предварительных инвестиций на разработку новых методики освоения новых технологий;
- повышение производительности работы предприятия;
- различные выгоды, измеренные в количественном отношении;
- мониторинг степени удовлетворенности компаний- заказчиков;

Очевидно, что подходы к процедуре аутсорсинга одного или нескольких бизнес-процессов могут различаться в зависимости от ситуации. Часто в аутсоринге эти подходы определяются приоритетными целями компании- заказчика (например, переход на новую технологию и освоение новой методики, или сокращение затрат предприятия)[8, с.9].

Введение в модели действительных факторов, отражающих причинно-следственные взаимосвязи в прогнозируемых процессах приводит к разработке эконометрических моделей. Термин «эконометрика» в качестве нового научного направления официально появился в 1933 г., во время основания эконометрического общества как «международного общества для развития экономической теории в ее связи

со статистикой и математикой». Иными словами, эконометрика может трактоваться как «измерение в экономике», однако в действительности не всякое измерение экономических явлений и процессов может быть отнесено к эконометрике.

Данное научное направление точнее следует понимать как некоторый синтез экономики, математики и статистики. Основными методами эконометрики являются методы теории вероятности и математической статистики, чаще всего – корреляционно-регрессионный анализ.

Подводя итог вышеизложенному, можно сказать, что на сегодняшний день имеется множество различных инструментов воздействия части управления и оптимизации численности персонала предприятий различных сфер деятельности, как исследование и разработка методы к оценки должностей и сложности работ, нормирование труда, процедура аутсорсинга персонала занятого в основной или вспомогательной деятельности, а также эконометрические модели, применяемые с целью выявления тенденций изменения структуры и численности кадров предприятия, позволяющие не только сократить издержки компаний, но и отдельных года случаях организации вывести компании на принципиально новый уровень хозяйствования.

Следует отметить, что решение внедрении того или иного механизма, либо проведение проекта целью повышения эффективности работы предприятия, должно исходить от непосредственных руководителей филиалов или дочерних компаний, входящих в структуру рассматриваемого предприятия, так как именно они являются своеобразным звеном, соединяющим конечных исполнителей и топ-менеджеров компании, соответственно эти руководители должны владеть полным перечнем всех специфических особенностей работы предприятия и оперативно реагировать на возникновения каких-либо несоответствий, возникающих в рабочих процессах. Исходя из эффективно выстроенной политики ведения кадрового учета и менеджмента персонала внутри организации, компания, к примеру, имеет все шансы успешного выхода на новые рынки, либо освоения выпуска новых видов продукции наименее затратным путем.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Анучин А.А. Перехват клиента. Борьба за продажи в условиях жесткой конкуренции. – СПб.: Питер, 2009. – 240 с.: ил. – (Серия Продажи на 100%»).
2. Арчибальд Р. Управление высокотехнологичными программами и проектами / Рассел Арчибальд; пер. с англ. Мамонтова Е.В.; Под ред. Баженова А.Д. Арефьева А.О. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Компания АйТи; ДМК Пресс, 2004. – 472 с., ил.
3. Зайцев Н.Л. Экономика, организация и управление предприятием: Учеб. Пособие. – 2е изд., доп. – М.: э ИНФРА-М, 2008. – 445 с. – (Высшее образование).
4. Рофе А.И. Экономика труда: учебник / А.И. Рофе. – М.: КНОРУС, 2010. – 400 с.
5. Свергун О., Пасс Ю., Дьякова Д., Новикова А. HR-практика. Управление персоналом: Как это есть на самом деле. – СПб.: Питер, 2005. – 320 с.: ил. – (Серия «Практическая психология»).
6. Чемяков В.П. Грейдинг: технология построения системы управления персоналом / Чемяков Валерий Павлович. – М.: Вершина, 2007. – 208 с.: ил., табл.
7. Haley J.K., Melby B.M. Business Process Outsourcing: Process, Strategies and Contracts, – John Wiley & Sons Inc. 2007. – 584

УДК 541.124

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЯ

Бақтыбай К. М., магистрант 2 курса,
Каспийский университет технологий и инжиниринга им.Ш. Есенова, г.Ақтау

E-mail: kamila.97_kz@mail.ru

Постановка проблемы происходящие изменениями, связанные с необратимостью экономических реформ и движением к здоровой конкуренции, заставляют организации уделять значительное внимания аспектам управления кадровой политикой, базирующейся на научно обоснованном планировании. Управления трудовыми ресурсами выражается одной из максимально значимых и проблемных сторон жизни предприятия. Современные условия хозяйствования требуют получения максимальной отдачи от вложений именно в трудовые ресурсы. Актуальность выбранной темы обусловлена возникшим проблемами на предприятии: текучесть кадров и старение персонала. В условиях экономического кризиса и необходимости инновационного развития необходимо повышать результативность применения трудовой возможности организации, который будет способен решать задачи стратегического развития.

Ключевые слова: экономическая теория, трудовые ресурсы, трудовые отношения, оценка, труд, коллектив.

Еңбек ресурстарын басқару кәсіпорын өмірінің ең маңызды және проблемалық аспектілерінің бірі болып табылады. Мәселені белгілеу экономикалық реформалардың қайтымсыздығымен және салауатты бәсекелестікке көшумен байланысты болып жатқан өзгерістер ұйымдарды ғылыми негізделген жоспарлауға бөлуге мәжбүр етеді. Шаруашылық жүргізудің қазіргі заманғы шарттары еңбек ресурстарына салымдардың барынша қайтарымын алуды талап етеді. Таңдалған тақырыптың өзектілігі кәсіпорындарға проблемаларға байланысты: кадрлардың ауысуы және қызметкерлердің қартаюы. Экономикалық дағдарыс және инновациялық даму қажеттілігі жағдайында стратегиялық даму міндеттерін шешіге қабілетті ұйымның еңбек мүмкіндіктерін шешуге қабілетті ұйымның еңбек мүмкіндіктерін қолданудың тиімділігін арттыру қажет.

Тірек сөздер: экономикалық теория, еңбек ресурстары, еңбек қатынастары, бағалау, еңбек, ұжым.

Problem statement the ongoing changes associated with the irreversibility of economic reforms and the movement towards healthy competition force organizations to pay significant attention to the aspects of personnel policy management based on evidence planning. Human resource management is one of the most significant and problematic aspects of company's life. The relevance of the chosen topic is due to the problems that have arisen in the enterprise; staff turnover and aging of personnel.

Key words: economic theory, labor resources, labor relations, evaluation, collective.

Изменения в условиях деятельности организаций ввдвинули в качестве общего для всех требования ориентироваться при формировании ресурсов не только на текущие потребности, но и на длительную перспективу. Это требование касается всех видов ресурсов, в том числе и человеческих.

В настоящее время в практике управления персоналом стал применяться системный анализ перспективных потребностей организаций и фирм в отдельных категориях персонала. Сегодня все большее число компаний выделяют как

состоятельный вид деятельности кадровых служб кадровое управление и планирование человеческих ресурсов.

Уже не является секретом, что в основе всех несовершенств наших преобразований, перечень которых весьма велик, лежит соответствующая деятельность людей, связанными с использованием человеческих ресурсов или человеческого капитала.

В настоящей работе рассматривается проблема эффективного управления человеческими ресурсами в организациях в условиях становления отечественной модели социально-экономического менеджмента исходя из тенденций мирового менеджмента и конкретного опыта.

Система управления персоналом организации является составной частью общей системы управления организацией и современных условиях от ее успешного построения и эффективности работы зависит достижение главных целей функционирования организации в экономическом пространстве. Основой системы управления персоналом предприятия является механизм управления, включающий в себя принципы, функций, методы управления и стиль руководства. Под принципами управления персоналом понимаются некоторые фундаментальные истины, на которых должна строиться система управления персоналом предприятия. Функции управления персоналом представляют собой относительно самостоятельные и стабильные виды деятельности, с помощью которых происходит управления персоналом. Именно в функциях раскрывается содержание управления как процесса. Важное место в управления персоналом занимают методы управления, которые представляют способы воздействия на персонал и подразделяются на административные, экономические и социальнопсихологические. Те методы, которые наиболее часто применяются руководителем при взаимоотношениях с подчиненными, определяют его стиль руководства.

Работать эффективно – это значит добиваться больших результатов при меньших затратах труда, времени, средств. А для того, чтобы судить, насколько система управления персоналом эффективна, необходимо выработать методику оценки, позволяющую определить действительную ситуацию на предприятии в области управления персоналом, выявить слабые места и дать рекомендации для ее улучшения.

Нельзя не согласиться с Дж.М.Иванцевичем и А.А.Лобановым определившим, что «оценка эффективности управления персоналом – это систематический, четко формализованный процесс, направленный на измерение издержек и выгод, связанных с программами деятельности управления персоналом для соотнесения их результатов с итогами базового периода, с показателями конкурентов и с целями предприятия». [1, 76-81 стр.] Оценка эффективности управления персоналом основана, прежде всего, на информации работника: продвижение по службе, их профессиональные, квалификационные, половозрастные характеристики, медицинские психологические параметры, производительность и новаторская активность.

Оценка должна осуществляться на протяжении всех фаз управленческой деятельности. Она тесно связана с другими этапами процесса управления и своими результатами способна побуждать руководителя вносить в него необходимые коррективы. При этом оценка обеспечивает функционирование на предприятии бесперебойной обратной связи. Также следует заметить, что при оценке эффективности управления персоналом следует учитывать затраты на достижение этих целей. Реальная эффективность системы управления персоналом может быть определена только из сопоставления степени реализации целей с затраченными на это средствами. Необходимо оценивать эффективность управления персоналом по результатам работы всего предприятия.

Так Патрушев В.Д. отмечает: «необходимо помнить, что оценка эффективности не может быть самоцелью. Наряду с этим такого рода исследования должны вести к следующему:

- Уточнению целей и задач исследуемой области;
- Определению совокупности мероприятий и средств, необходимых для их достижения;
- Установлению реальных сроков достижения намеченных целей и задач, исходя из имеющихся средств и возможностей;
- Нахождению средств и методов для действенного контроля сроков реализации намеченных целей и задач на всех уровнях.» [2, 93-100стр.]

Оценка эффективности управления персоналом может выступать мощным рычагом роста результативности управленческого процесса. Для этого необходимо занять, как она должна осуществляться, в каком соотношении находится с другими этапами управленческого цикла, каков, наконец ее действительный психологический эффект.

Экономическая ситуация в последние годы чрезвычайно затрудняет прикладные исследования процессов управления персоналом с применением комплекса статистических методов. Как известно, для многих из них требуются достаточно продолжительные временные рамки, хороши сопоставимы на отдельных отрезках. Ясно, что небольшой опыт большинства компаний, конкуренция, высокий уровень инфляции, подрывают указанные предпосылки стандартных методик оценки эффективности. Это не значит, что от подобных расчетов надо отказаться вовсе. Необходимо адаптировать имеющиеся или выработать новые методики для оценки эффективности управления персоналом, в современных реалиях. Чтобы судить насколько эффективна та или иная система управления персоналом нужно, естественно, критерии, позволяющие произвести такую оценку. Их выбор зависит от того, что брать за точку отсчета: деятельность конкретно взятого руководителя, трудовые показатели коллектива или особенности исполнителей. Анализ публикации в этой области позволит выделить две основные концепции, положенные в основу оценки эффективности управления персоналом. Согласно первой из них эффективность управления персоналом оценивается исходя из органического единства управления и производства, но при этом вклад собственно управления персоналом в эффективность производства не определяется. Вторая концепция делает акцент на определение вклада управления персоналом в эффективность производства. Количественная оценка этого вклада представляет собой чрезвычайно трудную задачу, так как даже соответствующих отчетных показателей пока еще не существует. Поэтому большинство методик оценки эффективности придерживаются первого подхода.

При этом представляется целесообразным оценивать не столько вклад оцениваемого персоналом в эффективность производства, сколько качественное влияние его на эту эффективность. Интегральный показатель трансформируется во множество других на более низких уровнях, показывающих эффективность отдельных систем или подсистем управления персоналом – подбора, обучения и т.д.

Такой подход в частности видим у А.Бравермана и А.Саулина, для всесторонней оценки деятельности хозяйственного объекта, они предлагают объединить, в процессе анализа эффективности управления персоналом, наиболее значимые экономические показатели в один интегральный показатель. [3, 304с]

В настоящее время для многих предприятий, к сожалению, характерно другое направление. Либо вообще игнорировать систему управления персоналом, либо, в лучшем случае, оценивать эффективность управления персоналом, с помощью специально созданных для этого показателей. К ним можно отнести: текучесть персонала, время, затраченное на профессиональное обучение, и др. В частности такой подход встречаем у А.А.Лобанова. Развитию этой тенденции способствует и широко распространенное представление о том, что специалисты по управлению персоналом находятся далеко от основной деятельности и практически не оказывают на нее существенное влияние.

Синк Д.С. считает, что «независимо от размера, типа или вида конкретной организационной системы критерии эффективности должны находиться в центре внимания

менеджеров и директоров. Итог жизнедеятельности коллектива – его эффективность отражающая степень эффективности руководства им.» [5,224стр.]

Резюмируя видно, что эффективность работы организации напрямую зависит от работы персонала и удовлетворенности потребителей данных результатов труда, вне зависимости, кто они будут, простые покупатели или вышестоящее руководство, которое тоже можно рассматривать с точки зрения потребителей услуг. Благодаря чему можно сделать вывод, что рассматривая показатели качества выполнения работы необходимо учитывать характеристики всех факторов, влияющих на процесс. Для оценки внутренних факторов можно разработать методику оценки качества работы и предоставления услуг, а для оценки внешних факторов – удовлетворенности потребителей услуг, также как и в случае показателей, которые, при анализе дадут объективную оценку деятельности организации в целом.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Казанцева Н., Батарейный В. Развитие трудового потенциала организации содержание на основе управления интеллектуальным капиталом // Кадровик.е Кадровый менеджмент управление персоналом. – 2013. – № 2. – С. 76-81.
2. Булкина Н. Диагностика системы стимулирования трудовой деятельности персонала // Кадровик. Кадровый менеджмент управление персоналом. – 2013. – № 6. – С. 93-100.
3. Филина, Фаина Николаевна. Начальник отдела кадров. Универсальный практический справочник / Ф.Н. Филина. - М. : ГроссМедиа : РОСБУХ. - 304 с. – (Делопроизводство и кадры).. 2009
4. Адизес Ш. Методология Адизеса. Реальный опыт внедрения / Ш. Адизес, А. Капуста, А. Бурда. – М. : Иванов и Фербер, 2015. 192 с.
5. Базаров Т.Ю. Управление персоналом : учебник /Т.Ю. Базаров. –М. : Академия, 2014. 224 с.
6. Весенин В.Р. Управление персоналом в схемах / В.Р. Весенин. – М. : Проспект, 2015. 96 с.
7. Ветлужских Е.В. Система вознаграждения. Как разработать цели и KPI / Е.В. Ветлужских. – М. : Альпина Паблишер, 2016. 224 с.
8. Егоршин А. Основы организации труда / А. Егоршин. - М. : ИНФРА-М, 2014, 384 с.

УДК 336

МИКРОКРЕДИТТЕУ ЕЛДЕГІ КӘСІПКЕРЛІКТІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІНЕ ЫҚПАЛ ЕТУ ТЕТІГІ РЕТІНДЕГІ РӨЛІ

Дакварқызы У., студент

Ғылыми жетекшісі: Байтасова А. Б., э.ғ.м., аға оқытушы

«Bolashaq» академиясы, Караганды қ.

E-mail: uazdak@mail.ru

Қазақстан Республикасы экономикасының Үшінші жаңғыруы барлық деңгейдегі субъектілердің экономикалық өсуін жетілдіруді көздейді. Әсіресе шағын және орта бизнес субъектілері үшін.

Бұл мақалада кәсіпкерлерді қолдау үшін микроқаржы ұйымын іске асырудың нәтижелері келтірілген. Бизнес процестерді дамыту мүмкіндіктері және несиелендірудің шағын және орта бизнес субъектілеріне тигізетін әсері анықталған.

Тірек сөздер: *Қазақстан Республикасы, Шағын және орта бизнес, кәсіпкерлікті дамыту, микроқаржылық ұйымдар,, шағын және орта бизнеске кредит беру.*

Третья модернизация экономики Республики Казахстан направлена на улучшение экономического роста предприятий на всех уровнях, особенно для малого и среднего бизнеса.

В данной статье представлены результаты внедрения микрофинансовой организации по поддержке предпринимателей. Определены возможности для развития бизнеса и влияние кредитования на малый и средний бизнес.

Ключевые слова: Республика Казахстан, Малый и средний бизнес, развитие предпринимательства, микрофинансовые организации, кредитование малого и среднего бизнеса.

The third modernization of the economy of the Republic of Kazakhstan is aimed at improving the economic growth of enterprises at all levels, especially for small and medium-sized businesses.

This article presents the results of the implementation of a microfinance organization to support entrepreneurs. The opportunities for business development and the impact of lending on small and medium-sized businesses are identified.

Keywords: Republic of Kazakhstan, Small and medium-sized businesses, entrepreneurship development, microfinance organizations, lending to small and medium-sized businesses.

Зерттеу әдістері: зерттеу ҚР Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі мен "КМФ" МҚҰ-ның барлық деңгейдегі субъектілерді кредиттеуге арналған жарияланымдарының негізінде жнргізілді.

Зерттеудің мақсаты: елдің басты міндеті-шағын және орта бизнес субъектілері арасында бәсекеге қабілетті орта құру. Осы міндетті негізге ала отырып, осы жұмыстың мақсаты кәсіпкерлікті ынталандыру және дамыту тетігі ретінде микрокредит беруді зерттеу болып табылады.

Кіріспе: МҚҰ рөлін зерттеу оның кәсіпкерлікті несиелендірудің қосымша көзі ретінде түсінуге көмектеседі. Кейбір ғалымдардың атап ойынша: МҚҰ бұл қаржының дамуы мен жаңа революция [1]. Бүгінгі таңда МҚ-әлемнің көптеген елдерінде тиімді әсерін дәлелдейтін даму құралы. Бұрын бұл несиелеудің түрі қарапайым халықтың, дәлірек айтқанда кедейшіліктің проблемасын шешуге арналған тар міндетке ие болған, бірақ қазіргі уақытта МҚҰ қарапайым халықты ғана емес, бизнесті де қолдаудың тиімді әдісі болып табылады.

Зерттеу нәтижелері: ҚР-дағы МҚҰ жағдайына теориялық талдау жасау нәтижесінде біз елдегі ірі микроқаржы ұйымдарының бірін бөліпп алдық. Оның қазіргі жағдайын, кәсіпкерлікті қолдауға арналған бағдарламаларды және несие портфелінің жалпы салмағын, сондай-ақ 2019 жылға арналған көрсеткіштер бойынша клиенттер санын қарастыру.

Микроқаржыландыру-бұл көмектесетін, ынталандыратын және қазіргі уақытта кредит беру саласындағы тиімді қызметтердің бірі болып табылатын қаржылық қызмет.

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаев халыққа Жолдауында: "Үкімет Шағын және орта бизнестің бәсекеге қабілеттілігін ынталандыру бойынша дәйекті жұмысты жалғастыруы тиіс. Микронесие ұйымдарының жұмысын, соның ішінде мемлекет қаражаты есебінен де қолдау керек. Олар біздің жүздеген мың азаматтарымызға өз ісін ашуға қолдау көрсетеді, микронесие берудің қолжетімділігін арттыру және көптеген қазақстандықтар үшін жаңа жұмыс орындарын құру жөніндегі шараларды ойластыру қажет". Тұңғыш Президенттің сөзіне сүйене отырып, шағын несие беру еліміздің экономикасында ерекше рөл атқаратынын түсінуге болады. МҚҰ қызметін қолдай отырып, халықтың ел-ауқатын көтеруге болады, бұл кәсіпкерлердің бәсекелестік қабілетін арттырады, оған көптеген елдер қамтылады, сондай-ақ жұмыссыздық деңгейін төмендету мүмкіндігі жоғарлайды.

01.12.2020 жылғы жағдай бойынша Қазақстан Республикасының микроқаржы секторы 233 микроқаржы ұйымын құрайды. МҚҰ кредиттік портфелі 01.12. 2020 жылғы мәліметтер бойынша 380 млрд теңгені құрайды.

МҚҰ–ның ең көп саны Алматы қаласында орналасқан, қалада 106 ұйым бар, екінші орында Нұр-Сұлтан қаласы, осы қаладағы ұйымдардың саны 26 компанияны құрады, бұл елдегі МҚҰ арасындағы үлестің 11% - ын құрайды

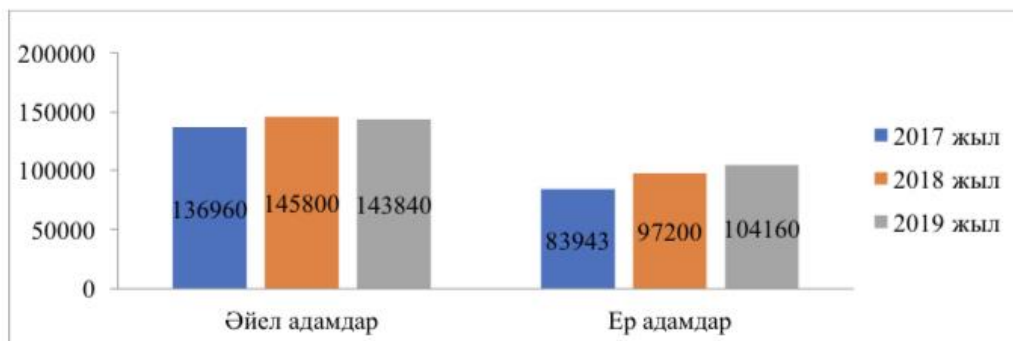
"КМФ" МҚҰ Қазақстан мен ТМД ірі микроқаржылық ұйымы болып табылады. Компания кәсіпкерлікті қолдауға, халықтың ел-ауқатын арттыруға және ауыл шаруашылығын дамытуға бағытталған кредиттік өнімдерді ұсынады.

Ұйымда ел бойынша 110 сату кеңсесі бар, олар көптеген елді мекендерді қамтиды. 2019 жылдың нәтижелері бойынша компанияда 248 000 клиентке қызмет көрсетіледі, кредиттік портфель 134,8 млрд.теңгеге жетті.

Компания өз клиенттерін қаржылық және қаржылық емес қызметтермен қолдайды. "КМФ" МҚҰ көмегімен 183 000 жұмыс орны құрылды, бұдан басқа кәсіпкерлерді қаржыландырады, олар 40 000 жаңа жұмыс орнын құрады, осы- лайша олардың жұмыспен қамтылуын қамтамасыз етеді.

"КМФ – Демеу" қорының қолдауымен халықтың қаржылық сауатты- лығын арттыру бағдарламасы жүзеге асырылуда. 2020 жылдың 1 қаңтарындағы мәліметтер бойынша осы жобамен 152 000 адам оқыды, сондай-ақ 7 000 астам клиент бизнесті басқару бойынша семинарларға қатысты [5].

Осы диаграммаға сүйене отырып, клиенттердің түсу динамикасы жыл сайын өсіп келе жатқанын көруге болады. Сондай-ақ, бұл клиенттердің ара- сында 2019 жылдың көрсеткіштері бойынша 165 000 адамды ауыл тұрғындары құрады, бұл өткен жылмен салыстырғанда 1,8% - ға артық. Сондай-ақ, 2019 жылғы деректер бойынша ауылда 90 000- нан астам әйел несие қаражатымен қамтамасыз етілді. Бұл дегеніміз микро қаржылық ұйымның көмегімен қала- дағы кәсіпкерлікті ғана емес, ауылдағы кәсіпкерлікті қолдау мен ауылды дамы- ту бағдарламалары іске асырылатынын көруге болады.

Сурет 1 - 2017 – 2019 жылғы жағдай бойынша клиенттердің гендерлік құрылымы

Кесте – 1 «КМФ» МҚҰ-да бизнесті микрокредиттеу бағдарламалары

№	Бағдарлама атауы	Бағдарлама мақсаты
1	Достар	Құрамында 2-ден 10 адамға дейін болатын клиенттер тобына берілетін несие. Топ қатысушылары алынған микрокредиттер бойынша өзара жауап береді, бұл кепілсіз несие алуға мүмкіндік береді;
2	Микро	Несие клиентке қолданыстағы бизнесті дамытуға беріледі;
3	ШОБ	Осы бағдарлама шағын және орта бизнесті бизнесті немесе ауыл шаруашылығын дамытуға арналған;
4	Жасыл технологияланы қаржыландыру	Еуропа Қайта Құру және даму банкімен бірігіп елдегі жасыл экономиканы қаржыландыру үшін арналған несие.
Ескерту - автормен құрастырылған		

Бұл кестеде компанияның елдегі бизнесті қолдауға арналған бағдарлама- лары көрсетілген. Несие жеке кәсіпкерлерді қоса алғанда барлық заңды тұлға- ларға 3 айдан 60 айға дейінгі мерзімге беріледі. Сомасы 2 млн теңгеге дейін кепілсіз беріледі, 2 млн теңгеден астам кепілдікке жылжымайтын мүлік, жыл- жымалы мүлік, үшінші тұлғаның кепілдігі беріледі.

Сондай-ақ, "КМФ" МҚҰ Қазақстандағы GEFF бағдарламасының қаты- сушысы болып табылатын алғашқы ұйым. Бұл бағдарлама бойынша клиент за- манауи энергия тиімді материалдарды, жабдықтарды пайдалана отырып, тұрғын үйді немесе бизнесті жақсарту үшін қаржыландыру ала алады және бұл ретте қарыз сомасының 10% - ынан 15% - ына дейінгі мөлшерде өтемақы алу мүмкіндігі бар.

Бұл бағдарламалар көптеген кәсіпорындарды қаржылық қолдаудың қа- жетті мөлшерімен қамтамасыз етеді, бұл кәсіпкерлерге ауыртпалық түсірмей, оларды әру қарай жұмыс істеуге ынталандырып, елдегі бизнестің дамуына ықпал етеді.

Қорытынды: бұл жұмыс елдегі бизнесті дамыту мен қолдау проблема- ларының өзектілігін ашуға арналған. Қазақстан Республикасындағы әлемдік тәжірибені және қазіргі жағдайды зерттеуді негізге ала отырып, бизнесті неме- се қарапайым халықты шағын несиелендіру экономиканың ажырамас бөлігі болып табылады деп айта аламын. Елдегі МҚҰ-ның жай-күйін зерделеу кезінде олардың кредит беру саласындағы рөлі артып келеді және олардың шағын жіне орта бизнесті дамытуға қосқан үлесінің көмегімен біз кәсіпкерліктің тек елде ғана емес, бүкіл әлемде бәсекеге қабілеттілігін дамыта аламыз деп айтуға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Christen, Robert Peck, Timothy R. Lyman, and Richard Rosenberg. 2003. —Microfinance Consensus Guidelines: Guiding Principles on Regulation and Supervision of Microfinance. I Consultative Group to Assist the Poor, Washington, DC.
2. Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана, 6 февраля 2008 г. //режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/postlanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-6-fevralya-2008-g //
3. Агентство РК по регулированию и развитию финансового рынка //режим доступа: www.finreg.kz //
4. Ассоциация микрофинансовых организаций Казахстана // режим доступа: www.amfok.kz //
5. Микрофинансовая организация «КМФ» //режимдоступа: <https://kmf.kz/>

ӨОЖ 378.14

ӘЛЕМ ФЛОРАСЫ МЕН ФАУНАСЫ ПӘНІ БОЙЫНША ЭЛЕКТРОНДЫҚ ОҚУЛЫҚТАРДЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ КӨПТІЛДІ ТОПТАРҒА ЕНГІЗУ

Дауренбекова Ш. Ж., Оксикбаев Б. К., Кабдрахманова А. К.

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: ainurkabdrahmanova@mail.ru

Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы ағылшын тілінің қазіргі жағдайын талдау, орны мен рөлін анықтау, сонымен қатар жоғары білім беру жүйесінде ағылшын тілінің орны мен ерекшеліктері, ағылшын тіліндегі электрондық оқулықтарды әзірлеудің өзектілігі қарастырылған.

Тірек сөздер: көптілді білім беру, электронды оқулық, инновациялық технологиялар.

Рассмотрен анализ современного состояния и роль английского языка в сфере образования Республики Казахстан, а также место и особенность английского языка в

системе высшего образования, актуальность разработки электронных учебников на английском языке.

Ключевые слова: полиязычное образование, электронный учебник, инновационные технологии.

The analysis of the current state and the role of the English language in the field of education of the Republic of Kazakhstan, as well as the place and features of the English language in the system of higher education, the relevance of the development of electronic textbooks in English is considered.

Key words: multilingual education, electronic textbook, innovative technologies.

Қазақстандық қоғамда болып жатқан экономикалық және әлеуметтік жаңарудың маңызды аспектілерінің бірі - тіл мәселесі.

Қазақстанда 32 жоғары оқу орны үш тілде - ағылшын, қазақ және орыс тілінде білім береді, осылайша 5,5 мыңнан астам студент көптілді жүйе бойынша білім алады [1]. Жақсы нәтижеге жету және қаражатты пайдалану тиімділігін арттыру мақсатында педагогикалық практиканы жаңарту қажет [2]. Осы мақсатта көптеген ғылыми-әдістемелік жұмыстар жүргізілуде. Көптілді білім беруді жүзеге асырудың факторлары мен негіздері анықталып [3], оқу құралдары, оқулықтар даярлануда, ғылыми жобалар байқауы ұйымдастырылып, зерттеу жұмыстары жүргізілуде.

Қазіргі уақытта университеттерде биологияны ағылшын тілінде оқыту үдерісі оқу-әдістемелік материалдармен жеткілікті түрде қамтамасыз етілмеген. Ағылшын тіліндегі қолда бар оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендер Қазақстандық білім беру жүйесінің жағдайына бейімделмеген.

Қазіргі уақытта оқыту курстарын өткізуге арналған компьютерлік құралдарды дамыту өзекті болып табылады. Оқу пәндерінің барлығының бағыттары бойынша электронды оқулықтар мен өзіндік жұмыс құралдары жасалынуда.

Алайда, электрондық оқыту құралдарын қолдана отырып, әсіресе интернет технологиялары негізінде оқыту курстарын құру және ұйымдастыру шешімі қиын технологиялық және әдістемелік міндет болып табылады. Осыған қарамастан, компьютерлік оқу-әдістемелік кешен құру өзектілігі мен әлеуметтік маңыздылығына байланысты кеңейіп келеді. Мысалы, компьютерлік оқыту құралдары өзіндік және жеке жұмыс үшін пайдалы, олар тұлғаға бағытталған оқыту жүйесі үшін өте маңызды.

Осыған байланысты білім беруді дамытудың заманауи идеяларына сәйкес келетін компьютерлік оқу құралдарын, атап айтқанда ағылшын тіліндегі электронды оқулықтарды құру және пайдалану тұжырымдамасын жасау сұранысқа ие.

Электрондық оқулық көбінесе оқыту мен таным құралы болып табылады, оның құрылымы мен мазмұны оны қолдану мақсаттарына байланысты. Ол тәрбиеші, тренажер және өзін-өзі басқару бойынша нұсқаулық болып табылады. Ол өзін-өзі тәрбиелеуде және қашықтықтан оқытуда қолданғанда ерекше мәнге ие болады.

Электрондық оқулық стандартты оқулықтың классикалық «қағаз» нұскасынан айырмашылығы материалды дәйекті, сызықтық зерттеуге бағытталмаған басқа оқу стиліне арналған. Электрондық оқулықтың білімділік және ақпараттық мәтіні мазмұны жағынан нақты иерархиялық құрылымдалған болуы керек.

«Әлем флорасы мен фаунасы» пәні бойынша ағылшын тілінде электронды оқулық шығару сөзсіз қажет болғандықтан және бұл пәнде ағылшын тілінде электронды оқулықтардың болмауына байланысты өзекті болып табылады, немесе олардың саны өте жеткіліксіз.

Жұмыстың мақсаты - жоғары білім беру саласының оқу жүйесінде одан әрі пайдалану үшін ағылшын тілінде «Әлем флорасы мен фаунасы» пәні бойынша электронды оқулық жасау. Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттерді шешу қажет: электронды оқулықтың дизайны мен оқу процесінде қолданылуын зерттеу; ағылшын тілінде «Әлем

флорасы мен фаунасы» пәні бойынша электрондық оқулық құру. Жұмыстың ғылыми және практикалық құндылығы «Әлем флорасы мен фаунасы» пәні бойынша ағылшын тілінде электрондық оқулық құруда және оны «Биология» мамандығында қолдануда. Білім беру жүйесінде көптілділікке қатысты мәселелерді шешу барысында электрондық оқулықтың маңыздылығы жоғары. Негізгі мақсат – болашақ жас маманның бәсекеге қабілеттілігін арттыру және білім беру секторының экспорттық әлеуетін арттыру. Көптілділік - бұл көпмәдениетті тұлғаны қалыптастырудың негізі. Қазақстанда көпмәдениетті білім берудің қалыптасуы диалектикалық және тарихи даму сипатына ие [4].

Көптілді білім беруді қамтамасыз ету үшін көптеген ғылыми-әдістемелік жұмыстар жүргізілуде. Әдістемелік және оқу құралдары, оқулықтар жасалды, жобалар, ғылыми жұмыстар және т.б.

Шетел тілінде оқытудағы заманауи кәсіби-бағдарланған әдіс студенттердің мотивациялық ынталандыру мен бағдарлауды ұйымдастыру кезінде кәсіби ойлаудың ерекшеліктерін ескере отырып, нақты кәсіби, іскерлік, ғылыми бағыттар мен жағдайларда шетел тілінде қарым-қатынас жасау қабілетін қалыптастыруды көздейді.

Сонымен қатар, тағы бір мәселе туындайды. Студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастырудың құрылымын ойластырып, қайта қарау қажет: оқулықтардың, оқу-әдістемелік құралдарының, электрондық қолдаудың болуы, студенттердің білім алу барысында қолданылатын материалдарына қол жетімділігі мәселесін шешу; жалпы СӨЖ-ге бөлінген сағаттардың көлемін жоспарлау және осыған байланысты арнайы кесте құру, СӨЖ бойынша нұсқаулықтарды қоса алғанда; ағымдағы бақылау нысандары, бағалау критерийлері; ағылшын тілінде оқылатын пән бойынша әр түрлі оқу әдебиеттеріне қол жетімділікті білдіретін оқу залдарының жұмысын ұйымдастыру. Сонымен, үш түрлі шара бар: көптілді білім беру үрдісінің қалыпты жүруін қамтамасыз ететін ұйымдастырушылық шаралар; оқу-әдістемелік қызмет; оқыту және бақылау қызметі.

Кәсіби пәндерді оқуға жеткілікті деңгейдегі ағылшын тілінің кадрларының жетіспеушілігі білім беру мекемелерінде өзекті мәселе болып табылады. Бұдан шығудың жолы халықаралық және республикалық академиялық ұтқырлық бағдарламаларын кеңейтуде, оқытушылар құрамының арнайы курстарда және көптілді білім беру тренингтерінде біліктілігін арттыруда көрінеді.

2012-2013 оқу жылынан бастап Қазақстанның 32 жоғары оқу орнында педагогикалық, инженерлік-техникалық және жаратылыстану бағыттарының арнайы кафедралары жұмыс істей бастады.

2012 жылдан бастап Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті (бұдан әрі – ЖУ), Қазақстанның алғашқы 20 университетінің қатарында көптілді білім беру бағдарламасын жүзеге асырып келеді. Университеттегі көптілді білім беру үрдісі деп қазақ, орыс және ағылшын тілдерін білетін білікті, бәсекеге қабілетті мамандардың тілдік дайындығын, сондай-ақ академиялық жазудың тиісті деңгейін университеттің құрылымдық бөлімшелерінің мақсатты қызметі деп түсінеді [5].

Қазіргі кезде ЖУ-де көптілді білім беру халықаралық, білім беру кеңістігінде және еңбек нарығында мобильді, мәдени, коммуникативті қабілетті, қазақ, орыс және ағылшын тілдерін қатар меңгеруге негізделген техникалық және педагогикалық мамандықтар бойынша мамандар даярлауға бағытталған.

Көптілді білім берудің мақсаты - оқыту үрдісіне үш тілде оқытудың инновациялық технологияларын енгізу арқылы бәсекеге қабілетті мамандарды даярлау.

Көптілді білім беру бағдарламалары үшін арнайы топтарды құру 1-ші курстан бастап университеттің өзімен белгіленген бақылау іс-шараларын жүргізу арқылы жүзеге асырылады. Оқытушылар құрамы, көптілді топтардағы және кәсіби бағдарланған шет тіліндегі ағылшын тілінің жетекші сыныптары халықаралық сертификаттарға ие [6].

Оқытушылар әр түрлі пәндер бойынша ағылшын, қазақ тілдерінде оқулықтар, оқу-әдістемелік құралдар, цифрлық түсіндірме сөздіктер, соның ішінде терминологиялық

жұмыстар жүргізуде. Ағылшын тілінде оқытылатын пәндердің оқу-әдістемелік кешендеріне, буындарына және жұмыс бағдарламаларына түзетулер енгізілді.

5B011300 «Биология» мамандығы үшін жаратылыстану факультетінің жаратылыстану кафедрасында көптілді білім беруге жағдай жасау мақсатында «Биохимия», «Молекулалық биология», «Әлем флорасы мен фаунасы», «Өсімдіктер физиологиясы», «Эмбриология», «Қазақстанның биоресурстары» пәндерінен ағылшын тілінде оқулықтар әзірленуде [7]. Бұл оқу құралдары теориялық материалдарды, өзін-өзі бақылауға арналған тапсырмаларды, тест тапсырмаларын, иллюстрацияларды, кестелерді, осы пәндер бойынша ағылшын тіліндегі сөздік қорын бекітуге арналған электронды оқулықтар болып табылады. Олар студенттерге ғана емес, мұғалімдерге де арналған.

Жалпы, І.Жансүгіров атындағы ЖУ тек білім сапасын арттыруға ғана емес, үштілді білім беру үрдісін ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету жүйесін құру, сонымен қатар жаңа формацияның маманның құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталған стратегиялық мемлекеттік міндетті шешуге де өз үлесін қосуда.

Электрондық басылымдар оқу үрдісінде ерекше рөл атқарады [8].

Қазіргі уақытта ол өнімдер ең қарқынды дамып келе жатқан білім беру ресурстарына жатады. Олардың саны тез көбейіп, сапасы үнемі жақсарып келеді. Электрондық оқулықтар немесе электрондық білім беру ресурстары - бұл студенттердің осы саладағы дағдыларын игеруді қамтамасыз етуге қабілетті, сәйкес пән бойынша іріктелген білім жиынтығын қамтитын электрондық басылымдар [9]. Айта кету керек, электрондық оқулық PDF немесе HTML форматындағы кітап емес, оның мүмкіндіктері қажетті тарауға сілтеме арқылы мазмұн кестесінен секіру мүмкіндігімен шектеледі. Электрондық оқулықтың жоғары дәрежеде безендірілуі, ақпараттың толықтығы, әдістемелік құралдардың сапасы, техникалық орындалу сапасы, презентацияның айқындылығы, жүйелілігі мен бірізділігі бар. Электрондық оқулық - бұл жай оқулық емес, оны алмастыра алатын өзін-өзі басқару жөніндегі нұсқаушы құрал. Бұл әдеттегі аудиториялық сабақтарға қатысуға мүмкіндігі жоқ студенттер үшін, яғни қашықтықтан оқыту үшін, сондай-ақ сырттай оқитын студенттер үшін таптырмас көмекші.

Қағаз оқулығының классикалық нұсқасынан айырмашылығы, электронды нұсқаулықта материал сызықтық емес, иерархиялық құрылымдалған. Жоғары деңгейде оқытылатын пәннің негізгі түсініктері мен мазмұнын білдіреді. Төменгі деңгейде негізгі анықтамалар егжей-тегжейлі және нақтыланған. Көп деңгейлі және модульділік студенттің әр түрлі тереңдікүрделіліктегі пәнді игеруіне мүмкіндік береді. Электрондық оқулықтың артықшылықтары:

- студенттің жеке қажеттіліктеріне бейімделу мүмкіндігі, яғни мәтіндік және гипермәтіндік құрылымдарды қолдана білу. Сонымен қатар, қажет болған жағдайда, сіз рамалық құрылымды қолдана аласыз - бір парақты бірнеше парақтан алынған ақпаратты көру үшін (мазмұн, анықтамалар тізімі мен суреттер).

- қосымша мүмкіндіктерді пайдалану, әдетте электронды оқулықтарға бірнеше бөліктер кіреді: мәтіндік (аудио) бөлік, графикалық бөлім (суреттер, сызбалар, суреттер, кестелер), анимация, видео, аудио жазбалар және модульдік негізде құрылады. Компьютерлік анимацияны қолдану арқылы макро- және микросомалық күрделі графиктерін, схемаларын және құбылыстарын елестетуге мүмкіндік береді, бұл кәдімгі классикалық оқулықтарды пайдалану кезінде мүмкін емес [10]. Осыған орай, білім беру үрдісі студенттердің қызығушылығын арттырып, пәнді меңгеру деңгейі жоғарылап, студенттің материалды игеруіне тиімді әсер етеді.

Электрондық оқулық құрылымында қарапайым және қолайлы іздеу жүйесі болады. Гиперсілтемелерді қолдану арқылы сіз тек оқулық мәтіні бойынша (суреттер мен графика) ізденуге ғана емес, сонымен қатар интернеттегі веб-сайтқа қажетті мәліметтермен кіре аласыз. Сонымен қатар, желілер студентке басқа студенттермен жұмыс орнында байланысу мүмкіндігін ұсынады.

Білімді бақылаудың қарапайымдылығы мен объективтілігі электронды оқу құралын пайдалану барысында қолайлы. Тест тапсырмалары студенттердің білімін тез, ашық түрде және әділ бағалауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, сұрақтардың кездейсоқ орналасуына байланысты тест нұсқалары жеке орналасады және қайталанбайды. Сондай-ақ, студент өз біліміне назар аудара отырып, тесттердің қиындық деңгейін таңдай алады. Ақпаратты кеңейту. Ақпаратты қабылдауда көру өте маңызды рөл атқаратындығы барлығы біледі; ол біз қабылдайтын және алатын ақпараттың шамамен 90% құрайды. Қабылдаудың дыбыстық тәсілі шамамен 9% құрайды, ал қалған сезім мүшелері тек 1% құрайды. Осыған сүйене отырып, электронды оқулық - білім алудың ең айқын, түсінікті әдісі деп қорытынды жасауға болады.

Жоғарыда сараптамалық дәлелдер арқылы электронды оқулықтардың практикалық маңыздылығы бар деген қорытынды жасауға болады. Олар әр түрлі тәсілдермен ақпарат беріп қана қоймай, өздік жұмыстарға көбірек мүмкіндіктер де бере алады. Сондықтан сауатты құрылған электрондық оқулық ХХІ ғасырдағы мамандардың бәсекеге қабілеттілігін арттыра отырып, ақпараттық оқыту технологиясының негізгі буыны бола алады.

Электрондық оқулық, жаңа материалды ұсынудың кең таралған түрі. Сонымен қатар, электронды оқулыққа тренажерлар, зертханалық жұмыстар мен тесттер бір уақытта енгізілуі мүмкін; сонымен бірге бұл білім беруге және оларды басқаруға арналған бағдарламалық жасақтама. Электрондық оқулық - бұл белгілі бір типтегі абзацтардың жиынтығы. Бұл типтер анықтамалар, теоремалар, түсініктемелер, мысалдар, дәлелдемелер, алгоритмдер және т.с.с. жобада жасалған жүйе абзацтардың екі негізгі түрімен - анықтамалармен және теоремалармен жұмыс істейді.

Электрондық оқулық ұқсас (шындыққа жақын) мүмкіндіктерді қамтамасыз етуі керек. Онда мысалы, кәдімгі оқулыққа, бейнефильмнің үзінділеріне қарағанда көбірек иллюстрация тәртібін қолдана аласыз немесе виртуалды шындық панорамаларын пайдалана аласыз, оның көмегімен компьютер экранында қоршаған орта туралы толық кескін алуға болады, дыбыстық көздерді қоса, белгілі бір тақырыптарды егжей-тегжейлі қарастырыңыз, тіпті олардың сипаттамасын оқып шығыңыз немесе сол ақпаратты тыңдаңыз (оларды қарастыруды жалғастыра отырып) [10]. Ақпаратты ұсынудың бұл тәсілі сипаттамалық ақпарат бар академиялық пәндерде кеңінен қолданыла алады.

Өзін-өзі тәрбиелеуге арналған нақты оқу материалдары бар электрондық оқулық дербес тақырыптарға - модульдерге бөлінген, олардың әрқайсысы белгілі бір тақырыптық бағытқа тұтас көрініс береді, бұл оқу процесінің даралануына ықпал етеді, яғни студент оқуын өзі таңдай алатын нұсқалары бар: пән бойынша толық курсты оқу немесе тек белгілі бір тақырыптарды оқу. Бірінші нұсқаны таңдағанда, материалды меңгерген кезде студентке келесі модуль жіберіледі, осылайша курсты аяқтағаннан кейін студент осы пән бойынша толық электронды оқулыққа ие бола алады.

Әр модульде келесі бөлімдері бар: тақырып атауы, білім беру сұрақтары және олардың нормативті еңбек сыйымдылығы, сабақтың мақсаты, модуль тақырыбын оқудың тәртібі мен реттілігі бойынша әдістемелік нұсқаулар, қолданылған оқу материалдары, білім алушылар оқу материалын түсінуін тексеріп, оқуын басқара алатындай өзін-өзі тексеруге арналған жаттығулар мен тестілер, сонымен қатар дұрыс жауаптардың сілтемелері, қорытынды бақылауға арналған жаттығулар мен тесттер [10].

Электрондық оқулықтың құрылымы бойынша - оқулық студенттерге негізгі біліммен, оның құндылығымен, ең алдымен тақырыптық мазмұнымен қызмет етеді. Оқулық келесі бөлімдерден тұрады: титулдық парак; мазмұны; оқу материалының теориялық бөлімі; кері тест; глоссарий; пайдаланылған дереккөздер тізімі. Оқулықтың барлық материалдары және оның бағдарламалық жасақтамасы бір лазерлік дискіде орналасқан.

Электрондық оқулықтарды ағылшын тілінде көптілді топтарға енгізу білім беру, білімді бақылау барысында оқытушы үшін де және студент үшін де тиімді және қарапайым. Ол барлық білім алушылар үшін қолжетімді және де оқулыққа деген сандық шектеу

болмайды. Сонымен қатар, электрондық оқулықтағы бақылау тапсырмалары студенттердің білімін жылдам, ашық түрде және әділ бағалауға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде қазіргі жастар қоғамының білім алу барысындағы жауапкершілігін арттырып, ашық және әділ бағалануы әр тұлғаның сапалы білім алып шығуына мүмкіншілік береді деген сөз. Яғни, білімді бақылаудың қарапайымдылығы мен объективтілігі электронды оқу құралын пайдалану барысында қолайлы және де бұл бағдарламалық өнімнің негізгі артықшылығы - ұсынылған материалдың қол жетімділігі. Электронды оқулықтың білім беру саласында қолданылу барысындағы негізгі шешімін табатын үш шарасы бар: көптілді білім беру үрдісінің қалыпты жүруін қамтамасыз ететін ұйымдастырушылық шаралар, оқу-әдістемелік қызмет және оқыту, бақылау қызметі яғни, білім берудің тиімділігі мәселелерін шешу жолдары болып табылады. Электрондық оқулықтардың пайдалану мүмкіншілігі артқан сайын мемлекетіміздің мамандарының біліктілігін арттырамыз.

Осыған байланысты білім беруді дамытудың заманауи идеяларына сәйкес келетін компьютерлік оқу құралдарын, атап айтқанда ағылшын тіліндегі электронды оқулықтарды құру және пайдалану тұжырымдамасын жасау сұранысқа ие және де даярланатын электронды оқулықтарды білім беру саласының мамандары, жоғарғы оқу орындарының студенттері, мамандары, ғылыми-зерттеу саласының мамандары үшін практикалық құндылығы жоғары.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасында тілдерді дамыту мен қолданудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. ПК Президентінің 2011 жылғы 29 маусымдағы No 110 Жарлығы. - Кіру режимі: geokz.tv, ақысыз

2. Аскапова Р.Р., Сыздықова А.М. Көптілділік педагогикалық білім беруді дамытудың басым бағыттарының бірі ретінде // Қазақстанның педагогикалық хабаршысы. - 2014. - No 2. - С. 25-31.

3. Көптілді білім: проблемалары мен болашағы // <http://www.ipksko.kz/index.php/3-napравlenie/116-konferentsiya/3-napравlenie/919-poliyazychnoe-obrazovanie-problemy-perspektivy>

4. Н.Ә.Назарбаевтың «Тілдердің үштұғырлығы» идеясынан бастап Қазақстандағы көптілді білімге // <http://articlekz.com/>

5. Илияс Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті // Көптілді білім // http://old.zhgu.edu.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=1813&Itemid=570&lang=ru

6. Дауренбекова Ш.Ж., Оксикбаев Б.К., Беделбаева А.Е., Мұхамедьярова Д.М. Көптілді бағдарламаны жүзеге асыру жоғары оқу орындарында оқыту <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44241463>

7. Дауренбекова Ш.Ж., Қабдығалиева С. Көптілді білім алушыларға арналған Қазақстанның биоресурстары электронды оқулығын жасау ерекшеліктері. Талдықорған. 2020 ж. Жансүгіров атындағы ЖМУ Хабаршы №2 (94).

8. Абдулина Е.Л. Электрондық нұсқаулықтың көпфункционалдылығы білім беру моделін өзгерту факторы ретінде: дәріс // <http://www.cctpu.edu.ru/conf/sec7/tez01.html/>

9. Голицына И.Н. Компьютерлік ақпараттық технологияларды қолдана отырып, оқу қызметін тиімді басқару. Білім беру технологиялары және қоғам. - 2003. - No 6. - С. 77-83.

10. Иванов В.Л. Электрондық оқулықтың құрылымы / В.А. Иванов // Информатика және білім. - 2001. - No 6. - С. 12-15.

УДК 373.13:51(574)

МАТЕМАТИКАЛЫҚ ПӘНДЕР БОЙЫНША ӨЗІНДІК ЖҰМЫСТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫ ЖЕТІЛДІРУ

Ділдебай А. – «Информатика» мамандығының 4 курс студенті,
Ғылыми жетекшілері: **Койшыбекова А. К., Онгарбаева А. Д.**, аға оқытушылар
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: Aizankym@inbox.ru

Қоғамдағы түбегейлі өзгерістер жаңа талаптарды талап етеді. Жоғары мектептерге қазіргі заманға сай болуы үшін ақпараттық технологияларды меңгеретін, коммуникативтік тәсілдерге ие болатын, алған білімдерін инновациялық технологияларға ауыстыра білетін және командада жұмыс істей білетін, өз бетінше білімі және біліктілігін арттыра білім алу дағдыларына ие болатын заманауи маман керек.

Осыған байланысты студенттердің ассимиляциясы білім мен кәсіби дағдылардың белгілі бір жүйесі жеткіліксіз, әр білімгер жеке психологиялық мүмкіндіктерін ескере отырып, оқуға бет бұру қажет. Осы мақсатты жүзеге асыру үшін қазіргі жоғары мектепте оқу процесі студенттердің өзіндік жұмысының сипатына ие болуы керек, тәуелсіз жұмыстан тыс белсенді тұлға дайындала алмайды, сондықан қазіргі қоғамға және өндіріске маман қажет.

Тірек сөздер: өзіндік жұмыс, ынталандыру, кәсіби бағыт, жұмыс түрлері, әдістері

Принципиальные изменения в обществе диктуют новые требования к высшим школам. Современный специалист должен владеть современными информационными технологиями, обладать коммуникативными способами, уметь трансформировать приобретенные знания в инновационные технологии и работать в команде, обладать навыками самостоятельного получения знаний и повышения квалификации. В связи с этим, усвоение студентами определенной системы знаний и профессиональных умений является недостаточным, появляется потребность осуществить поворот к обучению, учитывающему индивидуально-психологические возможности каждого обучающегося. Реализация этой цели предполагает, что в современной высшей школе учебный процесс должен приобретать характер самостоятельного труда студентов, вне самостоятельной работы нельзя подготовить активную личность, с современному обществу и производству.

Ключевые слова: самостоятельная работа, мотивация, современное образование, формы, методы работы

Fundamental changes in society dictate new requirements for higher schools. A modern specialist should possess modern information technologies, possess communication methods, be able to transform the acquired knowledge into innovative technologies and work in a team, have the skills to independently acquire knowledge and improve their skills. In this regard, the assimilation of students a certain system of knowledge and professional skills is insufficient, there is a need to make a turn to training that takes into account the individual psychological capabilities of each student. The realization of this goal assumes that in a modern higher school the educational process should acquire the character of independent work of students, outside of independent work it is impossible to prepare an active person, a specialist necessary for modern society and production.

Key words: independent work, stimulate, modern education, forms, methods of work

Қазіргі заманымызда қоғамға өз бетімен жұмыс атқаратын, еркін де, кеңінен ойлайтын, өздігінен алдына мақсат қойып, оған жетудің әдіс-тәсілін анықтап, оны қолдана алатын кәсіби-маман қажет. Мұндай тұлғаның дамуына бағытталған білім беру кезінде, тұлғаның өздігінен білім алуы, өзін-өзі тәрбиелеуі, өзін жетілдіру процесі жатады.

Білім берудің жаңа сапаға жетудегі басты мақсаты - әлеуметтік белсенді шығармашыл тұлғаны қалыптастыру болып отыр.

Білімгердің өзіндік жұмысын ұйымдастырудың педагогикалық-психологиялық, әдістемелік негіздері білім беру жүйесінің барлық кезеңдерінде қарастырылады.

Жоғары оқу орындарында да оқу процесінде білімгерлердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру сұрақтары нақты шешімін таппаған өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Білімгерлердің өзіндік жұмыстарының басқа жұмыстардан ерекшелігі –білімгер өз алдына мақсат қояды, оған жету үшін жұмыс түрін, тапсырманы таңдайды. Білімгерлердің өзіндік жұмысы - әрбір білімгердің дара және топтық іс-әрекетінің ең жақсы түрі, яғни оқытуға белсенді бағытталу, репродуктивті және шығармашылық жұмыстарды қалыптастыру және дамыту [1, 47 б.].

Тек белсенді өзіндік іс-әрекет нәтижесінде ғана жаңа білім мен дағдыны меңгеруге және жаңа білімге деген шығармашылық, ізденімпаздық қасиеттерді бекітуге болады. Білімгерлерді болашақ мамандыққа дайындауға, сонымен қатар болашақ маманның шығармашылық сапасын кәсіби дағдының негізінде қалыптастыруға аудиториядан тыс жұмыстардың қосар үлесі өте жоғары. Өз бетінше орындайтын жұмыстардың негізгі бағыттары – лекция материалдарын оқуға, кезекті практикалық және зертханалық сабақтарға, курстық жұмыстарды орындауға, ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізу т.с.с. септігін тигізеді.

Білімгерлерге өзіндік жұмыстар тек аудиториялық сабақ кезіндегі білім мен дағдыларды бекіту үшін ғана емес, дер кезінде ағымдағы тапсырмаларға есеп беру үшін емес, өзбетінше жұмыстарды орындау барысында білімгер оны ұйымдастырудың тиімді жолдарын, кітаппен жұмыс істеуді үйрену, өзбетінше білімін толықтыру, өз білімін ұштау, өз ойын тұжырымдау және жеткізе білуге үйренеді. Мұндай жұмыс барысында білімгер әртүрлі техникалық, педагогикалық ситуацияларды талдау және олардың дұрыс шешімдерін табуға үйренеді.

Білімгерлердің бойында қалыптасатын сапаларға өмірдің жаңа жағдайларына икемделе білуі, игерілген білім мазмұнын, оқу-танымдық әрекеттегі тәжірибесін пайдалана білуі және өз бетімен танымдық-практикалық шешім қабылдау, құндылық бағдарлы және коммуникативтік міндеттерді шеше білуі кіреді. Білімгерлердің өзіндік әрекетін жобалау және жүзеге асыру формалары мен тәсілдері тұрақтала бастаған кезде жалпы оқыту жаңа педагогикалық шешімдер мен түзетулерді, жан-жақты ойлануды талап етеді. Бұл алдымен, білімгерлердің өзінің іс-әрекетін ұйымдастыру мен өзіндік білім алу дағдыларын қалыптастыратын ақпараттық және телекоммуникациялық таным процесіне тарту жағдайында өзіндік әрекетінің аясын кеңейтеді.

Жалпы білімгерлердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру мәселесі күн тәртібінен түскен емес. Дегенмен, білімгерлердің өзіндік жұмысын ұйымдастыруға үйрету тәсілдері бүгінгі күнге дейін өзектілігімен ерекшеленеді.

Бүгінгі күні еліміздің білім жүйесінде оқыту үдерісін тың идеяларға негізделген жаңа мазмұнмен қамтамасыз ету міндеті тұр. Жалпы жоғары білім берудің жалпыұлттық деңгейдегі басты мақсаты – Қазақстан Республикасының әлеуметтік, экономикалық, қоғамдық-саяси өміріне белсенді араласуға дайын, құзыретті тұлғаны қалыптастыруға ықпал ету. Білім берудің әлемдік озық тәжірибелерге сүйеніп әзірленген оқытуда жоғары оқу орын түлектерден күтілетін нәтиже - негізгі құзыреттіліктердің қалыптасуымен айқындалады.

Құзыреттілік – білімгердің әрекет тәсілдерін жан-жақты игеруінен көрінетін білім нәтижесі. Бұл білімгердің оқу-танымдық әрекетіндегі өзіндік қызметін анықтауына, өзінің бағдары мен өз іс-әрекетіне баға беруіне, іс-әрекет нәтижесін өзгемен салыстыруға мүмкіндік туғызады.

Білімгерлердің өзіндік әрекет дағдыларын қалыптастыруда бір-бірімен тығыз байланысты екі міндетті шешу қажет. Бірі – білімгерлердің танымдық көзқарасын қалыптастыра отырып дамыту, екіншісі - өзінің практикалық іс-әрекетін бағалауға, өзіндік қорытынды шығаруға, шешім қабылдауға баулу.

Өзіндік жұмыс терең де берік білім алу құралы бола отырып, білімгердің азамат, маман ретінде өмірден өз орнын табуға кепіл бола алады.

Бүгінгі күнге дейінгі тәжірибеде қолданып келе жатқан білімгерлердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру және жүзеге асыру процесі бүгінгі күннің талабын толық қанағаттандыра алмай отыр. Оның басты себебі оқу-тәрбие процесінде білімгерлердің өзіндік әрекетін ұйымдастыра білуге баулу ісін жаңа, тың идеяларға негізделген озат технологияларды қажет етуінде.

Қазіргі таңда жоғары оқу орындарының оқу жоспарында білімгерлердің өзіндік жұмыстарына бөлінген сағат аз емес. Сол жұмыстағы кемшіліктердің бірі - кітапханалардағы білімгерлерге өзбетінше дайындалуға қажетті электронды оқулықтардың аздығы. Сол себептен қазіргі кезде осындай электронды оқулықтардың санын көбейту мәселесі туындап отыр. Білімгерлердің өзіндік жұмыстарын тиімді ұйымдастыру-білімгерлердің танымдық қызығушылығын арттыра отырып, өзінің әрекетін жоспарлауға, нәтижесіне жету жолдарын бағдарлауға мүмкіндік туғыза отырып, жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуына жағдай жасайды, білікті, бәсекеге қабілетті маман болып қалыптасуына үлкен әсерін тигізеді.

Білімгерлердің танымдық қызметі барысында өзіндік жұмыстарын ұйымдастырудың маңызы зор. Бұл мәселеге көптеген ғалымдар Ястребова Е.Б., Ерецкий М.И., Гарунов М.Г., Блохина Р.А., Сабодашев В.П., Вербицкий А., т.б үлкен мән беріп, зерттеген. Бұл зерттеулердің өзектілігі – білімгерлердің теориялық және практикалық білімді саналы игеріп, интеллектуалдық қызмет жасай білуге тәрбиелеу. Сондай-ақ, білімгерлер беріліп жатқан дайын біліммен қаруланып ғана қоймай, білімді тауып, ізденіп алуына, яғни білімгерлерді оқи білуге үйрету маңыздырақ.

Білімгерлердің өзіндік жұмысының (СӨЖ) басқа жұмыстардан ерекшелігі – білімгер өз алдына мақсат қояды, оған жету үшін жұмыс түрін, тапсырманы таңдайды.

«Өзіндік жұмыс» бәрінен бұрын басқа оқу жұмыс түрлерінің міндеттерін аяқтайды. Адамның ешбір білімі, егер де ол өзінің қызметінің объектісіне айналмаса, қажетті нәтиже бере алмайды, дейді Петровский [2, 77 б.].

Инновациялық білім беру – тұлғаға бағытталу, білім берудің негізділігі, шығармашылық, кәсіби бағдар, ақпараттық технологияларды қолдану деген түсініктердің жиынтығы. Сондықтан оқытушыны білімгерлердің қандай қасиеттерін, сапаларын дамыту керек, қалайша өзін-өзі дамыта білуіне көмектесуге болады деген сұрақтар толғантуы керек. Білімгерлердің ең алдымен, өзін-өзі дамыту, өзін-өзі тәрбиелеу, өз білімін жетілдіру, өзін-өзі бақылау мен бағалау әдет-дағдысын қалыптастыру тұлғаның шыңға (акме-шын, акмеология) жету жолы болмақ.

Жоғары оқу орындарындағы білімгерлердің өзіндік жұмысы оқыту лекция, практикалық, лабораториялық жұмыстар арқылы жүзеге асады. Лекция ақыл-ой әрекетінің тек 1-деңгейін, (тану) және біліммен танысу деңгейін қамтамасыз етеді. Ал білімгердің өзіндік жұмысы ақыл-ой әрекетінің 2-деңгейін: қабылдау мен қайта жаңғырту және білім көшірмесін игеруін қамтамасыз етеді. Одан әрі ол алған білімді практикада қолдану, ептілік, шығармашылық қабілеттерін дамыта алады. Оқытушы білімгердің білім алуға деген мотивін дамытуға, ішкі ынта-ықыласымен білім алуға ұмтылуына көмектеседі.

Оқытушының өзіндік жұмысты ұйымдастыруды жетілдіру бағытындағы жұмыстары:

- білімгерлердің зерттеушілік іскерлігі мен дағдысын қалыптастыру;
- өткен материалдарды жалпылай және қайталау алуы;
- алған білімді қолдану, оларды толықтыру, кеңейту дағдысын қалыптастыру;
- оқытушы білімгердің психофизиологиялық және академиялық үлгерімін ескере отырып, өз бетімен жұмыс жасауға бағыт-бағдар беріп, олардың дербестігінің дамуына мүмкіндік жасауы;

- білімгермен бірлескен іс-әрекет барысында оқытушы – білімгердің уақытын тиімді пайдалануға беретін түсіндірмелі-иллюстративті (схема, таблица, тезис, т.б.) материалдарды қолдануды үйрету, қажетті әдебиетті іздеу жолдарын көрсетуі;

- өзіндік белсенділігін, дербестігін дамыту үшін проблемалық баяндау, шығармашылық ізденіс әдістерін қолдануы;

- оқытушы білімгерге жеке тапсырма таңдауға (курстық жұмыс, реферат, ғылыми баяндама, үлгі сабақ жоспарын құруға) көмектесуі;

- әдебиеттермен қамтамасыз болуға, олармен жұмыс жасай білуі;

- тиімді әдіс-тәсілдер, тапсырма орындау жолдарын қолдана білуге үйретуі;

- жеке не бірнеше білімгерге кеңес беруі, білімгерлердің бір-бірімен жұмыс жасауын үйлестіруі.

Жоғары оқу орындарындағы білімгерлердің өзіндік жұмысы (СӨЖ) барлық оқу бағдарламасының басым бөлігін құрағандықтан, оның тиімді болуы маманның кәсіби бағыттылығының талаптарына сай жасалған өзіндік жұмысты ұйымдастыру үлгісінің дұрыс құрылуына байланысты болады [3, 87-88 б.].

Өзіндік жұмыстың тиімді ұйымдастырылуы тек өзіндік жұмыстың жүйесіне ғана емес, сонымен қатар **педагогикалық шарттардың** орындалуына да байланысты:

- білімгердің аудиториядағы және өзіндік жұмысының көлемінің дұрыс үйлесімі, білімгердің оқу жүктемесінің тиімді болуы, сабақ кестесінің дұрыс құрылуы, оқытушының өзіндік жұмыстың күрделілігін анықтауда білімгердің уақытын, орындау мүмкіндігін, оқу әдістемелік әдебиетпен қамтылуын ескеруі білімгердің өзіндік жұмыс нәтижесіне үлкен әсер етеді;

- әдістемелік тұрғыдан білімгердің аудиториядағы және одан тыс өзіндік жұмысын дұрыс ұйымдастыру, өзіндік жұмысты орындауға оқу орынның материалдық-техникалық базасының, оның қызметкерлерінің лайықтылығы. Білімгерлердің өзіндік жұмысын ұйымдастыруға қатысушылардың өз қызметтерін дұрыс атқаруы;

- білімгерлердің өзіндік жұмысының процесін шығармашылық процеске айналдыру мақсатында білімгерді қажетті әдістемелік материалдармен қамтамасыз ету. Оқу орынның кітапханаларында қажетті оқу әдебиеттерінің қорының, электрондық оқу құралдары мен электронды оқыту бағдарламасының және қазіргі таңдағы мықты ақпарат көздерінің бірі – интернеттің болуы.

- білімгер мен оқытушы арасындағы қатынасты білімгер белсенділігімен оның өз бетімен білім алуға ұмтылуы бағытына өзгерту жұмыстарын ұйымдастыру, сондай-ақ соған сәйкес білімгердің өзіндік жұмысын ұйымдастырудың тиімді әдістерін, формаларын, түрлерін, құралдарын дұрыс таңдау және қолдану.

- білімгерлердің өзіндік жұмысын ұйымдастыруға, яғни оқу формасына (күндізгі, сырттай), білім деңгейіне, оқу курсына, мамандыққа, пәнге, орындалу орнына байланысты ерекшеліктерді ескеру.

- білімгердің өзіндік жұмыс мәселелерін шешуде білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ашуға, ой қабілеттерін дамытуға жағдайлар жасау.

Олай болатын болса, ғылыми негіздегі ұйымдастырылған білімгерлердің өзіндік жұмысы мен білімгерлердің оқу-танымдық әрекеттерін басқару жұмысы олардың саналы белсенділігін, жоғары оқу-кәсіби мотивациясын, оқу процесінің сапасын қамтамасыз етеді [4, 157 б.].

Өз бетімен орындайтын жұмыстары біріншіден, білімгерлердің ақыл-ойын таным белсенділігін, екіншіден сабаққа ынталарын, қызығушылығын, үшіншіден ешкімнің көмегінсіз дербес жұмыс істеу қабілеттерін дамытады.

Өз бетімен жұмыс істей алатын білімгер, тек білім, білік, дағдысы ғана емес, сонымен бірге ойлау қабілеті, еркін сөйлеу мәдениеті, саяси сауаттылығы өзіне деген сенімділігі, пәнге деген қызығушылығы, шығармашылық қабілеті оянады.

Білімгердің өзіндік жұмысы – математика пәнін оқуға өзіндік жұмыстың орындалу әдістерінің қалыптасуына бағытталғанымен, бұл жұмыс – білімгердің ғылыми, оқу кәсіби қызметін қалыптастырып, мәселелерді өзіндік шешуіне оптималды шешімдерді қабылдауға, дағдарыстық жағдайлардан шығуға арналған.

Жоғары оқу орындарында білімгер білімді өзі жинап, ғылымды өзі таниды, ал оқытушы тек білімгерлердің танымдық қызметін ұйымдастырады және бақылайды. Сондықтан, білімгердің өзіндік жұмысы – оқыту қызметінің барлық түрлерінің міндеттерін анықтайды.

Сонымен қатар, білімгерлердің өзіндік жұмыстарының тәрбиелік мағынасы өте зор. Өйткені, бұл жұмыс – білімгердің білім алудағы жеке жұмысын ғана емес, қазіргі замандағы жоғары кәсіби маманды тұлға ретінде қалыптасуына мүмкіндік береді.

Білімгерлердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру жоғары оқу орындарындағы негізгі нормативті құжаттармен сәйкестендіріліп жүзеге асады, сонымен бірге жұмыс бағдарламасы, өзіндік оқуға берілген пән бөліктерінің материалдарымен іске асады. Білімгерлердің өзіндік жұмыс материалдары кафедра мүшелерінің профессор – оқытушыларымен өңделеді және өзіне келесідей құжаттарды қосады:

- бүкіл оқу пәндеріне есептелген СӨЖ графикасы;
- негізгі типтік бөлімдермен және жұмыстың оқу бағдарламасымен сәйкестендірілген тапсырмалар жүйесі;
- рефераттар, баяндамалар және шығармашылық жұмыстар тақырыптарын;
- семестрлік, курстық дипломдық жұмыстар тақырыптарын;
- негізгі және қосымша әдебиеттер тізімін;
- кеңестік көмек түрлерін;
- бағалаудың түрлерін, ұсынылатын жұмыс көлемін;
- бақылаудың түрлері мен формаларын т.б.

Білімгерлердің өзіндік жұмысын меңгеруді ұйымдастыру жағдайына келетін болсақ оны төмендегідей етіп жіктейміз: басшылық жасау жолымен меңгеру және әдістемелік жолмен меңгеру болып жіктеледі [5, 56-57 б.].

Басшылық жасау жолымен меңгеру деканат және кафедра деңгейінде өтеді. Деканат деңгейінде іске асуы жалпы басшылық пен бақылау жасауға келіп тіреледі. Оқытуды ұйымдастыру, оны әдістемелік және материалды – техникалық қамту, білімгерлердің өзіндік жұмысына стимул жасау, жоспарлау және тікелей бақылау сияқты жұмыстар кафедра деңгейінде басшылық жасауды көрсетеді.

Әдістемелік меңгеру:

1) Факультеттің оқу-әдістемелік кеңесі, кафедраның әдістемелік комиссиясы деңгейінде білімгерлердің өзіндік жұмысын ұйымдастырудың әдістемелік негізін құру және жұмыс қалпын бақылау.

2) Белгілі бір пәннің берілу деңгейінде білімгерлердің өзіндік жұмысының жоспарлауын, жетекшілік жасалуын және орындалуын бақылауды іске асыру.

Оқытушының қатысуымен іске асырылатын білімгерлердің өзіндік жұмысының түрлері, көлемі, формасы мен мерзімі және оны өткізу жағдайы мен СӨЖ кестесі білімгерлер мен оқытушыларға оқу жылының басында хабарланады. Білімгерлердің өзіндік жұмысының орындалуын бақылау кафедра меңгерушісінің жауапкершілігіне жүктеледі [6, 127 б.].

Білімгерлердің өзіндік жұмысын әдістемелік қамту мен меңгеруді іске асыру үшін кафедра пәннің бағдарламасы негізінде аудиториялық және аудиториядан тыс өзіндік жұмыстардың мазмұнын айқын ашып көрсететін, қажетті оқу-әдістемелік әдебиеттермен қамтылған болуы шарт. Осы мақсатпен кафедра мүшелері оқылатын пәндер бойынша оқу құралдары мен өз бетімен әзірленуге арналған әдістемелік нұсқаулар дайындайды. Олардың қатарына семинар, зертханалық, сарамандық сабақтардың мамандық ерекшелігін, білімгерлер контингентін, өзіндік жұмыс көлемі мен мазмұнын, бақылау формасын ескере отырып құрған әдістемелік нұсқауларды жатқызуымызға болады.

Жоғарғы оқу орнында өзіндік жұмысты тиімді ұйымдастыру оқытушы-профессорлар жағынан кеңессіз жүзеге асырылмайтыны белгілі. Білімгерлердің өзіндік жұмысы оқу жұмысының құрамдас бөлігі бола тұрып, алған білім, білік, икемділік дағдыларын бекітіп, тереңдету мақсатында және жаңа білім негізін алуға, оқу тапсырмаларын орындауға, сынақтар мен емтихандарға әзірленуге бағытталады. Білімгерлердің оқытушы басшылығымен өтетін өзіндік жұмысын мамандарды әзірлеуші кафедра ұйымдастырып, бақылайды.

Тағы атап өтейік, жалпы білімгерлердің өзіндік жұмысы - оқу іс-әрекеті тұрғысынан, аудиториялық оқу іс-әрекетін дұрыс ұйымдастыруға негізделеді. Соның ішінде бұл оқытушының сыртқы қадағалауынан білімгердің өзін-өзі қадағалауына және де сыртқы бағалаудан оның өзін-өзі бағалауының қалыптасуына өтуі мен олардың байланысына қатысты және бұл, өз кезегінде, оқытушының бақылау мен бағалауды жетілдіруін ұйғарады.

Бағалаудың ең басты мақсаты, ол білімгердің өсіп жетілуін анықтап, білімгердің қай деңгейге жеткенін бағалап, оқу бағдарламасындағы дәрістерді солардың талаптарына сай етіп, әр білім алушының тәжірибесінің табысты болуына себін тигізу. Ерекше талаптары бар қосымша көмек немесе араласуды қажет ететін білімгерді анықтау бағалаудың тағы бір себебі болып келеді. Дұрыс жасалған бағалау, нұсқау беру әдісі нені үйреніп, нені жаттап жатқандығы арасындағы белсенді байланысты қамтамасыз етуі керек.

Әр білімгердің кеміс жерлерін тапқаннан гөрі, олардың жетістіктерін атап көрсету, нұсқауды мәлімдеу арқылы балаға нені оқыту керектігімен қалай оқыту керектігін көзге түртіп көрсетуі, нұсқаудың үздіксіз және жүйелі жасалып, бірізділікті сақтап отыру, баланың әлеуметтік, әсершіл, танымдық даму процестеріне бағытталып, жан - жақты болып ескерілуі оқытушы мен білім алушылар арасындағы бірлескен белсенді қарым - қатынастың қамтамасыз етілуі, оқып үйренудің маңыздылығын айтып отыру керектігі. Білімгерлердің тиімді білім алуына және табысқа жетуіне қолайлы жағдай туғызылуы.

Жазбаша формада өзіндік жұмыс нәтижесі, тестілеу, конспект, реферат, баяндама, шығармашылық, бақылау, курстық, диплом жұмыстары, ғылыми мақала, шығарма, аудио, видеосепп түрінде болады.

Өзіндік жұмыс нәтижесін ауызша бақылау коллоквиум, конференция, іскер ойын, шығарма, мәлімдеме, жеке әңгіме және т.б. түрде болады.

Педагогикада модельдеу ғылыми теорияларды талдау негізінде дамып отырған, ал керісінше оларды жалпылап қорытындылауға, жинақтауға мән берілмей келеді.

Біз модельді қарастыруда объект процестері мен модель арасындағы үйлесімділікті сақтауға назар аудардық. Сондықтан да модельдеуде зерттеу проблемасының мақсатын, міндеттерін, мазмұнын, құралын, әдістерін, технологиясын, ұйымдастыру формаларын өзара байланыста қарастыра отырып, эксперименттен өткізіп, талдау-жинақтау негізінде жүргізілу қажет деп түйіндейміз.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. Алматы, 2000, 47 б.
2. Педагогика. Дәріс курсы. Алматы: Нұрлы әлем, 2003, 77 б.
3. Харламов И.Ф. «Педагогика» - 2000, 57 с.
4. М.Я. Виленский, П.И.Образцов, А.И.Уман. Технология профессионально-ориентированного обучения в высшей школе. Москва: Педагогическое общество России, Москва, 2005, 87-88 стр.
5. Асанов Н. Өзіндік жұмыстардың ерекшеліктері. Алматы, 2013, 157 б.
6. Р.Б.Исмаилова Білімгерлермен жүргізілетін өзіндік жұмыстарды ұйымдастырудың ерекшеліктері, 2012, 56-57 б.
7. Кулекеев Ж.А., Пивень Г.Г., Нургужин М.Р., Каланова Ш.М., Падиярова И.П. Системы менеджмента качества организаций высшего профессионального образования. Теория и практика. – Караганда: Издательство КарГТУ, 2014, 127 с.

ӘОЖ 373.2

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІ ДАҒДЫЛАРЫН ОЙЫН АРҚЫЛЫ ДАМУЫ

Дүйсен А. Д., магистрант, Абитова Г. Т., PhD, қауымдастырылған профессор
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ.

E-mail: duysen.aygerim@mail.ru

Бұл мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативтік дағдылары, оны зерттеген ғалымдар, және оны дамытудың жолдары туралы жазылған. Сонымен қатар мектеп жасына дейінгі балалардың ойын арқылы коммуникативтік дағдыларының дамуына көңіл бөлінген.

Тірек сөздер: *Коммуникация, коммуникативтік дағдылар, ойын, мектепке дейінгі жас, сюжетті-рольдік ойындар*

В этой статье описываются коммуникативные навыки дошкольников, ученых, изучающих их, и способы их развития. Также уделяется внимание развитию коммуникативных навыков дошкольников в игровой форме.

Ключевые слова: *Коммуникация, коммуникативные навыки, игра, дошкольный возраст, сюжетно-ролевые игры*

This article describes the communication skills of preschoolers, the scientists who study them, and how to develop them. Attention is also paid to the development of communication skills of preschoolers in a playful way.

Key words: *Communication, communication skills, game, preschool age, story-role-playing games*

Қазіргі ХХІ ғасыр ғылыми технологиялық революцияның дамып, келешек жаңа ұрпақтың болашаққа нақты білім мен ғылымды пайдаланып алға нық қадам басуы үлкен еңбек пен қажырлықты талап етеді. Жаңа дәуір - педагогикалық қоғамдастықтың алдына жаңа міндеттер қояды, келешек ұрпақты заманауи дүниетаныммен қаруландыру, сәт санап емес сағат санап өзгеріп жатқан жаңа ақпараттық қоғамға дайындайды. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында «Күллі жер жүзі біздің көз алдымызда өзгеруде. Әлемде бағыты әлі бұлыңғыр, жаңа тарихи кезең басталды. Күн санап өзгеріп жатқан дүбірлі дүниеде сана-сезіміміз бен дүниетанымымызға әбден сіңіп қалған таптаурын қағидалардан арылмасақ, көш басындағы елдермен тереземізді теңеп, иық түйістіру мүмкін емес. Өзгеру үшін өзімізді мықтап қолға алып, заман ағымына икемделу арқылы жаңа дәуірдің жағымды жақтарын бойға сіңіруіміз керек» деп өз ойын білдірген болатын[1]. Осы мақсатқа қол жеткізу үшін назар аударатын бағыттардың бірі – мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативті дағдыларын дамыту болып табылады.

Еліміздің болашағы – жас ұрпақты тәрбиелеуде бірінші бесік – отбасы, ата-ана тәрбиесі болса, екінші бесік – мектепке дейінгі білім беру ұйымы. Мектепке дейінгі кезеңдегі тәрбие – адам қалыптасуының алғашқы баспалдағы. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу дағдысы – мектеп жасына дейінгі ұйымдарда қалыптасатындығы барлығымызға мәлім және ол қазіргі таңда өзекті мәселелердің бірі. Соңғы уақытта тәрбиешілер мен ата-аналар көптеген балалар құрдастарымен қарым-қатынаста үлкен қиындықтарға тап болатынын алаңдаушылықпен атап өтті. Бұл, әдетте, серіктестік қарым-қатынас орната алмау немесе қалыптасқан байланысты сақтау және дамыту, кез-келген іс-әрекет барысында өз іс-әрекеттерін үйлестіру, белгілі бір балаға жанашырлық таныту іс-әрекеттерін орындау барысында қабілетсіздігі көрінеді.

Олай болса, мектепке дейінгі ұйымда бала өз ана тілін меңгеру барысында тілдік қатынастың аса маңызды түрі – ауызша сөйлеп үйреніп жатады, ол сөздерді байланыстырып айту арқасында жүзеге асады. Сөздің байланысты айтылуы баланың тілдік және ақыл-ой дамуымен біртұтас жүреді. Педагогика ғылымының тарихына үңілсек, баланың сөздерді дұрыс байланыстыра сөйлеуін дамытуда зор үлес қосқан Я.А.Коменский, К.Д. Ушинский, С. Л. Рубинштейн, А. М. Леушина, Т. Тихеева және т.б. зерттеушілердің еңбектерінен аңғаруға болады. Елдігімізді жариялаған сәттен бастап, жаңа заман талабына сай келетін қазақ тілінде жазылған бала тілін дамытуда зерттеулер жүргізген ғалымдар Б. Баймұратова, А. Меңжанова, М. Мұқанов, А. Бакраденова және т.б. еңбектерін де назар аудартуға тұрарлық. Бала тілінің дамуы қарым-қатынастың ең негізгі түп тамыры. Еліміз егемендігін қолға алып жас ұрпақтың болашағына маңызды жол ашып, білім нәрін сусындатып, тілдік құзіреттілікті дамытуды ең маңызды түйінге айналдырды.

Коммуникация (лат. communication байланысамын, қатынасамын) – адамдардың танымдық еңбек процесінде қатынас жасау, пікір алысу, ой бөлісу – олардың бір-бірімен әрекет жасауының айрықша формасы болып табылады. Коммуникация - қатысушының екеуіне де ақпараттың түсініктілік шарты орындалған кезде бір қатысушыдан екінші қатысушыға ақпаратты жеткізудің екі жақты процесі: екі немесе одан да көп адамдардың әлеуметтік психологиялық өзара әрекет ету процесі.

«Қарым-қатынас» термині көп мағыналы және көптеген зерттеулерде әртүрлі анықтама берілген. С.Л. Рубинштейннің шығармашылығында қарым-қатынас сөз мазмұнын тілдің көмегімен хабарлау немесе жеткізу деп түсіндірілген[2]. И.А. Зимняя қарым-қатынасты - өзара түсіністікке ықпал ететін бір-бірімен ақпарат алмасу процесі деп айтады [3].

Көптеген ғалымдар коммуникацияны және коммуникативті дағдыларды өздерінің зерттеу бағыты ретінде алынған болатын. Коммуникацияның психологиялық негіздері А. Б. Добрович, Е. Н. Ильин, А. А. Леонтьев, М.И. Лисина, А. Г. Рузская және т. б. зерттеулерінде қарастырған болатын. Мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативтік дағдыларын тікелей қалыптастырумен Л.Р. Мунирова, С. В. Проняева, Е. Г. Савина, О. С. Степина, О. А. Черенкова және т.б. айналысты. Олар қарапайым қарым-қатынас дағдыларының болмауы баланың құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынасын қиындатады және алаңдаушылықтың артуына әкеледі деп атап өтті.

Мектеп жасына дейінгі балалардағы коммуникативті дағдылары дегеніміз - баланың өз құрдастарымен және ересектермен байланысқа түсуі, олармен қарым-қатынасты ұйымдастыру мүмкіндігі, қоршаған ортамен байланыс орнатудың ережелері мен заңдылықтарын білуі. Аталған коммуникативтік дағдылар мектеп жасына дейінгі балаларда бірлескен қызмет болған кезде дами алады. Мұндай қызметке қол жеткізуге мүмкіндік беретін негізгі іс-әрекет түрлерінің бірі – ойын.

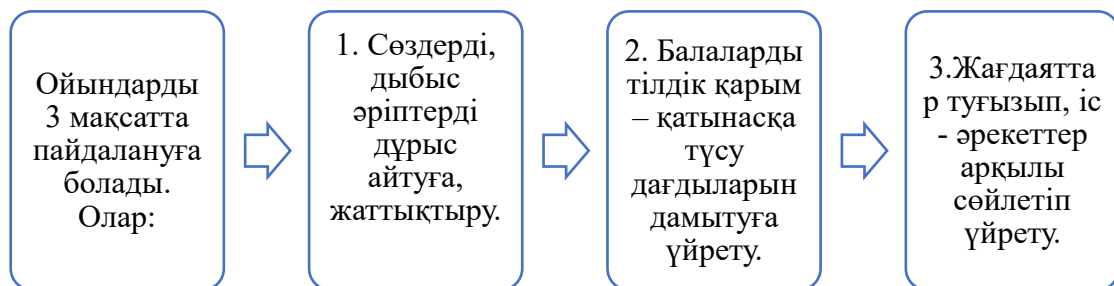
Мектеп жасына дейінгі балалардың іс-әрекетінде - ойын жетекші рөл атқарады, сондықтан бұл жағдайды балаға қажетті барлық білім, білік, дағдыларды, оның ішінде қарым-қатынас, қимыл, шығармашылық дағдыларын дамытуда қолдану ең тиімді әдістердің қатарында.

Ойын сөйлеудің дамуына үлкен әсер етеді: кейбір балалар 6 айдан бастап сөйлей бастайды. Екі жасында балалардың көпшілігінде жеке сөздік қорында 1000-ға жуық сөзді қолдана алады және оларды өзінің қажеттіліктерін, ойлары мен сезімдерін білдіру үшін қарапайым сөйлемдерді қолдана бастайды. Осы уақытта балалардың әлеуметтік дағдылары бірінші, параллель ойын арқылы, кейін бірлескен ойынға ауыса бастайды. Алайда ойынның барлық кезеңдері тілдің ерте дамуына ықпал етеді.

Жалғыз ойын бала өз ойынына толығымен назар аударып, ешкіммен араласпаған кезде пайда болады. Бұл баланың белгілі бір уақыт аралығында шоғырлану және мұқият назар аудару қабілетін сақтай отырып, зейіні мен қабылдау дағдыларын ынталандырады. Бұл дағды балаға басқалармен сөйлесу үшін қажет, оған не айтылғанын тыңдайды. Параллель ойын сонымен қатар қарым-қатынас дағдыларын дамытудағы маңызды қадам

болып табылады және балаларға басқалармен тікелей бірге ойнаусыз араласуға мүмкіндік береді. Бірлескен ойын балаға құрдастарынан үйренуге мүмкіндік беру арқылы қарым-қатынасты одан әрі жақсартыады. Ойын балаларға өздері үйренген тілдік дағдыларды қолдануға және кеңейтілген сөздік қорын дамытуға мүмкіндік береді. Ересектермен және құрдастарымен өзара әрекеттесу балаларға басқаларды тыңдау арқылы сөйлеу дыбыстарын жақсартуға мүмкіндік береді.

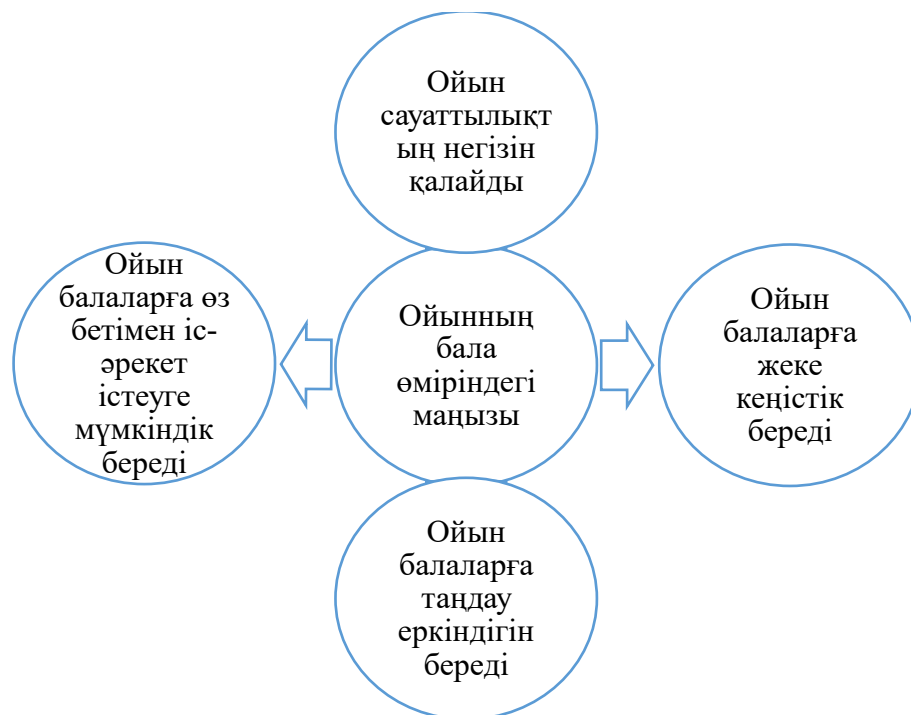
Ойын – адамның өмір танымының алғашқы қадамы. Халық даналығында «Ойнай білмеген, ойлай да білмейді», «Ойында озған, өмірде де озады» деген аталы сөздер сырына жүгінсек, мектепке дейінгі жастағы баланың ойынға деген қарым-қатынасы, мінез-құлық көріністері олар өсіп есейгенде де жалғаса береді және балалардың қарым-қатынас дағдыларын дамуында елеулі орын алады.

А.М.Горький : «Ойын арқылы бала дүниені таниды» - десе, А.С.Сухомлинский: «Ойынсыз ақыл – ойдың қалыпты дамуы жоқ және болуы мүмкін емес. Ойын дүниеге қарай ашылған үлкен жарық терезе іспетті, ол арқылы баланың рухани сезімі жасампаз өмірмен ұштасып, өзін қоршаған дүние туралы түсінік алады. Ойын дегеніміз – ұшқын, білімге құмарлық пен еліктеудің маздап жанар оты» - дейді.

Н.К.Крупная ойынның байқағыштыққа ептілікке және басқа мінездерге тәрбиелейтінін атап өткен. Ол адамның дербестігін, ұйымдастырушылық дағдыларын дамытады.

Л.С.Выготский, А.Н.Леонтьев, Д.Б.Эльконин сияқты белгілі психолог ғалымдар: «Ойын баланың өзіндік өмірі» - деген ортақ тұжырымға келген.

С. А. Шмаков көптеген ойындарға тән келесі белгілерді анықтады: еркін жүргізілетін іс-әрекет, адамның қалауы бойынша жүзеге асырылады, бұл әрекет тек нәтижені көріп қанағаттану үшін емес, ойын барысынан, болып жатқан іс-әрекеттен ләззат алуға бағытталған («іс-әрекеттен рахаттану»); бұл әрекет шығармашылық, көбінесе импровизациялық сипатта жүргізілуі («шығармашылық аймағы»); іс-әрекеттің көтеріңкі көңіл-күйде жүргізілуі, бәсекелестікке бағытталған жарыс түрінде өтуі («эмоционалды шиеленіс»); ойынның мазмұны, оның дамуының логикалық және уақытша реттілігін көрсететін тікелей немесе жанама ережелердің болуы [4].

Мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативті дағдыларын қалыптастыруда тиімді және жетекші формалардың бірі – сюжетті-рөлдік ойындар. Психолог Д.Б.Эльконин сюжеттік-ойындарға мынадай анықтама берді: «Рөлдік немесе мектеп жасына дейінгі баланың шығармашылық ойыны дамыған түрде балалар өздеріне үлкендердің рөлін алатын және жалпы түрде арнайы жасалған ойын жағдайында үлкендердің әрекетін және олардың арасындағы қарым-қатынасты қайталау әрекеті» деп көрсетті.

Сюжетті рөлдік ойындардың көзі-балаларды қоршаған әлемдегі заттар, адамдар, табиғат, өздері мен үлкендердің өмірі мен әрекеттері. Ол мектеп жасына дейінгі бала үшін ең қызық ойын, ойында бала іштей еркіндіктің сезімін, өзіне бағынышты заттарды, амалдарды, қатынастарды басынан өткізеді. Сюжетті рөлдік ойынның ерекшелігі-оны балалардың өздері жасайды, ал олардың ойын әрекеті шығармашылық сипатта айқын көрінеді. Ойын баланың есте сақтау қабілетін, зейінін және ойлауын, қабылдауын қалыптастыруға ықпал етеді. Ойын баланың оқу іс-әрекетіне сәтті өтуі үшін қажетті көптеген дағдылар мен қабілеттердің дамуына нақты жағдай жасайды[5]. Осы ойға А. С. Макаренконың : «Бала өмірінде ойынның маңызы зор, ересек адам үшін, еңбектің, жұмыстың, қызметтің қандай маңызы болса, нақ сондай маңызы бар. Бала ойында қандай болса, өскен соң жұмыста да көп жағынан сондай болады. Сондықтан келешек қайраткерді тәрбиелеу алдымен ойыннан басталады» пікірі дәлел бола алады. Ойында бала үлкендердің кез келген ісін табысты істей алады, кез-келген ситуацияға кіре де алады, қалаған оқиғасын бастан өткізеді. Бұл мүмкіндіктер баланың практикалық әлемін кеңейтеді, дамуына жағымды эмоционалды рең береді. Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған сюжеттік-рөлдік ойындарының тізімі көрсете аламыз: «Көше» сюжеттік-рөлдік ойыны; «Аурухана» сюжеттік-рөлдік ойыны; «Мектеп» сюжеттік-рөлдік ойыны; «Шаштараз» сюжеттік-рөлдік ойыны; «Дүкен» сюжеттік-рөлдік ойыны; «Кітапхана» сюжеттік-рөлдік ойыны; «Отбасы» сюжеттік-рөлдік ойыны; «Құрылысшы» сюжеттік-рөлдік ойыны; «Ателье» сюжеттік-рөлдік ойыны; «Шекарашы» сюжеттік-рөлдік ойыны; «Ғарышкер» сюжеттік-рөлдік ойыны.

Келесі «Аурухана» сюжеттік-рөлдік ойыны мысалға келтіру арқылы ойын барысында жүргізілетін іс-әрекеттерді көре аламыз: Балалардың дәрігер мамандығы жайлы білімдерін кеңейтуге мүмкіндік алады: балалар дәрігері (педиатр), мейірбике, жедел жәрдем дәрігері, окулист (көз дәрігері), хирург, лоринголог, терапевт, стоматолог (тіс дәрігері), фармацевт. «Емхана» ойынын басқа ойындармен байланыстыру арқылы толықтыру және дамыту. Медициналық терминдермен балалардың сөздік қорын кеңейту. Топтарда ойынды ұйымдастыруға үйрету барысында достық қарым-қатынасты нығайту. Рөлдерге өз қалауларымен бөлуді үйрету. Ұжымдық ойында басқарушылық іскерліктерін қалыптастыра отырып, бірлестікке, ынтымақтастыққа тәрбиелейді. Балалар дәрігері жас балаларды емдейтінін және ол өте мейірімді жан екенін түсіндіру жұмыстарын жүргізе аламыз және қосымша К.И. Чуковскийдің «Дәрігер Айболит» ертегісінен үзінді оқып береміз.

Қорытындылай келе, мектеп жасына дейінгі балаларда коммуникативті дағдыларды қалыптастыруда және балалардың бір-бірімен қарым-қатынасын дамытуда сюжетті-рөлдік ойынның рөлі өте зор. Сюжетті-рөлдік ойын барысында балалар бір-бірімен диалогтік және монолог сөйлемдерді айту кезінді сөйлеу дағдысы дамиды; сөздік қоры

байытылады; жазбаша сөйлеудің алғышарттары қалыптасады, ең бастысы, мұндай ойындарға қатысу баланың сөйлеу белсенділігін, өз ойын еркін жеткізуге ынталандырады.

Педагогикада бала ойынына әрдайым ерекше мән беріліп келеді. Өйткені балалық шақтың түйсігі мен әсері адамның көңіліне өшпестей із қалдырады. Бала ойын арқылы өзін толықтырған бүгінгі қуанышын, ренішін, асқақ арманын, мұрат-мүддесін бейнелесе, күні ертең сол арман қиялын өмірде жүзеге асыруға мүмкіндік алады. Ойын баланың көңілін өсіріп, бойын сергітіп қана қоймай, оның өмір құбылыстары жайлы түсінігіне әсер етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Н.Ә.Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру»/ https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy
2. А.Г.Рубинштейн Основы общей учеб. пособие. СПб.: «Питер», 1999. 418 с.
3. И.А.Зимняя психология. М.: «Логос» 2004. 384 с.
4. Вавилова Л.Н., Кузина Т.С. Методические рекомендации / Под общ.ред. В.М. Паниной. – Кемерово: Изд-во ГОУ «КРИПО», 2007. - 94 с.
5. Менджерицкая, Д. В. Воспитателю о детской игре / Под ред. Т. А. Марковой. – М., 1982-145 с.

ӘОЖ 371.1

Ы. АЛТЫНСАРИННИҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАЛАРЫНДАҒЫ НЕГІЗГІ ИДЕЯЛАР

Ермекбай Ә., 6B01101 «Педагогика және психология» мамандығының 1 курс студенті

Ғылыми жетекшісі: **Сейдаева А. Н.** – п.п.ғ.м., оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент қ.

Бұл мақалада Ы. Алтынсариннің педагогикалық мұраларындағы негізгі идеялар жайында қарастырылады. Сонымен қатар, жас ұрпақты тәрбиелеу ісінде оның педагогикалық еңбегінің құндылықтары нақтыланады.

Тірек сөздер: *Ы. Алтынсарин, педагогика, мұра, идея, жас ұрпақ, тәрбиелеу, еңбек, құндылықтар.*

Основные идеи в педагогическом наследии И. Алтынсарина. Кроме того, в деле воспитания молодого поколения уточняются ценности его педагогического труда.

Ключевые слова: *И. Алтынсарин, педагогика, наследие, идея, молодое поколение, воспитание, труд, ценности.*

The main ideas in the pedagogical heritage of I. Altynsarin. In addition, the values of his pedagogical work are specified in the education of the younger generation.

Key words: *I. Altynsarin, pedagogy, heritage, idea, young generation, education, work, values.*

Ыбырай Алтынсарин – қазақ халқының тағдырына ерекше көңіл бөлген ұлы ағартушы және педагог. Ы.Алтынсарин мұрасының басты идеяларының бірі – адами қарым-қатынас, жастарды еңбекке баулу. Ы. Алтынсарин – жас тәртіптің ұлттық білімін қалыптастыру мен жетілдіру ғасырлар бойы білім беру саласындағы қазақ халқының бай тәжірибесіне негізделуге тиіс деп санайтындардың бірі. Оның дүниетанымының қалыптасуына қазақ мәдениеті мен өнерінің терең білгірі, Жоғары интеллектісі, шешендігі мен елге деген құрметі бар атасы Балғожа ерекше әсер етті. Ыбырай бала кезінен халық

педагогикасында алған білім беру қызметі арқылы қазақ балаларына үлгі бола білді. Ы.Алтынсарин ұлттық эстетикалық тәрбие мәселелеріне қатысты ешқандай арнайы еңбектер жазған жоқ, бірақ Ы.Алтынсариннің ұлттық эстетикалық тәрбиеге байланысты педагогикалық қызметінде көрініс тапты[1].

Ы.Алтынсариннің еңбектері халқымыздың салт-дәстүрін сипаттайтын этнографиялық мәнге ие. Ы.Алтынсарин жастарға білім беру мен өнер мәселелеріне тоқтала отырып, құрғақ насихатқа бой алдырмайды, ол студенттердің санасына өз пікірін сіңіру үшін оқытудың әртүрлі әдістерін қолданады.

Ы. Алтынсарин өзінің еңбектерінде тәрбиелік және насихаттық мәнге ерекше көңіл бөлді. Ол өскелең ұрпақты адамгершілік пен ізгілікке, еңбек пен зейінге, өнер мен білімге тәрбиелеуге бағытталған. Оның пікірінше, адамдарға қажет білім мен өнерді игерудің негізгі тәсілі – бұл қарапайым мектептер. Ы. Алтынсариннің қызметіндегі ерекше орын балаларға білім беру және тәрбиелеу жұмыстарымен айналысады. Мұғалім мектепте оқу және тәрбие процесін жүргізетін адам ретінде танылады. Алтынсарин ғалымның қоғамдық маңыздылығын, надандықтың зиянын түсіндіреді. Бұл әсіресе «талаптың пайдасы» және т. б. әңгімелерінде байқалады.

Ыбырай Алтынсарин жазған «Қазақ антологиясы» 1879 жылы, яғни 137 жыл бұрын Орынборда басылып шыққан. Ол орыс әліпбиі негізінде жазған, бұрын қазақ кітаптары татар тілінде жарық көрген, арап және парсы сөздерінің қосындысымен жазылған және оқушыға түсініксіз болған. Ы.Алтынсариннің айтуынша: «... Азия халықтарында олар жоқ екенін есте сақтай отырып, біз осындай жетекші оқу құралдарын жақын орыс тілінде іздеуге тура келді; сондықтан біз бұл кітапты орыс хатымен басып шығаруды ұйғардық, сондықтан біз басып шығаратын кітап өзінің мақсатына сәйкес келеді және ғылыми және жалпы пайдалы орыс кітаптарына тікелей жол ашады. Шынында да, осы кітаптың негізінде студенттерге арналған оқулықтар шығарыла бастады. Адамгершілік, еңбексүйгіштік, парасаттылық пен қадір-қасиет, көңіл мен парасат, ата-ана, ел мен халыққа деген сүйіспеншілік, осы кітаптың шығармаларындағы құрмет идеялары мәңгілік мұра болып табылады. Бірнеше рет жаңартылған кітап әр кезеңдегі оқырманға түсінікті жазуда жарияланады. Кеңес заманында ол бірнеше рет мектеп әдебиет оқулықтарында және жеке коллекцияларда басылып шыққан. Социализмнің идеологиялық саясатына байланысты автордың (Құдай, пайғамбар) кейбір сөздері алынып тасталды. Алғашқы атауы «Қырғыз хрестоматиясы» болды. Кітаптың алғашқы редакторлары Ресей азаматтары ретінде қазақ сөздерін естігенде бұрмалаған. «Қалай болғанда да, бұл кітап – таза қазақ тіліндегі қазақ кітап шығару тарихындағы алғашқы кітап. Ол біздің еліміздің рухани алтын қорындағы әдеби мұра болып саналады», - делінген 2007 жылы «Білім» баспасында басылып шыққан «Қазақ антологиясы» кітабында.

Кітаптардың арасында Ы.Алтынсариннің табиғат туралы өлеңдері бар, олар көркем білім алуға шақырады, оларды бастауыш сынып оқушылары мазмұны жағынан оңай игеріп, есте сақтау оңай. Аударма тарихы, Ыбырайдың өзі жазған әңгімелер бар, мақал-мәтелдер де жазылған. Білім беру мағынасы балаларды сүйіспеншілікпен, адалдықпен және мейірімділікпен шабыттандыра бастайды. Бүгінгі білім беру бағдарламасы сонымен қатар оқу материалдарының оқушының жас ерекшеліктеріне сәйкес келуін талап етеді. Бұл бүгінгі күнмен сабақтастық.

«Қазақтарға орыс тілін үйретудің негізгі құралы» – бұл орыс графикасына негізделген ең алғашқы оқулық. Ол 1879 жылы Орынборда дүниеге келген. Бұл орыс грамматикасының қысқаша курсын қамтитын оқулық. Оқулық жеті бөлімнен тұрады:

- 1) заттардың атаулары (зат есімдер). Қазіргі аты;
- 2) зат есімдер-бекіту қасиетінің атаулары (сын есім);
- 3) аттарды есептеу (Сан). Аты нөмірі;
- 4) "орын" сөзінің бөлінуі (есімдік);
- 5) соңында, өзгермейтін сөздер (үстеулер, тіректер). -Білмеймін, - деп жауап бердім.;

6) предлог сөзінің бөлімі (жасыру);

7) етістік (етістік) сөзінің бөлігі.

Қазақ тілінен орыс тіліне көшіруге арналған сөздер. Оқулықтың алғы сөзінде оқулықты қалай оқыту керектігі туралы нұсқаулар берілген (оқыту әдісі бөлімдерден кейін де көрсетілген). Әр бөлім сөздіктен тұрады. Олардың әрқайсысынан кейін орыс грамматикасының негізгі және негізгі ережелері ұсынылады (мысалы, кейстер, көпше, сингулярлық тип, жыныс, тон жұрнақтары, зат есімдердің сын есімдері, зат есімдердің түрлері, етістіктердің шақтары және т.б.).

Ережелер қабылдауға ыңғайлы нұсқаулықта көрсетілген. Арнайы әдістемелік мақсат сөздер мен грамматикалық ережелердің тізімдерін ұсыну үшін қарастырылған: әдеби оқуды меңгермес бұрын студент сөздердің жеке топтарымен, бастапқы, негізгі ережелердің түрлерімен танысады және жүйелі оқу курсынан өтеді. Оқулықта бірде-бір орыс сөзін білмейтін қазақ баласы үшін тілді қайдан бастау керек деген сұрақ көтеріледі. Бұл кезеңнің орыс грамматиктері мен әдіскерлері айналыспаған күрделі жұмыс. Тілді үйрену кезінде бала бір уақытта екі бірдей дағдыларды үйренеді. Оқулықта орыс және қазақ тілдерінің грамматикасын салыстырмалы зерттеу қажеттілігі баса айтылған. Бұл нұсқаулық сол кезең үшін де, қазіргі заманғы талаптар тұрғысынан да терең негізгі лингвистикалық және әдістемелік жұмыс болып табылады. Мұнда шет тілін нөлден үйренуге арналған оқулықтың сипаты қандай болуы керек деген мәселе шешілуде. Сонымен бірге екі тілдің грамматикасын ұштастыру мәселесі алғаш рет Алтынсарин заманында зерттелген. Шет тілінде дұрыс жазуды үйрету және тілді оқыту мәселелері көтеріледі. Алтынсарин басшылығы тілді үйрену базалық тілдің лексикалық жүйесіне негізделуі тиіс деген қорытындыға келді.

Алтынсариннің пікірінше, мектептерге арнап жазылған оқу кітаптары олардың идеялық мазмұны мен нақты материалдары тұрғысынан ана тілінің бай қазынасына, халық даналығына негізделуі тиіс. 1868 жылы Орынбор губерниясы екіге бөлінді: бірі – Торғай, екіншісі – Орал облысы, Сол кезде Ы.Алтынсарин Торғай аудандық сотының уақытша қызметкері болған. Осы лауазымда жұмыс істей жүріп, ол қазақ даласында болып жатқан әділетсіздіктің куәсі болды. Ол қорғансыз қарапайым адамдарға көмектесті. Ең қарапайым очерктердің бірі болып табылатын «жұт туралы» шығармада біз ақ патшаға халыққа көмек сұрап жүгінген, егін егуге және мал жаюға жарамсыз тасты жерде тұруға мәжбүр болған қазақтардың өмірін сипаттайтын халық азаматының бейнесін көреміз. [3]

Алтынсарин өзінің мақалаларында жерді пайдалану, қазақтардың отырықшылыққа көшуі және т.б. мәселелерді көтерді, 1880 жылы «Орынбор парағы» газетінде ол Ресей империясының қазақ даласын отарлау, қазақ жұмысшыларының жерлерін мемлекеттік қорға алу туралы Заңының жобасына наразылығын білдірді. Ол сонымен қатар этнографиялық очерктер жазды. Мұнда адамның өлімімен байланысты Қазақ дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары, құда түсу дәстүрі егжей-тегжейлі сипатталған.

Педагог жаңа дәуірде қазақ әдебиетінің қалыптасуына елеулі үлес қосты. Ол қазақстандық жастарды, ең алдымен, оқуды, өнерді, білім мен технологияны меңгеруге шақырды. Ол ұңғыманы инемен қазып алғандай, еңбекқорлық, табандылық пен шыдамдылықты қажет ететінін ескертеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ыбырай Алтынсарин. Шығармалар жинағы. – Алматы: 1955. – 413 б.
2. «Ыбырай Алтынсарин мұрасының әлеуметтік, педагогикалық, өнегелі әлеуеті және қазіргі заман». Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдар жинағы. Қостанай, 2011. – 227 б.
3. Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы: Оқулық. – Алматы: Санат, 1997. 859-б.

ӘОЖ 159.9:378.144

БОЛАШАҚ МАМАНДАРЫДЫҢ КӘСІБИ ӨЗІН-ӨЗІ ДАМУЫҒА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІК ӘСЕРІ

Есбергенова Г. Б., аға оқытушы, Сейилбаева Ж. Ж., 1 курс студенті
Еуразиялық Технологиялық Университеті, Алматы қ.

Мақалада психологиялық құзыреттілік мәселесі және оның болашақ мамандардың кәсіби өзін-өзі дамуына әсері талданады. Психологиялық құзыреттілік социномдық профильдегі мамандардың кәсіби маңызды сапасы ретінде қарастырылады, психологиялық білімнің болуын, сонымен қатар практикалық сауаттылықты болжау кәсіби шешуге ықпал ететін тұлғааралық өзара әрекеттесу әдістері міндеттері және жеке және кәсіби өзін-өзі дамыту шарттарының бірі болып табылады. Жеке және кәсіби өзін-өзі дамыту синергетикалық көзқарас тұрғысынан талданылады, бұл қажеттіліктерден туындайтын интегралды өзін-өзі дамытатын жүйе ретінде.

Өзін-өзі өзгерту және жеке өсу және жеке және кәсіби маңызды мақсаттарға қол жеткізуге бағытталған мінез-құлық пен әрекеттерді өзін-өзі реттеу барысында жүзеге асырылады.

Психологиялық құзыреттілік - бұл процестің когнитивті және инструменталды негізі өзін-өзі өзгерту және өзін-өзі жетілдіру үшін рефлексивті және конативті ресурстарды ұсынатын әлеуметтік профильдегі мамандардың жеке және кәсіби өзін-өзі дамытуына қажеттілігі көрсетілген.

Тірек сөздер: жеке және кәсіби өзін-өзі дамыту, психологиялық құзыреттілік, болашақ мамандар, мотивациялық дайындық, рефлексия, өзіндік тиімділік, өзін-өзі актуализациялау.

В статье анализируется проблема психологической компетентности и ее влияния на профессиональное саморазвитие будущих специалистов. Психологическая компетентность рассматривается как профессионально важное качество специалистов социномического профиля, предполагающее наличие психологических знаний, а также свободное владение практическими способами межличностного взаимодействия, способствующими решению профессиональных задач и являющееся одним из условий личностно-профессионального саморазвития. Личностно-профессиональное саморазвитие анализируется с точки зрения синергетического подхода как целостная саморазвивающаяся система, которая порождается потребностями в самоизменении и личностном росте и осуществляется в ходе саморегуляции поведения и деятельности, направленной на достижение личностно и профессионально значимых целей. Установлено, что психологическая компетентность является когнитивной и инструментальной основой процесса личностно-профессионального саморазвития специалистов социномического профиля, обеспечивающей рефлексивные и конативные ресурсы самоизменения и самосовершенствования.

Ключевые слова: личностно-профессиональное саморазвитие, психологическая компетентность, будущие специалисты, мотивационная готовность, рефлексия, самоэффективность, самоактуализация.

The article analyzes the problem of psychological competence and its impact on the professional self-development of future specialists. Psychological competence is considered as a professionally important quality of specialists of a socionomic profile, assuming the presence of psychological knowledge, as well as fluency in practical methods of interpersonal interaction that contribute to solving professional problems and is one of the conditions for personal and professional self-development. Personal and professional self-development is analyzed from the point of view of the synergetic approach as an integral self-developing system, which is generated

by the needs for self-change and personal growth and is carried out in the course of self-regulation of behavior and activities aimed at achieving personally and professionally significant goals. It is established that psychological competence is a cognitive and instrumental basis for the process of personal and professional self-development of specialists of a socionomic profile, providing reflexive and conative resources for self-change and self-improvement.

Keywords: *personal and professional self-development, psychological competence, future specialists, motivational readiness, reflection, self-efficacy, self-actualization.*

Болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың маңызды міндеттерінің бірі жоғары мектеп - бұл құзыреттілікті, ойдағыдай шешуге қабілеттілікті қалыптастыру кәсіби міндеттер болып табылады. Құрылымдағы әлеуметтік сала мамандары үшін жалпы кәсіби құзыреттілік психологиялық білім құзыреттілігі адамдар және олармен тиімді өзара әрекеттесу мүмкіндігі. Психологиялық зерттеу мәселесі қазіргі кезде құзыреттілік өте жоғары әлеуметтік мамандықтар мамандарының кәсіби қызметі процесінде оның ерекше рөліне байланысты өзекті болып табылады.

Бұл мәселені теориялық талдау зерттеудің көптеген әдістемелік тәсілдерінің бар екендігін көрсетеді шығармалардағы психологиялық құзыреттілік отандық психологтар ойлары. Сонымен, Л.А.Колмогорова қарастырады психологиялық құзыреттілік кәсіби және жалпы компонент ретінде мәдениет. Кәсіби психологиялық құзыреттілік пен жалпы құзыреттіліктің арасындағы айырмашылық шешілетін міндеттер мен мәселелер ауқымында, және сонымен қатар оларды шешу деңгейінде [9]. Автор психологиялық құзыреттілікті былай сипаттайды негізделген (сыртқы және ішкі) іс-әрекеттің тиімділігі, сындарлылығы арқылы дегенді білдіретін психологиялық сауаттылық білім, білік дағдыларын тиімді қолдану адам проблемаларын шешу және проблемаларды болдырмау. Психологиялық құзыреттілік интегративті ақыл-ой тәрбиесі Л.П.Урванцевтің жұмысында қарастырылған және Н.В. Яковлева «жетістік деңгейі қызметтің проблемалық жағдайларын шешу»[11, б. 67].

Жалпы құзыреттіліктің ұқсастығы бойынша олар психологиялық құзыреттілікті өкілдік ретінде анықтайды жеке тұлғаның санасында проблемалық жағдайлардың психологиялық мазмұны және оларды шешу әдістерін иелену. Н. В. Яковлева психологиялық құрылымы екенін ескертеді. Біліктілік, сонымен қатар кәсіби, белгілі бір қызмет түрлері үшін ерекшеленеді, өйткені ол проблемалы түрде анықталады нақты жағдай мамандықтар [13]. Кей көзқарас шеңберінде А.А.Деркач пен В.Г.Зазыкин психологиялық құзыреттілікті кәсіпқойдың негізгі компоненті деп санайды. Оның құрылымына олар әлеуметтік-перцептивті, әлеуметтік-психологиялық, аутопсихологиялық, коммуникативті және психологиялық-педагогикалық жатады [5]. Пән тұрғысынан студенттердің мансаптық құзыреттілігінің проблемасы тәсілді А.Н.Яшкова қарастырады [14]. Коммуникативті ұғымдармен қатар, психологиялық әдебиеттегі психологиялық құзыреттілік деген ұғым бар аутопсихологиялық құзыреттілік.

Атап айтқанда, А.С.Гусева мен В.В.Лешин аутопсихологиялық құзыреттілікке баса назар аударады, бұл үшін маңызды. Прогрессивті жеке және кәсіби дамуды жүзеге асыру [4]. Олардың зерттеулері интроспекцияның сапасы, адекваттығын көрсетеді өзін-өзі бағалау, өзін-өзі реттеу деңгейі, өзін-өзі тиімділік және басқа да маңызды қасиеттер. Н.В. Кузьмина аутопсихологиялық құзыреттілікті дайындық ретінде анықтайды және жеке тұлғаның мақсатты психологиялық жұмысқа өзгеру қабілеті тұлғалық ерекшеліктері мен мінез-құлық ерекшеліктері [8, б. 56]. Аутопсихологиялық құзыреттіліктің рөлі әсіресе үлкен оның ішінде өзін-өзі дамытуды жүзеге асыру жеке және кәсіби.

Акмеологиялық тұрғыдан аутопсихологиялық құзыреттілік жеке тұлғаның дайындығы мен қабілеттілігі ретінде қарастырылады мақсатты психологиялық жұмысқа жеке тұлғаның қасиеттерін, оның мінез-құлқын, әрекеті мен қарым-қатынасын

прогрессивті жеке және кәсіби бағытта өзгерту туралы даму. Бұл сондай-ақ нәтиже тұлғаишілік кеңістіктегі мақсатты бағдарлау қабілеті.

Аутопсихологиялық құзыреттілік адамның пайдалану және өз ресурстарын дамыту, сондықтан ол жататын психологиялық қызметтің ерекше түрінің нәтижесі болып табылады тұлға ішілік белсенділік сыныбы. Ол субъект - адамның өзін-өзі дамытуы және өзін-өзі жетілдіруі [4].

Біз психологиялық құзыреттілік социномикалық саланың мамандары белсенділік тұрғысынан психиканың арнайы тәрбиесі ретінде қарастырылады, бұл сәтті факторлардың бірі кәсіби қызмет [3].

Ол тиімді жетістікке жетудің алғышарты болып табылады кәсіби мақсаттар қою, оңтайлы психологиялық құралдарды қолдануды анықтайтын құрал кәсіби қызметті жүзеге асыру процесінде туындайтын қарым-қатынас мәселелерін шешуге арналған. Психологиялық құзыреттілік психологиялық білімнің болуын, сонымен бірге ақысыз болуын болжайды кәсіби мәселелерді шешуге ықпал ететін тұлғааралық өзара іс-қимылдың практикалық әдістерін меңгеру. Психологиялық құзыреттілік социондық профильдегі мамандардың кәсіби маңыздылығы анықтайтын негізгі фактор болып табылады кәсіби қызметтегі сәттілік және жоғары жетістіктер. Осыған байланысты ол шарттардың бірі ретінде қарастыруға болады жоғары деңгейге ұмтылатын мамандардың жеке және кәсіби өзін-өзі дамытуы өмірде және кәсіби сферада өзін-өзі жүзеге асыру деңгейі.

Психологиялық құзыреттілік адамға мүмкіндік беретін құралдардың бірі ретінде әрекет етеді өзін-өзі өзгерту, өзін-өзі жетілдіру.

Проблемалық теориялық және әдістемелік талдау ретінде жеке және кәсіби өзін-өзі дамыту, оны отандық психологтар қарастырады адамның өзін-өзі өзгертудегі, өзінің жеке басын ашудағы өзінің белсенділігі ретінде потенциалы. М.В.Ермолаеваның еңбектерінде, В.Г.Маралова, А.И.Бондаревская, Г.А.Цукерман және басқалар, кәсіби және тұлғалық өзін-өзі дамыту процесінің келесі сипаттамалары ажыратылады: өзін-өзі дамыту - бұл өзгерістердің сапалы процесі ішкі қайшылықтардың әсерінен тұлғаның өзі; белсенді процесс өзін-өзі тану және өзін-өзі жетілдіру; өзіне және өзінің қызметіндегі саналы сапалы өзгеріс. Өзін-өзі дамытудың ең толық проблемасы субъективті көзқарас негізінде М.В.Ермолаева еңбектерінде қарастырылады [6]. Осы тәсіл аясында презентация адам туралы субъект ретінде талданады «өзін-өзі анықтау», «өзін-өзі дамыту», «өзін-өзі тәрбиелеу» сияқты ұғымдарды қолдану және басқаларын ішкі іздеуге бағыттады адамның психикалық даму көздері.

Субъективтіліктің мәні, оның пікірінше, адамның автор болу қабілетінде сіздің тағдырыңыз, маңызды таңдау жасау үшін, олардың ақыл-ойларын барынша жұмылдыру ресурстар. Оның деңгейіндегі адам даму тұтастық (дәйектілік), дербестік, даралану, ол өзін-өзі ұйымдастырудың, тұлғаны өзін-өзі реттеудің, сыртқы және ішкі үйлестірудің белгілі бір тәсілімен сипатталады іс-шараларды өткізу шарттары уақыт. М. В. Ермолаева бұларды талдайды рефлексия сияқты өзін-өзі дамыту механизмдері, өмірлік мәні бар бағдарлар, ұйымшылдық жеке кеңістік, уақыт перспективасы, өзіндік көзқарас және өзін-өзі түсіну. Субъективті көзқарасқа негізделген өзін-өзі дамыту проблемасы, Г. А. Цукерман өзін-өзі дамытудың субъектісі адам екенін атап өтті ол көп болғанда немесе болады аз саналы түрде мақсат қоя бастайды өзін-өзі растау, өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі жүзеге асыру, ол алға ұмтылатын, қол жеткізетін, не қалайтын немесе керісінше қаламайтын перспективаларды анықтау өзінді өзгерту [12].

Өзін-өзі дамыту мәселесін В.Г.Маралов егжей-тегжейлі зерттеп, оны нақты процесс ретінде қарастырды, уақыт пен адам өмірінің кеңістігінде, өз мақсатыңызды өзгерту арқылы мақсат қою және оған қол жеткізу процесі іс-әрекеті, мінез-құлқы және өзі ішкі маңызды ұмтылыстардың негізі және сыртқы әсерлер [10]. Өзін-өзі дамытудың бірлігі, ол тұлғаны өзін-өзі құру әрекетін қарастырды, оның барысында адам өзін қайта жасайды не дәл сол мүмкіндікте, не жаңасында, ол сайып келгенде, жинақтап, өзгертіп, тұлғаны

жаңадан шығарады. В. Г. Маралов өзін-өзі дамыту процесінің анық еместігі мен жан-жақтылығын атап өтіп, оның әртүрлі формаларын бөліп көрсетеді, өзін-өзі растау, өзін-өзі жетілдіру және өзін-өзі жүзеге асыру сияқты.

Барлық үш форма сізге өзіңізді білдіруге және жүзеге асыруға мүмкіндік береді әр түрлі дәрежеде, сондықтан олар өзін-өзі дамыту процесін барабар сипаттайды тұтастай алғанда, мұнда қозғалыстың ішкі сәті тұлғаның өзін-өзі құруы болып табылады.

Кәсіби маман туралы идеялар құндылық категориясы ретінде өзін-өзі дамыту аксиологиялық көзқарас тұрғысынан талданды. Барлық үш форма сізге өзіңізді білдіруге және жүзеге асыруға мүмкіндік береді әр түрлі дәрежеде, сондықтан олар өзін-өзі дамыту процесін барабар сипаттайды, тұтастай алғанда, мұнда қозғалыстың ішкі сәті тұлғаның өзін-өзі құруы болып табылады.

Кәсіби маман туралы идеялар құндылық категориясы ретінде өзін-өзі дамыту аксиологиялық көзқарас тұрғысынан талданды. Барлық үш форма сізге өзіңізді білдіруге және жүзеге асыруға мүмкіндік береді әр түрлі дәрежеде, сондықтан олар өзін-өзі дамыту процесін барабар сипаттайды тұтастай алғанда, мұнда қозғалыстың ішкі сәті тұлғаның өзін-өзі құруы болып табылады.

Кәсіби маман туралы идеялар құндылық категориясы ретінде өзін-өзі дамыту аксиологиялық көзқарас тұрғысынан талданды. Сонымен, мұғалімнің кәсіби өзін-өзі дамытуына негізделген интерпретация ұсынылған аксиологиялық тәсіл М.И.Кряхтунов, процесті жүйені игеру мүмкіндігі ретінде қарастырады құндылықтар: сіздің жеке тұлғаңыз, педагогикалық оқушының іс-әрекеті мен жеке басы. Кәсіби өзін-өзі дамытуды ол түсінеді

Құндылықты анықтау процесі ретінде, үш өлшемде дамиды: жүйелік құрылымға ие жеке, кәсіби және тұлғааралық, және олардың әрқайсысында құндылықтар жүзеге асырылады жеке тұлға, іс-әрекет, басқа адамдармен қарым-қатынас. Бұлардың интеграциялық процесі құндылықтар - кәсіби өзін-өзі дамытудың мәні, оны жүзеге асырады кәсіпқойдың тұлғасы мен қызметін қайта құру функциясы [7]. А.И.Бондаревская өзін-өзі кәсіби дамытуды түсінеді процестерді көрсететін өзара әрекеттесу лайықты тұлға ретінде өзін-өзі танудағы жеке тұлғаның күш-жігері және түсінікті маман өмір мен кәсіптің құндылықтары мен мағыналары, өзіңіздің жеке имиджіңізді енгізу, өзіндік тұжырымдама қалыптастыру, меңгеру жеке өзін-өзі реттеу тәсілдері және кәсіби өзін-өзі ұйымдастыру [1]. Біз синергетикалық тәсілге негізделген жеке және кәсіби өзін-өзі дамытуды интегралды өзін-өзі дамытатын жүйе ретінде қарастырамыз іс-әрекеттің жеке тұлғаға айналуы өзін-өзі өзгерту және жеке өсу қажеттіліктерінен туындаған және мінез-құлықты өзін-өзі реттеу барысында жүзеге асырылатын және қол жеткізуге бағытталған іс-шаралар жеке және кәсіби маңызды мақсаттар болып табылады [2].

Көрсетілген факторлар арқылы, егжей-тегжейлі зерттеу жеке және кәсіби өзін-өзі дамыту құрылымындағы психологиялық құзыреттілік оны формада ұсынуға мүмкіндік береді интегралды өзара байланысты жүйе, мұндағы психологиялық құзыреттілік когнитивті және аспаптық негіз әлеуметтік мамандардың жеке және кәсіби өзін-өзі дамыту процесі профиль, оның шағылысуын қамтамасыз етеді және өзін-өзі өзгертуге және өзін-өзі жетілдіруге бағытталған конативті ресурстар.

Психологиялық құзыреттілік - анықтайтын факторлардың бірі әлеуметтік сала мамандарының жеке және кәсіби өзін-өзі дамытуы. Бұл қолдануға әсер ететін құрал үшін оңтайлы психологиялық құралдар кәсіби қызметті жүзеге асыру процесінде туындайтын қарым-қатынас мәселелерін шешу. Психологиялық құзыреттілікті біреу ретінде қарастыруға болады жеке және кәсіби жағдайлардан ұмтылатын мамандардың өзін-өзі дамытуы өмірдегі өзін-өзі танудың ең жоғарғы деңгейі және кәсіби сала.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Бондаревская А. И. Культурно-образовательное пространство вуза как среда профессиональноличностного саморазвития студентов : автореф. дис. ... канд. пед. наук / А. И. Бондаревская. – Ростов н/Д, 2004. – 30 с.

2. Гаранина Ж. Г. Профессиональное саморазвитие будущих специалистов в процессе обучения в высшей школе / Ж. Г. Гаранина // Гуманитарий : актуальные проблемы гуманитарной науки и образования. – 2013. – № 2 (22). – С. 40–48.

3. Гаранина Ж. Г. Роль психологической компетентности в процессе профессионального саморазвития будущих специалистов / Ж. Г. Гаранина // Современные тенденции в образовании и науке : сб. науч. тр. по материалам междунар. науч.-практ. конф. 31 октября 2013 г. – Тамбов : Изд-во ТРОО «Бизнес-Наука-Общество», 2013. – Ч. 2. – С. 44–46.

4. Гусева А. С. Развитие аутопсихологических способностей человека: методы и технологии / А. С. Гусева, В. В. Лешин. – М. : РАГС, 2000. – 286 с.

5. Деркач А. А. Акмеология : учеб. пособие / А. А. Деркач, В. Г. Зазыкин. – СПб. : Питер, 2003. – 364 с.

6. Ермолаева М. В. Субъектный подход в психологии развития взрослого человека : учеб. пособие / М. В. Ермолаева. – М. ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 2006. – 200 с.

7. Колмогорова Л. С. Диагностика психологической культуры школьников : практ. пособие для школьных психологов / Л. С. Колмогорова. – М. : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2002. – 360 с.

8. Кряхтунов М. И. Структура процесса профессионального саморазвития социального педагога / М. И. Кряхтунов. – Ставрополь : Изд-во СГУ, 1999. – 382 с.

9. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Высш. шк. – 1990. – 119 с.

10. Маралов В. Г. Основы самопознания и саморазвития / В. Г. Маралов. – М. : Academia, 2002. – 250 с.

11. Урванцев Л. П. Формирование психологической компетентности врача в процессе обучения в медицинском вузе / Л. П. Урванцев, Н. В. Яковлева // Психол. журн. – 1995. – № 4. – С. 98–107.

12. Цукерман Г. А. Психология саморазвития / Г. А. Цукерман, Б. М. Мастеров. – М. : Интерпракс, 1995. – 286 с.

13. Яковлева Н. В. Психологическая компетентность и ее формирование в процессе обучения в вузе (на материале деятельности врача) : дис. ... канд. психол. наук / Н. В. Яковлева. – Ярославль, 1994. – 277 л.

14. Яшкова А. Н. Субъектность как психологическая предпосылка развития карьерной компетентности / А. Н. Яшкова // Гуманитарные науки и образование : научн.-метод. журн. – 2012. – № 2 (10). – С. 116–119.

УДК 373.1.02:372.8:514

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ МАТЕМАТИКИ В ВУЗЕ

Ескендиров К. Б., докторант, **Сеитова С. М.**, д.п.н., профессор
Жетысуский университета им. И. Жансугурова, г.Талдыкорган

E-mail: kuanyshdinara@mail.ru

В статье рассмотрены проблемы совершенствования методики преподавания математики в ВУЗе, а так же опытно-экспериментальная работа по моделированию процесса дистанционного обучения.

Ключевые слова: дистанционное обучение, опытно-экспериментальная работа, методика преподавания математики.

Мақалада ЖОО-да математиканы оқыту әдістемесін жетілдіру мәселелері, сондай-ақ қашықтықтан оқыту процесін модельдеу бойынша тәжірибелік-эксперименттік жұмыс қарастырылған.

Тірек сөздер: қашықтықтан оқыту, тәжірибелік-эксперименттік жұмыс, математиканы оқыту әдістемесі.

The article deals with the problems of improving the methods of teaching mathematics at the university, as well as experimental work on modeling the process of distance learning.

Key words: distance learning, experimental work, methods of teaching mathematics.

Возможности совершенствования методики преподавания различных дисциплин в высшей школе и, в частности, математики зависят от умения преподавателей целенаправленно активизировать мыслительную деятельность студентов. Осуществлять такое управление преподаватель может, опираясь на психолого-педагогические знания, то есть на систему закономерностей, концентрирующую в себе сведения по психологии и дидактике, и соответствующую методику применения этой системы при обучении предмету.

В этих закономерностях раскрываются взаимосвязи между внутренними процессами, протекающими в сознании студентов, и внешними, дидактическими условиями, в которых проходит учебная деятельность. К внешним условиям относятся содержание упражнений, их последовательность, приёмы организации занятий; к внутренним - активная мыслительная деятельность, процессы запоминания, самоконтроль и т.п.[1].

Поскольку в закономерностях отражаются взаимосвязи между внутренними процессами учебной деятельности обучающихся и внешними, дидактическими условиями, то, опираясь на эти закономерности, высшая школа может путём видоизменения внешних условий координировать внутренние процессы, протекающие в сознании студентов.

Как уже отмечалось выше, главной проблемой современного образования является создание новых методов и технологий обучения, отвечающих телекоммуникационной среде общения. В этой среде ярко проявляется то обстоятельство, что обучающиеся - не просто пассивные потребители информации, в процессе обучения они создают собственное понимание предметного содержания обучения. Необходима коррекция устаревшей модели обучения, которая характеризовалась тем, что

- в центре технологии обучения - преподаватель;
- между студентами идёт негласное соревнование;
- студенты играют пассивную роль на занятиях;
- суть обучения - передача знаний (фактов).

Вхождение современного общества в информационную цивилизацию предъявляет новые требования к качеству подготовки специалистов[2]. В результате на смену устаревшей модели должна прийти новая модель, основанная на следующих положениях:

- в центре технологии обучения - студент;
- в основе учебной деятельности - сотрудничество;
- студенты играют активную роль в обучении;
- суть технологии - развитие способности к самообразованию.

В течение 2018-2020 гг. нами был проведён эксперимент по созданию и усовершенствованию методики преподавания математики в вузе с целью развития качеств личности, необходимых будущему профессионалу.

Поэтому в ходе работы со студентами с применением ряда нововведений, включавших разные виды творческой деятельности преподавателя и студентов, нами была создана развивающая программа по творческой самореализации личности на начальных этапах её профессионального становления.

При организации опытно-экспериментальной работы мы исходили из того, что формирование личности будущего специалиста в процессе математической подготовки в

ВУЗе с помощью инновационно- информационных технологий носит сложный характер, поскольку зависит от многих объективных и субъективных факторов. Коллектив любой группы вуза необычайно сложен и многообразен. Чтобы обеспечить его нормальное функционирование, средства, формы и методы обучения должны обладать не меньшим разнообразием. Поэтому ни одна из новых форм организации обучения не должна вытеснять традиционные. Путь к успеху проходит через разумное сочетание нового со старым.

Цель констатирующего этапа опытно-экспериментальной работы состояла в определении проблем по применению дистанционных технологий при изучении математики в ВУЗе. Основной задачей явилось получение эмпирического описания объекта исследования - состояние сформированности студента как активно-мыслящей личности в процессе усвоения математики. Следует отметить, что творческая самореализация является функциональным блоком и промежуточной целью профессионально-творческого саморазвития, по достижении которой начинается новый виток бесконечного процесса самосовершенствования.

Следовательно, возникает необходимость введения системы критериев, позволяющих оценить уровень сформированности творческой самореализации личности студента - будущего специалиста. Отражая закономерности творческого саморазвития личности и устанавливая связи между функциональными компонентами данного понятия, критерии позволят «проследить» цепочку промежуточных самореализаций личности в диалектическом смысле[3].

В качестве критериев оценки использования дистанционных технологий в математической подготовке мы выделили

- владение способами решения учебных задач разного уровня;
- способность к рефлексии в обучении;
- способность к самообразованию;
- саморегуляцию учебной деятельности студентов;
- активную (субъектную) позицию в обучении.

Традиционная структура учебного процесса позволяет достичь многих целей: формирования мотивации и интереса к учебной деятельности у студентов, иллюстрации и конкретизации учебного материала, выработки у студентов специальных умений и навыков, контроля и оценки результатов их учебной работы и т.д.

Но самая важная цель обучения математике, которая, к сожалению, меньше всего достигнута в процессе обучения, - это формирование у студентов общего подхода, общего умения решать любые математические задачи.

Действительно, ВУЗ должен не только дать студентам некоторый комплект математических фактов, сопровождаемых дедуктивными рассуждениями, но и развить их математическую интуицию, привить навыки самостоятельного поиска новых закономерностей, ознакомить с достаточно общими, едиными приёмами самостоятельного целенаправленного поиска решения задач, то есть с приёмами, которые не зависят от того, к какому типу эти задачи относятся. И хотя методов, гарантирующих решение любой задачи, не существует, студент должен получить в ВУЗе представление о тех общих приёмах, которые дают возможность решить большую часть задач.

Естественно, что частные способы решения отдельных видов задач, изучаемых в вузе, могут быть скоро забыты, а вот общее умение, общий подход должны сохраниться у каждого выпускника вуза надолго, на всю жизнь. Ибо этот общий подход к решению любых математических задач есть, по сути дела, модель разумного подхода к решению любых бытовых, практических, технических и иных задач, которые будут повседневно встречаться человеку на протяжении всей его жизни. Ведь жить - это значит решать задачи!

А между тем подавляющее большинство выпускников ВУЗа так и не овладевают в должной степени этим общим умением и, столкнувшись с задачей незнакомого или мало знакомого вида, не знают, как к ней подступиться, с чего начать решение, и после

нескольких неудачных попыток отказываются от этого, как они считают, безнадёжного дела. При этом обычно произносят печально известные слова: «А мы такие не решали».

Нами был проанализирован уровень математической подготовки как в совокупности составляющих его качественных показателей, так и поэлементно, то есть по отдельным, наиболее существенным показателям, так как сама проблема математической подготовки студентов в ВУЗе является многоаспектной, охватывающей широкий круг вопросов.

Мы пришли к выводу о возможности использования в качестве основного критерия измерения математической подготовки такого показателя, как переход обучаемых на более высокий уровень готовности использования знаний по математике в своей профессиональной деятельности.

Однако следует отметить, что невозможно было выбрать только один показатель, который позволил бы количественно и качественно измерить возникающие изменения. Мы выделили следующие уровни математической подготовки:

1) низкий; у студентов с этим уровнем преобладают шаблонные навыки и умения, то есть они недостаточно владеют способами решения учебных задач (многие требования к выполнению заданий не выполняют, так как считают их несущественными или вообще их не замечают); учебная деятельность носит скорее характер разрозненных действий и операций; преобладает низкий темп усвоения знаний; студенты не удовлетворены процессом изучения математики, недостаточно понимают и оценивают цели и задачи самообразования; у них отсутствуют умения планировать свой рабочий день, то есть навыки саморегуляции учебной деятельности;

2) средний; с этим уровнем подготовки студенты неукоснительно следуют за образцом выполнения, без критического осмысления его использования; учебные задачи анализируют как частные, без соотнесения с другими задачами. Однако в рамках поставленной преподавателем учебной задачи студенты способны на находки: могут предложить способ её решения, но без теоретического обоснования. У студентов слабо развиты умения и навыки самообразования, они в недостаточной степени осознают значимость математики в их будущей профессии; у них отсутствует активная субъектная позиция в учебном процессе. Навыки саморегуляции учебной деятельности развиты слабо. В целом наблюдается позиция формального исполнителя;

3) выше среднего; студенты умеют найти нужное в потоке информации; деятельность их отличается построением ответов с критически осмысленным использованием информации; они владеют способами решения задач средней степени сложности, выполняют задания творческого характера, имеют достаточно высокий темп усвоения знаний, способны регулировать свою самостоятельную работу; поисковая деятельность их устойчива, но при условии создания проблемной ситуации преподавателем; студенты такого уровня положительно высказываются относительно процесса изучения математики в вузе, понимая её значимость в их будущей профессии;

4) высокий; студенты проявляют интерес к самостоятельной, не стимулированной извне, деятельности; умеют видеть проблему, выдвинуть гипотезу, предложить варианты решения задач. Они быстро реагируют на инновации, обнаруживают интеллектуальное творчество как теоретической, так и практической направленности. Студенты этого уровня способны составлять доклады, писать научные статьи, активно и инициативно участвуют в учебном процессе, понимают важность и значимость математики в будущей профессии; способны к самообразованию и рефлексии в процессе обучения. В целом деятельность студентов может трактоваться как творческая, поисковая, познавательная.

Изучение выраженности названных выше компонентов математической подготовки студентов осуществлялось на базе кафедры математики и информатики Жетысуского университета в разных группах с помощью методов опроса, анкетирования, педагогического наблюдения.

Для достижения поставленной цели были решены следующие задачи:

1) рассмотрены трудности, препятствующие творческой самореализации личности при изучении математики;

2) выявлены причины, влияющие на интерес и снижение уровня активности студентов;

3) определены характер и степень сформированности математических умений, позволяющих успешно осуществлять вариативную деятельность в ситуациях личностного и профессионального общения.

Для определения характера затруднений в освоении математики студентам первого курса были предложены следующие вопросы:

1. Имеете ли Вы достаточные знания по элементарной математике, чтобы успешно изучать высшую математику? Укажите, в каком аспекте Вы ощущаете нехватку знаний, умений и навыков.

2. Каково Ваше отношение к неудачам и трудностям (ищете ошибки, стараетесь их преодолеть, тяжело переживаете неудачи и трудности)?

3. Оцените степень затруднений в освоении математики в вузе по следующей шкале: 3 - значительная степень затруднений, 2 - средняя, 1 - незначительная, 0 - нет затруднений.

Уровень математической подготовки определялся по методике Р.Х.Гильмеевой. Индекс затруднений рассчитывался по формуле:

$ИЗ = (K_3 \times 3 + K_2 \times 2 + K_1 \times 1 + K_0 \times 0) : K$, где K_3 - количество студентов, испытывающих значительные затруднения, K_2 - количество студентов, испытывающих среднюю степень затруднений, K_1 - количество студентов, испытывающих незначительную степень затруднений, K_0 - количество студентов, не испытывающих каких-либо затруднений. 3, 2, 1, 0 — коэффициенты, выражающие степень затруднений: 3 - значительную, 2 — среднюю, 1 — незначительную, 0 - нет затруднений, N - общее количество опрошенных студентов. Полученные данные представлены в таблице 1. В среднем высокий уровень затруднений был обнаружен у 64% первокурсников, средний уровень - у 24 % студентов, низкий уровень - у 12% процентов обучающихся. Индекс затруднений (2,5) показал, что уровень сформированности математической подготовки студентов- первокурсников значительно ниже среднего. В результате было установлено, что только 12% выпускников обладают достаточным уровнем математической подготовки (Таблица 1).

Таблица 1

Показатели индекса затруднений студентов первого курса при изучении математики

		Уровни развития затруднений			
		высокий	средний	низкий	Всего
2018-2019	кол-во студентов	35	25	5	65
	%-ное соотношение	54%	38%	8%	100%
2019-2020	кол-во студентов	32	15	3	50
	%-ное соотношение	64%	30%	6%	100%
2020-2021	кол-во студентов	62	23	15	100
	%-ное соотношение	62%	23%	15%	100%
ИТОГО:	кол-во студентов	129	49	23	201

При опросе студенты назвали причины, осложняющие процесс творческого усвоения математики:

- 1) недостаточное знание школьной математики;
- 2) отсутствие навыков самостоятельной работы;
- 3) неумение работать с книгой и справочными пособиями;
- 4) чувство неуверенности в себе, ощущение своей несостоятельности;
- 5) отсутствие привычного контроля со стороны преподавателя, свойственного школьной системе обучения;
- 6) неумение правильно организовывать свою учебную деятельность.

В соответствии с программой исследования на данном этапе было изучено мнение студентов об объёме проявления самостоятельности в школе и о понимании её сущности. В результате опроса 100 студентов первого курса (группы МК-311, МПК-311, МР-311, МКс-321) получили следующие данные. 27% опрошенных ответили, что самостоятельным учебным трудом занимались очень мало, включив сюда преимущественно выполнение самостоятельных работ на занятиях, выполнение домашних заданий, контрольных работ. 53% опрошенных оценили объём самостоятельной работы средним, добавив сюда ещё работу над рефератами. И лишь 20% студентов включили в объём самостоятельной работы изучение научных работ, дополнительной литературы, самостоятельное исследование научной проблемы.

Таким образом, большинство студентов затрудняются дать обобщённое определение рассматриваемому нами понятию. Они конкретизируют его с помощью тех видов деятельности, которые наиболее часто им приходится выполнять в учебном процессе. И лишь небольшая часть студентов понимает самостоятельность как персональную нерегламентированную со стороны преподавателя деятельность по овладению знаниями и умениями. И хотя большинство первокурсников не осознают истинного смысла понятия самостоятельности, однако, поступив в вуз, большая часть из них убеждена в необходимости её в учении. Это подтверждают и результаты выборочных бесед, и наблюдение за учением первокурсников.

В качестве одного из критериев сформированности готовности студентов к использованию ИТ в математической подготовке был выделен критерий способности к самообразованию.

Именно поэтому следующей задачей констатирующего этапа эксперимента было определение характера и степени сформированности навыков и умений, позволяющих осуществлять самостоятельное изучение учебного материала.

С этой целью в 2018-2019 уч. г. в Жетысуском университете на кафедре математики и информатики со студентами трёх групп первого курса специальности математики, обучение осуществлялось по новой технологии: без чтения лекций, проведения практических занятий, т.е. без использования традиционной формы обучения. Для студентов было разработано учебно-методическое сопровождение курса высшей математики (математический анализ, второй семестр), которое включало в себя рекомендуемое методическое обеспечение (основная литература и дополнительная), вопросы к экзамену, календарно-тематический план, образцы рубежных (диагностических) тестов.

На обучение курса отводилось 85 часов. Три группы специальности математики МК - 111, МПК - 111 и МР – 111 изучали дисциплину самостоятельно под руководством преподавателя с использованием мультимедийного учебника и программного продукта МАТНСАБ. Форма контроля качества знаний использовалась в виде тестов по основным разделам курса. Экзамен проводился в письменной форме в виде тестирования.

Наблюдения за экспериментом выявили несколько негативных моментов: 1) большинство студентов не были готовы к самостоятельному изучению учебного материала в предложенном объёме (в школе они в основном получали знания от учителя в готовом виде); 2) недостаточную оснащённость студентов компьютерами (за одним компьютером

приходилось работать 2-3 студентам); 3) не были разработаны методические указания по практическому применению соответствующей теории к решению задач (многие студенты не способны были переработать информацию, изложенную в той литературе, которую предложил преподаватель); 4) не хватало базовых знаний школьной программы для усвоения нового материала; 5) в предлагаемом мультимедийном учебнике не был реализован метод построения индивидуальной образовательной траектории. Кроме того, известно, что студенты первого курса на начальном этапе (в первом семестре) нуждаются в постоянном внимании и контроле со стороны преподавателя, так как они недостаточно адаптированы к ВУЗу.

В результате, чтобы разрешить сложившуюся ситуацию и помочь студентам, преподавателям пришлось наряду с планируемыми занятиями всё-таки прибегнуть к традиционным формам обучения: проводились дополнительные занятия (аналогия тех же практических и лекционных занятий), где в сжатом виде разъяснялись студентам отдельные теоретические и практические выкладки. Следовательно, этот пример ещё раз подтверждает мысль о том, что непродуманная программа обучения способна загубить «на корню» такие качества студента, как веру в свои силы и интерес к предмету. Не нужно забывать один из основных принципов обучения - учёт возрастных и индивидуальных особенностей учащихся.

По традиции считается, что математика имеет большой развивающий потенциал и что студент, занимающийся ею, так или иначе получает широкое развитие. С хорошо подготовленными студентами так и происходит. Даже если они не поняли, откуда взялось правило выполненной математической операции, если им не совсем ясна картина нового знания в целом, то в процессе работы по образцам они, опираясь на развитую интуицию, наблюдательность, умение обобщать и т. п., могут "дорисовать" картину знаний. Таким студентам иногда бывает достаточно показать, как надо действовать, и они если и не домыслят всех необходимых деталей и связей, то всё же в целом верно ухватят суть показанного действия, закрепят его тренировкой.

В работе со слабыми студентами этого практически недостаточно. Они не могут самостоятельно дополнить недостающие знания, для них важен алгоритм выполнения действий. Осуществление неосмысленных шагов психологически труднее, оно приводит к большому числу ошибок.

Отсюда вытекает закономерность: чем активнее студент включается в собственную образовательную деятельность, тем полнее его индивидуальная творческая самореализация через образовательный продукт, тем качественнее его образовательное приращение.

Согласно технологии организации индивидуальной образовательной траектории развивается не только студент, но и программа его образования. Студент может и должен уметь быть субъектом, конструктором своего образования, полноправным источником и организатором своих знаний.

Опираясь на отмеченные теоретические подходы, мы сформулировали частную гипотезу о том, что активная работа студентов с помощью системы математических заданий, представленных в специальной компьютерной программе, позволит повысить эффективность обучения, оптимизировать психические состояния обучаемого в процессе обучения.

Констатирующий эксперимент позволил выявить затруднения и отсутствие навыков и умений у большинства студентов при решении нестандартных задач. Это в определённой степени связано с тем, что студенты не осознают свои индивидуальные особенности, не могут предъявить свою индивидуальность с помощью социально выработанных средств.

Анализ анкетирования и выполнения практических заданий свидетельствует о низком уровне сформированности самостоятельной работы и, как следствие, выполнения самостоятельных заданий по математике.

Анализ технологий обучения математике показал, что главными недостатками являются: позиция преподавателя как транслятора знаний и позиция студента как объекта педагогического процесса, выражающаяся в ориентировке студентов на воспроизведение готовых математических знаний; недостаточная критичность мышления; неумение рефлексировать изучаемую информацию, неразвитость рефлексии собственного опыта, неумение адекватно оценить себя.

Подведём некоторые итоги констатирующего этапа исследования. Сформированность основных показателей творческой индивидуальности студентов при указанных подходах к обучению имеет невысокую степень выраженности. Традиционные методики хороши в основном для получения знаний как таковых. Они опираются преимущественно на понимание и память, не затрагивая другие резервы личности, способствующие раскрытию творческого потенциала. Новый же подход к обучению математике был недостаточно продуман, мультимедийный учебник не соответствовал учебным требованиям. В результате эксперимент не имел должного успеха.

На основе полученных данных были определены приоритетные направления использования дистанционного обучения, как одной из форм инновационных технологий, для совершенствования системы обучения математике в ВУЗе. В процессе информатизации современного общества оно позволяет использовать как традиционные, так и новые информационные и телекоммуникационные средства. Дистанционное обучение гармонично сочетает требования, предъявляемые к студенту со стороны государства и общества, с индивидуальными возможностями и интересами каждого отдельного студента.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ахьян А.А. Теория и практика становления дистанционного педагогического образования: Дисс. ... д-ра пед.наук. — СПб., 2001. — 439 с.
2. Талызина Н.Ф. Совершенствование обучения в высшей школе // Сов. педагогика. - 1973, №7.
3. Дроздов В.И., Тюленева Г.И., Моргунова Н.А. Использование новых информационных технологий при изучении курса высшей математики. Материалы 5-й Международной конференции «Распознавание - 2001». - Курск, 2001, Ч. 2. - с. 309-313.

ӨОЖ 373.1.02:372.8:514А

МАТЕМАТИКА ПӘНІН ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ескендилов К. Б., докторант

Жанатов А., Нурбекова А., Әкім М., математика мамандығының 4 курс білімгерлері
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: kuanyshtdinara@mail.ru

Мақалада математика пәнін қашықтықтан оқытудың ерекшеліктері, негізгі кезеңдері, қашықтықтан білім берудің артықшылықтары туралы айтылған.

Тірек сөздер: қашықтықтан оқыту, ақпараттық технология, математика

В статье рассказывается об особенностях дистанционного обучения математике, основных этапах, преимуществах дистанционного образования.

Ключевые слова: дистанционное обучение, информационные технологии, математика

The article describes the features of distance learning in mathematics, the main stages, and the advantages of distance education.

Key words: distance learning, information technology, mathematics

Қашықтықтан оқыту – ақпараттық құралдар және ғылыми негізделген тәсілдер арқылы білім алу формасы. Қашықтықтан оқытуда екі компонент бар: оқытуды басқару және өз бетімен білім алу.

Ақпараттық технология жақсы дамығанымен ол оқытудың басты құралы болып есептелмейді. Ол үшін оқу бағдарламасында және оқыту әдістеріне өзгеріс енгізу керек. Жаңа технологияны қолдану мұғалімдерге дайындық жұмыстарына көп уақытты керек етеді. Әрбір мұғалімнен ізденуді, шығармашылық жұмыс жасауды, алыс – жақын шетелдердің озық тәжірибелерімен танысуды және оның күнделікті өмірде қолдануды қажет етеді. Оқушылар қашықтан оқу арқылы өз білімдерін жетілдіре алады және ақпарат жүйлерін пайдалану мүмкіндігі артады. Мысалы керекті әдебиеттер мен оқу кітаптарын іздеу, бақылау және тестік тапсырмаларды орындау, лабораториялық жұмыстар, дайын баяндамалар, қашықтықтан олимпиядаға қатысу оқушының шығармашылық потенциалының дамуына әсер етеді. Қашықтықтан оқытудың міндетін түсіну үшін оқушылардың арасында мониторингтік сараптамасы жүргізілу керек. Мониторинг нәтижесі бойынша қашықтықтан оқыту оқу процесіне жағымды әсер етеді[1].

Оқу процесінде жаңа ақпараттық технологияларды енгізу ісі де математикамен тығыз байланысты өткізіледі. Сондықтан математика пәні мұғалімдері компьютерлік техниканы меңгеріп қана қоймай, оны өз пәндерінде кеңінен қолдануда.

Математикадан сабақ беру әдістемесі педагогикалық ғылымдар жүйесінің бір бөлігі болып табылады. Пән ерекшелігіне қарай математика курсы толғынан компьютерлік негізде ауыстыруға болмайды. Мысалы, аксиома, теорема, оларды дәлелдеулер жолымен оқушылардың абстрактылық ойлау қабілетін дамыту істері бұрынғы тәсілдермен жүргізілуі тиіс. Тек кейбір тақырыптар мен тарауларды оқып үйренуді ғана компьютерлік технологияға жүктеу керек. Оқушылардың пәнді жақсы игеруінің басты шарты мұғалімнің осы сабаққа деген қызығушылықты тудыра білуінен басталады. Ақпараттық технологиялар – педагогтың мүмкіндігін күшейтетін құрал.

Сабақты компьютермен сүйемелдеу ісін жүзеге асыру, оны негіздеу мына негізден қарастырылуы тиіс:

- математикада компьютерді пайдалану арқылы оқу сапасының артуы мен
- оқыту аймағының кеңеюіне байланысты қоғамның әлеуметтік талабына сай болуы;
- компьютерлік технологияның бұрынғы дәстүрлі пәндерге, оның ішінде математикаға араласуы, енгізілуі;
- оқушыларды әртүрлі компьютерлік техникалық құралдарды игеріп, солардытұтыну тәсілдерінің қалыптасуы, яғни оларды игеру оқушыларды жаңа білім ортасына жылдам енгізеді.

Компьютермен оқытудың өз мақсаты, мазмұны, формасы және ерекше өткізу тәсілі бар екені белгілі.

Осындай сабақтар жасаудың мынадай негізгі кезеңдері:

- оқыту мақсатын анықтау;
- өтілетін тақырыптың, бөлімнің материалдарын талдау, керектілерін таңдап
- алу және оның тиісті құрылымын жасау;
- оқыту тәсілін таңдау;
- сабақты жобалау, яғни оның жоспарын құрастыру;
- оқу процесінде компьютерлік сүйемелдеуі бар сабақтарды кіргізу.

Математика пәнін қашықтықтан оқыту жүйесі дербес компьютер (ДК) көмегімен және интернетке шығу арқылы қажетті дағдылар мен жаңа білім алуға мүмкіндік береді. Компьютердің орналасқан жері маңызды емес, сондықтан сіз үйде, жұмыс орнында, онлайн-кафеде немесе Интернет байланысы бар және жоқ жерде кез-келген басқа жерде айланысы аласыз. Бұл дәстүрлі оқу формалары алдында ҚО-дың басты артықшылығы. Оқу орындарының компьютерлік базасы әрі қарай толықтырылады, жетілдіріледі, бірақ

соған қарамастан, қолдағы бар құралдарды толық пайдаланып, солардың мүмкіндіктерін барынша қолдануға тырысу керек[2].

Қорыта келе айтарым – оқу процесінде ақпараттық коммуникациялық технологияларды қолданысқа енгізу техникалық жағынан да, психологиялық жағынан да күрделі мәселе болып табылады.

Математика пәнін қашықтықтан оқыту мақсатқа жетудің ең өзекті әдістерінің бірі. Оқыту технологиясы АКТ құралдарын енгізу аясында жүзеге асырылатын білім беру үдерісіне тән барлық компоненттерді (мақсаттар, мазмұн, әдістер, ұйымдастыру формалары, оқу құралдары) бейнелейтін оқытушы мен оқушылардың, сондай-ақ олардың және ақпараттық ресурстардың интерактивті қайнар көздерінің өзара әрекеттесуінің түрі ретінде қарастырылады.

Математика пәнін қашықтықтан білім беру оқушылардың бастауыш деңгейінен жоғары деңгейіне дейінгі барлық кезеңдерде оқушылардың жас ерекшеліктеріне қарай шектеусіз оқуға мүмкіндік береді және әдістердің кең спектрін, әсіресе визуалды әдістерді қолданады.

Қашықтықтан оқытудың басқа технологиялардан ерекшелендіретін және оның жаңашылдығы мен өзекті екенін айқындайтын бірнеше ерекше белгілері:

- білімнің қол жетімділігі принципін жүзеге асыру;
- білім сапасын арттыру;
- бірыңғай білім беру ортасын құру;
- электрондық құралдар басым;
- интерактивті өзара әрекеттесу тұрақты сипатта болады [3].

Қашықтықтан оқыту білім алушылардың жаңа білімдерді, дағдыларды, іс-әрекеттің түрлері мен әдістерін өз бетінше табысты игеруіне негіз жасайтын бастауыш жалпы білім берудің базалық білім беру бағдарламасын игерудің жоспарланған білім беру нәтижелеріне қол жеткізуге кепілдік бере алады.

Қашықтықтан білім берудің келесідей артықшылықтары бар:

- оқушының географиялық және уақытша орналасуына қарамастан білім берудің түрінің болуы;
- оқу барысын таңдауда, сабақтың уақытын, орнын және ұзақтығын жоспарлауда еркіндік пен икемділік;
- ұтқырлық.
- қашықтықтан оқыту білім алушы мен мұғалім арасындағы тиімді өзара әрекеттесуді қамтамасыз етеді, бұл табысты оқытудың негізгі шарттарының бірі болып табылады;
- өндірістік қабілет, ол білім беру процесінде заманауи ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды міндетті түрде қолдануды көздейді.

Қашықтықтан оқытудың көмегімен балаға жаңа мүмкіндіктер ашылатындығын, оның ақпараттық кеңістігі мен ақпараттық саласы кеңейіп, шығармашылық және ізденіс әрекеттері дамып келе жатқанын атап өткен жөн. Орта мектеп оқушылары үшін қашықтықтан оқытуды дамытудың негізгі тенденциясы оның қосымша білім беру сферасынан негізгі білім беру саласына біртіндеп көшуі болып табылады деп сеніммен айтуға болады.

Қазіргі кезде қашықтықтан оқытуды зерттейтін авторлардың (Андрей Андреевич Андреев, Евгения Семеновна Полат, Вячеслав Владимирович Вержбицкий және т. б.) көптеген еңбектері бар[4]. Жоғары оқу орындарында және колледждерде оны қолдануға және дамытуға үлкен көңіл бөлінген. Дегенмен, орта және бастауыш мектептерде қашықтықтан оқытуды ұйымдастыруға бағытталған ғылыми-зерттеу және әдістемелер жетіспейді. Мектеп мұғалімдері оқушыларына не үйретуі керек?

Ең басты нәрсе білімнің өзі емес, таным, сондықтан балаларды ақпаратты өз бетімен іздеуге, сонымен қатар оны жаңа технологияларды қолданып өңдеуге, уақытты тиімді пайдалануға, сыныптастарымен, мұғалімдермен, ата-аналармен ынтымақтастықты және тағы басқаларды үйрету керек.

Осындай міндеттерге байланысты сұрақ туындайды: оқытудың уақыты мен қазіргі заманғы ақпараттық технологияларды ұтымды қолдана отырып, алға қойылған мақсаттарға жету үшін оқу процесін қалай құруға болады? Қашықтықтан оқытуды сәтті ұйымдастыруда мақсатқа жету үшін ең алдымен бастауыш мектеп жасындағы балалардың жас ерекшеліктерін ескеру қажет:

- Олар оқуды енді үйренуде. Олар оқулықпен жұмыс істеуге, дәптерге жазбаларды дұрыс салуға үйренеді.

- Оқу және жазу дағдылары енді қалыптасуда.

- Өзін-өзі бақылау деңгейі төмен деңгейде.

- Оқытуда мұғалімнің рөлі зор.

- Өздігінен білім алуға дайындықтары жоқ.

Неге назар аудару керек:

Біріншіден, бұл технологияның негізгі аудиториясы — ата-аналар. Егер біз орта мектеп оқушыларының қашықтықтан оқытуға шынымен қатысуын қаласақ, сапалы білім беруде ата-аналарға сенім артуымыз керек. Оларды мұғалімнің көмекшісі ретінде қарастыру керек. Мұғалім оларға жеткілікті ақпарат бергені жөн, сол кезде ғана ата-аналар балалармен мектептегі оқу тәжірибесін пайдалана отырып жұмыс істей алады. Ең алдымен мұғалім ата-аналарға арналған жұмыс жоспарын жасауы тиіс. Онда оқушыларға қойылатын әр білім беру тапсырмасы бойынша олардың іс-әрекет алгоритмі жазылады. Ата-аналар не істеуі керек және оқушылар не істеуі керек. Мұнда оқушылардың қандай іс-әрекеттерді жасау керектігі көрсетілген, сонымен қатар оқушылардың белгілі бір ұғымдармен жұмыс жасау кезінде жіберуі мүмкін жалпы қателіктерге сілтемелер көрсетілуі тиіс. Ата-аналарды балаларының нақты нені білуі және істей алуы керектігін түсіну үшін жұмыс жоспарын құру өте маңызды[5].

Екіншіден, мұғалім оқу мақсаттарының әр түрлі екендігіне көз жеткізгені дұрыс. Қашықтықтан дифференциалды оқытуды қамтамасыз ету қажет. Мұндағы басты мәселе — оқушыларға арналған есептердің үлгісін ұсынғаныңызға сенімді болуыңыз керек, бірақ саралау элементтерін қосыңыз. Мысалы, егер бала тапсырманы оңай орындаса, ата-анасынан қосымша тапсырма сұрауы тиіс. Осындай тапсырмалардың шамамен тізімін келтіргені маңызды. Қашықтықтан оқыту кезінде әр баланың алға жылжуы өте маңызды, бірақ олардың барлығы оқу материалын түсінудің әр түрлі деңгейлерінде екендігін ескере отырып, берілген білім беру мақсаттары бірдей бола алмайды. Әрине, бастауыш сынып мұғалімдері, тым қатал баға бермегені жөн.

Үшіншіден, ата-ананың кері байланыс беруі маңызды. Оларға алған әсерлерімен бөлісуге, сканерленген тапсырмаларды жіберуге, сізге сұрақтар қоюға рұқсат ету керек. Сонымен бірге ата-аналарға немесе оқушыларға өзіңіз көрген қателіктерді көрсету, келесі іс-әрекеттерді ұсыну қажет. Мұғалім қашықтықтан сабақ ұйымдастырудағы қателіктерді бірнеше оқушы дұрыс емес әрекеттер жасаған жағдайда анықтай алады. Ата-ананы педагогикада тым көп терминдермен мазаламаған жөн. Олар үшін мүмкін болатын тапсырмалар жасаған дұрыс [6].

Математика пәнін қашықтықтан оқыту мұғалімнің рөлін кеңейтеді және жаңартады, ол өзі оқытатын математика пәнін үнемі жетілдіріп отыруға, жаңашылдықтарға сәйкес шығармашылық пен біліктілікті арттыруға міндетті. Орта мектеп сыныптарында қашықтықтан білім беру — бұл стандартты емес білім беру тәсілі, ол көп жағдайда оның жағымсыз жағы болып табылады, өйткені бұл кіші жастағы оқушыларға жиі қиындықтар туғызады. Қашықтықтан оқытуды тиімді жүзеге асыру үшін білім алушыға мақсат қою, өз жұмысын өз бетінше жоспарлау, басты нәрсені бөліп көрсете білу, нәтижелерді бағалау және бақылау мүмкіндігі сияқты дағдылар қажет, бұл білім берудің бастапқы кезеңі шеңберінде мүмкін емес болып көрінеді.

Қорытынды. Бұл жағдайлар балаға үнемі көмек көрсететін, оған тәрбие жұмысының негізгі әдістерін үйрететін және жеке білім беру маршрутымен жүретін тәлімгердің болуын болжайды. Мұғалім тәлімгер болуы шарт емес, бұл рөлде ата-ана да қатыса алады.

қарастырылып отырған тақырып аясында орта мектеп сыныптарында қашықтықтан білім беруді жүзеге асыру барысында мұғалімнің алдында туындайтын қиындықтар туралы айтуға болмайды. Ақыр соңында, бұл процесс ол үшін өте ауыр және көп уақытты, әсіресе мұқият дайындықты және жеке қызығушылықты қажет етеді. Сонымен орта мектеп сыныптарында қашықтықтан оқыту — бұл қазіргі заманғы білім беру жүйесінен көптеген артықшылықтарға ие білім берудің тиімді және өзекті түрі.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Бочков В. Е. Учебно-методический комплекс как основа и элемент обеспечения качества дистанционного образования // Качество. Инновации. Образование. — 2004. — №1.
2. А.Н. Анисимов, Работа в системе дистанционного обучения. – М., 2009.
3. Қашықтықтан оқыту жүйесінде тьютор қызметтерінің негіздері: арнай курс. С.А.Щенников, А.Г.Теслинов, А.Г.Чернявская –М.:Изд.Дом «Обучение-Сервис», 2004 г-С. 608.;
4. Андреев А.А. Педагогика высшей школы. Часть 2. – М., 2000. – С. 163;
5. Mutanov G., Shakarimova A. “Educational portal as the system of universities educational process organization and management”, Internationales wissenschaftliches kolloquium 27-30.09.2004 Synergies between Information Processing and Automation, - Technische universitet, ILMENAU, 2004;
6. Ustaz_kz сайты.

ӘОЖ 371.315

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН КЕМШІЛІКТЕРІ

Жақпаев Қ. Р.

Илияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

Қазіргі заманғы ақпараттық қоғамда классикалық жоғары білім беру әдісі ақпараттық технологияларды пайдалана отырып оқытумен алмастырылуда. Интернет арқылы оқыту, яғни қашықтан оқыту, үлкен әлеуетке ие. Бұл нысан объективті себептермен білім ала алмаған көптеген санаттағы азаматтарға жоғары білім алуға мүмкіндік береді. Бүгінгі таңда қашықтықтан білім беру формасы дәстүрлі формаға қарағанда айқын артықшылықтарға ие, алайда ол әлі де жеткілікті деңгейде дамымаған.

Тірек сөздер: қашықтықтан оқыту, білім беру, интернет, студент, оқыту нысаны.

В современном информационном обществе метод обучения с использованием информационных технологий активно вытесняет традиционный метод обучения в высших учебных заведениях. Обучение через Интернет, то есть дистанционное, имеет большой потенциал. Данная форма обучения позволяет получить высшее образование многим категориям граждан, не получившим образование по различным причинам. Сегодня дистанционная форма образования имеет явные преимущества перед традиционной формой, однако она еще недостаточно развита и имеет свои минусы.

Ключевые слова: дистанционное обучение, образование, интернет, студент, форма обучения.

In the modern information society, the method of teaching using information technologies is actively replacing the traditional method of teaching in higher educational institutions. Learning via the Internet, that is, distance learning, has great potential. This form of education allows you to get a higher education for many categories of citizens who have not received an education for various reasons. Today, the distance form of education has clear advantages over the traditional form, but it is still not sufficiently developed and has its disadvantages.

Keywords: distance learning, education, Internet, student, form of education.

Жоғары оқу орнына түсу кезінде және оқу процесінде студенттерде әртүрлі қиындықтар туындауы мүмкін, соның ішінде оқуды тоқтатуға мәжбүр болуы мүмкін. Жоғары бәсекелестік немесе кейбір жоғары оқу орындарында оқудың қымбаттығы студентті таңдаған мамандығына түсу мүмкіндігінен айыруы мүмкін. Жұмыс пен оқуды немесе оқуды және отбасылық өмірді біріктіру тым қиын болуы мүмкін.

Елдегі экономикалық өзгерістер көбінесе адамдарды таңдаған мамандығын өзгертуге мәжбүр етуі мүмкін. Осыған сүйене отырып, біліктілікті арттыру немесе екінші жоғары білім алу өте маңызды. Мұндай жағдайлармен бірге оқуға мүмкіндік бермейтін бірқатар проблемалар туындайды.

Бұл жағдайдан шығудың жолы классикалық жоғары білімді жаһандық интернет желісі арқылы оқытуға ішінара ауыстыру, яғни қашықтықтан оқыту болуы мүмкін. Қазіргі уақытта адам интернетте күнделікті көптеген істер жасайды. Интернет арқылы сіз жұмыс істей аласыз, көңіл көтере аласыз, сауда жасай аласыз, бизнес жасай аласыз және тағы басқалар. Онлайн оқыту да танымал болуда, әсіресе пандемиялық жағдайға байланысты қазақстандық жоғары оқу орындарында белсенді пайдаланылуда.

Қашықтықтан оқыту-білім беру процесінде компьютерлік және телекоммуникациялық технологияларға негізделген оқытудың дәстүрлі және ерекше әдістері, құралдары мен нысандары пайдаланылатын білім алу нысаны. Қашықтықтан оқытудың негізінде студенттің қарқынды және мақсатты өзіндік жұмысы жатыр. Оқу келесі жағдайларда: ыңғайлы жерде, жеке кесте бойынша, арнайы оқу құралдарын қолдана отырып, сонымен қатар мұғаліммен электрондық пошта, телефон арқылы және мүмкін күндізгі уақытта келісу арқылы мүмкін [1, 65 б.].

Оқытудың бұл түрін қолдану қажеттілігі туралы пікір өте әртүрлі және жиі қарама-қайшы. Қашықтықтан оқытуды енгізудің орындылығын тексеру мақсатында қазақстандық жоғары оқу орындары арасында кең ауқымды эксперимент жүргізілді. Эксперимент жүргізілген жылдар ішінде кейс-технологиялар, қашықтықтан оқытудың телевизиялық және желілік (Интернет) әдістері дамыды, жоғары оқу орындары қашықтықтан оқыту технологияларын қолдануға бағытталған оқу-әдістемелік қамтамасыз етуді құруды бастады. Нәтижесінде қоғам қашықтықтан және электронды оқыту әдістеріне қарсы алауыздықты жеңіп, қашықтықтан білім берудің жоғары сапасы көрсетілді [2, 4-28 беттер]. Осылайша, эксперимент нәтижесі қашықтықтан оқыту жоғары оқу орындарында қолданудың зор мағынасы бар екенін көрсетті.

Бұл ұстанымды неғұрлым егжей-тегжейлі негіздеу үшін оқытудың осы түрінің артықшылықтары туралы айту керек. Қашықтықтан оқытудың артықшылықтарына мыналарды жатқызуға болады [3, 339 б.]:

1) Технологиялылығы. Қашықтықтан оқыту заманауи бағдарламалық және техникалық құралдарды қолдану арқылы тиімдірек болады, сондықтан берілетін ақпарат студентке жарқын және динамикалық болып көрінеді.

2) Қолжетімділік және ашықтық. Студентке өзіне ыңғайлы уақытта үйден немесе кеңседен шықпай-ақ оқуға мүмкіндік беріледі. Сондай-ақ, курстардың өздері үшін көшу, тұру және ұйымдастыру шығындарын азайту арқылы мұндай оқытудың құны дәстүрлі формалардан төмен екендігі маңызды.

3) Еркіндік пен икемділік, сапалы білімге қол жеткізу. Университеттерде таңдау үшін көптеген мүмкіндіктер бар, дегенімен, қашықтықтан оқытудың бірқатар кемшіліктері бар. Біріншіден, жеке компьютердің болуы және интернетке үнемі қол жетімділік. Қазіргі қоғамда бұл кемшілік жойылуда және аз кездеседі, өйткені әр үйде және кеңседе интернетке қол жетімді компьютер бар. Екіншіден, студенттің мотивациясының күрделілігі. Осындай оқыту әдісін таңдаған білімгерде міндетті түрде өзіндік тәртібі, өзіндік сана-сезімі болуы керек. Үшіншіден, білімді тексеруде қиындықтар туындайды, атап айтқанда тәуелсіз тапсырмалардың адал орындалуын бақылау мүмкін еместігі. Мұғалім студент ұсынған нәтижені ғана көреді және тапсырманы орындау процесін бақылай алмайды. Сондай-ақ

студенттер оқытушымен қарым-қатынастың жетіспеушілігіне және практикалық сабақтардың болмауына тап болуы мүмкін. Мысалы, психология сабақтары күндізгі қарым-қатынасты және топпен топтық сабақтарды қажет етеді. Бейнеконференциялар бұл мәселені ішінара шешеді [4, 170 бет]. Осылайша, қашықтықтан оқыту бүгінде қарқынды дамып келе жатқан білім беру нысаны болып табылады. Бұл форма, әрине, қазіргі қоғамда орын алады, бірақ барлық айқын артықшылықтарға қарамастан, әлі де жетілдіруді қажет етеді. Бір мезгілде бірнеше қолжетімді мамандық бойынша параллель оқуға, бірнеше жоғары оқу орындарында немесе шетелде оқуға мүмкіндік береді. Мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін қашықтықтан оқыту кез келген таңдаған ЖОО-да білім алуға мүмкіндік береді.

5) Қашықтықтан оқыту жүйелерінің даралығы. Студенттің өзі оқу кестесі мен қарқынын таңдайды, тоқтап, күрделі тақырыптарға көбірек уақыт бөлуге мүмкіндігі бар. Мұндай оқу формасы өздігінен білім алу дағдыларын жетілдіреді.

Көптеген жағымды жақтарға қарамастан, қашықтықтан оқытудың бірқатар кемшіліктері бар. Студенттер оқытушымен қарым-қатынастың жетіспеушілігіне және практикалық сабақтардың болмауына тап болуы мүмкін. Мысалы, психология сабақтары күндізгі қарым-қатынасты және топпен топтық сабақтарды қажет етеді. Бейнеконференциялар бұл мәселені ішінара шешеді [4, 170 бет].

Осылайша, қашықтықтан оқыту бүгінде қарқынды дамып келе жатқан білім беру нысаны болып табылады. Бұл форма, әрине, қазіргі қоғамда қарқынды дамуда, бірақ барлық айқын артықшылықтарға қарамастан, ол әлі де жетілдірулерді қажет етеді деген қорытындыға келуге болады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий. – М.: ИКАР, 2009. – 448 с.
2. Итоги эксперимента в области дистанционного образования и перспективы дистанционных образовательных технологий. – 2007. – №5. – С. 4-28.
3. Поляков И.В. Современные дистанционные занятия как наиболее популярный способ самообразования // Конференциум асоу: сборник научных трудов и материалов научнопрактических конференций. – 2017. – №1. – С. 337-340.
4. Сорокина Л.В. «Плюсы» и «Минусы» дистанционной и кредитной технологии обучения / Статистика, учет и аудит. – 2012. – Т. 2. – №45. – С. 167-172.
5. Хуторский А.В. Типы учебных взаимодействий в дистанционном профильном обучении / А.В. Хуторский, Г.М. Кулешова, Е.В. Шерстова // Центр дистанционного образования «Эйдос». – 2015. – №1. – С. 14-18.

ӘОЖ 371.315.7:004.4:512

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН КЕМШІЛІКТЕРІ

Жасузакова А., Жакупбекова А., «Информатика» мамандығының 3 курс студенттері
Ғылыми жетекші: **Алдабергенова А.О.,** п.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент) м.а.
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.-сы.

E-mail: aika.zhasuzakova@mail.ru, a.minna90@mail.ru, Aigul_ao@mail.ru

Мақалада қашықтықтан оқыту технологиясының маңыздылығы мен қазіргі жағдайы, қашықтықтан оқытудың артықшылықтары мен кемшіліктері жайлы баяндалады.

Тірек сөздер: Қашықтықтан оқыту технологиясы, компонент, қашықтықтан оқытудың артықшылықтары, қашықтықтан оқытудың кемшіліктері, веб-сабақ.

В статье рассматривается современное состояние технологий дистанционного обучения, а также преимущества и недостатки.

Ключевые слова: *Технология дистанционного обучения, компонент, преимущества дистанционного обучения, недостатки дистанционного обучения, веб-урок.*

The article examines the current state of distance learning technologies, as well as the advantages and disadvantages.

Key words: *Distance learning technology, component, advantages of distance learning, disadvantages of distance learning, web lesson.*

2020 жылдың көктемінде бүкіл әлемді тығырыққа тіреген COVID-19 індеті Қазақстанға да келіп, елімізге бірқатар қиындықтар туғызды. Бұл қиындықтар білім беру процесін де айналып өтпеді. Білім берудің әрбір деңгейі әртүрлі технологияларды қолданып оқи бастады, техникалық, ақпараттық-қатынастық қиындықтар да жол алды. Коронавирус пандемиясының салдарынан білім беру жүйесі түбегейлі өзгерістерге ұшырады, ал соңғы жылдары елде цифрландыру бойынша жүргізіліп жатқан реформа сапаға сыналуда.

Қашықтықтан оқытуға көшу бүкіл елдің білім беру жүйесі тарихындағы ең қиын кезеңдердің бірі болды. Қашықтықтан білім беру технологияларын қолдана отырып оқыту 18-ші ғасырда, Еуропада барлығына тұрақты және қол жетімді пошта байланысы пайда болған кезде пайда болды. Қашықтықтан оқыту-оқытуға тән барлық компоненттерді (мақсаттарды, мазмұнды, әдістерді, ұйымдастыру нысандарын, оқыту құралдарын) сақтай отырып және ерекше техникалық құралдарды (интернет-технологияларды немесе басқа да интерактивті ортаны) қолдана отырып, оқушы мен мұғалімнің қашықтықтан өзара іс-қимыл жасау процесі. Қашықтықтан оқытудың қазіргі жағдайын зерттей отырып, біз мақаламызда қашықтықтан оқытудың бірқатар артықшылықтары мен кемшіліктеріне тоқталуды жөн көрдік. *Қашықтықтан оқытудың артықшылықтары:*

- Оқу шығындарын азайту;
- Оқу уақытын қысқарту;
- Өз кестеңіз бен жүктемеңізді жоспарлау мүмкіндігі. Енді сізге ешкім нені, қайда, қашан және қалай есте сақтау, оқу, жазу керектігін көрсетпейді. Сіз өзіңіздің жүктемелеріңізді жоспарлап, жұмыс кестесін жасап, оқу пәндерінің тізімін таңдайсыз;
- Студенттің тұрғылықты жеріне сілтеме жоқ. Басқа қала, басқа аймақ немесе тіпті басқа континент – бүгінде сіздің қайда екеніңіз маңызды емес. Ең бастысы-компьютер, ұялы телефон және интернет болу керек. Пандемияға дейін қашықтықтан оқытудан кішкентай балалары бар аналар, бас бостандығынан айыру орындарында жазасын өтеп жатқан, жету қиын бұрыштардағы мүмкіндіктері шектеулі адамдар және тағы басқалар ғана өткен болса, бүгінде оны бүкіл адамзат жаппай қолданып жатыр десек артық болмайды;
- Кез келген адаммен жұмыс істеу мүмкіндігі;
- Заманауи техникалық құралдарды, электронды кітапханаларды және т.б. пайдалану арқылы оқыту сапасын арттыру;
- Барынша қолайлы қарқынмен оқу. Оқушылар курстастарынан артта қалудан қорықпайды. Кез келген ыңғайлы уақытта күрделі сұраққа оралуға болады, ал маңызды сұрақтарға уақыт бөле отырып, жеңіл тақырыпты елемеуге де болады;
- Оқуды негізгі қызмет түрімен біріктіру мүмкіндігі. Әсіресе ынталы студенттер бір уақытта бірнеше курстарда оқи алады, бірден бірнеше жоғары білім алады. Қашықтықтан оқыту принциптері қарқынды жұмыс кестесімен бір уақытта оқуға мүмкіндік береді. Бұл үшін жалғыз талап – жоғары жылдамдықты интернеттің болуы және оқу үшін бос уақыттың қажеттігі;
- Оқытудың жоғары нәтижелері. Қашықтықтан оқыту үрдістері дәстүрлі дәрістерге қатысудан еш кем емес, тіпті асып түсетінін көрсетті. Өздік жұмысының арқасында қашықтықтан оқытуда білім алушы өткен материалды әлдеқайда жақсы есте сақтайды және

тереңірек түсінеді, оны іс жүзінде қолданады. Ал оқуға деген қызығушылық заманауи технологияларды қолдану арқасында артады;

- Оқытушылармен байланыс құралдарының алуан түрлілігі. Қарым-қатынасты online және offline (ұялы телефондар, электрондық пошта және т.б.) түрінде де жүргізуге болады;

- Оқу материалдарына қол жетімділік. Қашықтықтан оқытудың әдістемелік жүйесі білім алушы кез келген уақытта оқу үшін қажетті оқулықтары, әдістемелері және басқа да материалдары бар ауқымды онлайн-кітапханаларға қол жеткізе алатындай етіп құрылған;

- Тыныш орта. Тесттер мен емтихандарды тапсыру үшін білім алушы аз стресс пен толқуды сезінеді. Білімді субъективті бағалау мүмкіндігі жоқ: мұғалімнің жаман көңіл-күйі, оқушының әдепсіз келбеті немесе әлеуметтік мәртебесі, басқа пәндер бойынша үлгерім пән бойынша жалпы бағалауға әсер етпейді;

- Оқытушының ыңғайлы жұмысы. Мұғалімдер декреттік демалыста да жұмыс істей алады;

- Жеке көзқарас. Қашықтықтан оқытудың заманауи жүйелері студентте туындаған кез келген сұраққа жауап алуға мүмкіндік береді. Дәстүрлі оқуда бұл сирек кездеседі, өйткені мұғалім бәріне бірдей уақыт бөле алмайды;

- Қашықтықтан оқыту танымдық процесті үйлестіретін, өзі оқытатын курстарды үнемі жетілдіріп отыратын, инновациялар мен инновацияларға сәйкес шығармашылық белсенділік пен біліктілікті арттыратын оқытушының рөлін кеңейтеді және жаңартады [1].

Біздің өміріміздің кез-келген басқа аспектісіндегідей, қашықтықтан оқытудың да артықшылықтарымен қатар *кемшіліктері* де бар. Оларға мыналарды жатқызуға болады:

- Күшті мотивацияның болуы. Мұнда тек не үшін қажет екенін жақсы ойлайтындар ғана оқи алады. Білім алушы бүкіл оқу материалының көп бөлігін өз бетінше зерттейтіндіктен, өзін-өзі бақылау, дамыған ерік-жігер мен жауапкершілік дағдылары қажет;

- Қарым-қатынасты дамыту үшін қолайлы емес. Мұнда барлық оқу процестері басқа адамдармен ең аз өзара әрекеттесу кезінде, кейде ол болмаған кезде де жүреді. Сондықтан сізге қарым-қатынас, топтық жұмыс және сенімділік дағдыларын дамыту қажет болса, қашықтықтан оқудан гөрі жоғары оқу орындарында дәстүрлі әдістерді таңдаған дұрыс;

- Практикалық білімнің жетіспеушілігі. Қашықтықтан оқыту мен дәстүрлі оқытудың айырмашылығы – «тірі» тәжірибенің болмауы;

- Сәйкестендіру мәселесі. Қашықтықтан оқытудың мәні – адам коммуникация құралдарының көмегімен оқудан өтеді;

- Баланың мұғаліммен және құрдастарымен жеке қарым-қатынасы жоқ, бұл әсіресе бастауыш сыныптарда өте маңызды. Бұл мәселені ішінара телефон, Skype, электрондық пошта, әлеуметтік желілер арқылы шешуге болады, бірақ оны толығымен алмастыра алмайды. Осыған байланысты, бастауыш мектепте қашықтықтан оқумен қатар күндізгі бөлімдерді ұйымдастыру маңызды;

- Оқушының, ата-ананың өзін-өзі ұйымдастыруының жоғары деңгейінің міндетті түрде болуы, өйткені бала оқу материалдарының көп бөлігін өз бетінше игеруі керек. Жасыратыны жоқ, тіпті ең саналы және жауапты студентке де кері әсерін тигізеді;

- Білім беру материалдарын (электрондық оқулықтар, бейне материалдар және т.б.) алу көздеріне үнемі қол жеткізу қажет. Бұл үшін үйдің жақсы техникалық құралдармен жабдықталуы қажет және осы қызметті ұсынатын оқу орны, бұл әрдайым мүмкін емес, әсіресе еліміздің шалғай жерлерінде;

- Оқыту негізінен жазбаша, тест түрінде жүргізіледі, ал білім алушыларға өз ойларын ауызша айтуға үйрету керек;

- Білім беру процесіне қатысушылардың, ең алдымен мұғалімдердің оқу процесін қашықтықтан ұйымдастыру үшін заманауи педагогикалық және ақпараттық технологияларды түсінуге және игеруге дайын болмауы.

Қашықтықтан оқытуды іске асыру онлайн-және офлайн режимінде де жүзеге асырылуы мүмкін. Ең көп таралған формалар-*қашықтықтан оқыту әдістері*:

• Чат-сабақ-чат-технологияларды (мысалы, skype) пайдалану кезінде өтетін сабақ. Бұл бейне конференция сияқты, онда сабақтың барлық қатысушылары бір уақытта оқи алады, чатқа қол жеткізе алады. Көптеген оқу орындарында жеке чат мектебі бар, онда мамандандырылған чат бөлмелерінде мұғалім мен студенттер арасында интерактивті қашықтықтан оқыту процесі жүреді.

• Веб-сабақ - қашықтықтан сабақ, семинар, конференция, іскерлік ойын, практикум, зертханалық жұмыс немесе телекоммуникация немесе басқа интернет мүмкіндіктері арқылы өткізілетін басқа да оқу түрі. Мұндай сабақ үшін арнайы веб-форум қолданылады – студенттердің белгілі бір тақырып бойынша немесе қандай да бір мәселе бойынша тиісті бағдарлама орнатылған сайттардың бірінде жазбалар қалдыру арқылы жұмыс формасы. Бұл чат сабағынан ерекшеленеді, мұнда жұмыс ұзақ уақытқа созылады (көптеген күндер бойы), ал оқытушылар мен студенттердің өзара әрекеттесу сипаты асинхронды.

• Телеконференция-бұл әдетте электрондық пошта арқылы тарату тізіміне негізделген әрекет. Сабақтың бұл түрі білім беру міндеттеріне қол жеткізумен ерекшеленеді. Оның негізінде «табиғи оқыту процесі» (natural learning manner) әдістемесі жатыр – еуропалықтар екінші жоғары немесе қосымша білім алу үшін белсенді пайдаланатын қарапайым және еркін жүйе. Оның барысында студент үнемі практикалық тапсырмаларды орындайды, дағдыларды автоматтандыру бойынша жұмыс істейді. Теория жаттығулармен тығыз байланысты, бұл қосымша күш жұмсамай-ақ білімді игеруге ықпал етеді. Теория мен практика материалдарды жүйелі түрде зерттеу барысында, бейне және аудиожазбаларды тыңдау және қайталау арқылы игеріледі.

• Телепрессант – қашықтықтан оқытудың эксперименттік түрі, онда оқушы компьютерде басқа жерде тұрып, роботтың көмегімен көре, ести және сөйлей алады. Сабақ барысында мұғалім сұрақтар қояды, ал оқушы оларға жауап береді. Бұрын бұл тек осы формада мүмкін болды: роботтағы монитордың арқасында мұғалім оқушыны көреді, ал оқушы құрдастарының қасында толық қатысу әсерін жасайды. Бұл технология мектепке бара алмайтын мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін жасалған. Бірақ қазір телепрессия әсерін жасау үшін камерасы бар және интернетке қосылған кез-келген компьютердің болуы жеткілікті [2].

Осылайша, қашықтықтан оқытудың дәстүрлі оқыту формаларына қарағанда бірқатар артықшылықтары бар, оқушыға көбірек мүмкіндіктер ашады, эмоционалды стресті, кеңістіктік және уақытша кедергілерді жеңілдетуге көмектеседі және кез-келген балаға білім алуға мүмкіндік береді деп қорытынды жасауға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Полат Е. С. Петров А.Е. Дистанционное обучение: каким ему быть? // Педагогика. - 2014. -№7. - С. 29-34.

2. Пидкасистый П.И. Тыщенко О.Б. Компьютерные технологии в системе дистанционного обучения // Педагогика. -2014. -№5. - С. 7-12.

ӘОЖ 373.13:51(574)

ЖОО-да МАТЕМАТИКАНЫ ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ ЖОБА ӘДІСІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ЗИЯТКЕРЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Жексембекова С.С.

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: szheksembekova@mail.ru

Мақалада ЖОО студенттеріне математикалық пәндерді оқыту кезінде жобалар әдісін қолдану арқылы студенттердің зияткерлік құзыреттілігін қалыптастырудың

маңыздылығы көрсетілді. Зерттеу барысында ЖОО-да математика курсы оқытуда жобалар әдісін қолдану арқылы студенттердің зияткерлік құзыреттілігін қалыптастырудың тиімділігін көрсету мақсатында бақылау, педагогикалық эксперимент, сауалнама әдістері қолданылды. Жүргізілген зерттеу математиканы оқыту жобалар әдісін қолдану арқылы студенттердің зияткерлік құзыреттілігін қалыптастыру әрбір оқушы үшін сабақта тілдің сөйлеу тәжірибесін айтарлықтай арттыруға, зерттеушілік қабілеттер мен дағдыларды қалыптастыруға, танымдық қызығушылықты, сыни тұрғыдан ойлау қабілетін, өзін-өзі тәрбиелеу мен рефлексияны қалыптастыруға, сондай-ақ әр түрлі дамытушы және тәрбиелік міндеттерді шешуге мүмкіндік беретінін дәлелдеді.

Тірек сөздер: жоба әдісі, зияткерлік құзіреттілік, жобалық оқыту.

В статье показана важность формирования интеллектуальных компетенций студентов с помощью метода проектов при изучении математических дисциплин студентами вузов. В ходе исследования были использованы методы наблюдения, педагогического эксперимента, анкетирования с целью демонстрации эффективности формирования интеллектуальных компетенций студентов с помощью метода проектов при изучении курса математики в вузе. Проведенное исследование доказало, что формирование интеллектуальных компетенций студентов с помощью метода проектов обучения математике позволяет значительно повысить речевой опыт языка на уроке для каждого ученика, сформировать исследовательские способности и навыки, сформировать познавательный интерес, критическое мышление, самовоспитание и рефлексию, а также решать различные развивающие и воспитательные задачи.

Ключевые слова: метод проекта, Интеллектуальная компетентность, проектное обучение.

The article demonstrates the importance of forming students' intellectual competence using the project method in teaching mathematical disciplines to university students. In the course of the study, methods of control, pedagogical experiment, and survey were used to demonstrate the effectiveness of the formation of students' intellectual competence using the project method in teaching mathematics courses at the University. The conducted study proved that the formation of students' intellectual competence through the use of the project method of teaching mathematics allows each student to significantly improve the speech experience of the language in the classroom, the formation of research abilities and skills, the formation of cognitive interest, critical thinking, self-education and reflection, as well as solving various developmental and educational tasks.

Keywords: project method, intellectual competence, project learning.

Қоғамның жедел қарқынмен дамуы, жаһандық проблемалардың пайда болуы мен өсуі, экономиканың және өмірдің басқа да салаларының қарқынды дамуы жағдайында жоғары кәсіби мамандарды даярлау мәселесі өзекті болып отыр. Қазіргі білім жұмысшылардың біліктілік деңгейінің жаңа талаптарға сәйкес келмеуінен туындаған «кадр тапшылығы» мәселесін әлі шеше алмайды. Бұл жағдайдың бастауы, әдетте, мектеп пен университетте. Халықаралық зерттеулер көрсеткендей, студенттер шығармашылық және ғылыми-зерттеу жұмыстарына қабілетсіз ғана емес, өз бетінше жұмыс істеу дағдыларына ие емес, сонымен қатар бар білімді қалай қолдана алатындығын, талдау мен есеп шығаруды сауатты жүргізе білмейді.

Негізгі теориялық білімді игере отырып, олар өмірдің нақты мәселелерін шешу үшін осы білімді қолдануда айтарлықтай қиындықтарға тап болады. Қазақстандық білім беруді модернизациялау тұжырымдамасына сәйкес, қазіргі кәсіби білім берудің мақсаты тек кәсіби білім мен дағдыларға ие емес, сонымен қатар негізгі құзыреттіліктерге ие мамандарды даярлау болып табылады. ЖОО-дағы білім беру жүйесінің негізі

математикалық білім болып табылатыны белгілі. Өкінішке орай, қазіргі уақытта талапкерлер арасында да, университет түлектері арасында да математикалық мәдениеттің төмендеу тенденциясы байқалады. Математика курсынан өткен студенттердің білімі заманауи өмір талап ететін мамандардың кәсіби даярлығына қойылатын талаптарға жауап бермейді. Сонымен қатар, математикалық аппараттарды меңгеру қажеттілігі күн сайын артып келеді. Математикалық әдістер экономикаға, психологияға, әлеуметтануға енеді. Сондықтан кез-келген мамандықтың түлегі математикалық дайындықтың жоғары деңгейіне ие болуы керек.

Бірақ стандартты есептерді шешуге және теоремаларды дәлелдеуге үйрету жеткіліксіз-өмір стандартты емес мәселелерді шешуді талап етеді. Зерттеу дағдыларын, әлеуметтік дағдыларды, өз бетінше ойлау және әрекет ету қабілеттерін үйрету, әрі қарай өзін-өзі дамытуға негіз қалау маңызды. Математика бұл үшін көптеген мүмкіндіктерге ие. Оны зерделеу кезінде студенттердің зияткерлік құзіреттілігін қалыптастыру органикалық түрде жүзеге асырылуы мүмкін [1]. Математиканы оқу барысында студенттер әр түрлі жағдайларда жаңа білім мен дағдыларды игеріп қана қоймай, шығармашылық дамуға ие болады, ойлау икемділігі мен жүйелілігі, талдау, синтездеу, абстракциялау қабілеті қалыптасады, коммуникативтілікті, шығармашылықты дамыту мүмкіндігіне ие болады. Кәсіби бағытталған тапсырмаларды орындау студенттерге математиканың болашақ кәсіби қызметімен байланысын көруге мүмкіндік береді, осылайша олардың интеллектуалдық құзіреттілікті қалыптастыру факторы ретінде осы пәнге эмоционалды-сенсорлық қатынасын өзгертеді.

Студенттердің зияткерлік құзіреттілігін қалыптастырудың бір жолы-Жоба әдісі. Өткен ғасырдың басында пайда болды (Дж. Дьюи, в. Килпатрик, Е. Коллингс), жоба әдісінің идеялары белгілі бір өзгерістерге ұшырады. Қазіргі уақытта ол орта және жоғары білім беру жүйесінде жиі қолданылады [2]. Жоба әдісі тәуелсіздікті, белсенді позицияны, зерттеу дағдыларын, сыни ойлау қабілетін, танымдық қызығушылықты дамытуға, өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі бағалау қабілеттерін қалыптастыруға бағытталған. Осыған байланысты білікті кадрларды даярлауда үлкен маңызға ие.

Жобалық оқытудың теориялық және әдістемелік аспектілері В.В. Гузеева («Жобалар әдісі» интегралды оқыту технологиясының ерекше жағдайы ретінде », «Жобалық оқыту интегралды технологиялардың бірі ретінде »), М.В. Кларина («Әлемдік педагогикадағы инновациялар: зерттеу, ойын, пікірталас арқылы оқыту»), Д.Г. Левиттер («Оқыту тәжірибесі: қазіргі білім беру технологиялары»), Н.Ю. Пахомова («Білім беру ұйымындағы білім беру жобасының әдісі», «Жобалық оқыту - бұл не?»), Е.С. Полат («Жобалар әдісі»), И.Д. Чечел («Педагогикалық дизайн: әдіснамадан шындыққа») және т.б. Бұл жұмыстар педагогикалық жаба әдісінің қажеттілігі мен маңыздылығын негіздейді, жобалар мен жобалық оқыту әдісінің мәнін, жобалық қызметті жүзеге асырудың ерекшеліктерін анықтайды.

Сонымен бірге, теориялық материалдарды талдау жоба әдісін қолдану арқылы студенттердің зияткерлік құзіреттілігін қалыптастыру мәселесі мақсатты түрде зерттелмегенін көрсетеді. В.А. Болотовтың, В. Г. Веселованың, В. В. Сериковтың және т. б. жұмыстарын қоспағанда, мұнда құзыреттілік тәсіл шеңберінде жобалық оқытуды іске асыруға әрекет жасалды. Алайда, бұл жұмыстарда математиканы оқыту аясында оқу дизайны арқылы зияткерлік құзіреттілікті қалыптастыруға бағытталған жобалық оқытуды ұйымдастыру мәселесі қойылмаған.

Қазіргі кезеңде жобалық іс-әрекет идеясы нашар қалыптасқан, бұл іс жүзінде көбінесе оны проблемалық оқытумен, стандартты емес тапсырмамен немесе жай рефератпен сәйкестендіруге әкеледі. Бұл, әдетте, жобалық қызмет технологиясының педагогикалық теориясы мен практикасында жеткіліксіз дамумен түсіндіріледі.

Мақала мақсаты: зияткерлік құзыреттілігін қалыптастыруда жобалар әдісін қолданудың педагогикалық жағдайларын анықтау, теориялық негіздеу және практикалық мағыздығын көрсету.

Алға қойылған мақсатқа жету үшін келесі зерттеу міндеттері қойылды:

- Математиканы оқу процесінде студенттердің зияткерлік құзіреттілігін қалыптастырудағы жоба әдісінің рөлі мен орнын анықтау.

- ЖОО-да математиканы оқу кезінде жобалар әдісін қолдану арқылы студенттердің зияткерлік құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын анықтау.

- Жоба әдісін қолдану арқылы оқушылардың интеллектуалды құзыреттілігін қалыптастыру мақсатында зерттеу жүргізу.

Алға қойылған міндеттерді шешу үшін келесі зерттеу әдістері қолданылды:

- теориялық әдістер: зерттеу проблемасы бойынша философиялық, психологиялық-педагогикалық, әдістемелік әдебиеттерді логикалық-тарихи талдау; озық педагогикалық тәжірибені зерделеу және қорыту; синтез, салыстыру, жалпылау, модельдеу, жобалау.

- эмпирикалық әдістер: тікелей және жанама бақылау, сұрақ қою, әңгімелесу, тестілеу, студенттердің шығармашылық әрекеті өнімдерін талдау, эксперименттерді анықтау және қалыптастыру, статистикалық мәліметтерді өңдеу.

Барлық әдістер кешенді педагогикалық зерттеу әдістемесіне сәйкес қолданылды, бұл мәселені жеткілікті терең зерттеуге және сенімді мәліметтер алуға мүмкіндік берді.

Оқушылардың интеллектуалды құзыреттілігін қалыптастыру тәсілдерінің бірі - жоба әдісі. Тәуелсіздікті, белсенді позицияны, зерттеушілік қабілеттер мен дағдыларды қалыптастыруға, танымдық қызығушылықты, сыни тұрғыдан ойлау қабілетін, өзін-өзі тәрбиелеу мен рефлексияны қалыптастыруға бағытталған бұл әдіс құзыреттілікке негізделген көзқарастың идеяларына толық сәйкес келеді. Зерттеу шеңберінде жобалық іс-әрекет дегеніміз - білім беру жобасын құруға бағытталған математика сабағында оқушылардың өзіндік оқу-танымдық іс-әрекеті [3]. Өз кезегінде, математикадағы білім беру жобасы - бұл математикалық мазмұнның нақты объектісін құру тұжырымдамасы мен идеясы (немесе математикалық аппаратты қолдану). Жобалық оқыту деп біз мұғалімнің басшылығымен жүзеге асырылатын, жобалық іс-әрекеттерді жүзеге асыруға қажетті білімдерді, біліктер мен дағдыларды дербес алу мен игерудің мақсатты процесін айтамыз.

Интеллектуалды құзыреттілік факторлары - оқушылардың математиканы оқу процесінде дамытатын қабілеттері. Сонымен қатар, математиканы оқу процесінде интеллектуалды құзыреттілікті қалыптастырудың теориялық және әдістемелік негіздері мен тетіктері әлі де жеткілікті түрде зерттелген жоқ [4].

Зерттеу мақсатына жету және педагогикалық жағдайларды анықтау бойынша сауалнама жұмысы жүргізілді. Оған І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің Математика, Математика - Информатика, информатика мамандықтарының 1 курс 98 студенті қатысты.

Студенттердің оқу іс-әрекетінің өнімдерін бақылау, әңгімелесу, талдау, оқытудың бірінші айында сауалнама олардың зияткерлік құзіреттілігінің қалыптасу деңгейін келесі көрсеткіштер бойынша анықтауға мүмкіндік берді: дайын білімді жаңғырту, негізгі ойлау операцияларын меңгеру, оқу диалогын жүргізу, стандартты емес мәселелерді шешу, топта жұмыс істеу, рефлексия, мотивация, өзін-өзі тәрбиелеу.

Студенттердің зияткерлік құзіреттілігінің бастапқы деңгейі туралы алынған мәліметтерді талдау бірқатар маңызды мәселелерді анықтады:

1. Стандартты емес мәселелерді шешуге тырысудағы қиындықтар, талдау, синтез, абстракция және басқа логикалық операцияларды орындай алмау;

2. Математикалық тілді нашар меңгеру, өз ойын сауатты білдірудегі қиындықтар, алаңғасарлық, зейінсіздік;

3. Пәнге немқұрайды және жиі теріс көзқарас, "қажет емес" пәнді оқудан бас тарту, математиканың болашақ кәсіппен және өмірмен байланысын түсінбеу;

4. Топтық жұмыс дағдысының жеткіліксіздігі, жеке антипатияларға төтеп бергісі келмеуі, "шетте қалуға" тырысуы;

5. Студенттердің өздігінен білім алу және өзін-өзі тәрбиелеу саласындағы белсенділігінің төмендігі.

Сонымен қатар келесі көрсеткіштер бойынша студенттердің жобалық қызметке дайындық деңгейі анықталды: мақсат қою, проблемалық міндеттерді анықтау, гипотеза жасау қабілеті; өз қызметін жоспарлау және ұйымдастыру қабілеті; әртүрлі ақпараттық көздермен жұмыс істей білу; өз бетінше жұмыс істей білу; топтық жұмыс дағдысы; өз жұмысын көрсету және көпшілік алдында көрсету; талдау және өзін-өзі талдау қабілеті.

Сауалнама нәтижесінде алынған деректерді талдау жоғарыда келтірілген бірқатар мәселелерді толықтыруға мүмкіндік берді:

1. Проблемалық мәселені шешуге, оны шешуге қажетті іздеу-танымдық қызметті жүзеге асыруға байланысты қиындықтар;
2. Зерттеу қызметінің тәжірибесінің болмауы;
3. Өз алдына мақсат қоя алмау, оған қол жеткізу бойынша өз қызметін жоспарлау және ұйымдастыру;
4. Әр түрлі ақпарат көздерін тиімді пайдалана алмау;
5. Өз жұмысын көрсету мен көпшілікке ұсынудағы қиындықтар;
6. Топтың жұмысын және интроспекцияны дұрыс талдай алмау.

Алынған мәліметтерге сәйкес біз жобалық оқыту процесінде студенттердің интеллектуалды құзыреттілігін кезең-кезеңімен қалыптастыру бойынша жұмыстар жүргіздік. Бастапқыда студенттерді жобалар әдісімен таныстыру, оларды зияткерлік құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған жаңа жобалық оқытуға бейімдеу болды. Қойылған мақсатқа сәйкес дайындық кезеңінің міндеттері айқындалды: 1. студенттерде жобалық қызмет туралы қажетті түсініктерді қалыптастыру, оларды жоба түрлерімен, жоба бойынша жұмыс кезеңдерімен және дайын жобалардың нәтижелерімен таныстыру; 2. жобалық қызметті жүзеге асыру үшін қажетті негізгі дағдыларды қалыптастыру (студенттердің сабақтың мақсаттары мен міндеттерін анықтауы, проблеманы қою және оны шешу процесін жоспарлау, ақпараттық көздермен жұмыс істеу және шешімді іздеу, нәтижені талдау және негіздеу, қызмет рефлексиясы).

Алғашқы кезеңде студенттер:

- жоба әдісімен таныстырылды, оларды жобалық оқытуға бейімделді;
- жобалық іс-әрекеттегі дағдыларды меңгеру және машықтандыру жұмысы жүргізілді;
- студенттердің танымдық белсенділігін ынталандыратын қолайлы оқу атмосферасы құрылды.

Екінші кезеңнің нәтижесінде студенттер:

- жобалық іс-әрекеттің кезеңдерін игеру және тәжірибе жасау, табысты жобалық іс-әрекетке қажетті дағдыларды бекіту;
- мақсат қою білу, оны бөлек тапсырмаларға ажырата білу, шешімдерді талдау және алдағы іс-әрекеттерді жоспарлау;
- компьютер мен перифериялық құрылғыларды, интерактивті және интернет-ресурстарды қолдана отырып ақпаратты іздеу, талдау, өңдеу және ұсыну мүмкіндігі;
- білім беру диалогын жүргізу, өз пікіріңізді дәлелдеу және дәлелдеу, сөйлеушіні мұқият тыңдау мүмкіндігі;
- топпен жұмыс істеу дағдыларын;
- талдау, интроспекция, өзін-өзі бағалау, өзін-өзі бақылау жүргізу қабілетін;
- өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі жетілдіру қабілеттерін дамытты.

Алғашқы сауалнама және қорытынды сауалнама нәтижесінде алынған мәліметтерді салыстыру және талдау студенттердің интеллектуалды құзыреттілігін қалыптастыру фактісін ашуға мүмкіндік берді.

Математика бойынша білім мен дағдылардың көлемі, логикалық ойлау қабілеті, талдау, синтез, абстракция жүргізу, бар білімді стандартты емес сипаттағы есептерге қолдана білу қабілеттері қорытынды тест нәтижелері бойынша бағаланды. Студенттердің мотивациясын ашу «Менің өмірімдегі және таңдаған мамандығымдағы дифференциалды және интегралды есептеу» эссесінің нәтижелері бойынша жүзеге асырылды.

Математикалық тілді білу, білім беру диалогын жүргізе білу, топта жұмыс істей білу, талдау, ішкі көзқарас және өзін-өзі бағалау қабілеттері, бар білімдерін кәсіби салада қолдана білу, өзін-өзі тәрбиелеу қажеттілігі және өзін-өзі тәрбиелеу жоба жасай алу қабілеттері бойынша бағаланды.

Диагностикалық және қорытынды бөлімнің көрсеткіштерін, сондай-ақ бақылау және эксперименттік топ студенттерінің оқу процесінде қол жеткізген нәтижелеріне салыстырмалы талдау жасай отырып математика сабағында жобалық оқыту барысында оқушылардың интеллектуалды құзыреттілігін қалыптастыру үшін технологияның тиімділігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік аламыз.

Математикадан жоба әдісі бойынша сабақтар өткізу топ студенттеріне жобалық қызметке дайындық деңгейлерін арттыруға мүмкіндік берді. Студенттердің көпшілігі мақсат қою мен проблемалық міндеттерді қою, қажетті іздеу-танымдық іс-әрекеттерді жүргізу, әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс жасау дағдыларын игерді. Барлық студенттер ғылыми-зерттеу жұмыстарында тәжірибе жинақтады, өз жұмысының нәтижелерін қалай жобалауды және қалай көрсету керектігін білді.

Математиканы оқу процесінде студенттердің зияткерлік құзыреттілігін қалыптастырудың сынақтан өткен технологиясын іске асыру және сауалнама нәтижелерін талдау жобалық оқытуда зияткерлік құзыреттілікті қалыптастыруды жоспарлайтын оқытушылар үшін практикалық ұсынымдар әзірлеуге мүмкіндік берді.

Зерттеу нәтижелері келесі қорытынды жасауға мүмкіндік береді:

1. Зияткерлік құзыретті тұлғаны қалыптастыру - заманауи кәсіби білім берудің маңызды міндеттерінің бірі.

2. Зияткерлік құзыреттіліктің тиімді қалыптасуы математика сабақтарында жоба әдісін жүзеге асыруды анықтайды. Шығармашылық қабілеттерін, белсенділігін, тәуелсіздігін, шығармашылығын, ойлау икемділігін дамытуды ынталандыра отырып, ол білім берудегі құзыреттілік тәсілінің идеяларына сәйкес келеді.

3. Математика сабағында жобалық оқыту процесінде студенттердің зияткерлік құзыреттілігін өнімді қалыптастыруға педагогикалық қағидаттар мен шарттарды, өлшемшарттар мен көрсеткіштерді, кезеңдік технологияны (дайындық, қалыптастырушы, қорытынды кезеңдер), субъектілік өзара іс-қимылдың ерекшелігін қамтитын құзыреттілік тәсілдің ғылыми-теориялық аспектілеріне негізделген модель құруға ықпал етеді.

4. Жоба әдісін қолдана отырып, математиканы оқу процесінде студенттердің зияткерлік құзыреттілігін қалыптастыру-бұл күрделі педагогикалық процесс, оның жетістігі көбінесе белгілі бір оқу орнында қажетті педагогикалық жағдайларды қамтамасыз етуге байланысты.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Кострова Ю.С. Формирование интеллектуальной компетентности студентов // European Social Science Journal. – 2011. – №6. – С. 174 – 178 (0,31).

2. Кострова Ю.С. Интеллектуальная компетентность студента: содержание и структура // Научное обозрение: гуманитарные исследования. – 2011. – № 4. – С. 94 – 98 (0,25).

3. Арьяева Л.В. Дидактические условия формирования интеллектуальной компетентности учащихся в информационном взаимодействии с учителем: Дис. канд. пед. наук: 13.00.01. - СПб., 2008. - 236 с.

4. Берестовский А.М. Проектирование образовательно-профессиональных технологий подготовки специалиста в педагогическом вузе: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. - Омск, 2002. - 300 с

ӘОЖ 373.13:51(574)

ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕГІ «АҚПАРАТТЫҚ МӘДЕНИЕТ ОРТАЛЫҒЫ»

Забиева К. Қ., 6D010900-Математика мамандығының 3 курс докторанты

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

Email: Zabieva_KK@mail.ru

Мақалада замануи талапқа сай білім беру мәселелері қарастырылған. Қазіргі кездегі білім мен техниканың даму деңгейі әрбір адамға сапалы және терең білім мен кәсіби іскерліктердің болуын талап етеді. ХХІ ғасыр – ақпараттық технология ғасыры. Сондықтан «Ақпараттық мәдениет орталығының» қажеттілігін және мәнін аштық. Web-технологиялардың қолдану бағытын айқындап, Web-сайттың құрудың артықшылығын көрсеттік. Білім беру процесі субъектілерінің өзара іс-әрекеті және сайт компоненттерінің байланысын оқу Web-сайтының моделі ретінде ұсындық.

Тірек сөздер: ақпараттық мәдениет орталығы, Web-технология, Web-сайт, бағыт, сабақ, дидактика, модель.

В статье рассматриваются вопросы современного образования. Современный уровень развития образования и техники требует от каждого человека наличия качественных и глубоких знаний и профессиональных умений. ХХІ век - век информационных технологий. Поэтому мы раскрыли необходимость и суть «Центра информационной культуры». Мы определили направление применения Web-технологий и продемонстрировали преимущества создания Web-сайта. Взаимодействие субъектов образовательного процесса и взаимосвязь компонентов сайта мы представили в качестве модели учебного Web-сайта.

Ключевые слова: центр информационной культуры, Web-технологии, Web-сайт, направление, урок, дидактика, модель

The article deals with the issues of modern education. The current level of development of education and technology requires every person to have high-quality and deep knowledge and professional skills. ХХІ century-the age of information technologies. Therefore, we have revealed the necessity and essence of the "center of information culture". We defined the direction of Web technologies application and demonstrated the advantages of creating a Web site. We presented the interaction of subjects of the educational process and the relationship of site components as a model of an educational website.

Keywords: information culture center, Web-technologies, Web-site, direction, lesson, didactics, model

«Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет»

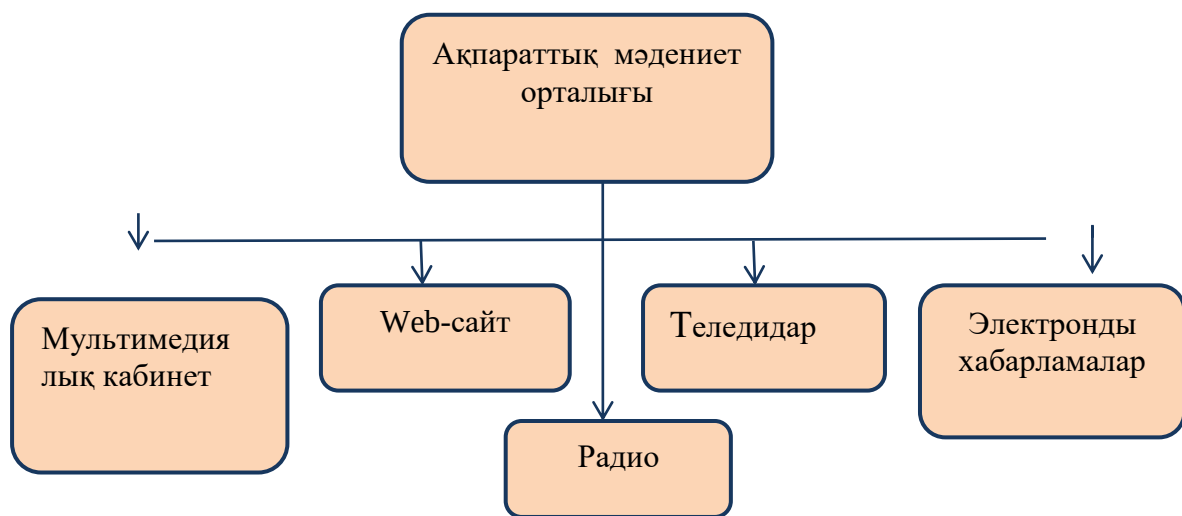
Н.Ә.Назарбаев

Ертеңгі келер күннің бүгінгіден гөрі нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын күдіретті күш тек білімге ғана тән. Олай болса, білім беруді ізгілендіру, ақпараттандыру – бүгінгі заман талабы. Ақпараттық білімнің, орта мен адамның өзара қарым-қатынасын үйлесімді ету және жаңа қоғамда ақпараттық технологияны пайдалану, ақпараттық мәдениетпен байланысын кеңейту мүмкіндіктері мол. Өркениеттің өсуі ақпараттық қоғамның қалыптасуымен тікелей байланысты екенін ескерсек, қазіргі кездегі білім мен техниканың даму деңгейі әрбір адамға сапалы және терең білім мен кәсіби іскерліктердің болуын, жастардың белсенді шығармашылықпен жұмыс істеуін талап етеді.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 11 – бабының 9 тармағында оқытудың жаңа технологияларын, оның ішінде кәсіптік білім беру бағдарламаларының қоғам мен еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттеріне тез бейімделуіне ықпал ететін кредиттік, қашықтан оқыту, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану міндеті қойылған[1;20].

Оқытудың жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологияларын меңгеру – қазіргі заман талабы. ХХІ ғасыр – ақпараттық технология ғасыры. Қазіргі таңда елімізде білім беру жүйесінде жаңашылдық қатарына ақпараттық кеңістікті, яғни ақпараттық мәдениет орталығын құру енгізілді. Ақпараттандыру жағдайында оқушылар меңгеруге тиісті білім, білік, дағдының көлемі күннен күнге артып, мазмұны өзгеріп отыр[2;6].

Олай болса, алдымен «Ақпараттық мәдениет орталығының» мәнін ашайық (1 сурет).

1 сурет. Ақпараттық мәдениет орталығы.
Дереккөз: автор құрастырған

1. Мультимедиялық кабинетінде электрондық оқулықпен сабақ беру мүмкіндігі бар, мұғалім сыныптағы оқушылардың жағдайын толық көріп, әрбір оқушының интеллектуалдық қабілетіне қарай онымен жеке жұмыс жасай алады.

2. Мұғалім Web-технологиялар арқылы оқушылармен байланысын жеке-дара жақындаса алатындай жолмен жүргізе алады. Сол сияқты оқушылардың өзара ақпарат алмасуын мүмкін етеді, танымдық қызметін арттырады, білім алуға қызығушылығы ұлғайып, өз бетінше ізденуге ұмтылдырады.

3. Теледидар бүкіл адамзаттың күнделікті өмірінің бір бөлігіне айналған. Теледидар арқылы беріліп отырған сабақтарда білім берудің талаптары ескерілген, уақыты оңтайлы, көрнекіліктер айшықты, оқушылардың түсінігіне қолайлы жақтары ескеріліп, барынша түрлендіріп өткізуге көңіл бөлінеді.

4. Электронды хабарламалар (почта) компьютер желісі бойынша хабарларды жөнелту, оқу мен сақтауға арналған қызметтік программалар жүйесі. Электрондық почта – компьютер арқылы қашықта орналасқан абоненттерге хат, түрлі басқа мәліметтер жіберу мен оларды қабылдау программасы. Мәліметті сервер арқылы тез таратып, қабылдауға болады. Осы себепті электрондық почтаның кәдімгі почтадан артықшылығы сөзсіз.

5. Радио. Қазақ радиосы интернеттің жаңа мүмкіндіктерін пайдаланып, өзінің Веб-сайтын ашқан. Одан дүниежүзінің кез-келген нүктесіндегі адам Қазақ радиосы туралы ағылшын, орыс және қазақ тілдерінде мағлұмат алып қана қоймайды, сонымен бірге реал-аудио режимінде тікелей эфирді компьютер арқылы тыңдай алады. Интернет желісі жоқ шалғай ауылдарда білім беруде радионы пайдаланудың маңызы зор.

Қазіргі білім беру ісінің басты шарттарының бірі болып оқушының өзіне керекті мәліметті өзі іздеп табуына үйретіп, олардың өз оқу траекторияларын өзінің таңдай білуі есептеледі. Біздің ойымызша, ақпараттық-білім беру ортасын жобалаудағы басты мақсат оқушының өздігінен оқуға талаптандыру, яғни ізденімпаздыққа үйрету болып саналады[3;15].

Ақпараттық мәдениет орталығын пайдалану төмендегі міндеттерді жүзеге асырады:

1. Ақпараттық мәдениет орталығын қолдану негізінде оқу-тәрбие процесінің барлық деңгейін жетілдіру:

- ✓ оқыту процесінің ықпалы мен сапасын арттыру,
- ✓ пәнаралық байланысты тереңдету,
- ✓ қажетті ақпаратты іздеуді оңайлату және көлемін ұлғайту.

2. Оқушы тұлғасын дамыту, ақпараттық қоғамда өмір сүруге даярлау.

- ✓ коммуникативтік қабілеттерді дамыту,
- ✓ күрделі жағдайда оңтайлы шешім немесе шешу нұсқаларын қабылдау дағдыларын қалыптастыру.
- ✓ компьютерлік графика, мультимедиа технологиясын пайдалану арқылы эстетикалық тәрбие беру,
- ✓ ақпараттық мәдениетті қалыптастыру, ақпаратты өңдей білу:

3. Қоғамның әлеуметтік тапсырысын орындау:

- ✓ ақпараттық сауаты бар тұлғаны даярлау.

Web-технологияны дамыту білім берудің бір бөлігі. Соңғы жылдары заман ағымына сай күнделікті сабаққа компьютер, электрондық оқулық, математикалық қосымшалар, интерактивті тақта қолдану жақсы нәтиже беруде. Білім беру жүйесі электрондық байланыс, ақпарат алмасу, интернет, электрондық пошта, телеконференция, On-line сабақтар арқылы іске асырылуда.

Бүгінгі күні инновациялық әдістер мен Web-технологияларды қолдану арқылы оқушының ойлау қабілетін арттырып, интеллектуалды қабілетін, ізденушілігін дамытып, қызығушылығын тудыру, белсенділігін арттыру ең негізгі мақсат болып айқындалады[4;8].

Математика пәнін оқытуда Web-технологияларды пайдалану арқылы оқушылардың ақпараттық құзіреттілігін қалыптастыру, қазіргі заман талабына сай Web-технологияларды, электрондық оқулықтарды және Интернет ресурстарды пайдалану оқушының білім беру үрдісінде шығармашылық қабілетін дамытуға мүмкіндік береді. Оқушылардың ақпараттық құзыреттілігі мен ақпараттық мәдениетін қалыптастыру қазіргі таңда үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесіндегі ең көкейтесті мәселелердің біріне айналып отыр.

Web-технологияларды пайдаланудың артықшылықтары мынадай:

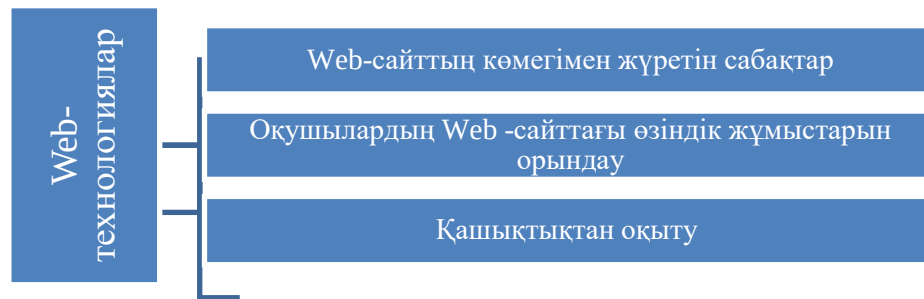
1. Олар оқытудағы тақырып шеңберіндегі немесе белгілі бір уақыт аралығында айтылуға тиіс мәліметтер көлемін ұлғайтады.

2. Білімге бір – бірінен үлкен ара қашықтықта орналасқан әр түрлі оқу орнында отырып қол жеткізуге болады. Жоғары сынып оқушылары емтихандар мен ҰБТ даярлауға арналған жаттықтыру бағдарламаларын пайдалана алады.

3. Оқушы өз бетінше немесе өзге оқушылармен топтасып бірге жұмыс істеуге мүмкіндік алады.

4. Оқушының танымдық іс-әрекеттері күшейіп, өзіндік жұмыстарды тез орындау мүмкіндіктері артады.

Ғалымдардың зерттеулерін сараптай келе, Web-технологияларды қолданылуының үш негізгі бағытын бөліп алуға болады (2 сурет):

2 сурет. Web-технологияларды қолданылуының үш негізгі бағыты. Дереккөз: автор құрастырған

1. Web-сайттың көмегімен жүретін сабақтар.

Web-технологияларды қолдану сабақтарында, басқа сабақтардағы сияқты, мұғалімге келесі мәселелерді шешуге тура келеді:

- **дидактикалық** (сабақтың оқу материалын дайындау, компьютерлік бағдарламаны талдау);
- **әдістемелік** (тақырыпты беруде Web-технологияларды қолдану әдістерін анықтау, сабақтың нәтижесін талдау, келесі оқу мақсатын қою);
- **ұйымдастырушылық** (оқушының шамадан тыс жүктелуін және уақытты тиімсіз өткізуді болдырмайтындай етіп жұмысты ұйымдастыру);
- **оқыту** (қарастырылған тақырып бойынша оқушылардың білімдерін және ұсынылған бағдарлама бойынша біліктері мен дағдыларын нығайту және бекіту).

2. Оқушылардың Web-сайттағы өзіндік жұмыстарын орындау.

Оқушы математика пәні бойынша тренажерлармен және оқыту бағдарламаларымен өз бетінше жұмыс істейді. Оқыту бағдарламалары (жаттықтырушы) әрбір оқушының материалды толық қабылдауын қамтамасыз етеді, себебі әрқайсысы өз қарқынында (өте маңызды) өз бетімен оқу материалы бойынша жылжып отырады. Ағымдағы материалды игермей, келесіге көше алмайсың – компьютер мүмкіндік бермейді.

3. **Қашықтықтан оқыту** компьютерлік және телекоммуникациялық технологияларға негізделген оқытудың құралдары мен түрлері, білім беру процесінде үздік дәстүрлі және инновациялық әдістер қолданылатын, күндізгі және сырттай білім алу ретінде білімді қабылдау түрі болып табылады.

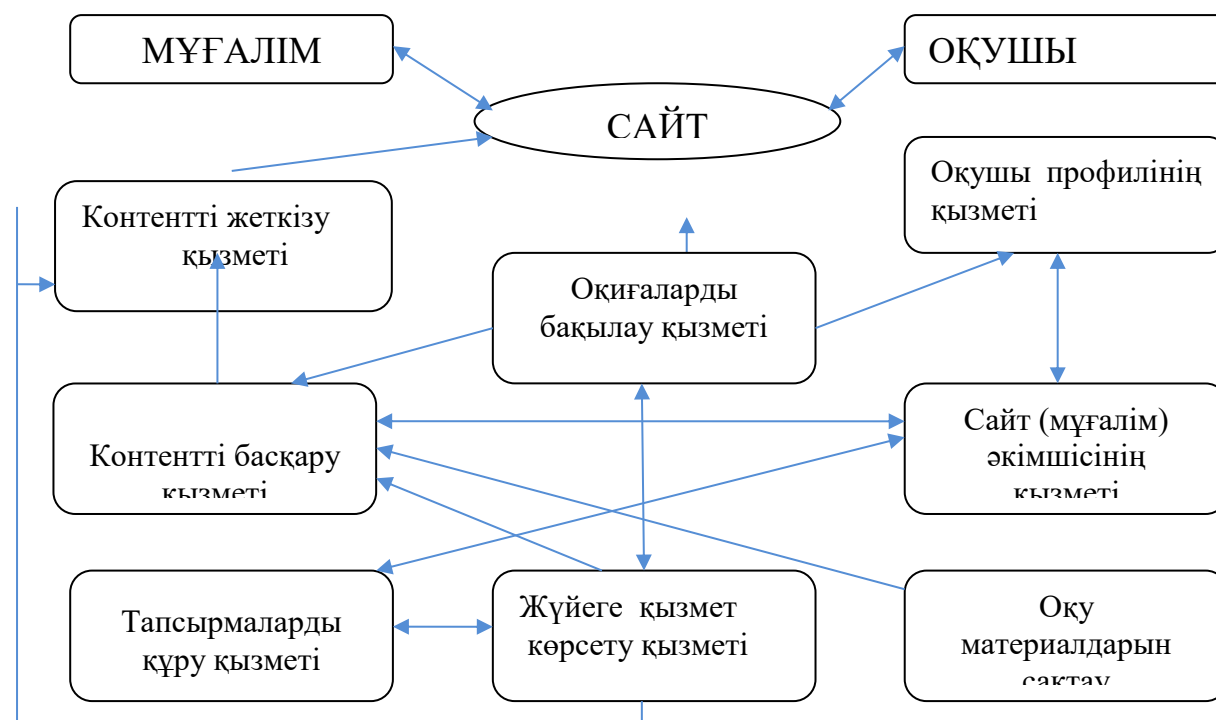
Қашықтықтан оқыту білім жүйесі географиялық немесе уақытша оқшаулануға қатысты себептермен, әлеуметтік қорғаны жоқ және дене бітімі жетілмеуіне байланысты білім мекемелеріне бару мүмкіндігі жоқ немесе өндірістік және жеке жұмыстары болу себебінен, ешкімнің оқуға мүмкіндігін шектеуге болмайды деген гуманистік қағидаларға жауап береді.

Қашықтықтан білім беру – жаңа ақпараттық технологиялар мен мультимедиялық жүйелер негізінде күндізгі, күндізгі-сырттай, кешкі және сырттай оқытудың элементтері үйлестірілген ерекше, жетілген түрі[5;14].

Ақпараттық-коммуникативтік технологияны оқу-тәрбие үрдісіне енгізуде мұғалім алдына жаңа бағыттағы мақсаттар қойылады:

- өз пәні бойынша оқу-әдістемелік электронды кешендер құру,
- әдістемелік пәндік Web –сайттар ашу;
- жалпы компьютерлік желілерді пайдалану;
- бағдарламалау ортасында инновациялық әдістерді пайдаланып, бағдарламалық сайттар, құралдар жасау;
- қашықтықтан оқыту (Internet желісі) барысында өздігінен қосымша білім алуды қамтамасыз ету.

Жоғарыда айтылғандарды қорыта келе білім беру процесі субъектілерінің өзара іс-әрекеті және сайт компоненттерінің байланысын оқу Web-сайтының моделі ретінде ұсынып отырмыз (3 сурет).

3 сурет. Оқу Web-сайтының моделі. Дереккөз: автор құрастырған

Білім беру саласына жоғарыдағы аталған озық технологиялардың енуі - мұғалімнің ойлану стилін, оқыту әдістемесін өзгертеді. Математика пәнін оқытуда озық технологияларды пайдаланудың басты мақсаты – оқушыларға білім беру процесінде үлкен көмек беру.

Қазіргі заман талабына сай адамдардың мәлімет алмасуына, қарым-қатынасына Web-технологиялардың кеңінен қолданысқа еніп, жылдам дамып келе жатқан кезеңінде ақпараттық қоғамды қалыптастыру қажетті шартқа айналып отыр. Ақпараттық мәдениет орталығының негізгі талабы – оқушыларға ақпараттық білім негіздерін беру, логикалық ойлау-құрылымдық ойлау қабілеттерін дамыту, Web-технологияны пайдалану дағдыларын қалыптастыру және оқушы әлеуметінің ақпараттық сауатты болып өсуі мен ғасыр ағымына бейімделе білуге тәрбиелеу.

Ақпараттық мәдениет орталығында жұмыс жасау үшін кез келген педагог өз ойын жүйелі түрде жеткізе алатындай, коммуникативті және ақпараттық мәдениеті дамыған, математикалық қосымшаларды, интерактивтік тақтаны пайдалана алатын, Online режимінде жұмыс жасау әдістерін меңгерген мұғалім болуы тиіс. Оқушылардың жаңа тұрмысқа, жаңа оқуға, жаңа қатынастарға бейімделуі тиіс. Осы процеспен бәсекеге сай дамыған елдердің қатарына ену үшін ұстаздар қауымына зор міндеттер жүктелетінін ұмытпауымыз керек.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы
2. “Болашақтың іргесін бірге қалаймыз” Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, 2011 жыл
3. Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы
4. «Математика және физика » журналы №4, 2007 жыл

5. Турткараева Г.Б. Формирование профессиональной компетентности учителей математики в условиях вуза. - Вестник Казахского Национального женского педагогического университета. – Алматы. - №3 (79) 2019. - С. 76-82
6. Леонтьева Е.Г., Тимкина К.В. Инновационные методы обучения как средство повышения конкурентоспособности выпускников вузов // Инновации в образовании. – 2014. – №10. – С. 75–80
7. Далингер, В. А. Основные направления совершенствования подготовки учителя математики в педагогических вузах /Международный журнал экспериментального образования. - 2014. - № 5 - С.70-72
8. Абылкасымова А.Е., Жумагулова З.А. О некоторых аспектах содержания математического образования в школе и педвузе// Наука и школа. - Москва. 2016. - №1
9. Забиева К.К., Сеитова С.М. . Математиканы оқыту процесінде қолданылған web – технологиялар білім сапасын арттырудың бір жолы// Интернаука»: научный журнал – № 15(97). Часть 1. – М., Изд. «Интернаука»,– Апрель 2019 г.- 100 с
10. Забиева К.К., Сеитова С.М. Web-технологиялар математиканы оқыту процесінде оқушыларды шығармашылыққа баулудың бір жолы// Вестник ЖГУ имени И.Жансугурова. № 2, 2019.

ӘОЖ 372

ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУДА МӘТІНМЕН ЖҰМЫСТЫҢ МАҢЫЗЫ

Зайтбекова Р., 1 курс магистранты

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: raushan0601@mail.ru

Мақалада оқу сауаттылығын арттырудағы мәтінмен жұмыстың мәні, мәтінді талдай алу жолдары ұсынылып, оқу сауаттылығының тапсырмаларын қалай талдап, орындай алу қажеттілігі жайлы, сондай-ақ, мәтінмен жұмыс істейтін оқушы білуі қажет алғышарттар талданады.

Тірек сөздер: *оқу сауаттылығы, мәтін, мәтінді талдау, мәтін түрлері*

В статье предлагается сущность работы с текстом в повышении читательской грамотности, способы анализа текста, анализируется, как необходимо анализировать и выполнять задания читательской грамотности, а также предисловия, которые должен знать учащийся, работающий текстом.

Ключевые слова: *грамотность чтения, текст, анализ текста, виды текста*

The article analyzes the importance of working with the text to improve reading literacy, methods of text analysis, the need to be able to create it, as well as the requirements that a student working with the text must know.

Key words: *reading literacy, text, text analysis, text types.*

Оқу сауаттылығы енгізілген кейін мұғалімнің оқушыға беретін білімнің талабы екі есе күшейді. Бұрынғыдай грамматиканы үйретіп, талдау жұмыстарын жүргізу ғана емес, енді логикамен ойлана алу қажеттілігі туындайды. Оқу сауаттылығында берілетін сұрақтардың жауабы мәтінде даяр күйінде тұрмайды, ол жаңылдыратын сұрақ ретінде беріледі. Сондықтан көп ойлануды, қиялды іске қосуды талап етеді. Көбіне оқу сауаттылығында ашық және жабық сұрақтар, мәтіндегі ойды өз білімімен ұштастыра отырып жауап беретін сұрақтар қамтылады. Оқушының шатасуы да қалыпты, ондағы жауаптар бір-біріне тым ұқсас келеді. Сол себепті, оқушыны баулитын мұғалімнің өзі де

білімді, ойы ұшқыр, жан-жақты, жаңашыл да шығармашыл ұстаз болғаны жөн. Білім саласындағы күн сайын болып жататын өзгерістер мұғалімдердің кез келген өзгеріске дайын болуын, әрбір идеяны қолдап дамытуын, күн сайын жаңа білім алуын талап етуде.

PISA зерттеуінде оқуға мынадай анықтама беріледі: «Сауатты оқу – бұл мақсатқа қол жеткізу, білім мен әлеуетті дамыту, қоғамға қатысу үшін жазбаша мәтінді түсіну, пайдалану, көрсету және жұмыс жасау» [1, 8 б.].

Р.С.Қуанаева «Оқу сауаттылығы: «Мәтінмен жұмыс» мақаласында оқу сауаттылығының 3 құрамдауышына тоқталып өтеді:

«Оқу сауаттылығының 3 құрамдауышы бар, олар: жағдай, мәтін, аспект.

1-құрамдауыш.

Жағдай:

Жағдайдың санаттары: жеке пайдаланым үшін оқу, көпшілік пайдалану үшін оқу (қоғамдық), жұмыс жасау үшін оқу және оқыту үшін оқу.

2-құрамдауыш.

Мәтін:

Мәтін формасы: тұтас және жадағай. Мәтін типі: сипаттама, мазмұндау, мазмұндама, аргументациялау, нұсқау, келісім.

3-құрамдауыш.

Аспект:

Аспектiлер – бұл оқырман мәтінде, мәтін айналасында және мәтін арасында аталған тәсілдерді келісу үшін пайдаланатын психологиялық стратегиялар, тәсілдер және тапсырмалар. Оқу сауаттылығы тапсырмаларын әзірлеумен айналысатын бес аспект:

- ақпарат іздеу, қол жеткізу және алу;
- кеңінен түсінуді қалыптастыру;
- интерпретациялауды дамыту;
- мәтін мазмұнын көрсету және бағалау;
- мәтін нысанын көрсету және бағалау» [1, 9 б.].

Оқу сауаттылығына қойылатын басты талап – мәтінді толық түсіну. Мәтінді оқырман әр түрлі жағдайда оқуы мүмкін: жеке немесе топпен. Мәтінді түсініп оқу, онда берілген мәліметтерді саралауға оқушыларды бастауыш сыныптан бастап баулыған жөн. Көбіне бастауыш немесе орта сыныптың оқушылары мәтінді тек баяндап берумен шектеледі және олардың қабылдауы да сол деңгейде. Соны дұрыс талдата білуге үйрету – педагогтің міндеті. Болашақта мәтінмен жұмыс жасайтын түрлі оқулықтардың, әдістемелік құралдардың, тапсырмалар жинағының жазылуы қажеттігі – күн тәртібіндегі мәселе. Оқушының сыни ойлау дағдылары көбіне 7-8-сыныптан бастау алып жатады.

Мәтіннің формасы әртүрлі болып келеді.

А.Г.Мамырбекова өз мақаласында мәтіндердің форматын төмендегідей жіктеп көрсетеді: «Мәтіндердің форматы: ақпарат бір-бірінен кейін бірі жүретін абзацтар түрінде ұсынылған тұтас мәтіндер пайдаланылады және тұтас емес мәтіндер, және ақпарат белгілі бір блоктармен берілетін және сөздік мәтінді ғана емес, мәтіннің, сонымен қатар карталарды, кестелерді, диаграммаларды да қамтуы мүмкін толық мәтіндер қолданылады.

Тұтас мәтіндер – оқушылар күнделікті өмірде оқиды, онымен қоса мектепте:

- сипаттама (өлең жолдарынан, әңгімеден, адамды суреттеуден, жерден, пәннен және т.с.);
- баяндау (әңгіме, өлең, хат, газет немесе журналдағы мақала, оқулықтағы мақала, нұсқаулық, жарнама, фильмнің, спектакльдің қысқаша мазмұны, блог посты, әр түрлі сайттардың материалдары);
- талқылау (шығарма - ойлау, пікір, өз пікірін дәлелдеу).

Тұтас емес мәтіндер: графиктер, диаграммалар, схемалар, кестелер, географиялық карталар мен жергілікті жердің карталары, үй-жай жоспары, жерлер, құрылыстар, кіру билеттері, көлік қозғалысының кестесі, сайт карталары» [2, 122-128 бб.].

Күнделікті сабақ барысында оқылым мәтіндерімен жұмыс істеу өте маңызды. Әрбір мәтінді түсініп оқып, ондағы әрбір сөзге назар аударып, мәтінмен жұмыс жасаған оқушы оқу сауаттылығын орындау барысында қиналмасы анық. Мәтінмен жұмыс жасауда мәтіндегі әрбір ұсақ-түйекке мән беріп, әр детальды мұқият қарап, ой қорыта алған жөн. Оқиғаларды басқа мәтінмен салыстыру да маңызды.

Сабақтағы оқылым кезеңінде әр мәтінмен жеке жұмыс жасап, талқылап, үнемі талдап отыру маңызды. Оқушылар күнделікті мынадай тапсырмалар жасағаны жөн:

- мәтіннен тірек сөздерді табу;
- мәтінге жоспар құру;
- мәтінге тақырып қою;
- мәтіндегі ойды айтқызу;
- мәтіннен негізгі және қосымша ақпараттарды табу;
- мәтін бойынша сұрақтар құрастыру, бір-біріне қою және жауабын бірге талқылау;
- мәтіннің мазмұнын айтқызу;
- мәтіннің мазмұны бойынша шығармашылық жұмыс жаздыру.

Осы дағдылар бойынша күнделікті жұмыс жасап отырса, оқу сауаттылығын оқушы жақсы меңгереді.

Мәтіннің түрлері өте көп. Оқу сауаттылығына арналып таңдалып алынатын мәтін қызықты, өзекті, күнделікті өмірге сай болғаны жөн. Оқу сауаттылығына берілетін мәтіннің ең қысқа түрі sms хат болса, ең ұзақ түріне аңыз-әңгімелердің, шешендік сөздердің үзінділері жатады.

Оқушы жылдар бойы мәтінмен жұмыс істеп жүрсе де, оқу сауаттылығында төмен балл жинауы мүмкін. Оның себебі, баланың мәтінді дұрыс түсінбеуі және онда кездесетін логикалық сұрақтарға дұрыс ойланып жауап бере алмауында болуы мүмкін. Бұл жерде ең бастысы, көңіл-күйінді реттеп, психологиялық тыныш қалыпта, әр тапсырмаға, әр мәтінге мұқият зер сала орындағаны жөн.

Оқу сауаттылығының тапсырмаларын жасау аспектілерін ескере отырып, оқу сауаттылығының тапсырмаларын талдауда мыналарды білген жөн деген қорытынды жасадық.

Оқу сауаттылығы тапсырмаларын орындап, мәтінмен жұмыс істейтін оқушы мыналарды білуі қажет:

- мәтіндегі негізгі ойды анықтау;
- мәтіндегі әрбір сөзге мұқият мән беру;
- сұрақта берілген сөздердің синонимдерін қарастыру;
- мәтіннің стилін таба алу;
- әрбір абзацтағы ойды анықтай алу;
- мәтінге сәйкес келмейтін ақпаратты анықтай алу;
- оқиғаның реттілігін білу;
- тұрақты тіркестердің мағынасын білу.

Тұрақты тіркестер, мақал-мәтелдер, жұмбақ, жаңылтпаштар баланың кішкентай кезінен бастап оқытылады. Оқу сауаттылығының негізі ретінде алынатын осы білімді оқушы есінен шығармағаны, қайталап жүргені абзал. Сонымен қатар, баланың әдебиетке құштарлығы, мәтіндерді, өлең, әңгімелерді есте сақтауы – барлығы маңызды рөл атқарады. Бастауыш сыныптан соң орта сыныптарда өтілетін әрбір сөздің синонимі, антонимін білу, грамматикалық қағидаларды білу де өз кезегінде кей сұрақтардың жауабын табуға көмектесе алады. Стильдердің түрлерін ажырата білу де көптеген тапсырмаларда келіп жатады. Әрбір сабақ барысында мұғалім осыларды ескеріп, тапсырмалар дайындап, оқушыларды оқу сауаттылығына баули бергені жөн. Оқушыға әр абзацты жеке мазмұндату, оған тақырып қойғызу, мәтіндегі негізгі және қосымша ақпаратты анықтату жұмыстарын күнде қайталап отырғаны жөн. Уақытпен шектеп, аз уақыт арасында ақпаратты жылдам тапқызу да маңызды. Ақпаратты тез табу баланы ұшқырлыққа, жылдамдыққа тәрбиелейді.

Мәтінмен жұмыс жасауда түрлі әдіс-тәсілдерді қолдану да нәтижелі. Оқушыларды сын тұрғысынан ойлауға бағыттайтын әдістерді қолдану және жаңа технология мен тиімді интербелсенді әдістерді қолдану өз жемісін береді. Оқушыларды қабылдау деңгейіне қарай топтастырып, әр деңгейге жеке тапсырмалар беру арқылы да жұмыс жасаған тиімді. Үш деңгейдегі оқушылардан үш түрлі нәтиже күту арқылы да оқушылардың мәтінді талдай алу деңгейін жаңа сатыға көтеруге болады.

Г.Т.Алипова өзінің оқушылардың оқу сауаттылығын бақылау мақсатында өткізген Lesson Study сабағында мәтінді талдау барысында мына әдіс-тәсілдердің тиімді болғанын атап көрсетеді:

Сабақта байқалғаны, аталған әдіс-тәсілдердің ішінде ой қозғау, оқушылардың ойына түрткі болу мақсатында «Кластер» әдісі, ал мәтінмен жұмыс, мәтіндегі негізгі ойды түсіну деңгейін анықтауда «Жуан-жіңішке сұрақтар» әдісі тиімді болды.

Ал, сабақты қорытындылауда топтық жұмысты ұйымдастыру арқылы мәтіннен алған түсініктерін ортаға салып талқылау, ойларын қорыту үшін өте тиімді әдіс екені аңғарылды» [3].

Мәтінмен жұмыс барысында қойылатын сұрақтар да өте маңызды. Әсіресе, оқушылар өздері сұрақты құрастырса, ол оқушының есінде жақсы сақталады.

Мәтінге сұрақ қою түрлері өте көп. Ашық сұрақтар мәтіндегі жауабы бар сұрақтар болса, жабық сұрақтар баланы ойлануға, шешімін іздеуге итермелейді, интерпретациялауға көмектеседі.

Сөзіміз дәлелді болуы үшін **«Абай жолы» роман-эпопеясынан** үзінді келтіріп көрелік:

«Аттылар үйдің сыртына келе бергенде, алдарында, сол үлкен үйдің күншығыс жағына тігілген қонақ үйдің екі арасында бұларды күткен бір топ адам тұр екен. Жаңағы шешелерден басқа жеңгелер, бірен-саран тыста жүрген шал-кемпір, онан соң осы ауылдың барлық үйлерінен шығып, жүгірісіп келіп жатқан балалар бар. Бұл топқа қарай ауылдың үлкендері де жан-жақтан дабырлап сөйлеп, ағылып келіп жатыр.

Осы жиынға қараған бетімен екі жолдасынан озып кеп бұрын түскен Абайдың атын біреу алып кете берді. Бала көп ішінен ең алдымен өзінің шешесін көріп, соған қарай жүре беріп еді, шешесі анадай жерде тұрып:

— Әй, шырағым балам, әуелі ар жағыңда әкең тұр... Сәлем бер! – деді.

Абай жалт қарап барып жаңа көрді. Анадай жерде, қонақ үйдің сыртында, қасында екі-үш үлкен кісі бар – әкесі Құнанбай тұр екен. Ыңғайсыздықпен қысылып қалған бала шешесінің сондайлық салқын сабырының мәнін ұқты да, әкесіне қарай тез бұрылды.

Байтас пен жорға Жұмабай да анадайдан аттарынан түсіп, жаяулап жетектеп Құнанбайға қарай келеді екен. Бірақ өңі сұп-сұр, зор денелі, бурыл сақалды Құнанбайдың жалғыз көзі бұларда емес. Батыс жақтан төрт-бес атты жолаушы келеді екен. Қыдырдан шыққан жолаушылар тәрізді. Өздері өңшең толық денелі, үлкендер сияқты. Құнанбайдың бүгін әдейі тосып отырған адамдары болу керек. Ол соларға қарап тұр.

Байтас пен Жұмабай тақай бергенде, Абай да қасына кеп қалып еді. Үшеуі бірдей жамырай сәлем берді. Құнанбай тез бұрылып сәлемдерін алды да, қысқа ғана амандық сұрады. Тұрған орнынан қозғалған жоқ. Баласын қасына шақырмады.

Азгантай уақыт Абайға қарап алып:

— Балам, бойың өсіп ержетіп қалыпсың-ау! Молда болдың ба? Бойыңдай боп білімің де өсті ме? – деді...

Абай ес білгеннен бері қарай әкесінің қабағын жұтаң қыста күн райын баққан кәрі бақташыдай бағып, танып өскен. Әкесі де баласының сондай сезгіштігін өзге балаларынан артық санаушы еді. Ұялғанды, жауап айтпағанды кешірмейтін әке мінезі Абайға мәлім. Ол сабырлы, момын пішінмен:

— Шүкіршілік, әке, – деп біраз тұрды да: – ат барған соң, дәріс тамам болмаса да, хазіреттің рұқсатын, фатихасын алып қайттым, – деді.

Тіпті ересек адамиша сөйлеп қапты. Бұл Абайдың ерте әзірлеген жауабы еді» [4, 9-10 бб.].

Мәтін бойынша мынадай **тест сұрақтарын** ұсынуға болады.

1. Құнанбайдың портреті берілген азатжолды анықта.
 - а) бірінші
 - в) екінші
 - с) бесінші
 - д) төртінші
 - е) бірінші мен алтыншы
2. Мәтін мазмұнынан байқалатын қазақ халқына тән ерекше қасиет:
 - а) көңілділік
 - в) ауызбіршілік
 - с) ысырапшылдық
 - д) бастамашылдық
 - е) көрегенділік
3. Мәтін мазмұнынан алшақ ой:
 - а) ас ұсынудың ережесі
 - в) ауыл адамдары
 - с) ана тәрбиесі
 - д) әке мінезі
 - е) әкеге құрмет
4. Мәтін мазмұнына сәйкес мақал – мәтел:
 - а) Жеті атасын білген ұл,
Жеті елдің қамын жер.
 - в) Өнерлі өрге жүзер.
 - с) Қыстың қамын жаз ойла.
 - д) Ата – балаға сыншы.
 - е) Көз – қорқақ, қол – батыр.
5. Мәтінде жауабы жоқ сұрақ?
 - а) Тауға баруды ұйғарған кімдер?
 - в) Бала ең алдымен кімді көрді?
 - с) Абай әкесіне неге тез бұрылды?
 - д) Әке мінезі нені кешірмейді?
 - е) Әкенің іс-әрекеті қандай?
6. Мәтінде қолданылмайтын сандық ұғым?
 - а) екі
 - в) үшеуі
 - с) төрт-бес
 - д) алты
 - е) екі-үш
7. Мәтіннің стилі қандай?
 - а) публицистикалық стиль
 - в) көркем әдебиет стилі
 - с) ауызекі сөйлеу стилі
 - д) ғылыми стиль
 - е) ресми іс-қағаздар стилі

Мәтін бойынша тағы да мынадай сұрақтар қоюға болады:

1. Мәтін «Абай жолы» романының қай тарауынан алынған?
2. Атты кісілер қайдан келді?
3. Абайдың жолсеріктері кім?

Бұлар – оңай сұрақтар. Мәтінді оқыған оқушы аса қиналмай жауап бере алады. Оқу сауаттылығын арттыру үшін сұрақтарды күрделендіре түсуге болады. Ол оқушының әрбір ақпаратты жіті қабылдап, назар аударуына ықпал етеді. Мәселен,

- мәтіндегі негізгі ақпаратты анықта;

- мәтіннің стилін тап;

- мәтіндегі ұлттық тәрбиенің көрінісін айқында, т.б. тапсырмалар мәтінді толық талдауға септігін тигізеді.

Екінші мәтінді роман-эпопеяның «Кек жолында» тарауынан келтіріп отырмыз.

«Күзектің суық, сұрқыл жүдеу бір күні Қашамада отырған Тәкежан аулының үстінде тұр. Тобықты жерінің бір шеті жайлау болғанда, тағы бір шеті – күздеу. Жайлаудағы ең төргі өріс пен күзектегі ең жырақ, шеткі қоныстар Құнанбай ауылдарына қарайды. Ал бұл ауылдар ішінде малы мол болғандықтан және шаруаға пысық, тықақ болғандықтан Тәкежан аулы әрқашан өзгелерден озып, шырқау барып отыратын. Сондайда қонатын күздігүнгі ең шеткі қонысы осы Уақ жеріне тіркелген Қашама деген күзек болады.

Кішкене көлдің шетін ала отырған жалғыз ауыл – сол Тәкежан аулы. Жаздыгүнгідей емес, ауыл үйлері біріне-бірі сығылысып жақын қонған. Үйлер арасында ишен ықтырма жасалыпты. Түнгі малдың жатысына өздерінің қонысын бейімдеп отырған шаруақор ауыл танылады.

Тәкежанның өз үйі – көл жақ шеттегі үлкен абажадай қоңыр үй. Өзге жеті-сегіз жыртық лашық – малышлар үйі» [5, 73 б.].

Осы мәтін бойынша:

1. Күзек дегеніміз нені білдіреді?

2. Мәтінде ауыл өмірінің көрінісі қалай суреттелген?

3. Мәтінде қай жыл мезгілі туралы айтылады және оның негізгі ерекшеліктері қандай?

4. Жайлау, күздеу ұғымдарының мәнін қалай түсіндіресің? деген сұрақтар қоюға болады.

Бұл – жауапты белгілей салатын жай ғана сұрақтар емес, оқушыны ойландыратын, іздендіретін сұрақтар. Оқу сауаттылығын талдаудағы мәтінмен жұмыстың маңыздылығы да осында. Бұл жерде оқушыға нақты жауап көрсетілмейді, ол мәтінді интерпретациялау арқылы ғана көздеген мақсатына қол жеткізе алады. Сонымен қатар, көптеген сұрақтарда «мәтіндегі түйінді ой» туралы келеді. Сондықтан, оқушының алған білімінен қорытынды жасауы, өзіндік ой қорытуы да аса маңызды.

Қорыта келгенде, оқу сауаттылығында мәтінмен жұмыс жасаудың маңызы өте зор. Оны ерте жастан бастап, қолға алған жөн. Мәтінді көру, сөздерін есте сақтау, көз арқылы жадына сақтап қалу амалдарын үйретіп, әр сөзін талдату сияқты тапсырмаларды көбірек қолдану арқылы да жетістікке жетуге болады. логикалық ойлауын іске қосу, мәтіннің өңін айналдырып, айтып көру сынды тәсілдер де оқу сауаттылығы тапсырмаларын талдау барысында жақсы көмектесе алады. Мәтінмен жұмысты күн сайын жасау арқылы жоғары нәтижеге қол жеткізуге болады. Оқушыға дұрыс бағыт көрсету, жол сілтеу, білімді болуына көмек беру – педагогтардың басты міндеті екенін жадымыздан шығармағанымыз абзал.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. PISA халықаралық зерттеуі, әдістемелік құрал. Астана: ҰББСБО, 2013. – 79 б.

2. Мамырбекова Г.А. Оқушылардың функционалдық сауаттылығы – мәтінмен жұмыс: өзін-өзі тану сабақтарында дағдыларды қолдану мүмкіндіктері//Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ хабаршысы. Хабаршы. Педагогикалық ғылымдар сериясы. №2 (63) 2020. – 122-128-б.б.

3. Алипова Г.Т. Оқушылардың оқу сауаттылығын арттырудағы интербелсенді әдіс-тәсілдердің тиімділігі. zko.orleu.conf@mail.ru

4. Әуезов М.О. Абай жолы: Роман-эпопея. Бірінші кітап. – Алматы: «Жазушы», 2009. – 376 б.

5. Әуезов М.О. Абай жолы: Роман-эпопея. Үшінші кітап. – Алматы: «Жазушы», 2009. – 384 б.

УДК 372.862

ЗНАЧЕНИЕ РОБОТОТЕХНИКИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Землянухин И. П., студент, ИР-411,
Жиембаев Ж.Т., к.п.н., заведующий кафедрой математики и информатики
ЖУ им. И. Жансугурова, г. Талдыкорган

E-mail: jomart73@mail.ru i.p.zemlyanuhin@mail.ru

Актуальность выбранной темы обусловлена каждодневным повышением востребованности изучения робототехники в наше время. Цель данной статьи состоит в том, чтобы раскрыть значимость развития робототехники в современном мире, а также показать основные актуальные направления разработок.

Ключевые слова: робот, робототехника, исследования, информатика, искусственный интеллект.

Таңдалған тақырыптың өзектілігі қазіргі уақытта робототехниканы зерттеуге деген сұраныстың күн сайын артуымен байланысты. Бұл мақаланың мақсаты - қазіргі әлемдегі робототехниканың дамуының маңыздылығын ашып көрсету, сонымен қатар дамудың негізгі ағымдағы бағыттарын көрсету.

Тірек сөздер: робот, робототехника, зерттеу, информатика, жасанды интеллект.

The relevance of the chosen topic is due to the daily increase in the demand for the study of robotics in our time. The purpose of this article is to reveal the significance of the development of robotics in the modern world, as well as to show the main current areas of development.

Key words: robot, robotics, research, informatics, artificial Intelligence.

Робототехника – это прикладная наука, которая занимается разработкой автоматизированных технических систем и, на данный момент, является основой технического производства. Робототехника является производной таких направлений, как: информатика, электроника и электротехника, кибернетика, мехатроника, телемеханика и радиотехника.

Понятие «Робот» создал чешский писатель Карел Чапек и его брат Йозеф Чапек. Первое упоминание этого термина было замечено в научно-фантастической пьесе «Россумские универсальные роботы». [1]

Робототехника – это совокупность механических деталей и искусственного интеллекта. Над разработкой робототехнических средств и устройств работают специалисты широкого профиля с очень развитым кругозором, так как, зачастую, требуется особый подход для решения как бытовых, так и глобальных проблем.

Робот – это устройство, которое управляется с помощью программируемой электронной платы. Программирование является неотъемлемой частью создания роботизированного устройства. Таким образом мы «учим» робота выполнять определенные операции. В глобальном смысле это позволяет не просто облегчить работу человека, но и полностью заменить человека в какой-либо сфере деятельности.

Идея замещения человека роботизированными устройствами оправдывается при использовании роботов в тяжелых, либо же смертельных для человека условиях и средах, а также в производстве, где требуется однородная и однообразная деятельность.

Образовательная робототехника также актуальна в современном мире. Ее применение позволяет познакомить детей с аспектами стремительно развивающейся науки и ввести их в курс этого развития с помощью проектной деятельности на уроках (Рис.1). Сейчас существует огромное множество робототехнических комплектов для детских, учебных и внеучебных курсов на базе LEGO, Huna, Fishertechnik и Arduino (Рис.2) [2].

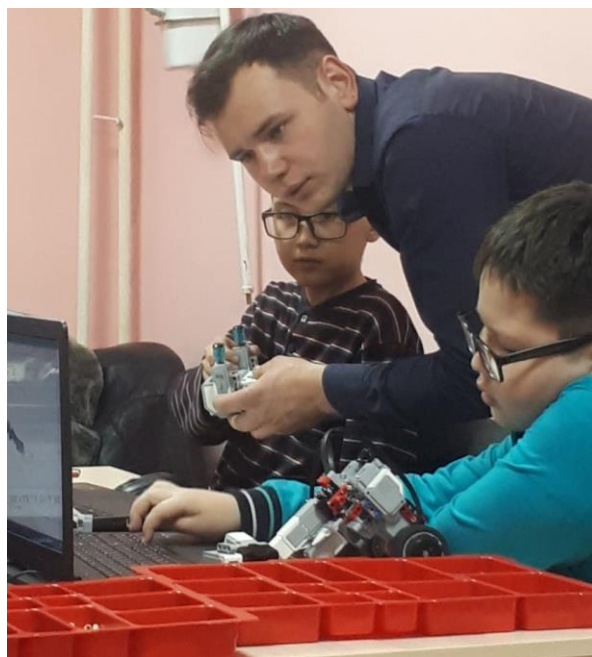

Рис.1 Ученики вместе с преподавателем работают с наборами LEGO

Рис.2 Набор LEGO Mindstorms EV3 Education

Проектная деятельность является наиболее успешным подходом при обучении робототехнике. Это обуславливается тем, что дети реализуют свои идеи, через самостоятельное исследование, что, в свою очередь, позволяет им получить свой собственный опыт и образовать запас знаний с учетом их собственных интересов и потребностей.

Робототехника охватывает многие сферы деятельности человека. К ним относятся: строительная, бытовая, промышленная, военная, медицинская, авиационная, подводная и космическая сферы.

Строительная робототехника специализируется на роботах, которые помогают не только строить, но и сносить постройки. Использование роботов в этой сфере обусловлено исключительно человеческим фактором, т.е. с целью исключения человеческого фактора (Рис.3) [3].

Рис.3 Робот, предназначенный для демонтажа среднего класса Brokk-180, Brokk, Швеция

Бытовая робототехника развивается с целью создания узкоспециализированных роботов, которые помогают в быту [4]. Эти роботы способны помогать как домохозяйкам и пожилым людям, так и людям с ограниченными возможностями. На данный момент высоким спросом пользуются так называемые «Умные дома». Эта технология позволяет либо управлять вручную домом (управление светом, подачей тепла, конфигурацией объектов дома таких, как робо-комплексы кроватей, столов, шкафов, полок и даже стен, чайников, кофеварок, дверей гаража и самого дома и тд.), либо автоматизировать процессы управления и, к примеру, можно сделать так, что, просыпаясь и выключая будильник, у Вас открываются форточки для проветривания помещения, включается кофеварка и телевизор (Рис.4).

Рис.4 Робот-пылесос Roomba 700-серии

Промышленная робототехника уже достаточно давно заняла свое место в производстве автомобилей, мотоциклов, игрушек, бытовых устройств и даже конфет. Работы умеют не только переносить материалы, но и работать с ними - переплавлять, сваривать, штамповать, собирать, окрашивать и тд. (Рис.5). Они отличаются своей конструкцией и функциональной значимостью. Иными словами, роботы в достаточной мере смогли автоматизировать и повысить продуктивность производственной деятельности [5].

Рис.5 Промышленные роботы в производстве

Военная робототехника получила развития благодаря созданию таких роботов, как беспилотные разведчики. После того, было создано множество образцов роботов, способных помогать людям в условиях военных действий [6]. Роботы отлично справляются с разведкой, минированием и разминированием местности, транспортировкой и даже способны помогать медикам приблизиться к пострадавшим в условиях плотного огня противника во время боевых действий на поле боя (Рис.6).

Рис.6 Военный робот поддержки военнослужащих Legged Squad Support System

Медицинская робототехника преимущественно специализируется на повышении эффективности лечения и уменьшении риска причинения вреда для здоровья человека. Роботы играют огромную роль в развитии современной медицины [7]. Они помогают не только точно диагностировать заболевания, но и оперировать (Рис.7), а также помогать людям восстанавливаться от повреждений разного характера путем применения роботизированных протезов, нанороботов и т.д.

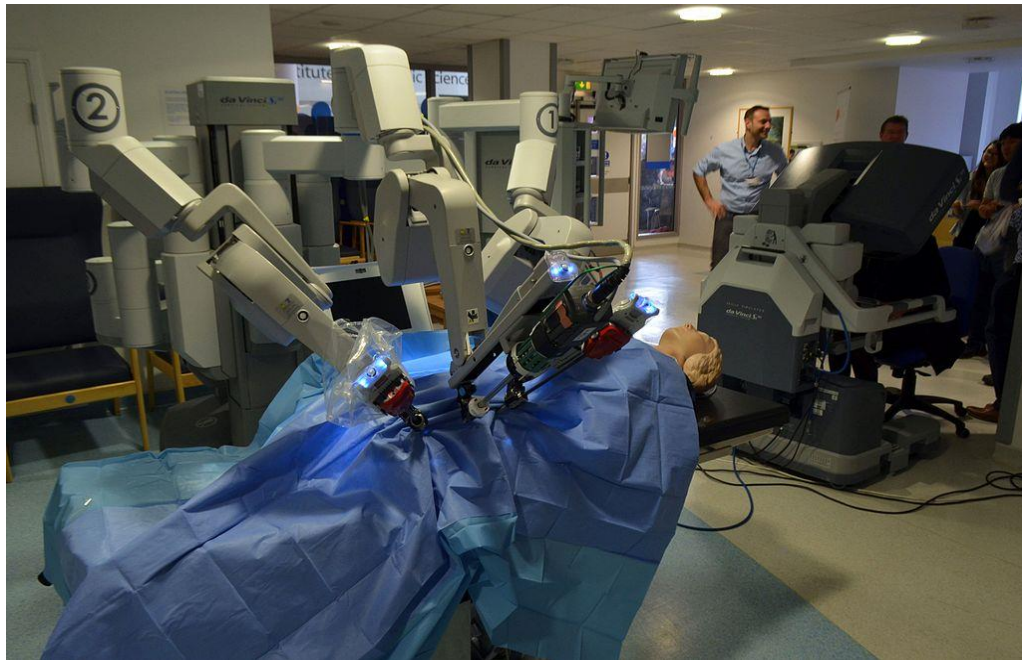

Рис. 7 Робот-хирург Da-Vinci. Слева – оперирующая часть, справа пульт хирурга-оператора.

Авиационная робототехника знаменита своими беспилотными летательными аппаратами (БПЛА). Они способны полностью исключить участие живого человека в ходе выполнения каких-либо военных операций [8]. Помимо полетов, авиационная робототехника специализируется и в обслуживании летательных аппаратов (Рис.8).

Рис.8 БПЛА самолетного типа Supercam S250

Подводная робототехника позволяет расширить границы исследований подводных глубин в местах, опасных для здоровья человека. Роботы помогают людям брать образцы грунта с глубин, разведывать подводные месторождения, а также обслуживать надводные и подводные строения и проводить спасательные операции в условиях водной стихии (Рис.9) [9].

Рис.9 Подводный робот LarvalBot

Космическая робототехника внесла огромный вклад в изучение космоса. Роль космонавта в космосе, зачастую, заключается в какой-либо исследовательской и научной деятельности, но условия этой среды губительны для человека в случае какой-либо опасной и непредвиденной ситуации [10]. Поэтому стало более целесообразным запускать в космос роботов исследователей на солнечных батареях (Рис.10). Это позволило расширить возможности исследователей.

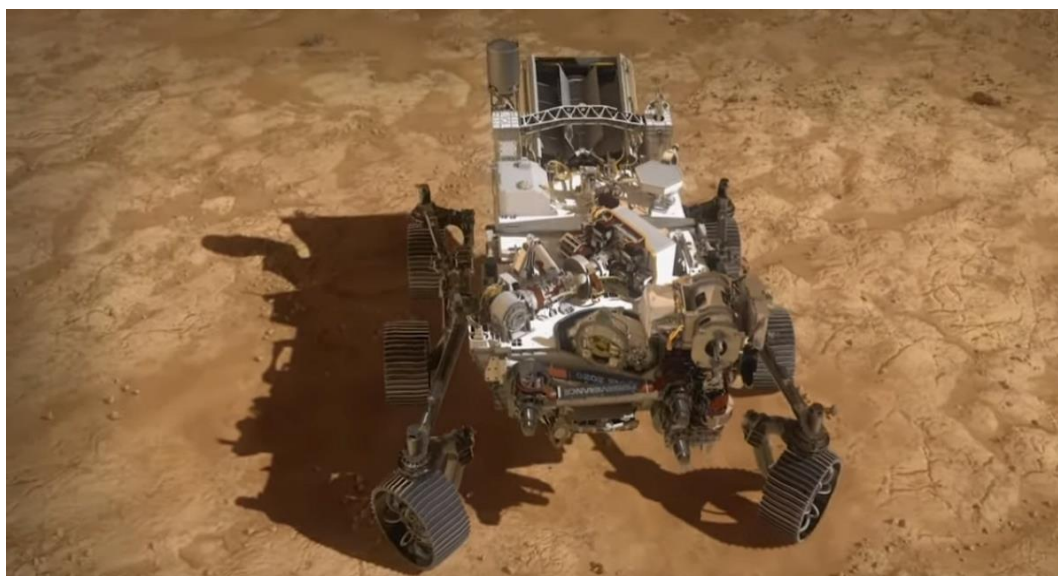

Рис.10 Космический робот НАСА «Perseverance»

Подводя итоги, можно сказать, что робототехника в современном мире является весьма актуальным направлением, которое востребовано в специалистах, новых разработках, а также креативных решениях разного характера. Исследования искусственного интеллекта смогут дать человечеству еще более полную картину аспектов в использовании роботов в будущем, а обучение робототехнике детей в школах позволит им войти в поток непрерывного развития современных технологий и направлений науки, которые ведут к развитию множества отраслей нашей повседневной жизни.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Карел Чапек, R.U.R. (Rossumovi univerzální roboti (чех.), «Россумские Универсальные Роботы», «Р.У.Р.», 1920. С. 15-17.
2. <http://center.intellektor.ru/Robototechnika>
3. А. П. Калущая, В. Б. Тарасов, Моделирование взаимодействия робота с внешней средой на основе пространственных логик и распространения ограничений / Программные продукты и системы. - 2010. С. 87-93.
4. <http://robotrends.ru/robopedia/domashnie-roboty>
5. Д. Е. Капишников, А. В. Семенов Роботизация в металлообрабатывающей промышленности / Сварщик в России. - 2010. С. 45-48.
6. Робототехника и техническая кибернетика №4, ЦНИИ РТК, 2018.
7. <https://www.kuka.com/en-ca/industries/health-care/kuka-medical-robotics>
8. Виктор Бондарев, "Роботизация и военное дело будущего", Центр анализа стратегий и технологий (ЦАСТ), 2021. С. 112-123.
9. Юрий Алексеев, Елена Болдырева, Владимир Костенко, Введение в подводную робототехнику, LAP Lambert Academic Publishing, 2011. С. 165-169.
10. В.А.Глазунов, Новые механизмы в современной робототехнике, Рекламно-издательский центр «Техносфера», 2021. С. 103-109.

ӘОЖ 51

ОРТА МЕКТЕПТЕ МАТЕМАТИКА ЕСЕПТЕРІН ШЕШУДІҢ ЖАЛПЫ ӘДІСТЕРІ

Ибраева С. Н., п.ғ.к., аға оқытушы

Бескенова Г., математика мамандығының білімгері

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: ibraeva62@bk.ru

Мақалада орта мектепте функция және көпмүшені көпмүшеге көбейту ұғымдарын есеп арқылы оқыту, қалыптастыру көрсетілген.

Тірек сөздер: функция, есептер, көпмүшені көпмүшеге көбейту

В статье показано обучение, формирование в средней школе понятий функция и умножение многочлена на многочлен с помощью задачи.

Ключевые слова: д функция, задачи, умножение многочлена на многочлен

The article shows the training, the formation in high school of the concepts of function and multiplication of a polynomial by a polynomial using the problem.

Key words: function, problems, multiplication of a polynomial by a polynomial

Оқушының өз іс-әрекеті арқылы оқу оқытудың белсенді әдістерінің негізінде қалыптасқан ұғым тереңдігімен ерекшелінеді, өйткені оқушының жадында бірінші мезетте өз әрекеттері мен өзінің қолымен жасағаны ғана қалады. Қытай философы Конфуций «маған айтсаң – ұмытып қаламын, көрсетсең есте сақтаймын, ал өзіме жасатсаң – үйренемін» деген екен. Осы орайда жаңартылған білім жүйесінің де талабы – оқушы өздігінен білім алуға жетелеу, бағыт бағдар беру[1].

«Шама» және «функционалдық байланыс» ұғымының мән- мағынасын ашатын оқытушылық есептер жүйесін – дайындық үшін жаттығулар жүйесі, қабылданған білімді тереңдетуге арналған жаттығулар жүйесі, өзіндік және бақылау жұмыстарға негіделген жаттығу жүйесіне бөлуге болады[2].

Орта мектепте функция ұғымын есеп арқылы оқыту әдістемесі

Функция ұғымын қалыптастыруға байланысты оқытушылық есептер құрастырайық.

Мысалы, бір шаманың екінші шамаға тәуелділігін анықтау

1. Марат дүкеннен бағасы x теңге тұратын 5 қарындаш алып оған y теңге төледі. Төленген ақша неге тәуелді? Тәуелді шама мен тәуелсіз айнымалыны ажырату керек. Төленетін ақша қарындаштың бағасына тәуелді.

2. Квадраттың қабырғасының ұзындығы өзгерсе периметрі өзгере ме? Неліктен? Тәуелді шама мен тәуелсіз айнымалыны ажырату керек. Периметр қабырға ұзындығына тәуелді.

3. Отбасы банкке 100000 теңге ақшаны жылдық өсімі 10% сыйақы алатындай келсім шартпен салды.

Кесте 1

Әр жылға сәйкес счеттағы ақша

П жыл	1	2	3	4	5
М счеттағы ақша	110000	121000	133000	146410	161051

4. Төмендегі заңдылықпен анықталатын функционалды тәуелділік бола ма? Болса, оны формула арқылы жазып көрсетіндер:

1) Қабырғасы x см болатын әрбір шаршыға оның ауданы $S(x)$ сәйкес қойылады.

2) Оператор компьютерде 300 беттік шығарманың 7 сағаттық жұмыс уақытында 30 бетін теріп үлгереді. Мұнда өткен x сағатына әлі терілмеген y беті сәйкес қойылады.

Келесі сәйкестік функционалды тәуелділік бола ма: «Әрбір екі таңбалы санға оның цифрларының қосындысы сәйкес қойылады»? Егер болса, онда $f(12)$, $f(35)$, $f(92)$ мәндерін табыңдар. $f(7)$ және $f(102)$ мәндерін анықтау мүмкін бе? Жауаптарыңды негіздендер. Функцияның анықталу облысы мен мәндер облысы қандай?

Сыйымдылығы 200 л болатын бакқа 2 л/с жылдамдықпен бензин құйылды. t с өткен соң бакта қалатын бос орын мөлшері V –ны t –ға тәуелді функция түрінде жазыңдар. $V(t)$ функциясының анықталу облысы қандай? $V(10)$, $V(30)$ мәндерін табыңдар. $V(120)$ мәнін анықтау мүмкін бе? Жауаптарыңды негіздендер.

Бұл тапсырмаларды орындау барысында оқушылар оқытудың белсенді әдістерін қолданып топтық, жұптық жұмыс орындап, талдау функционалды және функционалды емес тәуелділік айырмашылығын біледі, түсінеді, қолданады.

Мысал:

$y=f(x)$ функциясы берілген, мұндағы

$f(x)=3x-4$, $x=6$ болғанда $f(6)=3\cdot 6-4=18-4=14$; яғни $f(6)=14$.

Мұндағы 6 – аргумент мәні, 14 – функция мәні.

Тәуелсіз айнымалының қабылдайтын мәндерінің жиыны функцияның анықталу аймағы деп аталады.

Мысал: $f(x)=7x-2$ анықталу аймағы 2-ден басқа сандар, себебі $x=2$ болса, бөлшек бөлімі 0 болып, анықталмайды, яғни $(-\infty; 2) \cup (2; +\infty)$.

Функцияның мәндер жиынын функцияның мәндер аймағы деп атайды.

$y=2x-1$ функциясының анықталу аймағы $0 \leq x \leq 4$ болғанда мәндер аралығын табайық: $0 \leq x \leq 4; 0 \leq 2x \leq 8; -1 \leq 2x-1 \leq 7$.

Демек, функцияның мәндер жиыны $[-1; 7]$.

1. Аргументтің қандай мәнінде $f(x)=9x+5$ функциясының мәні 3 – ке тең болады?

2. $\Pi(x)$ – баланың шешесі, $\Theta(x)$ – баланың әкесі, $\Theta(\Pi(x))$ функционалдық тәуелділікпен жазылса, бала үшін қандай туыстық атпен аталады?

3. Ыдыста 72 л су бар. Оған 1 минутта 7 л су құйылады, қанша минутта 100 литрге жетеді?

4. $y=xx-4$ функциясының анықталу аймағын табыңыз.

5. $f(x) = 3x + 5$ функциясы үшін $f(-4)$ мәнін табыңыз.

Осындай есептерді меңгеру сапасын тексеруге байланысты алынған бақылау жұмыстарының қортындысы мынаны көрсетті: мектепте оқушылар меңгерілген білімді әртүрлі жағдайларда қолдана білу білігі қалыптасқан; оқушылар функцияны зерттеудегі есептеу нәтижелерін түсіндіруде теориялық тұжырымдарды сенімді түрде қолдана біледі.

Алынған нәтижелер функция ұғымын есептер арқылы оқытудың тиімділігін, оқушылардың бағдарламалық материалдарды меңгеру деңгейін, оқушылардың теориялық материалдарды практикада қолдану біліктілігі мен дағдысы берік қалыптасқан, - деп тұжырым жасауға болады.

Орта мектепте көпмүшені көпмүшеге көбейту ұғымын есеп арқылы қалыптастыру.

Есеп шығару барысында оқушылар тек математика курсын белсенді игеріп қана қоймай, олар шығармашылық ойлау икемділігін меңгереді. Саналы құрылған есептер арқылы оқушылардың есептерді шығарудың тәсілдерін білудегі, шешімдерін жалпылаудағы, теориялық заңдылықтарды ашудағы ойлау іс-әрекетін бір жүйеге келтіреді.

Мектеп математика курсының 7 сыныпта өтілетін «Көпмүшені көпмүшеге көбейту» тақырыбын есеп арқылы оқытудың белсенді әдістерінің негізінде қалыптастыру бүгінгі күн талабы. Жаңартылған білім жүйесі оқушылардың өздігінен білім алуына бағыт –бағдар мұғалім алдында тұрған міндет[3].

Бұл тақырыпты оқытуда оқушылар өздерінің білетін білімдерінің негізінде жаңа материалды өздері қорытып шығаратындай етіп, оқушының танымдық іс-әрекетін проблемалық есептерді шешу барысында есептердің шешімін оқытушылық мақсатта пайдалануды ұйымдастыру керек.

Сыныптағы оқушыларды топқа бөліп, мейірімді оқу ортасын құрып, тақырыптың мағынасын ашатын оқытушылық есептер тапсыру керек. Оқушыларды топқа бөлгенде, әр топта логикалық ойлауы жоғары, айтылған ойды жылдам түсініп оны тиянақты орындайтын оқушылардың болғанын қадағалаған жөн.

Мысал 1. Оқушыларға төменгі сыныптардан белгілі екі таңбалы санды екі таңбалы санға көбейтуді ұсынайық[4].

Оқушылардың көпшілігі бағандап орындауы мүмкін, сонда осы бағандап орындауды бағандамай бір жолға жазуды тапсырамыз. Оқушыларға тиімді тәсілмен бағандамай қалай орындауға болатындығын жөнінде сауал тастайық. Оқушылар көмек ретінде берілген санның бірін қосылғышқа жіктеп жазуды ұсынамыз.

Сонда бірмүшені көпмүшеге көбейту ережесіне келтіреміз. Сонда екі қосылғыш шығады. Екінші көбейткішті де қосынды түріне келтіріп, бірмүшені көпмүшеге көбейту ережесін қолданамыз.

$$24 \cdot 35 = (20 + 4) \cdot 35 = 20 \cdot 35 + 4 \cdot 35 = 20 \cdot (30 + 5) + 4 \cdot (30 + 5) = 20 \cdot 30 + 20 \cdot 5 + 4 \cdot 30 + 4 \cdot 5 \\ (20 + 4) \cdot (30 + 5) = 20 \cdot 30 + 20 \cdot 5 + 4 \cdot 30 + 4 \cdot 5 = 840$$

Осы есепті кез келген екі таңбалы сандарды көбейту үшін жалпы жағдайда қарастырайық.

$$\text{Мысал 2. } \overline{ab} \cdot \overline{cd} = (10a + b) \cdot (10c + d) = 10a \cdot 10c + 10a \cdot d + 10c \cdot b + b \cdot d$$

Енді осы алынған ережені оқушыларға символ түрінде жазуды ұсынайық. Бірінші көпмүшенің мүшелерін x және y . Екінші көпмүшенің мүшелерін m және n

$$\text{Мысал 3. } (x + y) \cdot (m + n) = x \cdot m + x \cdot n + y \cdot m + y \cdot n$$

Сонда көпмүшені көпмүшеге көбейтуді орындауға оқушылардың өз білімінің нәтижесінде жетуге болатынын байқадық. Бұл жағдайда мұғалім тек бағыт беруші.

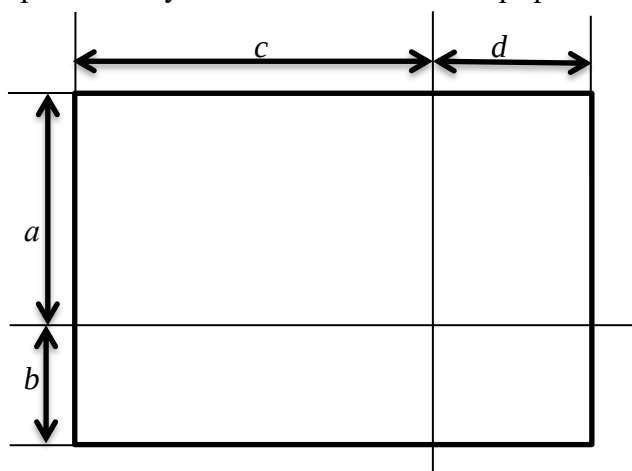
Сонда оқушылар көпмүшені көпмүшеге қалай көбейтуге болатынын білді.

Мысал көпмүшені көпмүшеге көбейту

$$(2x + 3) \cdot (5x + 1)$$

$$(3x - 4) \cdot (2y + 5)$$

Мысал 4. Берілген суреттегі фигураның ауданын есептеуге берілген тапсырманы орындау барысында ауданның қасиетін еске түсіреміз.

Сурет 1. Есеп сызбасы

$$s = (a + b)(c + d)$$

$$s = s_1 + s_2 + s_3 + s_4$$

$$s_1 = ad$$

$$s_2 = ac$$

$$s_3 = bc$$

$$s_4 = db$$

$$s = ad + ac + bc + bd$$

Тік төртбұрыштың ауданын табуда, үлкен тік төртбұрыштың ұзындығы мен енін тауып көбейтсе, екінші топ бөліктерінің кішкене тік төртбұрыштың аудандарын тауып қосындысы үлкен тік төртбұрыштың ауданына тең екенін көрсетті. Екеуіде бір фигураның ауданы болғандықтан мына теңдікті алуға болады.

$$(a + b)(c + d) = ad + ac + bc + bd \text{ теңдігін аламыз.}$$

Теңдіктің сол жағындағы өрнек екі көпмүшенің көбейтіндісі.

Оң жағындағы өрнек бірінші көпмүшенің әр мүшесінің екінші көпмүшенің әр мүшесінің көбейтіндісінің қосындысы екенін көруге болады.

Осы теңдіктен көпмүшені көпмүшеге көбейтудің геометриялық мағынасын ашылады.

Оқушыларға көпмүшені көпмүшеге көбейту ережесін тұжырымдауға, өз түсінігін сөзбен ой қорытуға мүмкіндік береміз. Оқушыларды ой тұжырымын тыңдып, қателескен жерлерін оқушылардың өздеріне түзеткіземіз.

Көпмүшені көпмүшеге көбейту үшін бірінші көпмүшенің әрбір мүшесін екінші көпмүшенің әрбір мүшесіне көбейтіп, шыққан көбейтінділерді қосу қажет. Бекіту мақсатында есептерді ұсынамыз.

Мысал 5.

$$1) (2a^2 - 3b)(a^2 + 2ab + 5b^2) = 2a^4 - 3a^2b + 4a^3b - 6ab^2 + 10a^2b^2 - 15b^3$$

2)

$$(x^2 - 2xy)(x^2 - 5xy + 3y^2) = x^4 - 2x^3y - 5x^3y + 10x^2y^2 + 3x^2y^2 - 6xy^3 = x^4 - 7x^3y + 13x^2y^2 - 6xy^3$$

3)

$$(x - y)(x^3 + x^2y + xy^2 + y^3) = x^4 - x^3y + x^3y - x^2y^2 + x^2y^2 - xy^3 + xy^3 - y^4 = x^4 - y^4$$

$$4) (a + b)(a^3 - a^2b + ab^2 - b^3) = a^4 + a^3b - a^3b - a^2b^2 + a^2b^2 + ab^3 - ab^3 - b^4 = a^4 - b^4$$

$$\begin{aligned} 5) (5a - 4b)(a^3 - 2a^2b - 5ab^2 - 3b^3) &= 5a^4 - 4a^3b - 10a^3b + 8a^2b^2 - 25a^2b^2 + \\ &+ 10ab^3 - 15ab^3 + 12b^4 = 5a^4 - 14a^3b - 17a^2b^2 - 5ab^3 + 12b^4 \\ 6) (2x + 3y)(x^3 + 3x^2y - 3xy^2 + 4y^3) &= 2x^4 + 9x^3y + 3x^2y^2 - xy^3 + 12y^4 \end{aligned}$$

Оқу мақсаттарына сай оқушыларға тапсырмалар ұсынылады. Осы оқытушылық есептер негізінде көпмүшені көпмүшеге көбейту ережесін сапалы меңгеріп өздігінен білім алады.

Математикалық есептер оқушылардың мектеп математика курсының ұғымдары мен әдістерін, теорияны меңгеру құралы және ойлауды дамыту мен тәрбиелеуде, математиканы практикалық қолдану біліктері мен дағдыларын қалыптастыруда үлкен рөл атқарады. Жұмысымызда математиканы оқытудағы есептердің білім беру, тәрбиелеу, дамыту және бақылау функцияларының мазмұндық ерекшеліктері сипатталып, танымдық, дидактикалық, дамытушылық есептері тұжырымдалды.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Жадраева Л.У, Искакова М.Т. Жумалиева Л.Д. Математикалық есептер функциясының кейбір аспектері //Проблемы совершенствования обучения математике, физике и информатике в школе и вузе. – Алматы, 2014. – С.45-48.
2. Нешков К.И., Семушин А.Д. Функции задачи в обучении //Математика в школе. –1971.№3. – С.3 – 4.
3. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Бірінші деңгей «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2012
4. <https://ust.kz/>

УДК 371.134

ОПРЕДЕЛЕНИЕ И ОБОСНОВАНИЕ ПРИНЦИПОВ И УСЛОВИЙ ПРИМЕНЕНИЯ ОНЛАЙН-КУРСОВ НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИИ СМЕШАННОГО ОБУЧЕНИЯ

Кадирбаева Р. И., д.п.н., доцент, **Амирбекулы А.**, к.п.н., доцент,

Джаманкараева М. А., к.ф.-м.н., старший преподаватель

Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, г.Шымкент

E-mail: roza-1961@mail.ru, amirbekuly@inbox.ru, d_madina08@mail.ru

В предлагаемой работе, исходя из современного состояния общества и системы образования, результатов исследований, посвященных модернизации системы образования, а также на основе требований, предъявляемых к онлайн курсам, определены принципы и условия применения онлайн-курсов при смешанном обучении.

Ключевые слова: *информационно-коммуникационная технология, цифровизация, смешанное обучение, виртуальная образовательная среда, онлайн-курс.*

Ұсынылып отырған жұмыста қоғам мен білім беру жүйесінің қазіргі жай-күйіне, білім беру жүйесін жаңғыртуға арналған зерттеулер нәтижелеріне сүйене отырып, сондай-ақ онлайн курстарға қойылатын талаптар негізінде аралас оқыту кезінде онлайн-курстарды қолдану қағидаттары мен шарттары айқындалған.

Тірек сөздер: *ақпараттық-коммуникациялық технология, цифрландыру, аралас оқыту, виртуалды білім беру ортасы, онлайн-курс.*

In the proposed work, based on the current state of society and the education system, the results of research on the modernization of the education system, as well as on the basis of the requirements for online courses, the principles and conditions for the use of online courses in blended learning are defined.

Key words: *information and communication technology, digitalization, blended learning, virtual educational environment, online course.*

Развитие современного общества происходит в информационную эпоху, характеризующуюся использованием информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) во многих сферах человеческой деятельности, в том числе и в образовании. Особенностью современного этапа цифровизации (компьютеризации), высшего образования является большое значение содержательных аспектов подготовки студентов в вузе. От успешного решения этой проблемы во многом будет зависеть качество высшего образования. Выпускникам вузов приходится жить в информационном обществе, и тогда необходимо не только овладеть методами получения и обработки информации, но, прежде всего, научиться рационально использовать информацию и информационные технологии для поддержания и развития своего интеллектуального и творческого потенциала [1].

Многие исследователи (Берсин, 2004; Дадни, 2007; Фомина, 2011, 2014; Калмыкова, 2013; Миярес, 2014; Шитова, 2011; Оксфорд, 2011; Томлинсон, 2013; Ватсон, 2008 и др.) рассматривают рациональное сочетание традиционных образовательных технологий (ИКТ) с современными информационно-коммуникационными технологиями как один из возможных путей решения проблемы модернизации образования на основе информатизации [2]-[11].

В настоящее время одним из перспективных применений ИКТ в образовании является технология смешанного обучения. Смешанное обучение - это сочетание очного обучения с интернет-обучением, особенно второго поколения, которое позволяет участникам сотрудничать в образовательном процессе. Смешанное обучение признается обучением, включающим от 30 до 79% времени обучения в режиме онлайн [12].

Особенность смешанного обучения заключается в том, что виртуальная образовательная среда, формирующаяся в условиях применения ИКТ, является средой, где осуществляется взаимодействие студентов с образовательными ресурсами, друг с другом и преподавателем, усвоение знаний и формирование компетентностей и мотивируется интеграцией фронтального аудиторного обучения и внеаудиторной образовательной деятельности.

При этом необходимо учесть, что основу ИКТ смешанного обучения составляют онлайн-курсы, состоящие из содержательного (концептуального и процедурного), программного, информационного и методического компонентов.

Первый компонент – концептуальное и процедурное содержание дисциплины, цели и задачи образования, направленные на овладение определенным объемом научных знаний; развитие мировоззрения, познавательной активности, нового экономического мышления, творчества, предпринимательства, потребности в постоянном пополнении знаний; привлечение интереса к профессиональной деятельности; приобретение технических, экономических и других навыков.

Второй компонент - программное обеспечение образовательного процесса: системное и прикладное программное обеспечение, программные комплексы, используемые в той или иной форме, в том числе инструментальная среда для проектирования учебных программ и программных комплексов. Программное обеспечение также включает аппаратные средства, предназначенные для использования в образовательной информационной среде, такие как вычислительная, телекоммуникационная, спутниковая, телевизионная, периферийная, копировальная, офисная и другая техника, а также каналы передачи данных.

Третий компонент – информационное обеспечение, прием информационных кодов, интерпретация информации, информационная модель внешней среды, реализация информации.

Методическое обеспечение делится на два раздела: обучение и организационное обеспечение. Учебно-методическое обеспечение - это база данных учебно-методических материалов, система контроля базы данных, методики обучения и тесты, рекомендации по технологии смешанного обучения с учетом дидактических и психологических аспектов. Организационное обеспечение осуществляется, исходя из способов организации учебного процесса, а также рекомендаций по использованию ИКТ.

Таким образом, методическое обеспечение - это система методов, средств и приемов целенаправленного и последовательного достижения высоких качественных результатов в системе образования [13].

Требования к смешанному обучению, поддерживаемому на институциональном уровне, стимулируют систематическое изменение преподавания. Система оценки и мониторинга электронных образовательных ресурсов, действующая на институциональном уровне, способствует большей прозрачности и управляемости сетевой образовательной среды. В процессе оценки функционирования электронных ресурсов необходимо проанализировать соответствующие ресурсные установки: содержание, структуру и учебные информационные технологии, используемые в образовательном процессе.

Четкие критерии оценки компетентности преподавателей в области электронного обучения и целенаправленно организованная подготовка преподавателей на университетском уровне приводят к совершенствованию этих компетенций и систематическому внедрению технологий электронного обучения в учебный процесс. Постепенно педагоги начинают действовать по единой методике, ставя перед новыми классами ориентированные на решение образовательные задачи.

Для формирования сетевой образовательной среды необходима прозрачная система мотивации преподавателей к разработке и использованию электронных образовательных технологий в образовательном процессе, ориентированная на новые формы представления знаний и коммуникации в расширенных пространственно-временных координатах:

- оценка качества в смешанной модели образовательного процесса позволяет решить выявленные проблемы и повысить влияние «точек инновационного роста» в условиях долгосрочной и эффективной сетевой педагогической практики. Если студенты участвуют в оценке электронных ресурсов, а также процесса и результатов дистанционного образовательного взаимодействия, то это позволяет учитывать коммуникативные и образовательные запросы современных студентов.

- открытые образовательные ресурсы вуза играют не только роль информационного обеспечения образовательного процесса, но и повышают открытость образовательной среды вуза, приводят к расширению контактов и сотрудничества с внешними партнерами (в реализации сетевых образовательных программ, в утверждении статуса вуза в образовательном сообществе, в реализации культурно-образовательной миссии вуза). Внешний мониторинг открытых образовательных ресурсов способствует объективной оценке эффективности управления формированием электронной ресурсной базы.

- развитие информационной инфраструктуры вуза, организация всех информационных процессов с использованием единой базы данных, надежная система информационной безопасности позволяют гибко управлять учебным процессом, вариативностью образовательных взаимодействий, а также предоставляют оценочные средства.

Разработка онлайн-курса - это основа процесса обучения преподаванию. Хотя разработка контента играет ключевую роль в смешанном обучении, это, несомненно, непростой процесс. Это требует экспертных знаний в предметной области, терпения в создании необходимых объектов, составляющих качество, и высокого чувства креативности в структурировании и последовательности тем, чтобы составить единое целое. Исходя из этого, можно сказать, что разработка онлайн-курса обогащает смешанное обучение динамичным образом и это как раз-таки то, что онлайн-курс «готов делать и для чего он предназначен» [14].

Онлайн-курсы и электронные учебные контенты помогают студентам эффективно учиться в своем собственном темпе, месте и удобстве, что дает возможность и позволит преодолеть разрыв в общении и доступности количественных знаний для студентов и преподавателей. Следовательно, необходимо изменить отношение к студенту, демонстрирующему, в основном, деятельность по самообразованию в виртуальной образовательной среде, которая особенно полезна для мотивированных, активных и самоорганизующихся студентов, являющихся движущей силой в познавательной деятельности при смешанном обучении.

Применение онлайн-курсов в условиях смешанного обучения обеспечивает индивидуализацию и дифференциацию учебного процесса, реализацию следующих принципов:

1. Наглядности, адаптивности и удобства использования, обеспечивает объективность оценки знаний.

2. Иерархичности, то есть многоуровневости содержания онлайн-курса на основе следующих принципов: интеграции, личностно-ориентированной входной информации, содержательной открытости, контекстного обучения и модульности; на основе квалификационных характеристик и должностных инструкций соответствующих специальностей.

3. Анонимности, то есть субъективности знаний. На самом деле будущий учитель “не способен ни на-что” только из-за того, что его окружение не знает, какими способностями он обладает. Без всестороннего познания будущего учителя, невозможно разработать план формирования его профессиональной компетентности.

4. Активность и самоорганизованность будущего учителя формируется в диалектическом единстве интеллектуальных, моральных чувств, волевых процессов, духовности. При этом нельзя опираться на какие-либо общественные структуры, социальные группы, исторические силы, так как главным инструментом формирования являются познавательно-творческий процесс и общение в нем.

5. Совместность сформированных и формируемых уровней интеллектуальности, активности и самоорганизованности, поскольку в других случаях не создаются оптимальные условия для формирования профессиональной компетентности.

6. При формировании интеллектуальности, активности и самоорганизованности будущего учителя необходимо создать условия для самостоятельного становления, самостоятельного развития, счастья и духовного здоровья будущего учителя со всеми и всех с будущим учителем.

При этом качество образования может быть улучшено при соблюдении *следующих условий* применения онлайн-курсов на основе технологии смешанного обучения будущего учителя. Взятые в целом, эти условия могут способствовать достижению академических целей, поставленных перед преподавателями высших учебных заведений:

- творческая познавательная деятельность, осуществляемая на основе всеобщего знания, и обобщенного алгоритма целенаправленной деятельности, в результате которой проявляются все потенциальные возможности, способности, структуры силы обучаемого и в результате которой закрепляются потребности, пробуждается активность будущего учителя, формируется позитивный подход к освоению знаний;

- сочетание познавательного процесса со служебной практикой. Таким образом, раскрываются обобщенные связи и умения, необходимые для успешного решения теоретических и практических задач;

- сочетание требований познавательного процесса с мировоззрением будущего учителя на основе всеобщего знания;

- наличие у обучаемого возможности выбора вида деятельности;

- организация эффективного взаимодействия преподавателя и студента на всех этапах учебного процесса, так как планирование, создание условий, обучение, оценка и коррекция требуют взаимодействия преподавателя и студента.

- уделение особого внимания развитию и поддержанию у студентов устойчивой мотивации и овладению рефлексивными умениями, так как рефлексивная деятельность позволяет студенту анализировать ход учебной деятельности и ее результаты, а наличие стимула является необходимым условием эффективного обучения;

- обеспечение самостоятельной учебно-познавательной деятельности студентов, так как в рамках современных образовательных технологий самостоятельная работа играет большую роль в учебном процессе [15].

Понятно, что определение только принципов и условий применения онлайн-курса не достаточно для его результативности. Для результативности необходимы сопутствующие ей факторы, то есть, необходимо:

- осознание будущим учителем своих возможностей, целей, силы, способностей; свободного определения своего поведения; активизации своих механизмов регулирования; критического анализа своих индивидуальных особенностей.

- создание атмосферы доверия между педагогом и обучающимися, самими обучающимися, вовлечение их всех в образовательную деятельность;

- выслушивание мнения каждого обучающегося и признание важности использования уже имеющихся знаний, способностей для их развития;

- стимулирование и развитие знания студентов с помощью тщательно подобранных заданий и видов деятельности;

- стремление к формированию у студентов уверенности, ответственности, активности и направление на самоанализ, рефлексии и инновационную деятельность;

- моделирование проблем и примеров стратегий их решения тем путем, который наиболее понятен студентам;

- использование активных методов в обучении и задания, направленные на развитие навыков обучающихся;

- организация, управление и планирование индивидуальной, парной, групповой (фронтальная и в малых группах) и коллективной (пары сменного состава) форм работы, эффективное использование материалов, ресурсов и дополнительных материалов для проведения запланированных занятий, согласно установленным целям;

- использование простого, понятного языка для объяснения студентам идей, для инструктажа, в использовании подсказок, в разъяснении значений слов и поощрении обучающихся;

- развитие навыков критического мышления студентов;

- создание условий, поддерживающих студентов в самооценивании и саморазвитии, ведущие к индивидуальной траектории развития;

- наблюдение за студентами и предоставление обратной связи.

Использование указанных в предлагаемой работе средств информационных технологий смешанного обучения является необходимостью, обусловленной, с одной стороны, современным научно – техническим прогрессом и с другой-потребностями общества. Как следует, из приведенных выше рассуждений, достижение эффективности смешанного обучения в современной образовательной среде является непростой задачей. Вместе с тем, из содержания предлагаемой работы, можно сделать вывод о том, что, эффективности смешанного обучения можно достичь именно с использованием онлайн-курса с соблюдением требований, принципов и условий его применения, что позволит сформировать атмосферу сотрудничества, благоприятную психологическую среду, создать ситуацию успеха в учебной деятельности, укрепить межличностные отношения, повысить самооценку обучающихся и т.д.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Obskov A. V., Pozdeeva S. I., Matukhin D. L., Nizkodubov G. A. Educational Aspects of Interactive Foreign Language Learning in High Schools. // Mediterranean Journal of Social Sciences. -Vol.6, No 4.-2015. - P.319. DOI:[10.5901/mjss.2015.v6n4s3p319](https://doi.org/10.5901/mjss.2015.v6n4s3p319). Retrieved from <https://www.richtmann.org/journal/index.php/mjss/article/view/7293>

2. Bersin J. The blended learning book: best practices, proven methodologies and lessons learned. San Francisco, CA: Pfeiffer Publishing, 2004.
3. Dudley G., Hockly N. How to teach English with technology. Harlow: Pearson.-2007.
4. Фомина А.С. Смешанное обучение в электронном распределенном университете // Ученые записки. Вып. 34. -М., 2011. -С. 82–88.
5. Фомина А.С. Организация учебного проектирования с применением ИКТ в высшем учебном заведении. // Образовательные технологии и общество. 2014. № 3. С. 402–419. http://ifets.ieee.org/russian/depositary/v17_i3/pdf/4.pdf.
6. Калмыкова О.В., Черепанов А.А. Особенности внедрения электронного обучения в образовательных организациях высшего образования // IDO science. -2013. № 6. С. 55–64.
7. Mijares I. Blended learning: Are we getting the best from both worlds? Literature Review for EDST. - 2014. - 561. -URL:<http://elk.library.ubc.ca/bitstream/handle/2429/44087/EDST561-LRfinal-1.doc.docx?sequence=1>
8. Шитова В.А. Проблемы внедрения дистанционных образовательных технологий в образовательный процесс высшей школы // Вестник Московского государственного областного университета. 2011. № 4. С. 57–64.
9. Oxford R. L. Teaching and Researching: Language Learning Strategies. Harlow: Pearson Longman.-2011. – P. 235-240.
10. Tomlinson B. Blended Learning in English Language Teaching: Course Design and Implementation. British Council.- 2013.-P. 213-216.
11. Watson J. Blended learning: The convergence of online and face-to-face education. North American Council for Online Learning.- 2008.-P. 8-10.
12. Clarc D. Blended Learning. Brighton: CEO Epic Group plc.-2003.
13. Matukhin D. L., Evseeva A. M. Further Professional Training as a Constituent Part of Continuing Vocational Education. Lecture Notes in Management Science. // 2nd International Conference in Humanities, Social Sciences and Global Business Management (ISSGBM 2014). - June 21-22, London, UK. - Vol. 31.-2014. - P.104-109.
http://apps.webofknowledge.com/full_record.do?product=UA&search_mode=GeneralSearch&qid=1&SID=U1wRdKhR2F53rObUauk&page=1&doc=3.
14. Pete Sharma. Blended learning. // ELT Journal. - Volume 64, Issue 4.-2010. - P. 456–458. <https://doi.org/10.1093/elt/ccq043>
15. Valiathan P. Blended Learning Models.- 2002. <http://www.learningcircuits.org/2002/aug2002/valiathan.html>.

* Работа выполнена при финансовой поддержке гранта МОН РК (грант AP08956523).

УДК 371.134

ФОРМИРОВАНИЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПРАВДОПОДОБНОГО РАССУЖДЕНИЯ В КОГНИТИВНОМ ОБУЧЕНИИ КАК СПОСОБ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Кадирабаева Р. И., д.п.н., ЮКГПУ, г.Шымкент
Оспанов Е. Б., докторант, КГУ им. Ш. Уалиханова, г.Кокшетау

E-mail: roza-1961@mail.ru

В статье, опираясь на особенности современного мира и педагогического образования, показывается жизненная необходимость перехода к когнитивному обучению. На основе вероятностного характера коллективной формы процесса когнитивного обучения, раскрывается сущность и важность правдоподобности

рассуждения при нем. Указано, что формирование компетентности правдоподобного рассуждения является одним из важных способов решения проблемы современного педагогического образования.

Ключевые слова: правдоподобное рассуждение, когнитивное обучение, компетентность, образование.

Мақалада қазіргі әлемнің ерекшеліктеріне және педагогикалық білімге сүйене отырып, когнитивтік оқытуға көшудің өмірлік қажеттілігі көрсетілген. Когнитивтік оқыту процесінің ұжымдық формасының ықтималды сипатына сүйене отырып, шындыққа жанасымды пайымдаудың мәні мен маңыздылығы ашылады. Шындыққа жанасымды пайымдау құзыреттілігін қалыптастыру қазіргі заманғы педагогикалық білім беру мәселесін шешудің маңызды тәсілдерінің бірі болып табылады.

Тірек сөздер: шындыққа жанасымды пайымдау, когнитивті оқыту, құзыреттілік, білім.

The article, based on the features of the modern world and teacher education, shows the vital necessity of the transition to cognitive learning. Based on the probabilistic nature of the collective form of the cognitive learning process, the essence and importance of the plausibility of reasoning in it is revealed. It is indicated that the formation of the competence of plausible reasoning is one of the important ways to solve the problem of modern teacher education.

Key words: plausible reasoning, cognitive learning, competence, education.

Современный мир сложный, не стабильный, быстроменяющийся и информационный. Глобальной целью реформирования профессионального образования является обучение будущего специалиста самостоятельному взаимодействию с инновационно-развивающимся миром профессионального труда. «Для многих государственных структур, банков, фирм становятся необходимы не просто инженеры, экономисты, менеджеры, а «специалисты по решению проблем». Работа по подготовке таких специалистов в сочетании с широкой консультативной деятельностью может стать одной из «точек роста» в развитии отечественной высшей школы» [1, с. 160].

Сегодняшняя перемена жизни предъявляет проблему выработки новых стратегий образования, адекватных реакций на изменения и требует от системы современного образования быстрого ее решения. Вместе с тем, в современности существенно возросли требования к скорости и своевременности этих реакций, что делает проблему модификации системы образования ещё насущнее. Как решить эту проблему?

Человечеством был создан искусственный, социальный мир людей. Основным способом существования в социальном мире является речевое общение – двусторонний процесс речи от одного участника (автора) к другому (адресату) при условии, что эти слова понятны участникам. То есть социальный мир – это мир чувств, эмоций, а также речей, переживаемых и интерпретируемых действующими в нем людьми как структурированный мир информации, выступающих в форме типических представлений об объектах этого мира. В основе общения лежит рассуждение – речетворчество, то есть речевое изложение результатов исследования предметов или явлений, раскрытия их внутренних признаков, причинно-следственных связей, событий или явлений. Модель рассуждения можно представить в виде "ситуация → план → цель".

Модель "ситуация → план → цель" показывает, что:

- 1) отображение физического мира в социальный является косвенным отображением,
- 2) социальный мир является испытательным полигоном.

Человек, владеющий социальным миром и экспериментирующий в нем, определяет наиболее перспективные направления достижения цели (в том числе преодоление возможных препятствий) и только после этого использует их в физическом мире, что позволяет ему резко повысить эффективность достижения цели.

Ситуативность рассуждения приводит к тому, что в речи описывается правда, а не истинность, то есть правдивость информации, передаваемой через речь, зависит от места, времени возникновения речи, а также от глубины исследования. Эта ситуация заключается в том, что целью рассуждения является не только передача результатов исследования предметов или явлений, раскрытых внутренних признаков, причинно-следственных связей событий и явлений, но и размышление о них автором, их оценка, обоснование, доказательство или опровержение.

С другой стороны, ситуативность рассуждения позволяет человеку неадекватность в речетворчестве. Именно это поведение автора и адресата при общении привели, на ранних стадиях развития цивилизации к необходимости научения молодого поколения к рассуждению. Научение – это относительно постоянное изменение поведения человека, происходящее в результате практики – его взаимодействия с другими людьми. Субъектом научения был наставник. В чем отличие между понятиями «научение», «обучение» и «учение»?

По мнению Н.Ф. Талызиной, понятие научение в отечественной психологии используется применительно только к животным. Учение – деятельность ученика, включенного в учебный процесс. Обучение – деятельность учителя в учебном процессе. А.К. Маркова дает следующее определение: Научение – приобретение индивидуального опыта, прежде всего автоматизированных навыков. Учение – деятельность ученика по усвоению новых знаний и овладению способами приобретения знаний» [2].

Таким образом, подход А. К. Марковой к трактовке тройки понятий "обучение", "научение" и "учение" гораздо шире и глубже к реалиям современного образовательного процесса, чем взгляды Н.Ф. Талызиной.

Из вышесказанного следует, что научение делится на обучение и воспитание. Необходимо отметить, что при выборе пути развития обучения и воспитания человечество обосновывалось на взаимодействии потребностей и способностей рассуждения, которое выступает своего рода «пружиной», не позволяющей человеку остановиться на достигнутом. Широкое применение обучения и утрата смысла воспитания в техногенной среде привело общество к тому состоянию, так называемому духовному кризису.

Все это ставит перед преподавателями особые задачи, такие как преодоление проблем технологизации, понимание того, что новое поколение студентов по-разному думает и воспринимает информацию. В связи с этим, мы поддерживаем следующий подход: «Определяющим для каких-либо рекомендаций педагогам здесь, естественно, служит то, что у обучающихся нужно развивать критичность и самостоятельность мышления. Тогда они будут понимать, что информация – это просто сырье, которое еще предстоит обработать для решения задачи, ответа на вопрос и т. п. И для формирования знания на основе полученной информации требуется их собственная активная познавательная деятельность. Получение информации – всего лишь небольшой этап на пути познания. Для получения знаний информацию еще нужно осмыслить. Осмысление полученной информации невозможно без серьезных умственных и душевных усилий» [3].

Об этом свидетельствует и следующее мнение: «Наблюдаемый рост спроса на цифровую грамотность только еще раз подчеркивает ту глубокую трансформацию социума от индустриального устройства общества к обществу, основанному на знаниях, в результате чего знание становится основным достоянием и должно непрерывно регенерировать путем обучения и производства. Работающие в цифровой экономике должны иметь возможность создавать и обрабатывать сложную информацию; думать системно и критически; принимать решения на многокритериальной основе; понимать суть происходящих процессов полидисциплинарного характера; быть адаптивными и гибкими к новой информации; быть креативными; уметь выявлять и решать реальные проблемы цифрового мира» [4].

Таким образом, перед современной системой образования стоит задача – модификация традиционного обучения. При этом основную идею модификации обучения можно выразить так: В традиционном обучении студенту навязываются готовые структуры

знаний, тем самым, тормозятся действия над внутренней (умственной) моделью действительности. Следовательно, студенту нужно не навязывать готовые знания, а помочь им родиться и развивать их. Родятся же они из естественных потребностей, как общение и самовыражение. Поэтому необходимо создавать такие потребности и стимулировать интерес студентов к обучению, т.е. надо перейти от обучения к научению.

Существуют, в свою очередь, различные классификации и виды научения. Наибольшее распространение в психологии получила классификация типов научения В.Д.Шадрикова: ассоциативное; интеллектуальное. Каждое из них в свою очередь, подразделяется на рефлекторное и когнитивное. Естественно, нас интересует ассоциативное, когнитивное и интеллектуально когнитивное научения, что включает соответственно научение знаниям, навыкам, действиям и научение понятиям, мышлению, умениям. Это связано с быстрыми изменениями в жизни общества и каждого отдельного человека, с высоким темпом обмена информацией между человеком и средой обитания.

Увеличение темпа роста информации развивает когнитивную деятельность человека, а в практическом плане отражает его речемыслительную способность. «В связи с появлением новых направлений в науке, рождается и новый понятийный аппарат. Так, термин «когнитивный» (от латинского слова *cognitio* - знание, познание), означающий «познавательный», «имеющий отношение к познанию», появился в шестидесятых годах прошлого века, в связи с возникновением новой парадигмы в психологических исследованиях (когнитивной психологии, когнитивистики), где особое внимание уделяется традиционным познавательным процессам: восприятию, вниманию, памяти, воображению и мышлению. Однако когнитивный подход принципиально отличается тем, что все эти процессы рассматриваются как составляющие общего процесса информационного обмена между человеком и средой» [5]. М. Е. Бершадский утверждает, что термин «когнитивный» описывает познавательную деятельность с точки зрения процессов информационного обмена человека с окружающей средой [6].

Когнитивный подход в обучении запускает определенные мыслительные процессы, которые приводят к лучшему усвоению знаний. Такой когнитивный подход способствует любви к обучению, делая новые знания интересными и полезными. Это побуждает людей развивать желание к приобретению знаний.

Приведенные рассуждения о когнитивном подходе к деятельности показывают, что способом модифицирования обучения должен быть переход к когнитивному обучению – к самой сложной и совершенной форме научения, при котором человек вначале обучается проводить действия над внутренней (умственной) моделью действительности, а затем переносить полученные результаты на рассуждения. Это означает, что, когнитивное обучение объединяет самостоятельное познание и коллективное научение речетворчеству. Познание в когнитивном обучении – это процесс получение истинного знания в виде мысли на своем опыте речетворчества.

При изучении такого вопроса как когнитивный подход в обучении, необходимо отметить, что важную роль в изучаемом процессе занимают когнитивные умения обучаемого, что означает умения самостоятельно приобретать знания, то есть способность к умственному восприятию и переработке внешней информации.

Процесс когнитивного обучения молодого поколения направлен на то, чтобы наметить процесс научения для оптимального речетворчества, понимания и сохранения того истинного знания (образа физического мира), что приобретено всем человечеством. Когда человек овладевает основами когнитивного обучения, становится легко поддерживать привычку непрерывного самообучения на протяжении всей жизни. Мало того, что эти стратегии могут сделать их лучше, но они помогут повысить шансы на успех всего человечества. С помощью стратегий когнитивного обучения можно «вырастить» среди молодежи влиятельных ораторов, дальновидных лидеров и мотивированных командных игроков, которые потом помогут различным организациям достичь своих целей и задач.

Открывается возможность для более интересного обучения молодых людей - обучение без готового решения или только с предполагаемым решением. В этом случае намечается многообразие прорабатываемых проблематик, навыков, знаний и умений: навык решений задач в условиях неопределенности; развитие когнитивных способностей, к примеру - когнитивное лидерство; развитие креативного мышления как способности к созданию принципиально нового знания; превращение процесса обучения в культурную трансформацию и многое другое.

Преимущества когнитивного обучения. Когнитивный подход в обучении - это эффективный способ формирования на всю жизнь любви к обучению и повышению квалификации будущих специалистов.

Вуз может использовать стратегии когнитивного обучения для влияния на своих студентов, руководствуясь следующими преимуществами [7]:

Улучшение понимания: В когнитивном обучении студенты учатся на практике. Такой практический подход делает обучение иммерсивным и способствует пониманию. Таким образом, вы можете развить у студентов более глубокое понимание материала и его применения в работе и жизни.

Улучшает навыки решения проблем: Навыки решения проблем важны на любом уровне лидерства. Подход когнитивного обучения повысит у студентов способность развивать этот основной навык и поможет им применять его в каждом аспекте своей работы.

Повышает уверенность: Когнитивное обучение может также повысить у студентов уверенность в их способности справляться с трудностями на работе. Это потому, что такой подход способствует развитию навыков решения проблем и облегчает изучение новых вещей в течение короткого периода времени.

Поощряет непрерывное обучение: Когнитивные навыки способствуют долгосрочному обучению, так как позволяют соединить предыдущие знания с новыми материалами. Это поможет будущим специалистам объединить старую и новую информацию и эффективно применять каждую по отдельности или обе вместе.

Естественно, что когнитивное обучение невозможно без развития рассуждения, понимаемого как словесное изложение, разъяснение, развитие, подтверждение или опровержение какой-либо мысли; одно из функционально-смысловых типов речи наряду с повествованием и описанием.

В целом рассуждение имеет разные формы:

1. Прогнозирование разных форм независимых от субъекта событий.
2. Прогнозирование своих ответных активных действий.
3. Прогнозирование целенаправленных действий не только в соответствии с их частотой в прошлом опыте, но и с их актуальной значимостью и предполагаемым результатом.
4. Поведение в общении с другими организмами предполагает использование гипотез о наиболее вероятных действиях своих активных партнеров.
5. Прогнозирование действий и целей с учетом собственных энергетических затрат.

Цель рассуждения - исследовать процесс прогнозирования, раскрыть их внутренние признаки, рассмотреть (представить читающему) причинно-следственные связи событий или явлений, передать размышления автора о них, оценить их, обосновать, доказать или опровергнуть ту или иную мысль, положение.

Наиболее характерное свойство рассуждения людей заключается в их способности улавливать простейшие эмпирические законы, связывающие предметы и явления окружающей среды, и возможность оперировать этими законами при построении программ поведения в новых ситуациях. Иными словами, важнейшая функция рассуждения состоит в отборе той информации о структурной организации среды, которая необходима для построения программы наиболее адекватного поведения в данных условиях.

При этом особенность рассуждения как типа текста заключается в том, что в нем используется не сюжетный (как в повествовании), а логический принцип построения. Как правило, композиция рассуждения строится по модели: тезис, доказательство (ряд аргументов, в качестве которых используются факты, умозаклучения, ссылки на авторитеты, заведомо истинные положения (аксиомы, законы), описания, примеры, аналогии и т. п.) и вывод.

При композиции рассуждения человек сталкивается с множеством различных случайных раздражителей, которые при рассуждении нужно статистически обрабатывать, чтобы выявить повторяемость, т. е. регулярность событий, на основании которой и формируется приспособительное поведение. Поэтому, прогнозирование поведения в общении является вероятностным прогнозированием, а правдоподобность рассуждения исходит из представлений о предсказании статистических закономерностей и выбора оптимальных стратегий поведения при обучении студента независимым вероятностям стохастично возникающих раздражений.

Под вероятностным прогнозированием понимается предвосхищение будущего, основанное на вероятностной структуре прошлого опыта и информации о наличной ситуации. Оба эти фактора служат основой для создания гипотез о предстоящем будущем, причем каждой из них придается определенная вероятность. В соответствии с таким прогнозом осуществляется подготовка к действиям в предстоящей ситуации, приводящим к наибольшей вероятности достижения цели.

При этом к правдоподобным относят все недедуктивные рассуждения, в которых заключения не достоверны, а лишь вероятны в той или иной степени. Поэтому их называют также вероятностными рассуждениями. Термин "правдоподобность" означает сходство, подобие с истиной, и на этом основании в традиционной логике правдоподобные рассуждения резко противопоставлялись дедуктивным умозаклучениям. В то время как дедуктивное умозаклучение полностью переносит истинность посылок на заключение, и его результат оказывается достоверно истинным, посылки правдоподобного рассуждения лишь с той или иной степенью вероятности подтверждают заключение. Эта степень подтверждения не остается постоянной, а изменяется по мере установления новых фактов, подтверждающих или даже опровергающих заключение. Это обстоятельство показывает тесную связь правдоподобных рассуждений с гипотезами, предсказания которых имеют также вероятностный характер.

Исходя из особенностей поведения людей в различных формах прогнозирования, можно сделать вывод о том, что степень многообразия и пластичности отношений в прогнозировании находятся в зависимости от уровня развития и сформированности компетентности правдоподобности рассуждения, выполняющей особую роль в эволюции человечества.

Это означает, что в процессе когнитивного научения с помощью развития и формирования компетентности правдоподобного рассуждения необходимо строить обучающие мероприятия не посредством извлечения существующих знаний и представления новой информации, а реализовывать их, акцентируя своё внимание на умственной стимуляции. Важна работа с развитием когнитивных навыков, в частности навыков системного мышления, то есть - работа с разумом. Именно она лежит в основе успешно реализуемых и доказывающих свою эффективность практик коллективного обучения.

Условием успешности и эффективности коллективного обучения является разработка технологической среды формирования компетентности правдоподобного рассуждения выпускника педагогического вуза. Важность когнитивного обучения и правдоподобного рассуждения для современного образования привела нас к исследованиям, направленным на выявление принципов, условий и методов, а так же технологий формирования правдоподобного рассуждения, которые будут рассмотрены в следующих работах исследования.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ильин, Г. Л. Философия образования (идея непрерывности). — М., 2002.-224 стр.
2. Калистратова Т.Д., Калистратов П.Ю. Педагогическая психология. Учебно-методическое пособие по курсу (электронная версия). -Саратов 2017, -64 с.
3. Современные проблемы информатизации образования: монография / рук. авторского коллектива и отв. редактор академик РАО, д-р пед. наук, проф. М. П. Лапчик. — Омск : Изд-во ОмГПУ, 2017. — 404 с.
4. Куприяновский В. П., Сухомлин В. А. Добрынин А. П. и др. Навыки в цифровой экономике и вызовы системы образования.// International Journal of Open Information Technologies. - 2017. - Т. 5. -№ 1. - С. 19–25.
5. Ковина Т.П. Когнитивный подход в обучении. // Материалы 77-й международной научно-технической конференции ААИ «автомобиле- и тракторостроение в россии: приоритеты развития и подготовка кадров» -2012. - С.299-301
6. Бершадский М. Е. Возможные направления интеграции образовательных и информационно-коммуникационных технологий // Педагогические технологии. — 2006. — № 1. — С. 29–50
7. Рыскинд А. Когнитивный подход в обучении сотрудников: что это такое?// <https://blog.cognifit.com/ru>

УДК 373.13:51 (574)

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА МАТЕМАТИКАЛЫҚ ПӘНДЕР БОЙЫНША ӨЗІНДІК ЖҰМЫСТАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Койшыбекова А. К., «Математика» мамандығының 1 курс докторанты,
Сеитова С. М., педагогика ғылымдарының докторы, профессор
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: aizhankym@inbox.ru

Білімгерлерге білім беру процесінде өзіндік жұмыстарды ұйымдастыруды жетілдіруді күшейту оларда кәсіби бағыттылықты қалыптастыру жолдарының бірі. Себебі, қандай саладан болса да өз мамандығының шебері, өздігінен ізденуге мүмкіндігі бар, кәсіби бағыттылығы жоғары маман даярлау мәселсі қазіргі заманның басты талабына айналды.

Тірек сөздер: өзіндік жұмыс, ынталандыру, кәсіби бағыт, жұмыс түрлері, әдістері

Усиление совершенствования организации самостоятельной работы обучающихся в образовательном процессе является одним из путей формирования у них профессиональной направленности. Ведь главным вызовом современности стал вопрос подготовки высококвалифицированных специалистов, способных самостоятельно искать, в какой бы сфере они ни находились. Поэтому современные квалифицированные требования к будущему специалисту очень высоки.

Ключевые слова: самостоятельная работа, мотивация, современное образование, формы, методы работы

The improvement of independent work organization of students in the educational process is one of the ways to form their professional orientation. Besides, the main challenge of our time has become the issue of training highly qualified specialists who are able to independently search in whatever field they are located. Therefore, modern requirements for a future specialist are very high.

Key words: independent work, stimulate, modern education, forms, methods of work

Математиканы меңгеру - бұл стандартты ғана емес, сонымен қатар белгілі тәуелсіздік ойлауын, ақыл-ойды, өзіндік ерекшелікті, тапқырлықты қажет ететін мәселелерді шешу мүмкіндігі. Әлемнің кез келген еліндегі білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуының негізгі міндеттерін іске асыруға ықпал етуге арналған. Оқу орындары адамды қоғам өмірінің түрлі салаларында белсенді қызмет етуге дайындайды. Білім беру проблемасы бүгінде жаһандық әлемдік проблемалардың бірі ретінде танылады. Қазіргі заманғы қарқынды дамып келе жатқан технологиялық қоғам белсенді әрекет ете алатын, шешім қабылдай алатын, өмір мен өндірістің өзгеретін жағдайларына икемді бейімделе алатын, өз білімдерінің білім қорын үнемі толықтырып, түзете алатын жоғары білікті мамандарға мұқтаж.

ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаев "Қазақстан экономикалық, әлеуметтік және саяси жедел жаңару жолында" атты Қазақстан халқына Жолдауында "кең, ауқымды, жаңаша ойлайтын заманауи білім беру жүйесі мен заманауи менеджерлерсіз біз инновациялық экономика құра алмаймыз"деп атап өтті. Бұл-бүгінгі таңда білім беруді дамыту мен жетілдірудің стратегиясы мен тактикасын айқындауға тиіс екендігіміздің айғағы, білім беру практикасына жаңа ақпараттық, педагогикалық және білім беру технологияларын енгізу көзделеді [1, 7 б.].

Қоғам дамуының қазіргі экономикалық және әлеуметтік жағдайлары білім беру сапасын жақсарту мәселесін бірінші орынға қояды. Білім беру сапасы білім беру саласы мен адам қызметінің басқа салаларының байланысын сипаттайды, педагогикалық жүйенің әртүрлі деңгейлерінде қарастырылады, сонымен бірге әмбебап және екіұшты сипатқа ие. Қазіргі заманғы білім беру жүйесі жастардың мүдделерін, жеке мүмкіндіктерін, даму деңгейін ескере отырып, оларды қоғамда табысты әлеуметтендіру мүмкіндігін қамтамасыз етуі тиіс. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды өмірдің барлық салаларына кеңінен енгізу жағдайында кәсіби еңбек нарығы орта кәсіптік оқу орындарының түлектерінен математиканы терең және мағыналы білуді талап етеді. Математиканы оқытудың дәстүрлі әдістері студенттерді қажетті математикалық білім, білік және дағдылардың барлық жиынтығымен барынша тиімді және сапалы қамтамасыз етуге мүмкіндік бермейді. Бұл мәселенің шешімі ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдана отырып, инновациялық білім беру технологияларын қолдану болуы мүмкін. Білім беруді дамытудың қазіргі кезеңі оның мазмұнының, құрылымының сапалық өзгерістерімен, білім беру процесіне жаңа педагогикалық технологиялардың енгізілуімен сипатталады. Сонымен қатар, білім беруді реформалауда ақпараттық технологияларды кеңінен қолдануға мүмкіндік беретін дамып келе жатқан ақпараттандыру процесіне маңызды рөл беріледі.

Оқыту технологиясын қолдануға бағытталған көптеген күш-жігерге қарамастан, мұғалімдердің көпшілігі мұны қалай дұрыс жасау керектігіне көп мән бермейді деп айтуға болады. Сондықтан міндет-мұғалімдерді технологияны жиі және тиімді пайдалануға дайындау. Егер сабаққа дайындалған технологияларға негізделген іс-шаралар нақты тақырыптар мен мақсаттар үшін мұқият ойластырылмаса және оның орнына нақты мақсатсыз немесе контексте қолданылмаса, онда біз білім беру технологиясын дұрыс емес және үстірт қолданумен айналысамыз. (Ferdig, 2006) "жақсы инновация, демек, оның қандай болатынына, сондай-ақ оның қалай жүзеге асырылатынына байланысты анықталады"деп мәлімдейді [2, 749 б.]. Сондай - ақ, бұл пікір (Mishra, 2006) "технологияны қалай қолдану керектігін білу оның көмегімен қалай сабақ беру керектігін білумен бірдей емес"дейді [3, 1017 б.].

Кез-келген инновацияның тиімділігін анықтайтын үш маңызды критерий бар:

1) технологияны дұрыс пайдалану (мұғалімнің белгілі бір технология түрін қалай қолданатындығына қарамастан, мұны жасау үшін басқаларға қарағанда жақсы сәттер бар екенін есте ұстаған жөн);

2) белгілі бір технологиялардың тиімділігін бағалау үшін танымдық құралдарды қолдану (технология сабақтарда зерттелетін тақырыппен тиісті байланыссыз пайдаланылатын жағдайлар жиі кездеседі, оны пайдалану үшін нақты мақсаттардың жоқтығын айтпағанда);

3) толық талдау үшін әртүрлі әдістерді қолдану (технологиялық инновациялардың жетістігі мұғалімдер белгілеген қатаң критерийлерге сәйкес бағалануы керек).

Мұғалімдер әдетте өздерін сабақтарда АКТ енгізуге дайын емес деп санайды. Бұл болжам олардың осы мәселелердегі тәжірибесінің төмен деңгейіне, сондай-ақ осы салада тиісті білім алу қажеттілігін негіздейтін кейбір технологиялық инновацияларды дұрыс пайдаланбауға негізделген. Ол барлық үш компонентті (педагогика, технология және мазмұн) байланыстырып, дамуды ескеруі керек, сондықтан мұғалімдердің сабақтарын қалай дайындайтынына айтарлықтай өзгерістер енгізуі керек. Оқытушыларды дамытудың неғұрлым жалпы процесін ескере отырып, "оқуды үйрену" идеясына негізделген (Коехлер, 2005) Білім нақты мақсаттар мен нақты тұжырымдамаларға негізделуі керек деп санайды және ол өзара әрекеттесудің әсерінен болады, сондықтан педагогика, технология және материалдар байланысын түзетеді [4, 131 б.].

Білім беру инновациялық технологиясы деп оқу процесін құрудың, қолданудың және детерминациялаудың, сондай-ақ техникалық, технологиялық, материалдық, ұйымдастырушылық, адами және басқа ресурстардың өзара іс-қимылын ескере отырып, білімді игерудің жүйелі әдісі түсініледі. Басқаша айтқанда, инновациялық білім беру технологиясы өзара байланысты компоненттердің жиынтығы болып табылады:

- оқытудың заманауи әдістері мен әдіснамасы – оқытушының өзара іс-қимылына және оқу процесіне студенттерді белсенді тартуға негізделген құзыреттерді қалыптастырудың интерактивті және белсенді тәсілдері;

- өзекті контент-пәндік білімді игеруді ғана емес, сонымен қатар кәсіби құзыреттілікті дамытуды да болжайтын оқу материалының қажетті және қазіргі заманға сай мазмұны;

- оқытудың жоғары дамыған инфрақұрылымы-ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалана отырып, оқыту нысандарының артықшылықтарын пайдалануға мүмкіндік беретін оқу процесінің ақпараттық, техникалық, технологиялық, ұйымдастырушылық және коммуникациялық құрамдасы.

Қазіргі уақытта жақында пайда болған математиканы оқытудың бірқатар инновациялық технологиялары бар – тұлғаға бағытталған технологиялар, пәндік оқытудағы ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, оқу процесін ақпараттық-аналитикалық қамтамасыз ету, студенттің білім сапасын басқару. Заман талабына сай сапалы білім қазірдің өзінде АКТ-ны еркін меңгергендігінде. Сапалы білім берудің заманауи идеясы қажетті элемент ретінде ақпараттық технологияларды еркін меңгеруді қамтиды. Ақпараттық технологияларды қолдану оқыту деңгейін арттыруға көмектеседі, бақылауды, көрнекілікті қамтамасыз етеді, ақпараттың үлкен көлеміне ие болады, оқуда ынталандыру болып табылады. Математиканы оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану пәнді оқыту деңгейін арттыруға ықпал етеді, студенттердің үлгеріміне жедел мониторинг пен бақылауды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді, бұрын тек мамандандырылған кітапханаларда сақталған математикалық білімнің мәліметтер базасына қол жеткізуге мүмкіндік береді. Ақпараттық технологияларды қолдану жаңа педагогикалық әдістер мен әдістердің дамуына ықпал етеді, дәстүрліден интерактивті оқыту әдістеріне көшуді жұмсартады, сонымен қатар шешілетін математикалық есептерді әртараптандыруды кеңейтуге ықпал етеді. Білім беру процесіне жаңа компьютерлік технологияларды енгізу оқытудың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда орта кәсіптік оқу орнын бітірушілердің болашақта еңбек нарығында бәсекеге қабілетті болуын талап етеді. Ол үшін түлекті білім жиынтығымен қаруландырып қана қоймай, сонымен қатар бастамашылдық, шығармашылық ойлау және стандартты емес шешімдерді табу қабілеті сияқты жеке қасиеттерді қалыптастыру қажет. Математика

қандай практикалық білім беруі керек? Математика студентті өмір бойы жеке біліммен қамтамасыз ете алмайды, бірақ оны таным әдістерімен қаруландыруға, танымдық тәуелсіздікті қалыптастыруға тиіс және міндетті. Сондықтан математика сабақтарында оқушылар пайымдауға, дәлелдеуге, тапсырмаларды орындаудың ұтымды жолдарын табуға, тиісті қорытынды жасауға, ойлауға үйренеді. Жоғарыда аталған барлық әрекеттер мен процестердің негізі студенттердің ойлауы болып табылады, ол терең түсінуге, талдауға, синтездеуге, ассоциативті салыстыруға, жалпылауға және қоршаған әлем туралы білімді жүйелі құруға негізделген, проблемаларды шешуге және ақиқатқа жетуге бағытталған ақыл-ой әрекетінің нысаны ретінде түсініледі. Сондықтан қазіргі жағдайда білім беру іс-әрекетінде танымдық белсенділікті, студенттердің тәуелсіздігін дамытуға, проблемалық-іздістеу, зерттеу іс-әрекетінің дағдыларын қалыптастыруға бағдарлану маңызды. Бұл мәселені ескі дәстүрлі әдістермен шешу мүмкін емес.

Студенттердің оқылған материалға деген қызығушылығын қалай қолдау керек және оларды сабақ барысында қалай белсендіру керек, сондықтан оқытушының рөлі оқулықтан гөрі анық және түрлі-түсті емес, қажетті ақпаратты жеткізу емес, танымдық іс-әрекетті ұйымдастырушы болу керек. Басты кейіпкер студент. Оқытушы бұл ретте оқу қызметін ұйымдастырады және басқарады. Мұның бәрі жаңа педагогикалық технологияларды іздеуге және оларды практикада қолдануға итермелейді. Педагогикалық процесті жетілдіру, дәріс және практикалық материалдың игерілу пайызын арттыру, сондай-ақ математиканы оқыту сапасын арттыру мақсатында келесі инновациялық білім беру технологияларын қолдану ұсынылады:

А) деңгейлік саралау технологиясы жаңа білімді неғұрлым терең және сапалы меңгеруге, студенттердің жеке қабілеттерін дамытуға, өз бетінше оқу дағдысын қалыптастыруға, сондай-ақ студенттердің креативті және шығармашылық ойлауын дамытуға ықпал етеді. Күрделіліктің әртүрлі деңгейлері бар тапсырмалар оқу сабағын ұйымдастыру процесін жеңілдетеді, студенттердің қабілеттері мен алған біліміне сәйкес одан әрі ілгерілеуіне жағдай жасайды, студенттердің жаңа білім алуға деген ынтасын арттырады. Осы әдісті қолдану нәтижесінде артта қалған студенттер шешілетін міндеттердің күрделілігінің жоғары деңгейіне көтерілуге уәждеменің болуына байланысты үлгерім нәтижелеріне жақындайды;

Б) тұлғаға бағытталған оқыту технологиясы оқытушыға сабақта интерактивті атмосфера құруға көмектеседі, сонымен қатар студенттің жеке басын, оның жеке басын және бірегейлігін дамытуға жағдай жасайды; оқу процесінде студенттің құндылық бағдарлары мен оның сенімдерінің құрылымы ескеріледі, оның негізінде оның "әлемнің ішкі моделі" қалыптасады, ал оқу және оқу процестері таным тетіктерін, студенттердің ойлау және мінез-құлық стратегияларының ерекшеліктерін ескере отырып өзара келісіледі, ал оқытушы мен студент арасындағы қатынастар ынтымақтастық қағидастарына және таңдау еркіндігіне негізделген;

В) оқытудың проблемалық-іздеу әдісі проблемалық жағдайларды құру, сонымен қатар алынған білімді өзектендіруді талап ететін күрделі тұжырымдамалық сұрақтар мен мысалдарды іздеуге және шешуге бағытталған студенттердің танымдық белсенділігін арттыру болып табылады. Ситуациялық тапсырмалар білім объектісінің маңыздылығы мен маңыздылығын баса көрсететін жетекші сұрақтардың көмегімен жасалады. Проблемалық іздеу әдісін қолдану студенттердің өзіндік дағдыларын дамытуға, сондай-ақ алған білімдерін барынша өзектендіруге ықпал етеді. Бұл әдісті сабақтың әртүрлі кезеңдерінде қолдану (түсіндіру, бекіту, бақылау кезінде) студенттерді білім, білік және дағдыларды игеруге, өзіндік іс-әрекет әдістерін игеруге, танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағыттауға мүмкіндік береді;

Зерттеу әдістері студенттерге математикалық білімдердің багажын өз бетінше толтыруға, проблемалық жағдайларды сапалы диагностикалауға, өз шешімдерін қабылдауға, сондай-ақ әр студенттің жеке даму траекториясын анықтауға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2005 жылғы 18 ақпан, 7-8.
2. British Journal of Educational Technology,. Assessing technologies for teaching and learning: understanding the importance of technological pedagogical content knowledge., 37(5), 749.
3. Mishra, P. &. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. Teachers College Record, , 108(6), 1017.
4. Koehler, M. &. (2005). What happens when teachers design Educational Technology? . The development of Technological Pedagogical Content Knowledge. Journal Educational Computing Research, , 32(2), 131.

УДК 378.6.016.02: 51(574)

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫ ОҚЫТУ МЕН БІЛІМІН БАҒАЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қадырбаева Б. А., п.ғ.к.

Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ.

E-mail: kbagda@mail.ru

Мақалада болашақ мамандарды оқыту мен білімін бағалау мәселелері баяндалған.

Тірек сөздер: білім, білімнің меңгерілуі, білімнің бағалануы,

В статье рассматривается проблемы обучения и оценивания знаний будущих специалистов.

Ключевые слова: знание, усвоение знаний, оценивания знаний

The article deals with the problems of learning and assessing knowledge

Key words: knowledge, assimilation of knowledge, assessment of knowledge

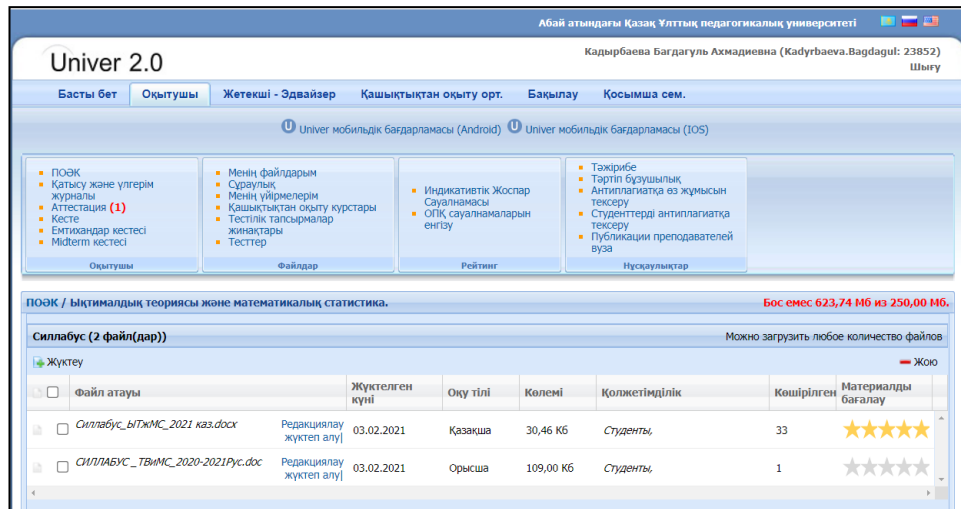
Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінде студенттерге офлайн оқытуда қолданатылатын «универ жүйесінің» мүмкіндіктерінің онлайн оқыту жағдайында да тиімді екендігіне көз жеткізіп отырмыз.

Білімнің берілуі келесі тізбек бойынша: негізгі ұғым, негізгі ереже, салдар, қосымша анықтамалар арқылы берілсе, онда білімнің берілуі жүйеленген деп саналатыны белгілі[1].

Олай болса, студенттерге білімнің берілуіндегі негізгі ұғым, негізгі ереже, яғни теориялық материалдар лекция арқылы жүйеленіп беріледі. Лекцияның студенттерге алдын- ала нұсқасының қолжетімділігін <https://www.kaznpu.kz/ru/> сайты Univer 2.0 версиясы арқылы жүзеге асады. Онда

батырмалары активтендіріліп, <https://univer.kaznpu.kz/teacher/umkdpack/edit/20982/2020/2/> сайты іске қосылады да, пәннің оқу әдістемелік кешенін (ПОӘК) жүктеу үшін оқытушы алдымен суретте көрсетілгендей пәннің силлабусын жүктеу үшін силлабус терезесін қолданып, студенттерге оны өздеріне көшіріп, қолдану мүмкіндіктерін бере алады.

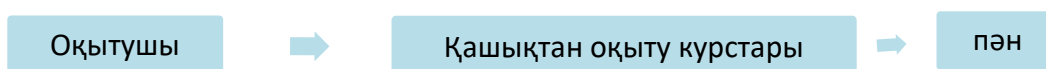
Дәл осылайша, пәннің оқу әдістемелік кешенінің келесі бөліктері: дәрістің қысқаша мазмұны, оқу-әдістемелік қамтамасыз ету картасы, зертханалық жұмыстың нұсқаулары, практикалық сабақтардың материалдары, студенттердің өздік жұмыстарын ұйымдастыру бойынша жетекшілік, пән бойынша қорытынды емтихан бағдарламасы, қосымша материалдарды да оқытушы жүктеп, студенттердің білім алып, ізденулеріне мүмкіндік жасайды.

Математиканы оқытуда білімді тексеру мен бағалауды тиімді ұйымдастыру А.Е. Әбілқасымова, А. К. Көбесов, Д. Р. Рахымбек, И. Б. Бекбоев, Л. Т. Исакова, М. Есмұхан, Б. Баймұханов, В. П. Добрица, Е.Ө. Медеуов, Ә.К. Қағазбаева, Н. К. Ахметов және Ә.С. Кенеш, Ә.П. Мұстафаев, Б. К. Өтеджанова, Е. А. Тұяқовтың кандидаттық зерттеу жұмыстарында баяндалған [2].

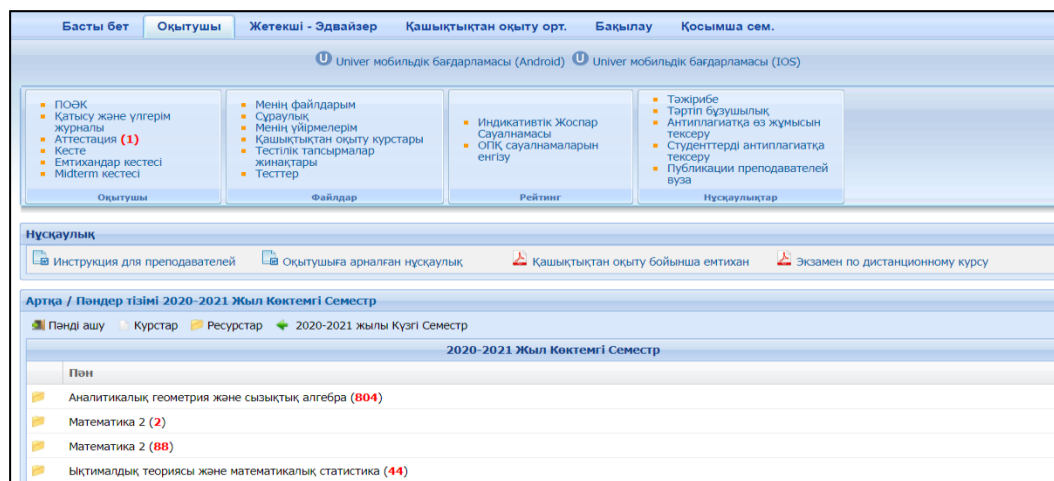
Дегенмен де осы мәселе көкейкесті екендігі ақиқат, өйткені студенттердің білімін бағалау олардың әрекеттерінің нәтижелілігінің көрсеткіші ғана емес, келешектегі кәсіби қабілеттіліктеріне сенім білдіру, оларды зерттеушілік ізденіске, сапалы кәсіби еңбекке баулу құралы болып табылады.

Студенттердің білімін бағалауда білімінің тереңдігі, дағды және икемділік ұғымдарының алатын орны ерекше. Білімінің тереңдігі студенттердің практикалық тапсырмаларды орындауда білімді қолдана алу дағдылары мен икемділігіне және зерттеуші деңгейінде іс-әрекет атқара алуларына қатысты сипатталады. Икемділік – белгілі бір дағдылар мен білім қорын практикада қолдана алудың көрінісі, білімнің амалға айналуы және амалды жүзеге асырудың тәсілі екендігін ескерсек, студенттердің меңгерген білімнің икемділігі тапсырмаларды орындаудың тиімді нұсқасын табудың жылдамдылығы және де бір тапсырманы бірнеше нұсқамен орындау қабілеттілігімен де анықталады.

Студенттердің аталған қабілеттіліктерін дәл анықтау олардың білімін бағалауда оқытушы тарапынан білім алушылармен әділетті қарым-қатынас орнатуының кепілі болады. Ал әділетті қарым-қатынас орнатудың құралы болып «универ жүйесінің» <https://univer.kaznpu.kz/teacher/discussion/index/> ішкі сайтында

батырмалары активтендіріліп, сурете көрсетілгендей күндізгі бөлімнің де студенттерімен оқытушының қашықтан қарым –қатынас жасау мүмкіндіктері ашылады.

Пән белгіленгеннен соң мамандық көрсетіліп, <https://univer.kaznpu.kz/teacher/discussion/acpos/week/list/34126/20982/2020/2/> ішкі сайтында оқу аптасы көрсетіледі.

Қосу	Редакциялау	Құрама тізім	Қарап шығу	Бағалау	Жою
Атауы:	Басталған күні (күні/айы/жылы)	Бітіру уақыты (күні/айы/жылы)	Құру күні	Қатысушылар	
9-14 апта (0).	12.04.2021	25.04.2021	14.04.2021	43	

Студенттерге білімді жүйелі меңгертуде оқытушыдан білімдерді меңгерту арасындағы байланыстарды біртіндеп жалпылау талап етілетіндіктен әр аптаға оқытушы тапсырмаларды жүктеп, бағалауды белгілеп, тапсыру уақытын, тапсырмаларды жүктеу санын бағалауды белгілеп көрсетеді.

Білімнің жеделдете меңгерілуі нақты жағдайлар үшін білім мен дағдының қолданылуы болса, ал білімнің икемділігі белгілі жағдайлардан ауытқып, жаңа тәсілді бұрыннан белгілілері арқылы қарастыратындай жаңа білік пен дағдыны қалыптастыру болып табылатыны белгілі. Олай болса білімнің жеделдете меңгерілуінің көрсеткіші болып белгіленген уақытта төмендегі суретте көрсетілгендей студенттер білімдері бағаланып көрсетіледі.

Жіберілген күн	Файлға сілтеме	Хабарлама мәртебесі	Баға
Абдрахманов Эльмурат Решатович(student, зач. №)			
16.04.2021 22:13:21	• src.docx (708,37 Кб)	Белсенді	25
Абилов Рустем Рыскалиевич(student, зач. №)			
24.04.2021 18:46:18	• Абилов Рустем мек 191 9-13 сож.docx (5,23 Мб)	Белсенді	25

Нақтылы көріністерді ашу мен жалпылама білімдерді нақтылау қабілеттілігі арқылы білімнің нақтылығы мен жалпыламалылығы сипатталынады және білімді жалпылау білімді нақтылау арқылы қарастырылады. Екеуін бір мезетте қолданған жағдайда нақтылы фактілерді жалпылау дағдысының қалыптасуына, жекеден жалпыға біртіндеп өтуге игі әсерін тигізеді. Білімнің жалпыланған болуымен қатар жинақталған болуы да маңызды[3].

Осыны ескере отырып студенттерге, жалпыланған білімді негізге алатын білімнің жинақталған түрін қолдану үшін, қалауларына қарай ізденушілік бағыттағы тапсырмаларды да қоса ұсынамыз. Өйткені студенттердің білімді тереңдете меңгеруіне жалпыланған білімдерді нақтылап, оны негіздегені жеткілікті бола алады.

Білімнің берілуінің жүйелілігіне келесі белгілер енеді: бір білімнен кейінгі жаңа білімнің туындауы, бірінің келесісі үшін тірек білім болуы. Дегенмен, білім кей жағдайда жүйелі берілгенімен де бір жүйеге келмеуі мүмкін. Білімнің берілу жүйелілігін анықтауда

математика курсының оқыту объектісі мазмұнының сипаты мен тәсілін, оны студенттердің меңгеру деңгейін ескеру қажет болады.

Студенттердің білімдерін бағалауда шынайылық, жүйелілік, бірізділік, дәлдік, мінсіздік, өзектілік сияқты нақтылық қағидалары негізге алынып, бағалаудың екі түрі қалыптастырушы, ол екі аралық бағалау және жиынтық бағалау, ол емтихан бағасы арқылы қамтылады. Ал студенттердің аралық бағалаулары алдын - ала ұсынылған критерийлер бойынша бағаланып, жоспарланған оқу мақсаттарына сай шынайы жеткен нәтижелерінің сатылары арқылы анықталады.

Қорыта келгенде, білімнің сапалылығы білімдер арасындағы байланыстарды түсінумен, елеулі және елеусіз байланыстарды ажырата білу біліктілігімен, осы байланыстардың байқалуы мен жүзеге асырылу механизмін түсінумен, білімдерді меңгеруде қолданатын тәсілі мен оны қолдану үшін негізге алатын принциптерді ұғыну аймағын анықтаумен сипатталатыны себепті оқытылатын курс материалдары бойынша студенттердің білімдерін бағалауда оның критериялды шкаласын анықтау мен оқытушының оны уақытында ұйымдастыра алудың механизмдерін қолдана білу біліктіліктерінің алатын орны зор.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қадырбаева Б.А., Г.А.Турумбетова. Жаңартылған мазмұн талаптарына сай оқушылар білімін бағалау. А. Жолдасбеков ат экономика және құқық академиясы «Жаңартылған қоғамдағы ғылым мен білімнің даму перспективасы» атты IV Хал/қ ғылыми-практ конф, 2018ж., Талдықорған қ.,89-93беттер

2. Исакова М.Т. Кредиттік технология негізінде жоғары математика курсы бойынша студенттердің білімін бағалаудың әдістемелік ерекшеліктері 13.00.02 – Оқыту және тәрбиелеу теориясы мен әдістемесі(математика) Педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты, Алматы, 2009

3. Қадырбаева Б.А., Төлбасова Б.Қ. Жоғарғы оқу орындарында студенттер білімдерін рейтингтік бағалау ерекшеліктері. Қарағанды университетінің жаршысы, Педагогика сериясы.№4 (84) 2016, Қарағанды:-Б.82-88

УДК 372.851

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ МАТЕМАТИКИ В УСЛОВИЯХ ПОЛИЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Лим В. С., докторант 2 курса специальности «Математика»
Жетысуский университет им. И.Жансугурова, г.Талдықорған

E-mail: mstory90@mail.ru

В статье рассматриваются аспекты переподготовки учителей математики в условиях полиязычного образования, а также приводятся результаты исследования данной проблемы. Рассмотрена проблема переподготовки действующих учителей математики с учетом их языковой компетентности и национальной принадлежности.

Ключевые слова: полиязычное образование, учитель математики, курсы повышения квалификации

Бұл мақалада көптілді білім беру жағдайында математика мұғалімдерін қайта даярлау аспектілері қарастырылады, сонымен қатар осы мәселені зерттеу нәтижелері көрсетілген. Осы кезде математика мұғалімі болып қызмет істеп жүрген мұғалімдерді

тілдік қузыреттіліктерімен ұлттық тиістіліктерін ескере отырып қайта даярлау мәселесі қарастырылған.

Тірек сөздер: көптілді білім беру, математика пәнінің мұғалімі, биіктілікті арттыру курстары

The article examines the aspects of retraining of teachers of mathematics in the conditions of multilingual education, and also provides the results of the study of this problem. The problem of retraining of acting teachers of mathematics is considered taking into account their language competence and affiliation.

Key words: multilingual education, mathematics teacher, retraining courses

Согласно приказу Министерства образования и науки Республики Казахстан от 17 марта 2020 года № 110 «Об утверждении Правил педагогической переподготовки» (не введен в действие), курсы переподготовки проводятся вузом для лиц с профессиональным образованием, не имеющих педагогического образования, впервые приступающие к профессиональной деятельности педагога по соответствующему профилю на базе вуза имеющими лицензии в соответствии с Законом Республики Казахстан от 16 мая 2014 года «О разрешениях и уведомлениях» на ведение образовательной деятельности по направлению подготовки «Педагогические науки» в соответствии с Классификатором направлений подготовки кадров с высшим и послевузовским образованием, утвержденного приказом Министерства образования и науки Республики Казахстан от 13 октября 2018 года № 569 (Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 17 октября 2018 года № 17565) [1]. Также, в приказе говорится, что «слушателям, успешно прошедшим программы педагогической переподготовки, выдается сертификат вуза по форме, согласно приложению 1 к настоящим Правилам».

На основании вышеперечисленного, можно сделать вывод о том, что в данный момент происходит активная деятельность в области образовательной переподготовки работников педагогической сферы, но в текущей ситуации есть ряд нюансов, которые могут в дальнейшем негативно сказаться на образовательной среде Республики Казахстан.

Важнейшим фактором для рассмотрения должен являться вопрос стандартизации таких курсов переподготовки. В противном случае, это повлечет в себе последствия, в виде отсутствия единой системы компетентностной оценки будущих преподавателей, основанное на дифференциации уровня подготовки, в связи с индивидуальными методиками каждого высшего учебного заведения. Так как качественная подготовка самих кадров, являющихся обучающим коллективом для слушателей курса, будет несомненно разной, основанной на уровне качества образования самого ВУЗа, то и слушатели получат качественно разный уровень знаний из курса лекций переподготовки учителей. В дальнейшем это может породить проблему, связанную с некачественным образованием учащихся общеобразовательных средних школ и их дальнейшим поступлением в высшие учебные заведения Республики Казахстан и зарубежья.

Для успешного разрешения данного вопроса необходимо внедрить единую национальную методику и систему обучения и аттестации, которая могла бы являться базой для составления индивидуальных планов обучения в рамках каждого высшего учебного заведения по отдельности, тем не менее опирающуюся на государственную аттестацию и ориентированную на ее необходимые критерии. Сертификация после окончания и сдачи экзамена, основанного на стандартах, утвержденных МОН РК, должна проходить согласно государственному регламенту и поощрять слушателей курса документом от Министерства образования и Науки Республики Казахстан. Такой документ будет иметь юридическую силу и станет действительным подтверждением наличия необходимых знаний для ведения педагогической деятельности на территории страны. Это может изменить ситуацию, касающуюся узконаправленной сертификации, подтвержденной только лишь научной комиссией ВУЗа, которая не может быть гарантом для преподавателя в его дальнейшем

трудоустройстве как на территории города, в котором располагается высшее учебное заведение, так и в других регионах государства.

Вследствие этого будет возможен улучшенный контроль знаний учителей, подтверждение их компетенций и возможность отвечать стандартам любого высшего учебного заведения Республики Казахстан, что позволит повысить статус педагога и позволит преподавателям быть адекватно оцененными и воспринятыми на бирже труда.

Следующим фактором для рассмотрения является вопрос полиязычного образования и внедрения этой языковой политики на всех уровнях образовательной системы.

По словам доктора философских наук, профессора кафедры иностранных языков Евразийского Национального Университета имени Л.Н. Гумилева, Тажибаевой С.Ж.:

«Республика Казахстан осуществляет кардинальную модернизацию системы образования, активно внедряет политику полиязычия в образовательный процесс. Лишь немногие страны СНГ развивают полиязычие на государственном уровне. Большинство постсоветских республик из разряда стран с ярко выраженным двуязычием повернули свою языковую политику в сторону монолингвизма. В Казахстане полиязычие развивается на государственном уровне в соответствии с задачами, поставленными Президентом РК Н.А.Назарбаевым. Реализуется инициатива Главы государства – проект «Триединство языков». Полиязычие, как стратегически важная задача образования поставлена и в Государственной программе развития образования на 2011-2020 годы. К 2020 году 100% населения Казахстана должны владеть казахским языком, 95% — русским и 25% — английским, но есть и промежуточные точки отчета» [2].

Данная направленность, несомненно, имеет свою высокую ценность, но она не затрагивает вопрос «качества знания языков. Владение языком весьма абстрактное понятие. Оно может подразумевать как и свободное использование бытовой речи, так и высокий академический уровень знаний языков, позволяющий излагать свое мнение на вопросы из разных сфер деятельности человека.

Первый аспект данного вопроса, это, несомненно, сам контекст данной программы. Ее методика противоречит самой цели проекта Главы государства «Триединство языков». На основании статьи Тажибаевой С.Ж. можно заключить, что целью является чтобы 100% населения свободно владело казахским языком, 95% - владело русским языком, а 25% - английским. Если для русского и казахского языков эта направленность и имеет определенный смысл и способы действительной реализации, то для английского языка и его участия в жизни жителей Республики Казахстан такая направленность фатальна.

Целью политики полиязычия все же должен являться 100% охват населения республики, из которых 25% могут иметь достаточно высокий уровень знаний иностранного языка, но а остальным необходимо получить хотя бы уровень B1 (Intermediate Level) английского языка согласно международному стандарту. Так как невозможно заставить целую страну овладеть иностранным языком за одно или два поколения, но можно построить качественный фундамент, который поможет всем 100% населения, с течением времени, овладеть этим языком. Смысл политики должен заключаться не в 25% граждан владеющих в совершенстве английским языком, а в 100% населения страны, которые могут создать говорящее на трех языках сообщество, в котором языки, со временем, выйдут на совершенно другой качественный уровень использования.

Следующий фактор - это сама языковая политика государства 2020-2025. На основании Постановления Правительства Республики Казахстан от 31 декабря 2019 года №1045 о государственной программе по реализации языковой политики в стране на 2020-2025 годы, доля участников письменной коммуникации, использующих латиницу должна составлять в: 2022 году – 10%, 2023 году – 20%, 2024 году – 30%, 2025 году – 50%.

Доля населения, владеющего государственным языком: в 2020 году – 90,5%, в 2021 году – 91%, в 2022 году – 92%, в 2023 году – 93%, в 2024 году – 94%, 2025 году – 95%.

Доля казахоязычного контента в государственных средствах массовой информации: в 2020 году – 74%, в 2021 году – 75%, в 2022 году – 76%, в 2023 году – 77%, в 2024 году – 78%, в 2025 – 79%.

Доля населения, владеющего тремя языками (казахским, русским и английским): в 2020 году – 26%, в 2021 году – 27%, в 2022 году – 28%, в 2023 году – 29%, в 2024 году – 30%, в 2025 году – 31% [3].

Согласно этим данным, можно заметить, что доля участников письменной коммуникации, использующих латиниграфический алфавит должна составлять на 2022 год всего 10%, а доля населения, владеющего тремя языками составляет всего 27%, на момент 2021 года, то есть меньшинство. Тогда, исходя из вышеперечисленного, можно заключить, что вопрос перехода на новый алфавит несвоевременный и не имеет достаточной академической базы английского языка для внедрения. Представлять процесс перехода на латиниграфический алфавит по частям, составляющим некоторые из многих категорий всего населения не представляется логичным и возможным к осуществлению в ближайшее десятилетие, в частности, больше всего это касается сферы образования.

Для полноценного использования и внедрения латиниграфического алфавита в полиязычную образовательную среду Республики Казахстан необходимо понимать, что первостепенной проблемой является создание материальной базы в виде дидактического и методического материала, использующего данный вид алфавита. На данный момент это не представляется быстро разрешимым вопросом, так как для успешного внедрения требуется как минимум перевести большую часть предыдущих учебных пособий, книг, материалов и заданий согласно новому алфавиту.

Даже частичное внедрение латиниграфического алфавита в небольшие группы населения будет нуждаться в полной подготовке всего учебного материала.

В разрезе преподавания и обучения, данное решение представляет собой не просто вопрос, имеющий ряд недоработок, но трудоемкий и, скорее, негативный учебный процесс. Каждому преподавателю придется пройти курс достаточно длительный курс переподготовки для того, чтобы адекватно взаимодействовать с новым алфавитом. Тем не менее основная проблема будет заключаться в подготовке материала согласно новому стандарту нового алфавита. Если ранее преподаватели пользовались специальной литературой одобренной МОН РК, то после внедрения латиниграфического алфавита и отсутствия достаточной методической базы, каждому придется выполнять роль не только педагога, но и методиста, что является чрезмерной нагрузкой, которая скажется резко негативно на всем процессе обучения.

Далее следует рассмотреть вопрос владения тремя языками (казахским, русским и английским). Согласно предыдущим данным, процентная доля населения владеющего всеми тремя языками является - 26%. В Республике Казахстан, по данным портала Kazakhstan Life на данный момент проживает 18 миллионов человек.

Следующий - пункт 3, гласит о «Развитии языкового капитала граждан Республики Казахстан» и пункт 3.2 также гласит о «Развитии языков этнических групп».

Все вышеперечисленные пункты конфликтуют между собой по смысловому содержанию и идут вразрез с политикой Главы Государства о «Триединстве языков».

Этот смысловой конфликт можно заметить и в разделе «Целевые индикаторы», в котором планируется рост казахоязычного контента в государственных средствах массовой информации с 74%, в 2020 году, до 79% в 2025.

Предыдущая политика повлияла на демографический отток русскоязычного населения и увеличение процентных долей населения тюркской языковой группы. Это является негативным фактором для полиязычной среды в Республике Казахстан, так как наблюдаются демографические потери среди носителей разных этнических групп, для которых регрессия русского языка в языковом поле Казахстана являлась одним из факторов в пользу эмиграции из республики [4].

Далее следует отметить, что согласно данным портала Informburo «Больше всего в Казахстане учителей в возрасте от 36 до 49 лет (54%)». Это говорит о том, что 54% учителей являются изначально гражданами СССР, в котором образовательная система и язык преподавания базировались в основном на русском языке и, после обретения независимости Республики Казахстан, произошла кадровая переподготовка специалистов с ориентиром на государственный язык обучения - казахский. На момент 1991 года и по сей день, алфавитом и основой казахского языка являлась кириллица. Это означает, что вся учебная и научная литература, дидактический и методические материалы были написаны на кириллице, на протяжении более 30 лет. Работа над переводом зарубежной и советской литературы и разработка собственного материала на кириллице проводится и по сей день [5].

Следовательно, можно заключить, что переход на новый алфавит потребует от себя значительного времени для реализации и потребует от себя перехода не только самого казахского языка и предметов обучения на нем, но и русского языка, который также остается языком межнационального общения и коммуникаций.

ЛИТЕРАТУРА:

1. (<https://www.zakon.kz/5013772-utverzheny-pravila-pedagogicheskoy.html>)
2. (<http://repository.enu.kz/bitstream/handle/123456789/7824/Poliazichnoe-obrazavania-v-RK-problemi-i-perspektivi..pdf>)
3. (<https://primeminister.kz/assets/media/gosudarstvennaya-programma-po-realizatsii-yazykovoy-politiki-v-respublike.pdf>)
4. (https://ru.wikipedia.org/wiki/Национальный_состав_Казахстана)\ (<https://informburo.kz/novosti/opros-talis-90-uchiteley-v-rk-dovolny-svoey-rabotoy-i-shkoloy-v-kotoroy-prepodayut92378.html#:~:text=B%20Казахстане%2076%25%20учителей%20составляют,стр анах%20ОЭСР%20-%2052%20года>)

ӘОЖ 159.9

БАЛАЛАРДЫҢ ҚОҒАМДЫҚ ҰЙЫМДАРЫНЫҢ ДАМУ П ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ АЛҒЫШАРТТАРЫ

Мамилина С. К., магистр, аға оқытушы

Ырымтай А. Ж., Педагогика және психология мамандығының 4 курс студенті

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: mamilina_samal@mail.ru

Бұл мақалада балалардың қоғамдық ұйымдарының әр түрлі тарихи кезеңдердегі даму жолдарына және оның мақсатына түсіну үшін кейбір ғылым мағлұматтар келтірілген.

Тірек сөздер: балалар, ұйым, скаут, тәрбие, балалар ұйымы.

В данной статье приведены некоторые научные материалы для понимания путей развития детских общественных организаций на различных исторических этапах и их цели.

Ключевые слова: дети, организация, скаут, воспитание, детская организация.

This article provides some scientific information to understand the ways of development of children's public organizations in different historical periods and their goals.

Key words: children, organization, Scout, education, children's organization.

Балалар және жасөспірімдер бірлестіктері (БЖӨБ) тәрбиеленушілердің қызығулары мен қажеттерін қанағаттандыру негізінде олардың мүмкіндіктерін дамыту мен іске асыруда көмегін тигізеді. Мұндай бірлестіктер әр балаға өз қалағанымен айналысуға, өз мүдделерін қорғауға, өзіндік басқару жұмыстарына араласуға мүмкіндік береді. БЖӨБ-де тәрбиеленушілер қоғамдық қатынастар тәжірибесін игереді, сонымен бірге өздеріне жаңалық болған әлеуметтік рольдерді атқаруға үйренеді.

Балалардың қоғамдық ұйымдарының әр түрлі тарихи. кезеңдердегі даму жолдарына және оның мақсатына түсіну үшін кейбір ғылым мағлұматтарды еске түсіріп, сөз етсек артық болмайды.

XX ғасырдың басталу кезеңінде балалардың және жасөспірімдердің скауттық ұйымдары пайда болды. Бұл ұйымдардың негізгі идеяларын жасаған ағылшын полковнигі Баден — Поуэлл (1857-1941)- Оның идеялары 1897 жылы баспадан шыққан «Инструкция для скаутов» атты кітапта толық жарияланған.

Скаутизм (англия тілінде scout — барлаушы деген мағынаны білдіреді) — бұл көп таралған мектептен тыс тәрбие жүйесі, балалардың, және жасөспірімдердің скауттық ұйымдарының негізгі іс-әрекеттері. Скаутизмнің негізгі мақсаты — жас жеткіншектерді буржуазия қоғамының идеалына берілгендік рухында тәрбиелеу.

1921 жылы скауттар ұйымдары Ұлыбританияда, Германияда, Италияда, Францияда, Индияда тағы да басқа елдерде де өркендей бастады. 1972 жылы скауттар ұйымдары 106 мемлекеттерде жастар арасында жұмыс істеді [1].

Ресейде скауттардың отрядтары алғашқы рет 1909 жылы Патша селосында (қазіргі Пушкин қаласы) ұйымдастырылды. 1914 жылы екінші Николайдың указы бойынша «Русский скаут» қоғамы құрылды. Бұл қоғамның негізгі мақсаты — жастарды ұлы державалық шовинизм және монархиялық құрылысқа берілгендік рухында тәрбиелеу болды.

1917 жылы Ресейде 50 мың скауттар болды. 1918-20 — жылдары комсомолдардың II, III және IV-ші съездерінің шешімдері бойынша скауттар топтары таратылды. Олардың орнына жаңа балалар ұйымдары құрылды. Скауттар ұйымдарының тәрбие жүйесіндегі негізгі мақсаты мен принциптері теріске шығарылды. Бірақ, скауттар жұмыстарының кейбір формаларын (ойын, спорт, туризм, техника, өзіне-өзі жұмыс істеу дағдыларын үйрету, жиын, жыл сайын лагерь ұйымдастыру, жорық, саяхат т. б.) коммунистік жастар ұйымдарының практикасында балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес қолданудың орынды екені көрсетілді. Өйткені, скауттар қозғалысы әр түрлі іс-әрекеттерін барлау, іздену және зерттеу арқылы тани білуге, оларды өмірде қолдана білуге үйретеді, тәрбиелейді [2].

1920-30 жылдарда бұрынғы КСРО-да және кейбір басқа мемлекеттерде жасөспірімдер мен балалардың коммунистік ұйымдарының өсуі, бұрынғы социалистік және көптеген капиталистік елдерде пионерлер мен балалардың демократиялық ұйымдардың шығуы және Азияда, Африкада, Латын Америкасында балалар мен жастардың демократиялық қозғалысы скауттар ұйымдарының ықпалының төмендеуіне әсер етті. Өйткені, скауттардың Заңы, анты, ұраны буржуазиялық моральді бейнелеп келді. Демек, скауттар мүшелерінен өз басшыларына, ата-аналарға, мемлекетке бағынуды, бой ұсынуды, керек десе табынуды да талап етті, міне, осылардың негізінде көп жылдар бойы КСРО-ғы жастар ұйымдары мен скауттар ұйымдарының арасында келешек ұрпақты тәрбиелеу мәселелеріне байланысты кейбір қарама-қарсы көзқарастар орын алып келді. Мұндай бір-біріне қарсы пікірлерді қарастырсақ, олардың түпкі мақсаттарының бір бағытты екендігі байқалады.

1990 жылдан бастап Бүкілодақтық пионер слетінің шешімі не сәйкес балалардың қоғамдық қозғалысының дамуында елеулі жаңа өзгерістер болды. В. И. Ленин атындағы Бүкілодақтық пионер ұйымының балалар қозғалысының жалғыз және бірыңғай формасы, демек, орталық басқару органы болудан уәкілдігі тоқтатылды. Бұл жөнінде ресейлік скауттардың ашық Мәлімдемесінде: «Біз, Біріккен Ұлттар Ұйымының Конвенциясына» балалар және жасөспірімдер қозғалысының қиын тәжірибесіне сүйене отырып, балалар мен жасөспірімдер ұйымдарының, бірлестіктерінің мақсаты — балалар мен жасөспірімдердің азамат болып қалыптасуына жағдай жасауды, олардың құқын қорғауды қажет деп мәлімдейміз» [3].

Осыған орай, балалар және жасөспірімдер ұйымдары, бірлестіктері саяси-экономикалық, білім және тәрбие жүйесінде өздерінің орнын тауып, жастарды мүддесіне және тілегіне сәйкес балалар мен жасөспірімдер қозғалысын дамытуда нақты үлес қосулары қажет. Ол үшін барлық мемлекеттік мекемелер, қоғамдық және басқа ұйымдар балалар және жасөспірімдер қозғалысының дамуына барынша жәрдемдеседі, қаржылай, практикалық және әдістемелік көмек көрсетеді.

Соңғы жылдары балалар қозғалысында скаутизм қайта оралды. 1990-1991 жылы бұрынғы КСРО-да 70-тен астам скауттар отрядтары жұмыс істеді. Бұған дейін скауттар бірлестіктері Балтық маңы елдерінде, Украинада, Белоруссияда және басқада Республикаларда пайда болды. Егер бұл жағдайды балалар қозғалысының дамуы тұрғысынан қарастырсақ әбден заңды деп айтуға болады. Скауттар қозғалысының тартымдылығы жақтаушыларының, ізбасарларының санының өсуіне және өмірге икемділігіне, тіршілікке қабілеттілігіне мүмкіндік туғызады.

1991 жылы бұрынғы КСРО-н құлауына байланысты оның құрамындағы барлық одақтас Республикалар егеменді мемлекеттерге айналды. Олар бостандық алып, жастардың қоғамдық ұйымдарын жаңа демократиялық талаптарға сай ұйымдастыруды қажет деп тапты.

Осындай қоғамның қозғалыс процесінің өзгеруіне байланысты жаңа жағдайда балалардың көптеген бірлестіктері, ұйымдарды, одақтары, құрыла бастады. Мысалы, Ресейде, «Пионерлер, балалар және жеткіншектер ұйымдарының Федерациясы», Қазақстанда «Пионерлер және балалар ұйымдарының одағы», Киевте (Украина) «Пионерлер, балалар мен жасөспірімдер ұйымдарының одағы», Мәскеуде «Пионерлер ұйымдарының одағы және балалар — жасөспірімдер бірлестігі «Ресейлік жастардың барлаушылар ұйымы». «Мәскеулік скауттар» одағы, Челябин облысы «Скаут отряды», «Орел-20» т. б. [4,5].

Балалар ұйымдары – балалар мен жасөспірімдердің ерікті ұйымдары. Бір мақсат пен қызығушылықтар негізінде құрылған. Практикада «Балалардың қоғамдық ұйымдары» және «Балалардың қоғамдық бірлестіктері» кейде синоним ретінде де қолданылады. Балалардың қоғамдық ұйымдарына ассоциациялар, федерациялар, кеңестер, лигалар, фондтар және басқа да ұйымдар жатады.

Балалардың қоғамдық ұйымдарының түрлері

Кез келген балалар ұйымының ерекшелігі оның қай білім мекемесінде, қоғамдық ұйымда құрылғанымен байланысты.

Солардың ішіндегі жиі кездесетін балалар ұйымдарын қарастырып көрелік:

Мектептік сынып – оқушылар ұжымы, білім мен тәрбие мақсатында құрылған ұжым. Бұл – формальды балалардың жас ерекшелігіне байланысты бір бағдарламамен оқыту ұжымы сынып жетекшісі оқушыларға мектептің талабымен, оқу жүктемесімен, тәртіп ережелерімен, т.с.с. таныстырады.

Клубтық ұйым – спорттық секция, үйірме жұмыстары, клубқа бала өз еркімен келеді. Белгілі бір нақты ұйымды таңдап алу себебі қызмет мазмұнының тартымды болуы («Футбол ойнауды үйрегім келеді»); ұжым жетекшісі («Соған ұқсағым келеді»); («Маған онымен қызықты»). Мұнда қатаң белгіленген бағдарлама жоқ. Клуб жалпы қызығушылықтар негізінде құрылады. Бұл «жан – жақты болу» ережесі сияқты.

Балалардың қоғамдық ұйымы – бұл ең алдымен ұйымдастырушы, өзін-өзі басқарушы адамдардың өз еріктерімен балалар мен үлкен адамдардың қалауы бойынша балалардың сұранысын, қажеттілігін, мұқтаждықтарын бейнелейтін белгілі бір мақсатқа жету үшін қатысушылардың көтерген бастамалары мен қалаулары бойынша құрылған қауымдастық.

Уақытша балалар ұжымы. Уақыты 10 күннен 45 күнге дейіншектелген. Ол лагердегі отряд, экспедиция, жорық, сапар, зерттеу тобы болу мүмкін. Балалардың мұндай ұжымына төмендегідей сипаттамалар тән:

автономдық – балалар жанұя мектеп тағы басқа ортаның әсерінен тыс, бұл баланың «басқа болуына» мүмкіндік береді.

жиынтылық – бір топта әртүрлі өмірлік тәжірибесі тәртібі, қарым – қатынасы бар балалардың болуы;

Бұл ұжымда жаңа талаптарға бағыну қажеттілігі туады. Бұл үлкен моральдық қысымға алып келеді.

Ұжым – ортақ бір мақсатты көздеген адамдар жиынтығы. Адамдардың ұжымға бірігуі көбінесе бірлесіп жұмыс істеп, қызметтес болу нәтижесінде асады.

Бүгінгі таңда ғылымда бұл түсініктердің әр түрлі баламалары бар. Мысалы Сорочинскаяның «Балалар қозғалысы – балалардың қоғамдық ұйымдары мен бірлестіктерінде жасөспірімдердің іс - әрекеттері мен қызметінің жиынтығы».

В.А. Луков «Балалар қозғалысы – бұл оқушылардың кластастары ортасында әлем және оған әсер ету ұжымдық әдісі».

Л.В. Кузнецов Ұйым – бұл ортақ бір мақсатты көздеген, белгілі бір анықталған қызметі, мүшелерінің нақты құқықтары мен міндеттері белгіленген, қатаң құрылымды ұжым.

Е.Н. Сорочинская «Балалар ұйымы – бұл нақты нормалары мен ережелері үкімде немесе басқа бекітілген құжатта белгілі бір құрылымы бар, әлеуметтік ойды жүзеге асыру үшін құрылған қоғамдық ұйым».

Д.Н. Лебедев «Балалардың қоғамдық ұйымы – бұл белгілі бір даму деңгейі бар өз қызметінде әлеуметтік бағыты сипаттайтын балалар ұжымы».

Е.В. Титова «Балалардың қоғамдық ұйымдарына әртүрлі клубтар, командалар, отрядтар, ассоциациялар федерациялар және басқа да құрылымдарды жатқызуға болады».

А.Г. Кирпичник «Балалардың қоғамдық ұйымы – бұл кәмілетке толмаған азаматтардың өздігінен немесе үлкен адамдармен бірігіп белгілі бір ортадағы қызметі» [3,4,5,6].

Федерацияның, одақтардың, бірлестіктің мақсаты — балалардың, пионерлердің жеткіншектердің ересек адамдардың қоғамдық пайдалы іс-әрекетіне қызығушылығын, бейімділігін, қабілетін дамыту, өзін-өзі басқару іскерлігіне үйрету, өмірді зор ықыласпен, ынтымақтастықпен өткізу, өз Отанына күш-жігермен көркейту үшін еңбектенуге үйрету.

Жастардың қоғамдық ұйымдарын өздерінің іс-әрекеттеріне байланысты бірнеше топқа ажыратуға болады.

Жастардың қоғамдарының ішінде өзінің құрамы бойынша сан жағынан көбірегі пионерлер мен балалар ұйымдарының топтары. Бұл ұйымдардың, іс-әрекеттерінің саяси партия мен қозғалыстарға тәуелсіздігі, барлық балалар бірлестіктерімен ынтымақтасуға талаптанды.

Басқа үлкен топтарға балалар бірлестіктері жатады. Бұлар саяси және қоғамдық-саяси бірлестіктер (Мәскеу, Санкт-Петербург қалаларындағы жас парламентарилердің одағы), Ресейлік жастар демократтарының Одағы (Мәскеу, Санкт-Петербург), Жасы толмаған азаматтар одағы (Харьков) т. б. Олардың іс әрекеттерінің мақсаты және мазмұны бала құқығы туралы Конвенцияның орындалуы, оқу мекемелерінің саясаттанбауына мүмкіндік туғызу, оқыпудың үдемелі әдістері» енгізу, шетел балалары және жасөспірімдер бірлестіктерімен, қозғалыстарымен байланысып бірігу.

Балалар қозғалысында айтарлықтай құбылыс скаутизмнің қайта оралуы. Қазірдің, өзінде Ресейде 70-тен астам скауттар отрядтары бар. Мұндай скауттар бірлестіктеріне Украинадағы Балтық жағасындағы елдердегі «Пластуны», сондай-ақ, басқа егеменді Республикалардағы отрядтарды жатқызуға болады.

Жастардың қоғамдық ұйымдарының танымдық және тәрбиелік іс-әрекеттерінің маңызы өте зор. Сондықтан, қоғамдық өмірдің барлық өрісінде болып жатқан өзгерістерді есепке алып, балалар қозғалысының одан әрі дамып жетілуіне жоғары, орта оқу орындары, спорттық ұжымдар, мемлекеттік, коммерциялық, мәдени-ағарту мекемелері, кәсіпорындары ауыл шаруашылық ұйымдары үнемі көмек көрсетіп отырулары тиіс [6,7].

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Волохов А.В. Поле самореализации как движущая сила организации ребенка в детской организации. Там же. С. 30.
2. Волохов А.В. Социализация ребенка в детских общественных организациях. - Ярославль, 1999.
3. Сорочинская Е.Н. Детское движение в современном обществе. - Ростов-на-Дону, 1993.
4. Сорочинская Е.Н. Детское движение в современном обществе.- Ростов-на-Дону, 1993.
5. Теория и методика пионерской работы: Учеб. пособие для учащихся пед. Училищ. В.В. Лебединский, А.К. Брунов и др. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Просвещение, 1985. 239с.
6. Рожков М.И., Волохов А.В. Детские организации: возможности выбора. - М., 1996.
7. Сорочинская Е. Детское движение в современном обществе. - Ростов н/Д, 1993. 116 с.

УДК 347

АЙМАҚТЫҢ АЗЫҚТЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК – ЭКОНОМИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Маратова А. А., магистрант

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: aitolkyn_maratova@mail.ru

Бұл мақалада біз нарықтың көлемі мен құрылымын қалыптастыруға әсер ететін аймақтық факторларды, сондай - ақ аймақ экономикасының даму деңгейі мен салалық құрылымын, халықтың географиясын, халықтың экономикалық және жыныстық-жас құрылымын, оның нақты кірісін, жан басына шаққандағы ақшалай табыстың деңгейін, бағаның бөлінуін, аймақтың табиғи-климаттық жағдайларын, тұтынудың ұлттық тарихи дәстүрлерін, сондай-ақ жеке қосалқы шаруашылықтың ролін талқылаймыз.

Тірек сөздер: азық-түлік, қауіпсіздік, әлеуметтік, экономика, аймақ, ауыл шаруашылығы.

В данной статье мы обсудим региональные факторы, влияющие на формирование объема и структуры рынка, а также уровень развития и отраслевую структуру экономики региона, географию населения, экономическую и половозрастную структуру населения, его реальные доходы, уровень среднедушевых денежных доходов, распределение цен, природно - климатические условия региона, национальные исторические традиции потребления, а также роль личного подсобного хозяйства.

Ключевые слова: продовольствие, безопасность, социальное, экономика, регион, сельское хозяйство.

In this article, we will discuss regional factors that influence the formation of the volume and structure of the market, as well as the level of development and industry structure of the region's economy, the geography of the population, the economic and gender - age structure of the population, its real income, the level of per capita monetary income, price distribution, natural and climatic conditions of the region, national historical traditions of consumption, as well as the role of personal subsidiary farming.

Keywords: food, security, social, economy, region, agriculture.

Егер ұлттық экономикалардың көпшілігі үшін азық-түлік қауіпсіздігі тұтастай АӨК жұмыс істеу тиімділігінің негізгі критерийлерінің бірі болып жарияланса және ауыл шаруашылығы өндірісін қолдау, ішкі нарықты қорғау, экспорттық субсидиялар және т.б.

бірқатар бағдарламаларда іске асырылса, осы күнге дейін осы проблеманың өңірлік аспектісі жеткілікті зерттелмеген күйінде қалып отыр [1].

Қазақстанның азық-түлік жағдайы тұтастай алғанда жекелеген өңірлердің азық-түлік жағдайын, халықты азық-түлікпен қамтамасыз ету жөніндегі олардың әрқайсысының алдында тұрған міндеттерді және осы міндеттерді шешу бағыттарын сипаттамайды. Ең алдымен, Қазақстан Республикасының өңірлері өздерінің табиғи, әлеуметтік және экономикалық жағдайлары бойынша өндірістің өз мүмкіндіктері мен азық-түлік қажеттіліктерін айқындайтын айтарлықтай ерекшеленеді.

Қазақстанда өңірлік азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің маңыздылығын жете бағаламаудың бірқатар айқын себептері бар. Олардың ең бастысы, тіпті ұлттық деңгейде (соңғы жылдары проблеманың бар екенін ресми түрде мойындағанына қарамастан) азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың және оны реттеу саласындағы мемлекеттік саясаттың басым бағыты болып табылмайды. Осылайша, Республика субъектілері деңгейінде мәселе қоюдың болмауы проблемаға жалпы мемлекеттік деңгейде тиісті назар аударудың қисынды жалғасы болып табылады. Жоғарыда аталған себеп азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету проблемасын халықтың өмір сүру сапасын арттырудың өзара байланысты проблемалары кешенінен, тұтастай АӨК-нің жұмыс істеу тиімділігінен, ауыл шаруашылығы табиғи ресурстарын пайдаланудан және ауылдық аудандардың орнықты өрістеуінен толық көлемде бөліп көрсетуге, оның өңірлер экономикасын мемлекеттік реттеу жүйесіндегі орнын айқындауға мүмкіндік бермейді.

Терминнің өзі аударма бола отырып, екіұшты түсіндіруге мүмкіндік береді: "азық-түлік қауіпсіздігі" (азық-түлік қауіпсіздігі) термині, сондай-ақ "азық-түлік қауіпсіздігі" (азық-түлік қауіпсіздігі) "азық-түлік қауіпсіздігі" деп аударылуы мүмкін. Бірақ кейбір жағдайларда пайдалану неғұрлым дұрыс болса да; орыс тіліндегі "азық - түлікпен қамтамасыз ету" термині ("азық-түлік қауіпсіздігі" - азық-түлікпен қамтамасыз етілмегендікке ұқсас), қауіпсіздіктің азық-түлікпен қамтамасыз етудегі ішкі және сыртқы қауіп-қатерлерден қорғалу жағдайы ретінде маңыздылығын атап өткен аталған аударма жалпы қабылданған. Аймақтық деңгейде көптеген ғалымдар "азық-түлікпен қамтамасыз ету" және "азық-түлікке тәуелділік"терминдерін қолдану орынды болатын көзқарасты ұстануды жалғастыруда. Олар "азық-түлік қауіпсіздігі" терминін тек жаһандық және ұлттық деңгейде қолдануға болады деп санайды, өйткені бұл жерде өзін-өзі оқшаулау және өзара қауіп-қатер сияқты категориялар кеңінен қолданылады. Бұл тәсілдің өз себептері бар, бірақ, жоғарыда айтып өткеніміздей, әсіресе Қазақстанда қабылданған биліктің қатаң иерархиясын ескере отырып, өңір халқын толыққанды сапалы азық-түлікпен қамтамасыз ету өңірлік деңгейде азық-түлік қауіпсіздігі саласындағы мемлекеттік саясаттың мақсаты болып табылады. Жеке азаматтың үстеліндегі азық - түліктің сапасы, қол жетімділігі және қауіпсіздігі-бұл елдің азық-түлік қауіпсіздігі қалыптасатын кірпіш [2].

Өңірлік деңгейдегі азық-түлік қауіпсіздігінің оңтайлы анықтамасы, біздің ойымызша, мыналар болуы мүмкін: ресурстармен, әлеуетпен, даму деңгейімен және кепілдіктермен қамтамасыз етілген аймақ экономикасының жағдайы, ішкі және сыртқы қауіптерге қарамастан, бүкіл халық үшін азық-түліктің экономикалық және физикалық қол жетімділігі сақталады. қалыпты жағдайда әр адамның сәтті дамуы үшін жеткілікті және төтенше азық-түлік жағдайларында денсаулығы мен денсаулығын сақтау үшін ең аз қажет.

Соңғы жылдары Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуді және Қазақстанды аймақтандыру белгілі бір дәрежеде сөзсіз процесс болып табылады және бірқатар сәттермен анықталады: федералды деңгейде қабылданатын азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету шараларының болмауы; аграрлық саясатты орталықсыздандыру және тұтастай алғанда аймақтардағы әлеуметтік-экономикалық процестерді басқару; өңіраралық сауда кедергілерінің пайда болуына, өңіраралық өзара іс - қимылдың әлсіреуіне әкелетін азық-түлік-капитал және т.б. бірыңғай ұлттық нарығын қалыптастыру

жөніндегі федералдық саясаттың болмауы; түрлі өңірлердің агроөнеркәсіптік әлеуетінің біркелкі дамымауы.

Өңірлік деңгейде шешілуге тиіс міндеттер ауыл шаруашылығы өнімдері мен азық-түліктерді өндіру жөніндегі субъектті және әлеуетті мүмкіндіктерге, сондай-ақ өзін-өзі қамтамасыз етуге қол жеткізудің және азық-түлікпен жабдықтаудағы мемлекеттің немесе өңірдің импорттық тәуелділігін төмендетудің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің негіз қалаушы талаптарына байланысты. Еңбек бөлінісі жүйесін құру және азық-түліктің нақты түрлерін өндіруде жекелеген өңірлердің тар мамандануы арқылы өңірлік деңгейде азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің қазіргі түсіндірмесі қазіргі заманның талаптарына толық жауап бермейді деп ойлаймыз. Қазіргі заманғы зерттеулер көрсеткендей, адам денсаулығына оның тұрғылықты жерлерінде өндірілген азық-түлікті тұтыну барынша қолайлы. Әрине, бұл адам тек өзі тұратын аймақта өндірілетін өнімдерді жеуі керек дегенді білдірмейді, бірақ әр аймақтың аумағында өндірісі орынды болатын түрлер бойынша өнімдермен өзін-өзі қамтамасыз етудің белгілі бір деңгейі біз үшін өте орынды болып көрінеді [3].

Осылайша, Қазақстанда азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйелерін өңірлендіру, ресурстары, тетіктері және бірыңғай ұлттық саясатты іске асыру тәжірибесі бар, жағдайдың ерекшелігімен объективті түрде негізделген көптеген шет елдерге қарағанда, процесс болып табылады. Сонымен қатар, халықты азық-түлікпен барабар және тұрақты қамтамасыз етудің өңірлік базасын қалыптастырудың оң сәттерімен қатар, ұлттық экономиканың құрылымын деформациялайтын көптеген өңірлердің азық-түлікпен өзін-өзі оқшаулаудың теріс үрдісі бар. Бірақ жергілікті және федералды биліктің ақылға қонымды саясатымен бұл деформациялық импульстар бейтараптандырылатын жағдай өте нақты.

Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелеріне өңірлік көзқарастың қажеттілігі мен заңдылығы сондай-ақ тұтастай алғанда өңірлік экономика, АӨК және азық-түлік нарығының жұмыс істеуінің өзіндік сипаттамаларына негізделеді. Өңірлік деңгейде экономикалық дамуға ықпал ететін факторлардың құрамы мен олардың арақатынасы жалпы қазақстандық деңгеймен салыстырғанда айтарлықтай өзгеруде. Айтпақшы, мұндай жағдай біркелкі дамымаған аумақтары бар кез-келген ірі елге тән. Бұл табиғи жағдайларға сәйкес өндіріс қарқындылығының деңгейінде неғұрлым бәсекеге қабілетті өнім алуды қамтамасыз ететін елдің белгілі бір аумақтарын мамандандыру қажеттілігін анықтайды. Сондықтан аймақтарды саралаудың көмекші принципі ретінде пайдалану өте орынды. Өңірлік азық-түлік нарығын дамыту факторларының бүкіл жиынтығын экономикалық, ғылыми-техникалық, әлеуметтік, табиғи-климаттық деп бөлуге болады [4].

Өңірлік азық-түлік нарығын дамытудың экономикалық факторларына ауыл шаруашылығы өндірісін және ауыл шаруашылығы шикізатын өнеркәсіптік қайта өңдеуді дамыту мен орналастыру деңгейі, азық-түлік кешені кәсіпорындары арасындағы шаруашылық байланыстардың даму деңгейі, тауар алмасуды қамтамасыз ету жөніндегі өңіраралық байланыстар, азық-түлік тауарларына бағалардың деңгейі мен құрылымы, сұраныстың деңгейі мен құрылымы жатады. Аймақтық шаруашылық, мәні бойынша кешенді болып табылады, яғни. белгілі бір жолмен бір-бірімен байланысты көптеген өндіріс салалары, әдетте, үйлесімді құрылымға ие емес. Тар мамандандырылған (іс жүзінде салааралық) аймақтардың болуы аймақтық экономиканың құрылымын ескере отырып, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік шаралардың қажеттілігін айқын көрсетеді. Өңіраралық экономикалық байланыстарды дамыту саласындағы мемлекеттің теңдестірілген саясаты [5].

Ғылыми-техникалық факторларға ауыл шаруашылығының, тамақ өнеркәсібінің материалдық-техникалық базасының даму деңгейі, инфрақұрылымның жай - күйі, көлік-қойма процестерін механикаландыру және автоматтандыру және ғылыми-техникалық прогреске қол жеткізуді енгізу деңгейі жатады. 1991/1993 жылдары Қазақстанда болған жаһандық өзгерістердің нәтижесінде ұзақ жылдар бойы қалыптасқан экономикалық

байланыстар, өндірістік кешендер, инфрақұрылым желісі түбегейлі бұзылды. 20 жылдық бөртпе реформаларында жойылған нәрсені азық-түлікпен қамтамасыз ету саласындағы бірнеше жылдық реформаларды қалпына келтіру қиын. Қазіргі шындықтар өз талаптарын талап етеді және жаңа инфрақұрылымды құру, ресурстарды үнемдейтін заманауи технологияларды пайдалану, шикізатты өңдеудің жаңа материалдары мен әдістерін қолдану қажет емес, бірақ жергілікті тауар өндірушілер үшін Қазақстан нарығында импорттық тауарлармен бәсекелесудің жалғыз жолы.

Әлеуметтік факторларға азық-түлік кешені кәсіпорнын еңбек ресурстарымен қамтамасыз етудің сандық және сапалық құрамы, халықтың саны мен әлеуметтік-демографиялық құрылымы және оның аумаққа орналасуы жатады. Жоғарыда аталған оқиғалар ауылдық жерлердегі өндірістік күштердің тепе-теңдігі айтарлықтай бұзылғанына себеп болды. Қазақстанның ауылдық аумақтарының халқы ұдайы қартайып келеді, бала туу көрсеткіші төмендеп келеді, бұл жұмыс күші тапшылығының нақты көрінісін береді. Басқаша айтқанда, қолда бар орасан зор Жер ресурстарын өңдейтін ешкім жоқ. Бала тууды қолдау саласындағы Үкіметтің шешімдерін іске асыру жағдайды аз ғана дәрежеде түзете алады - ауылдық аумақтарды жан-жақты дамыту қажет[6].

Қазақстан үшін ауыл шаруашылығы өнімін өндіру жағдайына және адамның тыныс - тіршілігіне әсер ететін орташа температура, ылғалдылық, шуақты күндер саны, жаздың, қыстың ұзақтығы және т.б. сияқты табиғи-климаттық сипаттамалар бойынша өңірлердің кең шашыраңқылығы тән. Бұл жағдай Азық-түлік қауіпсіздігі мәселелерін шешу міндеттерін қою кезінде де ескерілмейді. Қазақстан өзінің табиғи-географиялық жағдайына байланысты азық-түлік шикізатының барлық дерлік түрлерін өндіру үшін жағдайлардың өте кең спектріне және оны қайта өңдеудің, сақтаудың және түпкілікті тұтынушыларға жеткізудің экономикалық мүмкіндіктеріне ие. Алайда, бұл мүмкіндіктер аймақтар бойынша өте сараланған, сондықтан жергілікті атқарушы органдардың алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі аймақтық ерекшеліктерді барынша толық ескеруге мүмкіндік беретін азық-түлік қауіпсіздігі саласындағы экономикалық стратегияны әзірлеу және іске асыру болып табылады. Азық-түлікке деген қажеттілікті қанағаттандыру оның нақты тұратын жеріндегі әрбір нақты адамға қатысты жүзеге асырылуға тиіс. Сондықтан, елдің азық-түлік қауіпсіздігімен қатар, оның субъектілерінің Азық-түлік қауіпсіздігі де қарастырылуы керек, ал оның құрылуындағы негізгі ауыртпалық оны сапалы азық-түлікпен жеткілікті қамтамасыз ету үшін халық алдында тікелей жауап беретін субъектілерге жүктеледі.

Осылайша, аймақтық басқару аймақтың ерекшелігін ескере отырып, Бүкілресейлік мүдделердің жетекшісі болуы керек. Сонымен қатар, басқарудың тиімділігі неғұрлым жоғары болса, Біртұтас экономикалық тетік аясында шаруашылық жүргізуші субъект өз ресурстарын басқара алады. Жұмыстың басты бағыты мен тиімділік өлшемі өңірдің кешенді дамуы негізінде осы аумақта тұратын халықтың әлеуметтік-экономикалық қажеттіліктерін қанағаттандыру дәрежесін арттыру болуы тиіс.

Өңірлер нақты дербестікке ие болған сайын (шаруашылық және қаржы құрылымдарын оқшаулау, басқаруды орталықсыздандыру) мүдделер мен жауапкершіліктің өңірлік саласы қалыптасуда. Аймақтың өмірлік белсенділігі тұрақты фактор болып табылады, оны тоқтату мүмкін емес. Сондықтан аймақтық мүдделер, ең алдымен, ұдайы өндіріс сипатының тұрақты болуы және аймақтың әлеуетін (оның ішінде агроөнеркәсіптік) үнемі сақтау және көбейту қажеттілігі болып табылады [7].

Сондықтан елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесін қалыптастыру жекелеген өңірлердің ерекшелігін, оның ішінде азық-түлік әлеуетін, өзін-өзі қамтамасыз ету деңгейін, нарық инфрақұрылымын дамытудың мамандануын ескере отырып жүргізілуіне тиіс.

Өңірлік азық-түлік кешенін дамыту перспективаларын айқындау кезінде өндірістің ассортименттік құрылымына да, тауар айналымын қалыптастыруға да әсер ететін өңірлік ерекшеліктер ескерілуге тиіс.

Азық-түлік тауарларын тұтыну деңгейін теңестіру елге, жалпы әлемге тән орташа көрсеткіштерге негізделе алмайды. Әрбір өңірде халықтың сұранысын қалыптастыруға әсер ететін жалпы факторлармен қатар осы аумаққа тән өңірлік сипаттағы факторлар да әрекет етеді.

Бұл бізге төлемге қабілетті сұранысқа және нарықтың қалыптасуына әсер ететін барлық факторларды жалпы және өңірлік факторларға бөлуге негіз береді.

Азық-түлік тауарларын тұтыну жағдайларын, сипатын анықтайтын негізгі ұлттық экономикалық жалпы факторларға мыналар жатады: өндірістік күштер мен өндірістік қатынастардың даму деңгейі, ұлттық кірісті бөлу және қайта бөлу сипаты, нақты кірістер деңгейі, азық-түлік кешеніне бағытталған инвестициялар көлемі, айналыстағы тауар массасының көлемі, азық-түлік тауарларына баға деңгейі.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ахметов, Р. Өңірлік АӨК басқару құрылымын жетілдіру / Ахметов Р. // АӨК: экономика, басқару. - 2013. - № 2. — бб. 12-19.
2. Алтухов, А. Өңірлік аграрлық саясатты қалыптастыру / Алтухов А. // АӨК: экономика, басқару. - 2015. - № 11. - бб. 28-35.
3. Алтухов, А. Елдің азық-түлікпен өзін-өзі қамтамасыз етуінің жай-күйі мен перспективалары / АӨК: экономика, басқару. - 1997. — №11.
4. Алтухов, А. Өңіраралық азық-түлік байланыстарын дамыту / Алтухов А. // Ауыл шаруашылығы экономикасы. — 2015. - № 11. — С. 16.
5. Афанасьев, В. Н. Статистическое обеспечение проблемы устойчивости сельскохозяйственного производства / В. Н. Афанасьев. - М. : Финансы и статистика, 1996.-318 с.
6. Балабанов, В. С. Продовольственная безопасность (международные и внутренние аспекты) / В. С. Балабанов. - М.: Экономика, 2002. - 544 с.
7. Борхунов, Н. Аграрная экономика и рынок / Н. Борхунов, М. Чихман // Экономика сельского хозяйства . - 2004. - № 5. — С. 20.

ӘОЖ 376

ҚАЗАҚСТАН МЕН ПОЛЬШАДАҒЫ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

Молбаева Н.Қ.

8D01901 – Дефектология білім беру бағдарламасының докторанты
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ.

E-mail: nursaule.kanatovna@mail.ru

Мақалада Қазақстан мен Польшадағы инклюзивті білім берудің қалыптасу жүйесіне салыстырмалы талдау жасалынып өзара ұқсастықтары мен айырмашылықтары қарастырылып, оның ішінде ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың жалпы білім беру мекемелерінде білім алуында оң нәтижелері баяндалады. Инклюзивті білім беру - ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім беру үрдісінің дамуы. Бұл оқытудың тиімділігі балалардың оқу үрдісіндегі қажеттіліктерін қанағаттандырып оқыту мен сабақ берудің жаңа бағытын өңдеуге талпынады және мүмкіндігі шектеулі баланың адамдармен қарым-қатынасына

қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді, яғни өзін қоғамның толыққанды мүшесі сезуіне жол ашады, сенімділіктерін дамыта түседі.

Тірек сөздер: инклюзивті білім беру, интеграция, ерекше білімді қажет ететін балалар, арнайы психология.

В статье рассматривается сравнительный анализ системы становления инклюзивного образования в Казахстане и Польше, рассмотрены взаимные сходства и различия, в том числе положительные результаты обучения детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательных учреждениях. Инклюзивное обучение-развитие общеобразовательного процесса, обеспечивающее получение образования детьми с особыми потребностями. Эффективность этого обучения заключается в том, что дети стремятся выработать новое направление обучения и преподавания, удовлетворяя свои потребности в учебном процессе и позволяя ребенку с ограниченными возможностями развить необходимые способности к общению с людьми, то есть почувствовать себя полноценным членом общества, развить уверенность.

Ключевые слова: инклюзивное образование, интеграция, дети с психообразовательными потребностями, специальная психология.

The article provides a comparative analysis of the system for the formation of inclusive education in Kazakhstan and Poland, declassified places and types, including important conditions for the education of children with special educational needs. The effectiveness of this provision is established, among other things, to create new conditions of training and application, ensuring the possibility of use in accounting processes and development taking into account the new conditions of development.

Keywords: inclusive education, integration, children with special needs, special psychology.

Білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі принциптеріне сапалы білім алуға барлығының құқықтарының теңдігі, әр адамның интеллектуалды дамуын, психофизиологиялық және жеке-дара ерекшеліктерін ескере отырып, халықтың барлық деңгейі үшін білімге қолжетімділігі жатады. Сапалы білімнің барлығы үшін қолжетімді болу шартын қалыптастыруға бағытталған білім беру жүйесін түрлендіру процестерінің бірі инклюзивті білім беру болып табылады.

Инклюзивті білім беру дене бітіміне, психикалық, интеллектуалдық, мәдени, этникалық, тілдік және өзге ерекшеліктеріне қарамастан ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларды жалпы білім беру кеңістігіне енгізуді, олардың сапалы білім беруде кедергілерді жоюды және әлеуметтік ортада бейімделуін, ықпалдасуын көздейді. Ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларға ерекше білім беруге қажеттілігі бар балалар; мигранттар мен оралмандар отбасыларының, аз ұлттар балалары; қоғамға әлеуметтік бейімделуде қиындықтары бар балалар жатады. Яғни, кеңейтілген мағынада инклюзивті білім беру кедергілерді жою мен ерекше білім беруге қажеттілігі бар адамдарды оқыту процесінде енгізуге бағытталған білім беру процесі және олардың сапалы білімге тең қолжетімділігін қамтамасыз ету болып табылады.

Ерекше білімді қажет ететін балаларды (ЕБК) сапалы біліммен қамту қазіргі таңдағы ең өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Инклюзивті білім беру – ерекше мұқтаждықтары бар балалардың жалпы білім беретін мектептердегі оқыту үрдісін сипаттауда қолданылады. Демек, инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, сонымен бірге оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру идеологиясы жатыр. Осы бағыт балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру жағдайын қалыптастырады. Сондай-ақ, барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында, мектепте және мектеп өміріне белсене қатысуға, адамдармен қарым - қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді.

Осыған байланысты мақаланың негізгі мақсаты Қазақстандағы инклюзивті білім беру жүйесі мен Польшадағы инклюзивті білім беру жүйесінің өзара ұқсастықтары мен айырмашылықтарын қарастырып, оның ішінде ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың жалпы білім беру мекемелерінде білім алуында қандай оң нәтижелері бар екендігін білуге мүмкіндік береді.

Қазақстан мен Польшадағы инклюзивті білім беру жүйесінің ерекшеліктері

Инклюзивті білім беру балалардың әр түрлі дене, психикалық, зияткерлік, мәдени-этникалық, тілдік және өзге де ерекшеліктеріне қарамастан, сапалы білім беру ортасына айрықша білім алу қажеттіліктері бар балаларды қосуды, барлық кедергілерді жоюды, олардың сапалы білім алуы үшін және олардың әлеуметтік бейімделуін, социумға кірігуін көздейтін оқыту түрі. Француз тілінен аударғанда «инклюзив» сөзі-өзімді қосқанда ал, латын тілінен аударғанда - қосамын деген мағынаны білдіреді.

Н. В. Борисова, С. А. Прушинский және М. Перфильева инклюзивті білім берудің негізгі ұғым түсініктерін қарастырушы ғалымдар болып табылады. Осы ғалымдардың редакциялауымен жарық көрген «Инклюзивное образование: ключевые понятие» оқу құралында ең негізгі ғылыми аппаратқа тоқтала отырып, ұғым түсініктердің мәнін ашты [1].

Шет елдерде инклюзивті білім беру мәселесі 1970 жылдан бастау алса, 90 жылға қарай АҚШ пен Еуропа өздерінің білім беру саясатына осы бағдарламаны толық енгізді. Ең алғаш АҚШ, Ұлыбритания, Дания, Испания, Финляндия, Германия, Италия және Австралия елдерінде инклюзивті білім беруді дамыту білім беру саясатының жетекші бағдарына айналды [2]. Осы елдерде балалардың дамуы мен әлеуметтік бейімделуі үшін тиісті психологиялық-педагогикалық жағдай жасалған жалпы білім беру ұйымдарында психикалық және дене бұзылыстары бар, дамуында артта қалушылығы бар балалар қалыпты дамыған құрдастарымен бірге білім алуда.

Польшада инклюзивті білім беру жүйесі бар және психикалық аурулары бар адамдардың қамқорлығы XIV ғасырдан бастап, алғашқы мекемелер ұйымдастырыла бастаған кезде зерттелуде. Мүмкіндігі шектеулі адамдармен діни рухани, монахтар қоғамы айналысты. Варшавада мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған алғашқы арнайы мектеп ашылды – бұл естімейтіндер институты. Дегенмен, кейбір дереккөздерде алғашқы поляк мектебі Романовтағы естімейтіндер институты екен. Соғыс аралық кезеңде елде арнайы мектептер саны күрт өсті. Мүмкіндігі шектеулі адамдарды оқытуда арнайы педагогиканың мемлекеттік институтын құру маңызды рөл атқарды-бұл физикалық, интеллектуалдық, психикалық жағынан қоғамда қабылданған нормадан ерекшеленетін адамдар үшін қиын кезең болды.

Конституцияға сәйкес Польшаның әрбір азаматы, ЕБҚ балалар оқуға және білім алуға құқылы. Алғаш рет ЕБҚ балаларды оқыту мәселесі соғыстан кейінгі кезеңде, бірқатар құжаттар қабылданған кезде туындады, атап айтқанда:

- Міндетті оқыту туралы жарлық, онда қалыпты мектепте оқуды бастай алмайтын балалар мұны арнайы мектепте жасай алады.

- Жүйені дамыту және тәрбиелеу туралы заң. Заңда: "ақыл-есі кем және дене кемістігі бар балалар мен жастардың арнаулы мектепке дейінгі мекемелерге баруға, бастауыш мектепте немесе оқу-тәрбие орталықтарында оқуға құқығы бар" делінген.

Мүгедектік туралы концепция - Дүниежүзілік Денсаулық сақтау ұйымы дайындаған және 1980 жылы жарияланған зақымданудың, мүгедектіктің және мертігудің халықаралық жіктемесі. Даму бұзылыстары бар адамдардың мәселелерінің әлеуметтік сипатын атап көрсетеді және мүгедектіктің әлеуметтік моделі деп аталады. Бұл концепцияның тенденциясы ретінде Польша Халық Ағарту министрлігінің ерекше қажеттіліктері бар балаларды сау балалармен бірге оқыту мен тәрбиелеуді ұйымдастыру мәселесіндегі әрекеттерді анықтады [3].

1991 жылы 7 қыркүйекте Польшаның білім беру жүйесінің жаңа жарғысы жарияланды. 6 жылдық бастауыш мектеп, 3 жылдық гимназия және 3 жылдық орта немесе

кәсіптік мектептер енгізілді. Сонымен қатар, ерекше білімді қажет ететін балалардың отбасының тұрақты тұратын жеріндегі ауданда орналасқан жалпы білім беретін мектепте оқуға құқығы бар екендігі анықталды.

Алайда, бірнеше жылдан кейін – 1993 жылғы 4 қазанда – жалпы білім беретін және интеграциялық мектептерде ерекше білімді қажет ететін балаларды оқыту мен тәрбиелеуді ұйымдастырудың шарттары мен принциптері туралы халықтық Білім Министрлігінің Жарлығы жарияланды. Бұл құжатта интеграциялық сыныптағы оқушылардың жалпы саны – 15-20 оқушы, сондай – ақ ерекше қажеттіліктері бар оқушылар саны – 3-5 оқушы екені анықталды. Сонымен қатар, мүгедек балалар тобында әр түрлі мүгедектігі бар балалар болуы керек. Жарлықта оқушылардың осы тобына арналған арнайы сабақтардың түрлері көрсетілген: сөйлеу терапиясы сабақтары, қозғалыс бұзылыстарын қалпына келтіруге арналған түзету гимнастикасы, түзету және компенсаторлық, дидактикалық және әлеуметтік терапия сабақтары.

Қазақстан мен Польшада инклюзивті білім беру жүйесінде балалардың мүдделерін қорғайтын нормативті құжаттар бірдей. Олар:

- ✓ Ақыл-есі кем адамдардың құқықтары туралы Декларация;
- ✓ Мүгедектердің құқықтары туралы Декларация;
- ✓ Біріккен Ұлттар ұйымының Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенциясы;
- ✓ Мүгедектердің құқықтары туралы Мадрид декларациясы;
- ✓ Ерекше қажеттіліктері бар адамдарға білім беру саласындағы қағидаттар, саясат

және практикалық қызмет туралы Саламанка декларациясы.

Сондай-ақ Польшадағы Ұлттық Білім Министрлігінің бұйрығына сәйкес келесі оқу орындары Қазақстандағы оқу орындарынан өзгешелігі байқалынбайды:

- мектепке дейінгі арнайы мекемелер немесе әдеттегі мектепке дейінгі мекемелердегі арнайы топтар;
- барлық типтегі арнайы мектептер, оның ішінде қарапайым жалпы білім беретін мектептердегі арнайы сыныптар;
- жастар тәрбие орталықтары;
- әлеуметтік терапияның жастар тәрбие орталықтары;
- арнайы мектеп-тәрбие орталықтары;
- арнайы тәрбие орталықтары;
- ақыл-ой кемістігі бар балалар мен жастарға баруға мүмкіндік беретін орталықтар.

Польшада арнайы мектепке дейінгі мекемелер, арнайы бастауыш мектептер, арнайы гимназиялар жұмыс істейді. Сегрегация (арнайы мектептер) және сегрегациялық емес (интеграцияланған мектептер) [3]. Арнайы білім берудің 4 типі бар:

сегрегация түрі:

- сегрегациялық мекемелерде жүзеге асырылатын арнайы оқытудың кең спектрі;
- арнайы көмекке қол жеткізуде әкімшілік шектеулердің болмауы;

аралас түрі:

- сегрегациялық емес мекемелерде іске асырылатын арнайы оқытудың кең спектрі;
- арнайы көмекке қол жеткізуде әкімшілік шектеулердің болмауы;

ассимиляция түрі:

- сегрегациялық мекемелерде жүзеге асырылатын арнайы оқытудың шағын спектрі;
- арнайы көмекке қол жеткізуде әкімшілік шектеулердің болмауы;

инклюзивті түрі:

- сегрегациялық емес мекемелерде іске асырылатын арнайы оқытудың шағын спектрі;
- арнайы көмекке қол жеткізудегі әкімшілік шектеу.

Қазақстан мен Польшада мектепке дейінгі арнайы мекемелер, жалпы білім беретін мектептердегі арнайы сыныптар, жалпы білім беретін мектептердегі арнайы мектептер мен арнайы сыныптар балалардың мынадай санаттары үшін сабақтарды ұйымдастыруда инклюзивті білім беруді қатар қолданады: естімейтін; нашар еститін; көрмейтіндер; нашар

көретіндер; ақыл-ой кемістігінің жеңіл түрімен; ақыл-ой кемістігінің орташа немесе ауыр түрімен; аутизм; туа біткен аурулар; психикалық бұзылулары бар; қоғамға бейімделмеген; тәуелділіктің әртүрлі түрлерімен; мінез-құлықтың бұзылуы.

Арнайы мектептер мен сыныптар (сегрегация түрі) - бұл әр баланың тиісті жағдайлардың нормасынан ауытқуын жан-жақты дамуы үшін қамтамасыз етуге бағытталған мекемелер. Жалпы мақсаттарды жүзеге асыра отырып, мектеп оқушыларының тиісті дағдыларын қалыптастырады, қажетті білім береді. Ұлттық Білім Министрлігінің өкімі бойынша есту қабілеті бұзылған, көру қабілеті бұзылған, туа біткен аурулары бар балалар мен жастар үшін арнайы мектептер ұйымдастырылады. Арнайы мектептің құрылымы жалпы білім беретін мектептің құрылымынан ерекшеленбейді. Оның құрамына екі кезеңнен тұратын алты жылдық бастауыш мектеп кіреді, бірінші кезең - I-III сыныптар және екінші кезең - IV-VI сыныптар. Әрі қарай оқу 3 жылдық гимназияда жалғасады, ол үшінші кезең және соңғы; төртінші кезең - сыныптан кейінгі мектептер деп аталады. Оларға: үш жылдық мамандандырылған лицейлер, оқушыларды кәсіби қызметке дайындайтын екі жылдық кәсіптік мектептер жатады.

Арнайы мекемелерде оқу мерзімі қарапайым жалпы білім беретін мектептерден ерекшеленеді.

Білім беру реформасына сәйкес ақыл-ой кемістігі бар (ауыр түрі) адамдар міндетті түрде білім алады. Ақыл-ой кемістігі бар (жеңіл түрі) оқушылар арнайы мектептерге бара алады, арнайы бағдарламаны жүзеге асыра алады немесе жаппай мектепке бара алады. Қалыпты ақыл-ой кемістігі бар балалар оқу-терапиялық мекемелерде оқиды. Өз кезегінде, ақыл-ой кемістігі бар үшін оңалту орталықтарында оқыту қарастырылған, оның мақсаты оңалту, күнделікті дағдыларды қалыптастыру және коммуникациялық дағдыларды дамыту болып табылады. Арнайы мектеп сыныптарындағы оқушылардың саны бұзылыстарының түрі мен деңгейіне байланысты.

Интеграциялық мектептер мен сыныптар (интеграция түрі) - интеграция әртүрлі мүмкіндіктері бар балаларды бірлесіп тәрбиелеу және оқыту деп түсіндіріледі. Польшада интеграциялық оқытудың негізі-Гамбург моделі. Алғашқы интеграциялық мекеме Варшавада Денсаулық сақтау қызметін қалпына келтіру мекемесінде пайда болды [3]. Кейінгі жылдары мектепке дейінгі мекемелерде интеграциялық топтар және бүкіл астана аумағында интеграциялық мектептер пайда болды. Интеграция бүкіл Польшаны қамтыды, бірақ әр түрлі аймақтарда бірден емес. Оны енгізу жергілікті биліктің білім беру саясатына, жергілікті өзін-өзі басқаруға, аймақтың материалдық жағдайына және педагогикалық кадрлармен қамтамасыз етуге байланысты болды.

Интеграциялық оқытуды ұйымдастырудың принциптерін қамтитын маңызды құжат Ұлттық Білім Министрлігінің оқытуды интеграциялық деп тану үшін орындалатын шарттарды анықтайтын қаулысы болды. Гамбург моделінің ережелеріне сәйкес оқу процесін ұйымдастыру бірнеше шарттарға сәйкес келуі керек. Интеграциялық мекемелерге: интеграциялық мектепке дейінгі мекемелер, интеграциялық топтары бар мектепке дейінгі мекемелер, интеграциялық сыныптары бар интеграциялық мектептер жатады. Интеграциялық сыныптарда 15-тен 20 адамға дейін оқушылар оқиды, олардың ішінде 3-тен 5-ке дейін оқушы бұзылыстары бар. Сыныпта екі мұғалім жұмыс істейді, біреуі оқу процесін ұйымдастырады, екіншісі көмектеседі. Ол түрлі бұзылыстары бар оқушыларға жеке оқу бағдарламасын жүзеге асыруға көмектеседі және арнайы көмек көрсетеді. Қазақстан мен Польшаның интеграциялық сыныптарында оқушылар санынан айтарлықтай айырмашылық бар.

Жалпы білім беретін мектептер (инклюзивті тип). Инклюзия интеграцияның ең жоғары формасы немесе интеграцияның толық формасы болып саналады. Бұл ерекше қажеттіліктері бар балаларды белсенді қоғамдық өмірге нақты қосу процесі және қоғамның барлық мүшелері үшін бірдей қажет. Инклюзивті білім беру нәтижесі болуы үшін оны сәйкесінше ұйымдастырып, енгізу керек. Польшадағы инклюзивті білім беру жүйесі

бастауыш, гимназия, орта, кәсіптік және жоғары білім беру мекемелерін қамтиды. Оның мақсаты мүмкіндігі шектеулі жандарды оқыту мен кәсіби даярлауда кедергісіз орта құру болып табылады.

Бұл шаралар кешені білім беру мекемелерін техникалық жарақтандыруды, сондай-ақ педагогтер мен басқа да оқушылар үшін мүгедектермен өзара іс-қимылды дамытуға бағытталған арнайы оқу курстарын әзірлеуді көздейді. Сонымен қатар, жалпы білім беру мекемесінде мүмкіндігі шектеулі балалардың бейімделу процесін жеңілдетуге бағытталған арнайы бағдарламалар қажет. Осы тұжырымдамаға сүйене отырып, Польшаның инклюзия идеяларын қорғайтын жарлықтар мен құқықтық актілерді қарастырғанда ерекше қажеттіліктері бар балаларды инклюзивті оқыту екі құжатты реттейді:

- Білім министрінің 2010 жылғы 17 қарашадағы мемлекеттік балабақшаларда, мектептерде және басқа да мекемелерде психологиялық-педагогикалық көмекті ұйымдастыру принциптері туралы Жарлығы;

- Білім министрінің 2010 жылғы 17 қарашадағы жалпыға қолжетімді балабақшаларда, мектептерде және басқа да мекемелерде мүгедек оқушылар мен мінез-құлқы проблемалары бар оқушылар үшін оқытуды, тәрбиелеуді және қамқоршылықты ұйымдастыру шарттары туралы Жарлығы [4].

2010 жылғы 17 қарашадағы Жарлықта (2011 жылғы 1 қыркүйекте күшіне енді) есту (саңырау және нашар еститін) және көру (зағиптар және нашар көретіндер) бойынша мүгедектер үшін оқытуды, тәрбиелеуді және қамқорлықты ұйымдастыру шарттары ұсынылған:

- тірек-қимыл аппараты бұзылған, "оның ішінде афазиямен"; әртүрлі дәрежедегі ақыл-ой кемістігі бар;

- аутизммен (оның ішінде Аспергер синдромымен); дамуының күрделі бұзылыстарымен;

- мінез-құлқының бұзылуларымен немесе мінез-құлқының бұзылу қаупімен.

Бұл балалардың барлығы жалпыға қол жетімді балабақшалар мен мектептерде, интеграциялық балабақшалар мен мектептерде, жалпыға қол жетімді балабақшаларда және интеграциялық топтары немесе сыныптары бар мектептерде арнайы ұйымдастыру мен арнайы оқыту әдістерін қажет етеді. Оқушылардың бастауыш мектепте (18 жасқа дейін), гимназияда (21 жасқа дейін), орта немесе кәсіптік мектепте (23 жасқа дейін) оқуға болатын жасы сипатталған. Ғалымдар мен практиктер, негізінен арнайы мектептерде жұмыс істейтін мұғалімдер қатты сынға ұшыраған төрт құжаттың жобаларын дайындады.

Жеке оқыту (сабақтардың бір бөлігі) мектеп аумағында өткізіледі және жүйелі емес, баланың құрдастарымен жиі кездесуге мүмкіндігі жоқ, мысалы, интеграциялық оқыту жағдайында. Жеке бағдарлама бойынша оқитын бала психологиялық-педагогикалық орталық мамандарының ұсыныстарына сәйкес өз мүмкіндіктеріне бейімделе отырып, мектептің оқу бағдарламасын жүзеге асырады. Ұлттық Білім министрлігі арнайы оқыту жүйесін реформалаудың маңызды элементі барлық оқушыларға тең мүмкіндік беру және олардың даму қарқынына сәйкес келетін мектеп бағдарламасын іске асыруға тиісті жағдай жасау болып табылатынын мойындайды.

Оқушының қажеттіліктері оқыту мен тәрбие міндеттерін жүзеге асыру жолдарын анықтауы керек. Инклюзияны да енгізудің жақсы жақтары бар, бірақ бейсаналық енгізу теріс салдарға әкелуі мүмкін. Алдын ала дайындықсыз міндетті нысан ретінде инклюзивті білім беруді енгізу туралы шешім қабылдау жеткіліксіз. Күн сайын мектептерде жұмыс істейтін тәжірибешілер оқушылардың кездесетін мәселелерін білуі өте маңызды. Балалар да қолдау мен көмек алатынына сенімді болуы керек.

Ерекше білімді қажет ететін балаларды сапалы біліммен қамту - қазіргі таңдағы ең өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Соңғы жылдары арнайы білім жүйесінде (ЕБК) балалардың білім алуға қолжетімділігін кеңейтуге оң өзгерістер жасалып жатыр. (ЕБК) балалардың білім алу құқықтары «Қазақстан Республикасының балалардың құқықтары туралы», «Білім беру туралы»,

«Мүмкіндігі шектеулі балалардың әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзетуге ықпал ету туралы», «Қазақстан Республикасында кемтарларды әлеуметтік қорғау туралы», «Арнайы әлеуметтік қызмет туралы» Қазақстан Республикасының Заңдарында, Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген [5], [6].

Инклюзивті білім беру немесе «білім баршаға» бағдарламасы - барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында, мектепте және мектеп өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді. Бұл бағдарламаны Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы мақұлдап, БҰҰ-ның Конвенциясына 2006 жылдың 13 желтоқсанында енгізді, сонымен қатар мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беретін ортаға кіріктіру мақсатында 2009 жылғы ҚР инклюзивті білім беруді дамыту тұжырымдамасының жобасы әзірленген және 2010 жылдың 1 ақпанында бекітілген ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы бекітілген. [7] Бұл бағдарламалардың басты міндеттерінің бірі –еліміздегі инклюзивті оқытуды дамыту болып саналады.

Біздің мемлекетіміздің Конституциясында барлық балалардың тегін орта біліммен қамтылуына кепілдік берілген. Қазіргі таңда арнайы қажеттілігі бар балалардың осы құқықтарын толық іске асыруларына мүмкіндік беріліп, арнайы білім беру ұйымдарымен қоса, инклюзивті білім беру жүйесі қатар дамып келеді. Бірақ инклюзивті білім беруді ұйымдастырудың өзіндік ерекшеліктері мен қиындықтары бар.

Арнайы психологияның негізін салушы ғалым Л.С.Выготскийдің зерттеулері бойынша, «Дені сау бала мен мүмкіндігі шектеулі балалар бірдей заңдылықпен дамиды. Демек, олардың даму факторы бірдей. Ақыл-ой жағынан артта қалған бала дені сау бала өтетін даму деңгейінен өтіп жетіледі, бірақ баяу және өзінің жеке ерекшеліктері деңгейінде» [8]. Инклюзивті білім беруде біз ерекше балаларымыздың дені сау балалармен бірдей білім алуына жағдай жасай отырып, оларға қосымша мүмкіндік және қажетті маман көмегін ұйымдастыруымыз қажет. Білім беру жүйесіне оң өзгерістер, яғни осы мұқтаждықтарды қанағаттандыру мақсатында жаңалықтар енгізілуде. Осыған орай, жалпы білім беру мекемелерінде ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың білім алуында қандай қиындықтар болуы мүмкін?

Жалпы білім беру мекемелерінде ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың білім алуында басқа балаларды оқыту процесінде, басқа балалармен қарым-қатынаста психологиялық, оқу бағдарламасын меңгеруде қиындықтар болуы мүмкін. Себебі ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың психикалық дамуының негізгі бұзылыстары интеллектуалды даму деңгейі, яғни, зейіні, есте сақтауы, ойлауы, кеңістікті бағдарлауы төмен болып келеді. Осы себептерге байланысты психикасы дамуы тежелген (ПДТ) балалардың оқу үлгерімі төмен болады. Бұл балалардың оқуға үлгермеушілігі жеті-сегіз жастан анық байқалады. Ата-аналары көмекші не арнайы мектептер мен мектеп-интернаттарға, психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттері мен коррекциялық-түзету сыныптарына балаларын бергісі келмеген жағдайда жалпы білім алатын мектептерде ПМПК-ның ұсынысы бойынша жеңілдетілген бағдарламамен оқытуына толық құқылары бар.

Жалпы білім беретін мектептер ПМПК-ның қорытындысы бойынша көрсетілген, яғни, баланың деңгейіне қарай жеңілдетілген бағдарламамен мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеуге және инклюзивті оқытуға дайын болғандары жөн. Инклюзивті оқытуға жалпы білім беретін мектептерде арнайы психолог, әлеуметтік мұғалім, олигофрено мұғалім, логопед мамандар жұмыс жасайды. Егер бала көмекші бағдарламаны толық игерген болса, оған арнайы куәлік беріледі, ал игермесе, анықтама ғана алады. Егер ата-анасы баласын арнайы мектеп-интернатқа жібергісі келмесе, жергілікті жалпы мектепте мүмкіндігі шектеулі баланың мүмкіндігіне қарай, жеңілдетілген бағдарлама бойынша, инклюзивті оқытуға міндетті.

Инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс жүргізетін мектептерде білім мазмұнын үш түрлі бағдарлама бойынша реттелген. Олар жалпы мектептерге арналған типтік оқу бағдарламалары; мүмкіндігі шектеулі балалардың ақаулық типтеріне сәйкес арнаулы білім

беру бағытындағы оқу бағдарламалары; мүмкіндігі шектеулі балалардың психофизикалық ерекшеліктерін есепке ала отырып әзірленетін оқытудың жеке бағдарламасы.

Инклюзивті оқыту - ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдісінің дамуы. Бұл оқытудың тиімділігі балалардың оқу үрдісіндегі қажеттіліктерін қанағаттандырып оқыту мен сабақ берудің жаңа бағытын өңдеуге талпынады және мүмкіндігі шектеулі баланың адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Қазақстанда басқа санаттағы оқушылармен бірге білім алуды және тең қолжетімділікті көздейтін мүмкіндіктері шектеулі адамдарға қатысты.

	Қазақстан	Польша
Жалпы білім беру жүйесі	Қазақстанда білім жалпы және кәсіптік білім болып бөлінеді. Ал білім деңгейлері: мектепке дейінгі тәрбие және оқыту, бастауыш, орта білім, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім болып бөлінеді.	Мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеу -1 жыл Бастауыш мектеп- 6 жыл Гимназия - 3 жыл Кәсіби мектеп – 2 жыл КМ кейінгі лицей- 2 жыл Лицей-3 жыл Техникум - 4 жыл ЖОО-5 –жыл Доктор дәрежесін алу - 3 жыл
Арнайы білімді қажет ететін тұлғалар	Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды 3 топқа бөледі: <i>1. психофизикалық дамуының әртүрлі бұзылулары бар балалар:</i> есту, көру, интеллект, сөйлеу, тірек-қимыл аппаратының бұзылуы, психикалық дамуының тежелуі және эмоциялық-еріктік бұзылулары; <i>2. оқу қиындықтары, мінез-құлық және эмоционалды проблемалары бар балалар.</i> <i>3. әлеуметтік - психологиялық, экономикалық, тілдік, мәдени</i> себептерге байланысты.	-естімейтін, нашар еститін; -көрмейтіндер, нашар көретіндер; -ақыл-ой кемістігінің жеңіл түрімен; -ақыл-ой кемістігінің орташа немесе ауыр түрімен; -аутизм; -туа біткен аурулар; -психикалық бұзылулары бар; -қоғамға бейімделмеген; -тәуелділіктің әртүрлі түрлерімен; -мінез-құлықтың бұзылуымен.
Инклюзивті сыныптағы оқушы саны	Жай сыныпта 2 ерекше баладан артық емес (ерекше қажеттілігі бар бала санынай қарай сынып оқушыларының саны 3-есе аз); Жалпы білім беретін мектептің арнайы сыныбында 10-12 оқушы.	Интеграциялық сыныптарда 15-20 адамға дейін оқушылар оқиды, олардың ішінде 3-5-ке дейін оқушы кемшілікке ие. Арнайы мектеп сыныптарындағы оқушылар саны мүгедектіктің түрі мен деңгейіне байланысты.
Ерекше білімді қажет ететін балаларға арналған оқу жоспарлары	Мектептерде ЕБҚбалаларға арналған жұмыс жоспарлары олардың ерекшеліктерін ескере отырып әзірленеді және бекітіледі. Ерекше білімді қажет ететін оқушыларға арналған журнал жүргізіледі, онда барлық қажетті ақпарат қамтылады Жалпы сыныпта ақыл-ойы кем оқушы болса, онда оған жеке оқу бағдарламалары жасалады.	Толық қамтылған
Психологиялық - Педагогикалық көмек беру формасы	ПМПК, ТПҰҒПО, Психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттері мен оңалту орталықтары, арнайы мектеп-тәрбие орталықтары; жалпы білім беретін мектептердегі арнайы сыныптар, логопедиялық орталықтар	ППМО (Психология-педагогикалық медициналық орталықтар) арнайы терапевтік сыныптар, ерекше қабілеттерді дамыту бойынша сабақтар,

		дидактикалық, түзету-компенсациялық, логопедиялық, әлеуметтік терапиялық, кеңестер;
Психологиялық - педагогикалық қолдау	Педагог-дефектолог Педагог-логопед Педагог-психолог	мұғалім, психолог, педагог, логопед, кәсіби бағдар бойынша маман, ата-аналар;

Қазақстан мен Польшадағы инклюзивті білім беру жүйесін салыстыру барысында ерекше білімді қажет ететін балалардың мүдделерін қорғайтын халықаралық құжаттар және оларды түзету-педагогикалық орталықтар, жалпы білім беретін арнайы оқу орындары мен арнайы топтар, сыныптардың болуында біршама ұқсастықтар анықталды. Польша елінің тәжірибесін қарастыра отырып, шет елдерде инклюзивті білім беру мәселесі біздің елге қарағанда едәуір жолға қойылған. Бұл елде инклюзивті білім беру XX ғасырдың 70 жылдарынан басталған, ал біздің елде екінші мыңжылдықтың басында қолға алына бастады. Еуропа елдерін алатын болсақ, инклюзивті білім беру көптеген мәселелерді шешкен. Бұл елдерде ерекше білімді қажет ететін балаларға жалпы білім беретін мектептерде қосымша көмек жолдары ұсынылған.

Ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың жалпы білім беру мекемелерінде білім алуында әлеуметтік ортаға бейімделу мүмкіндіктері басымдығын және қарым-қатынас жасаудың оң нәтиже беретіндігін көрсетеді. Біріншіден жалпы білім беру мекемелерінде инклюзивті оқыту – барлық балаларға мектеп өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді. Екіншіден оқушылардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға мүмкіндік береді. Үшіншіден адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Даму мүмкіндігі шектеулі балаларға білім беруді ұйымдастыру мақсатында, типтік арнайы білім бағдарламасы жасалды. Онда балалардың мұқтаждықтары ескеріліп, білім алуларын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдістері қарастырылған.

Инклюзивті оқыту балалардың оқу үрдісіндегі қажеттіліктерін қанағаттандырып, оқыту мен сабақ берудің жаңа бағытын өңдеуге талпынады. Егер инклюзивті оқытудың оқыту мен сабақ беруге енгізілген өзгерістері тиімді болса, онда ерекше қажеттіліктері бар балалардың жағдайлары да өзгереді. Инклюзивті оқытуды ашқан мектептерде оқыған балалар адам құқығы туралы білім алуға мүмкіншілік алады. Өйткені, олар әлеуметтік ортаға бейімделіп бір-бірімен қарым-қатынас жасауға, танып-білуге, қабылдауға үйренеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Перфильева, М. Ю. Участие общественных организаций инвалидов в развитии инклюзивного образования: (рабочая версия) / М. Ю. Перфильева, Ю. П. Симонова, С. А. Прушинский; под ред. Т. Г. Туркиной. – Москва: Перспектива, 2012. – 57 с. – Режим доступа: <https://perspektivainva.ru/userfiles/education/publication/uchastie-ooi-v-razvitii-io.pdf> (дата обращения: 02.10.2017)
2. <https://perspektivainva.ru/userfiles/education/publication/uchastie-ooi-v-razvitii-io.pdf> (дата обращения: 02.10.2017)
3. Қазақстандағы Республикасындағы инклюзивті білім беру жүйесі / Ж. С. Кушекбаева, Айнур Бакытбайқызы, И. Н. Абилхан // Молодой ученый. — 2017. — № 51.1 (185.1). — С. 16-18.
4. Грозная Н. С. Инклюзивное образование за рубежом. От мечты к реальности 2011. №1
5. Журнал «Клиническая и специальная психология» No1 2012 www.psyjournals.ru/psyclin
6. Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарына арналған мемлекеттік бағдарламасы. - Астана, 2010. Әлеуметтік педагог. – 2010. - №4.
7. Концептуальные подходы к развитию инклюзивного образования в Республике Казахстан. Приказ МОН РКот 01.06.2015 № 348

8. Бердиева Г.К. «Мектепке дейінгі мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған оңалту орталығындағы дамыту-түзету жұмыстарын ұйымдастыру» Әдістемелік көмекші құрал, Қызылорда, 2011. 3,8 беттер.

9. А.А. Байтұрсынова «Арнайы педагогика: проблемалары мен даму болашағы» Алматы, 2008 ж

ӘОЖ 14.07.07

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ТАБИҒАТ ҚҰБЫЛЫСТАРЫН ТАНЫСТЫРУ

Мырзабекова Ш. У.

Алакөл ауданы Көктұма қазақ орта мектебі МДШО КММ бастауыш сынып мұғалімі

E-mail: myrzabekova1902@mail.ru

Мақалада бастауыш сынып оқушыларына табиғат құбылыстарын таныстыру ерекшеліктері қарастырылған. Авторлар бастауыш сынып оқушыларына табиғат құбылыстарын таныстырудың ең тиімді және ғылыми негізделген тәсілдерін, формалары мен әдістерін ұсынады.

Тірек сөздер: бастауыш сынып, табиғат құбылыстары, құзыреттілік, педагогикалық іс-әрекет, қоршаған орта.

В статье рассмотрены особенности ознакомления младших школьников с явлениями природы. Авторы предлагают наиболее эффективные и научно обоснованные способы, формы и методы ознакомления младших школьников с явлениями природы.

Ключевые слова: начальная школа, явления природы, компетентность, педагогическая деятельность, окружающая среда.

The article deals with the peculiarities of familiarization of primary school students with the phenomena of nature. The authors propose the most effective and scientifically based ways, forms and methods of familiarizing younger students with the phenomena of nature.

Keywords: primary school, natural phenomena, competence, pedagogical activity, environment.

Табиғи құбылыстар - жер бетінде ежелгі құдайлардың пайда болуының түпкі себебі. Алғаш рет найзағай, цунами, орман өрті, күн тұтылуын адам табиғат құбылыстары деп ойлай алмады. Табиғи құбылыстарды зерттеу қызықты, бірақ қиын. Көбінесе табиғи құбылыстар деп салыстырмалы түрде сирек кездесетін кемпіркосақ, найзағай, түсініксіз батпақты шамдар, атқылайтын жанартаулар мен жер сілкіністері т.с.с құбылыстар түсініледі. Табиғат қатал, ол адамдар жасаған барлық нәрсені аяусыз бұзады, бірақ бұл бізді барлық табиғи құбылыстарды (атмосфералық, жер қойнауында, тереңдікте, басқа планеталарда, галактикадан тыс жерде) түсінуге тырысудан тоқтатпайды.

Жалпы білім беретін мектептің бастауыш деңгейінде «Жаратылыстану», «Дүниетану» пәні табиғат құбылыстарын барынша таныстыруға бағытталған [1,2]. Мәселен, бастауыш сынып оқушыларын өлі табиғат заттарымен: сумен, оның күйінің игеруімен (қату, қар және мұздың еруі, буға айналуы); қатты денелермен (құм, мұз, тас); олардың қасиеттерімен таныстыруда физикалық құбылыстармен; ауамен, оның қозғалысымен таныстыруда метеорологиялық ұғымдармен; желдің бағытымен және күшімен таныстыруда математикалық есептеу әдістері; тау жыныстары, жер қыртысының топырақ қабатымен таныстыруда география; өсімдіктер, жануарлар, жәндіктер, құстар

дүниесімен таныстыруда биология; электрлік және жарықтық құбылыстармен (электр шамының, кемпірқосақтың жасалуы, түрлі-түсті жолақтардың үлгісі мен орналасуы), магнитпен және оның қасиеттерімен таныстыруда физика пәндеріне қатысты ұғым атаулары меңгертіледі. Оқушыларға осы пәндер бойынша әдістемелік мақсаттарда көрнекілік үшін бейнелеу өнерін (сурет, портрет, иллюстрация, мүсін т.б.), эмоциялық әсерді күшейту үшін түрлі музыкалық шығармалар пайдаланылады.

Аталған пәндерді оқу барысында бастауыш мектеп білім алушылары биология, экология, география пәндерінің қарапайым ұғымдарымен танысады. Мұғалімге зілзалалардың, экологиялық апаттардың қауіп-қатері жағдайында қауіпсіз іс-әрекет ету мәселелерін талқылау ұсынылады.

Пән бойынша білім мен дағдыларды бақылау мен бағалау үшін ауызша тексеру, бақылау, жазбаша жұмыстар (мысалы, тест, диктант), сондай-ақ өздігінен карталармен, құралдармен, үлгілермен, аспаптармен, зертханалық құрал-жабдықтармен практикалық жұмыстар қолданылады.

Экскурсия жүргізу оқытудың бір түрі болып табылады. Экскурсияларда білім алушылар көптеген теориялық білімдерін практикада тексереді және жергілікті жерде бағдарлану, бақылау, салыстыру, ағзалардың бір-бірімен, табиғат құбылыстарымен, қоршаған ортаның жағдайларымен өзара байланысына мысалдар табу дағдыларын үйренеді. Сабактың тақырыбына және жергілікті жерген сәйкес (жаңа тақырыпты меңгергенге дейін немесе кейін) экскурсия жүргізу ұсынылады.

Жергілікті жерлерге байланысты экскурсиялар өткізу:

- 1) мұражайлар;
- 2) ауыл-аймақтың маңайы;
- 3) пайдалы қазбаларды шығаратын не қайта өңдейтін орындар не кәсіпорындар;
- 4) саябақтар, хайуанаттар бақтары;
- 5) өнеркәсіптік, өндірістік немесе ауыл шаруашылығы кәсіпорындары.

Білім алушылардың жүйелі талдау, зерттеу дағдыларын қалыптастыру үшін «Бақылау күнделігінде» ұсынылаған тапсырмаларды жүйелі түрде орындау керек.

Кеңістік, географиялық заңдылықтар туралы түсініктерді дамыту үшін карталар (физикалық және әкімшілік картасы, контурлы карталар, тарихи карталар, жартышар карталары) және глобус қолданылады.

Олармен жұмыс жаңа тақырыпты түсіну, өткен материалды қайталау, үй тапсырмасын тексеру кезінде жүргізіледі.

Бастауыш мектеп кезеңінде бала қоршаған ортаны танып біледі. Баланың табиғатты танып білуге деген қызығушылығын оята отырып, педагог оны табиғатпен таныстырып қана қоймай, оны түсінуге, өсімдіктер мен жануарларды қамқорлыққа алуға, табиғаттың сұлулығын сезіне білуге үйретеді.

Сабак барысында қарапайым түсініктерді меңгерту баланың қоршаған орта нысандарына танымдық қызығушылығын арттырумен тығыз байланысты. Баланың танымдық дамуы ойын барысында, табиғи нысандар мен құбылыстарға бақылау жасау, заттарды қарап, зерттеу кезінде, табиғат пен табиғат күнтізбесіндегі ауа - райы жағдайына бақылау нәтижелерін айта білу, еңбек және басқа да әрекеттер барысында жүзеге асады. Қоршаған дүниемен таныстыру бастауыш мектеп оқушысының сезіміне әсер етіп, оның тілін дамытуға жағдай жасап, айналадағы өмірді, табиғат құбылыстарын бағдарлап сінуге мүмкіндік туғызады. Төменгі сынып оқушысының өмірдегі нақты заттар мен құбылыстар жөнінде, ол заттардың өсу, даму ерекшелігі, өзара «айналасы жөнінде өздігінен ой қорытындыларын жасап, басқаларға түсіндіруге әрекеттенушілігі басым болады. 6-7 жастағы баланың көрнекті, образды ойлау қабілеттілігі басым болатыны белгілі.

Мұғалімнің мақсат қоя ұйымдастырылған іс-әрекеттері (ойын, топсаяхат, бақылау, серуен, көрнекілік, әңгіме әдісі т.б.) арқылы оқушыға қоршаған орта жайында алғашқы

мағлұматтар алып, айналасындағыны байқап, қызығушылықпен қарап, оны әңгімелеп айтып беруге талпынады.

Бастауыш мектеп кезеңінде баланың танымдық дамуы эмоционалдық қарым - қатынастар арқылы қалыптасады [3,4]. Әрбір жеке бала - қоршаған ортаны қызығушылықпен қабылдайтын кішкентай зерттеуші. Бала белсенді әрекеттерге талпынады. Сондықтан да бақылау мен зерттеу сияқты әдістер балаға неғұрлым жақын болып табылады.

Серуен кезінде бақылау жұмысын дұрыс ұйымдастыру біріншіден жоспарлау кезінде жеңілдік туғызса, екіншіден, бақылауды жүргізуге қойылатын талаптар сақталады. Балалардың танымдық күзиреттілікті меңгеруі, бақылау нәтижесі педагогтың қолданатын әдіс - тәсілдері мен бақылауды ұйымдастыруына тікелей байланысты.

Педагогикалық жұмысымызда байқағанымыздай, серуен кезінде ұйымдастырылатын бақылау үлгілері мұғалімге баланы қоршаған ортамен таныстыруға, серуенді дұрыс ұйымдастыруға көмектеседі.

Бастауыш мектеп бағдарламасында дүниетану сабағынан ұйымдастырылатын серуен негізгі бес бөлімнен тұрады: бақылау, жеке жұмыс, қимылды ойын, табиғаттағы еңбек және дербес (еркін) ойындар. Бес бөлім бірін-бірі толықтырады. Серуен арқылы балаға айнала қоршаған орта туралы толық мағлұмат беруге болады. Бала ауа райын, табиғатты, күнді, желді, топырақты, ағаштар мен жануарларды, құстарды бақылай отырып білімін жетілдіреді, өзі үшін жаңалық ашады. Ол шегірткенің, торғайдың шырылын естіп, қардың ұсақ ұлпалардан, таңғажайып суреттен тұратындығын өзі ғана бірінші сезгендей, ал бұлбұл құс тек өзіне ән салып тұрғандай қабылдайды. Табиғатпен таныса жүріп, бала байқампаз, сақ, аңғарымпаз болуға үйренеді. Балалармен жануарлар мен өсімдіктер туралы, машиналар мен адамдар туралы, ауа-райы құбылыстары туралы сөйлесе жүру керек.

Серуен дайындықсыз өткізілмеуі тиіс. Олар танымдық мақсатқа құрылып, қызықты өткізілуі керек. Кез-келген серуен балалардың түрлі іс- әрекеттерінен, атап айтқанда бақылау, жеке жұмыс, қимыл-қозғалыс және дидактикалық ойындар, еңбек, дербес ойыннан (немесе әрекеттен) тұрады.

Табиғат аясында өткізілетін сабақтар балаларға қатты ұнайды. «Жүз рет естігеннен де , бір рет көрген артық» деген сөз бар, ол тегін айтылмаса керек. Объектілерді немесе басқа да құбылыстарды байқау, тікелей қадағалау мен табиғатты аялаудың мәні зор. Көз алдарыңызға елестетіп көріңіздерші, балалардың орман ішіне серуенге шығуы, құстардың шикылдаған дауыстары, самал желдің дауысы естіледі. Сиқырлы серуенде ойламаған жерден қиын жағдайлар болып қалады да, табиғатқа көмек көрсету керек болады. Ондайда балалар ойланбастан көмек беруге асығады.

Күнделікті өмірдегі тәжірибеде балалармен мына жұмыстың түрлерін кеңінен қолданамыз: күнтізбе бойынша табиғатты байқау, тірі табиғат бұрышына кезекшілікті ұйымдастыру, театрланған көріністі көрсету, тақырыптар бойынша альбомдар құрастыру.

Бақылау – бастауыш мектеп оқушыларын табиғат құбылыстарымен таныстырудың жетекші әдісі, сонымен бірге мұғалім басшылық жасайтын табиғатты танудың негізгі құралы.

Бақылау - мақсатты қабылдау, ол сезім және ақыл-ой тұтастығын табатын күрделі танымдық үрдіс. Ол оқушының қабылдауы, көру, есту, иіскеу, тыңдау, сезу сияқты танымдық процестер көмегімен жүзеге асады. Бақылау арқылы қабылдау сөзді белсенді пайдалануға негіз болып, оның ойлау, ой қорыту үрдісімен жалғасады.

Мұғалімнің табиғат құбылыстарын бақылауды ұйымдастыруы бастауыш мектеп оқушысын табиғатпен таныстырудың негізгі түрі болып табылады. Объектіге және оқушылардың жас ерекшелігіне байланысты бақылау қысқа (ұзақтығы бірнеше минут) және ұзақ (бірнеше күн немесе тіпті апта бойына) болуы мүмкін. Мектепте өткізілген бақылауларда оқушыларды табиғат құбылыстарымен таныстыру кезінде әңгіменің өзегі жекелеген құбылыстар емес, бүтіндей табиғаттың тұтастығын оның маусымдық өзгерістерін, байланысын саналы түсінуге жетелейтіндей деңгейде жүргізіледі.

Табиғат құбылыстарына бақылаулар жасау кезінде әсіресе табиғатта болып және байқап көруге мүмкіндік туғызатын құбылыстарды бақылауды таңдадық (сүңгі, көктайғақ, нажағай, т.б.). Осы арқылы бірінші кезекте баланың танымдық қабылдауын жүзеге асыру қарастырылды. "Көктайғақ қалай пайда болды?", "Оның адам өмірінде қандай қауіпі бар?" т.б. сұрақтар арқылы олардың дұрыс қабылдауы жүзеге асырылды. Бақылау ізденістік сипатқа ие болды, балалар құбылыстың себебін табуға тырысуды, салыстыруға, қорытынды жасауға төселеді.

Балалар зерттеушілік, ой пайымдау, салыстыру әрекеттеріне төселіп, сөз қолдануға тырысады. Кейде бақыланатын құбылыс суреттегі бейнемен салыстырылды. Сондықтан балалардың назары олардың айырмашылықтарын белгілеумен бірге (қарлы боран, құмды боран) бірнеше құбылыстың ортақ белгілеріне (боран кезінде негізгі құбылыс желмен байланыс екендігі), әсіресе, олардың елеулі жақтарына (жел) назар аударылып отырылды. Бақыланып отырған құбылысты салыстыруға тапсырма берілді. Сондай-ақ, тек қиналған жағдайда ғана көмек көрсетіліп, салыстырылатын белгілерді анықтауда балаларға еркіндік берілді.

Бақылаудың ерекше түрі - эксперимент. Ол арнайы жасалған жағдайларда ұйымдастырылады. Сабактарда, серуен кезінде немесе табиғат бұрышында және мектептің жер үлескісінде балаларды жеңіл-желпі тәжірибелер жүргізуге тарту олардың бақылағыштығын дамытып, объектілерге және табиғат құбылыстарына белсенді де дұрыс қарым-қатынасын тәрбиелеуде зор мәні бар. Қарапайым тәжірибелердің көмегімен балаларға судың қатуын, қар мен мұздың суға айналуын, кемпірқосақтың жасалуын және басқаларды көрсетуге болады. Мысалы: "Толқынның жасалуы". Легенге суды құйып, балаларға қолды суға салып, онымен жан-жаққа қозғауды ұсыну керек. Олардың назарын су толқынының қалай пайда болатынына аудару керек. Егер қолмен қаттырақ қозғалтса, толқынның қозғалысы жылдамдайды.

Кемпірқосақтың жасалуы. Арқаны күн жаққа қаратып тұру және пульверизатордан немесе шлангтан суды шашырата себу.

Көктайғақ секілді құбылыстармен таныстыру кезінде көшедегі машиналардың жүрісіне бақылау жасалады. Мұз үстінде машинаны бірден тоқтатудың қиындығын балалар бақылау кезінде көріп білді. Мектептің жер үлескісіндегі жолдың бір бөлігіне су құйдық, ол мұз болып қатты. Содан соң балалар оның үстімен жүрудің қиын екенін, аяқ тайғанап, жығылып қалуға болатынын бақылады.

Жер үлескіде немесе жақын жердегі табиғат қоршауында бақылау жасау үшін барынша оңтайлы жер таңдап алдық. Балаларды бәрінің де бақылауына қолайлы болатындай етіп орналастырдық.

Бақылаудың алдында, әсіресе, ол бірінші рет жүргізіліп отырғанда, сұрақ қоюға немесе тапсырма беруге асықпадық. Балалардың өздігінен қарап алуына (1-2 минут) мүмкіндік бердік, табиғи қызығушылығын қанағаттандырдық бақылауды белгілі бір жүйемен жүргіздік. Табиғаттың найзағай секілді құбылысына бақылауларға жетекшілік жасай отырып, назарды бүкіл қоршаған табиғатқа аудардық.

Содан соң аспанның түсін, найзағай мен күн күркіреуінің жүйелілігін, адамдар мен малдардың сақтануын айқындадық. Мұндай жүйелілік, оның себебі төменгі сынып оқушыларының бір нәрсеге назар аударуының орнықтылығы әлі жеткіліксіз, көп жағдайда еркінен тыс болады. Алайда бақылаудың соңында бақылау барысында қалыптасқан ұғымдарды ретке келтіруге тырыстық.

Тапсырмалар беруде алуан түрлі тәсілдерді пайдаланумен ("Ойлан", «Салыстыр», "Айтып бер", "Есінде сақта", т.б.) бастауыш мектеп оқушыларын бақылағаны туралы жүйелі түрде байланыстырып айтып беруге үйреттік.

Табиғаттың бір құбылысына бақылау ұйымдастыру және (мұз сүңгісінің және олардың еріп кетуі) соған тән өзгешеліктерді белгілеуді, салыстыруды, өзгерулерді анықтайтын жаңа белгілерді бөліп алуды, өлі табиғаттың бұл құбылысының не себепті адам

өміріне қауіпті (сүмеленген мұз тұрған жерден жүруге болмайды) екенін жан-жақты қарап алуды ұсындық.

Бастауыш сынып оқушысы қоршаған дүниені оларға мұғалім жетекшілік жасаған кезде ғана емес, сондай-ақ, өзіндік жұмыс барысында белсенді түрде тани алады. Олар көп нәрсені көреді, бірақ бәрін бірдей дұрыс түсіне бермейді. Сондықтан, оқушының кез келген уақыттағы сұрағына дәйекті түрде жауап беріп, табиғат туралы бастауыш мектеп оқушысының білім деңгейін арттыру қажет.

Табиғаттың құбылыстарымен таныстыру барысындағы сабақтарды өткізгенде зерттелетін заттар мен құбылыстардың оқушыларға көрінетін және оның сезілетін болуы, мектеп жасына дейінгі баланыңлар зерттелініп отырған әрекетте болуы немесе зерттелініп отырған құбылысты бақылауы керек. Сонымен бірге бастауыш мектеп оқушысының байқап көру әрекеті өріс алады, бұл әрекеттерге жасалынатын талдау жетілдіріледі, оқушының өзіндік қызметі, тілі дамиды.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарын бекіту туралы. ҚР БҒМ 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығы.
2. ҚР Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 15 шілдедегі № 453 бұйрығымен бекітілген Бастауыш білім берудің үлгілік оқу жоспарлары;
3. Цукерман, Г.А. Как младшие школьники учатся учиться / Г.А. Цукерман. – Москва : Педагогический центр "Эксперимент", 2010. – 211 с.
4. Щукина, Г.И. Активизация познавательной деятельности в учебном процессе / Г.И. Щукина. – Москва : Просвещение, 2016. – 273 с.

УДК 372.8

ИНТЕГРИРОВАННЫЕ УРОКИ ХИМИИ С АНГЛИЙСКИМ ЯЗЫКОМ

Мухитова С. Ш., студент 4 курса по специальности 5В011200 Химия
Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы

E-mail: Sagdiana.mukhitova@mail.ru

Современный этап развития высшей школы характеризуется возрастающим вниманием к языковому образованию, которое справедливо считается инструментом модернизации вуза. Сегодняшнему специалисту необходимо быть в курсе достижений мировой науки, читать специализированную литературу на иностранных языках, уметь общаться с зарубежными специалистами, поэтому изучение иностранного языка – необходимая часть химического образования.

Ключевые слова: межкультурно-коммуникативная компетенция, культура, коммуникация, компетентность, интегрированный урок, методы преподавания, мышление.

Жоғары мектептің қазіргі даму кезеңі тілдік білімге деген назардың артуымен сипатталады, ол университетті модернизациялаудың құралы болып саналады. Бүгінгі маман әлемдік ғылымның жетістіктерін біліп, шет тілдеріндегі мамандандырылған әдебиеттерді оқып, шетелдік мамандармен сөйлесе білуі керек, сондықтан шет тілін үйрену химиялық білім берудің қажетті бөлігі болып табылады.

Тірек сөздер: мәдениетаралық-коммуникативтік құзыреттілік, мәдениет, коммуникация, құзыреттілік, біріктірілген сабақ, оқыту әдістері, ойлау.

The current stage of the development of higher education is characterized by increasing attention to language education, which is rightly considered a tool for the modernization of the university. Today's specialist needs to be aware of the achievements of world science, read

specialized literature in foreign languages, be able to communicate with foreign specialists, so learning a foreign language is a necessary part of chemical education.

Keywords: *intercultural and communicative competence, culture, communication, competence, integrated lesson, teaching methods, thinking.*

Введение. Как отмечают многие исследователи, в настоящее время в обществе все большую силу набирают тенденции интеграции и глобализации. Современный человек вынужден жить и работать в условиях полиязыкового пространства, где огромную роль играет общение, в том числе межкультурное, межнациональное общение.

Цель исследования повышение эффективности процесса межкультурно коммуникативного общения учащихся в изучении химии на английском языке.

Задача – разработать модель формирования МКК у учащихся в изучении химии на английском языке.

На первом этапе было проведено констатирующее исследование, включавшее в себя анализ литературы по проблеме педагогической интеграции в средней школе.

На втором этапе результаты исследования позволили выработать соответствующий интегративный подход, суть которого была сформулирована в форме концепции построения учебной работы по химии с использованием коммуникативных возможностей иностранного языка. На этом этапе были спроектированы варианты педагогического эксперимента и последовательность их проведения, позволившие выявить эффективность применения в средней школе разработанной нами концепции.

На третьем этапе был проведен поисковый педагогический эксперимент, обоснованы критерии эффективности разработанной модели учебной работы по химии в школе в условиях интеграции с английским языком, проведена непосредственная оценка эффективности и корректировка разработанной нами модели.

На четвертом, заключительном этапе, был проведен формирующий эксперимент, подведены итоги исследования, оформлены результаты и сформулированы выводы.

Дистанционное обучение в школе. Сейчас плюсы дистанционного обучения в школе для тысяч учителей вовсе не очевидны. Кажется, что дистанционное обучение — это сплошные неудобства, угроза дисциплине и успеваемости. Но это не так: удаленное образование обладает массой преимуществ. Вот некоторые из них:

- *Возможность работать с каждым учеником индивидуально*
- *Автоматизация рутинных процессов*
- *Шанс освоить новые технологии*
- *Игровые задания*
- *Более размеренный темп работы*
- *Возможность работать в комфортной обстановке*
- *Актуальность знаний*
- *Доступность учебных материалов*

Минусы дистанционного обучения в школе совсем не так многочисленны, как может показаться. Однако они есть, и школьный учитель должен знать, с какими сложностями и ограничениями он может столкнуться.

- *Необходимость разбираться в цифровых технологиях*
- *Недостаток личного общения*
- *Необходимость работать с мотивацией учеников*
- *Отсутствие границы между рабочим и свободным временем*

МЕТОДЫ ИНТЕГРАЦИИ ХИМИИ С АНГЛИЙСКИМ ЯЗЫКОМ

Интегрированный урок

Интегрированный урок - это особый тип урока, объединяющего в себе обучение одновременно по нескольким дисциплинам при изучении одного понятия, темы или явления.

Чтобы интегрировать, т. е. правильно соединить объединяемые компоненты учебного процесса, надо совершить определенные действия, которые изначально носят творческий характер. В ходе этой подготовительной деятельности учитель определяет:

- свои мотивы проведения интегрированного урока и его цель;
- состав интегрирования, т.е совокупность объединяемых компонентов;
- ведущий системообразующих и вспомогательных компоненты;
- форму интегрирования;
- характер связей между соединяемым материалом;
- структуру (последовательность) расположения материала; []

Метод CLIL

CLIL (Content and Language Integrated Learning или предметно-языковое интегрированное обучение) условно делят на hard CLIL и soft CLIL. Hard CLIL означает, что любой школьный предмет может проходить на английском языке (при условии, что он является L2 для учащихся). В ходе такого урока ученики исследуют географию, литературу, биологию, физику или даже спортивные игры посредством иностранного языка. Преподаватели английского языка используют soft CLIL, их задача состоит в обратном: изучить иностранный язык используя темы и материалы из других предметов. []

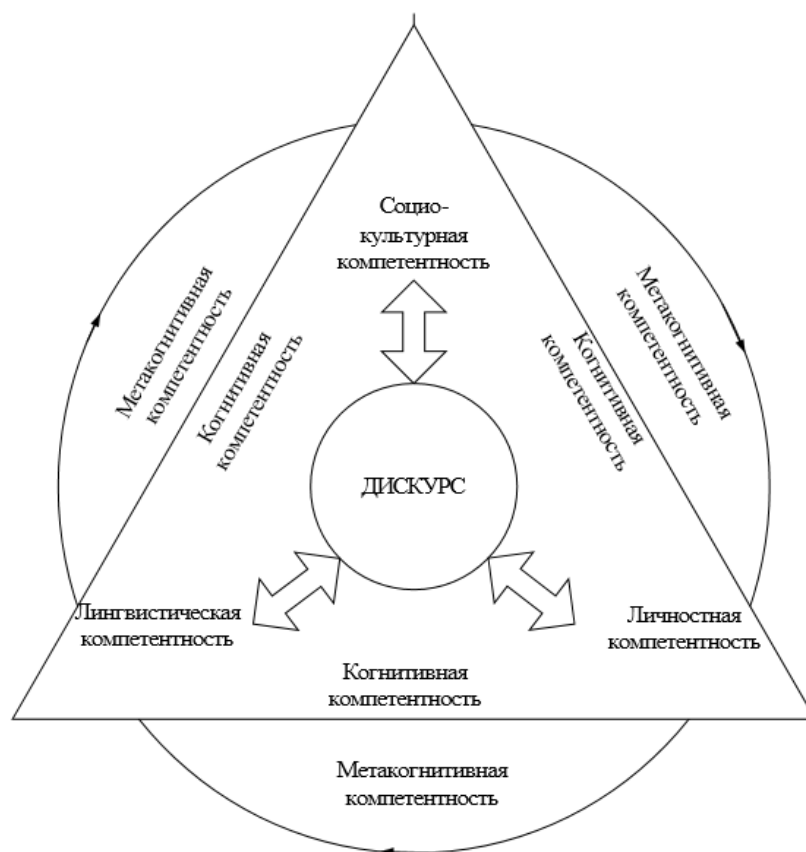

Рисунок-1

Данное исследование проводилось опираясь на модель межкультурной коммуникативной компетентности Канале и Свейна (1980), Бахмана и Пальмера (1995), рис-1.

Эксперимент проводился на базе школ «КГУ №14, г. Туркестан», «КГУ общеобразовательная средняя школа №113 имени аль-Фараби, г. Шымкент», «КГУ №6 имени Сыпатаева г. Жаркент». Экспериментальная работа проводилась в течении с I-III четверти 2020-2021гг. В качестве экспериментального класса были выбраны два 8 класса со школ в городе Туркестан и Шымкент, и контрольный 8 класс в городе Жаркент. Экспериментальная работа состояла из трех этапов: *констатирующий; формирующий; контрольный.*

Примеры материалов в исследовании: Brainstorming session

Ten elements

The list of chemical elements is given: tin, phosphorus, hydrogen, ruthenium, mercury, selenium, oxygen, calcium, arsenic, chlorine

Read the following statements carefully and

cross out one item from the list after each statement. Which one will remain?

If everything is done correctly, then the answer will be the most common element in space, which forms the lightest gas – hydrogen

How many groups will there be?

The list is given

1. names of chemical elements: hydrogen, mendelevium, plutonium, uranium, selenium, oxygen, tantalum, einsteinium, ruthenium, phosphorus, scandium, curium.

2. Symbols of chemical elements: N, Al, H, Fe, K, Ca, O, Si, Mg, Cu, Na, S, Ag, C, P, Cl, Zn

Make groups of names of elements or chemical symbols that are similar to each other in one or more ways, and give them names. How many groups did you get?

Add by analogy

1. Continue the series of chemical elements:

A) Be Mg Ca (elements of the same group)

B) N Not In C (nonmetal elements in the order of increasing ordinal number)

B) At Br C Dy (elements in the Latin alphabet of their signs)

D) Pu Np Se U (elements named after astronomical objects)

E) Po Os (elements, in chemical symbols where the letter “O” occurs)

Chemical Alphabet

1. Arrange the symbols of the chemical elements in alphabetical order of their Russian names:

N, C, Zn, Ba, Fe, Na, K, Cu, Ag, Ca, S

2. Arrange the symbols of the chemical elements in alphabetical order of their Latin names.

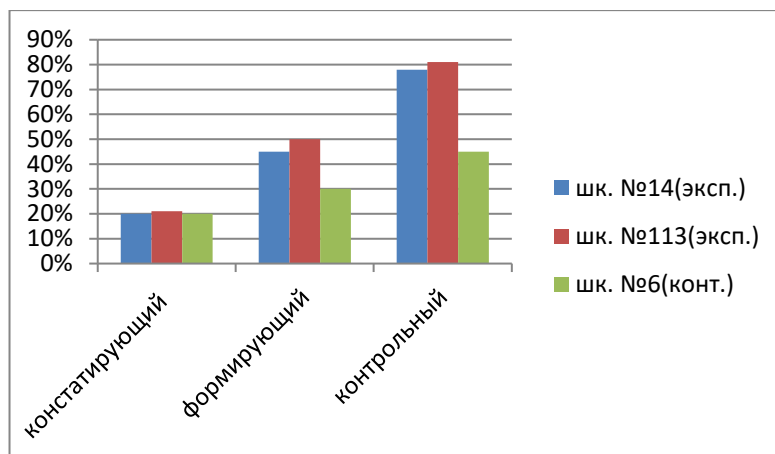
Результаты и обсуждения

Проведенное исследование наметило ряд проблем, требующих дальнейшего изучения - решение проблемы интеграции в школьном обучении происходило в зависимости от конкретно-исторических условий его развития; - создания новых интегрированных курсов требовала пересмотра учебного плана. Поэтому нужна основательная экспериментальная и опытная проверка разных вариантов решения проблемы.

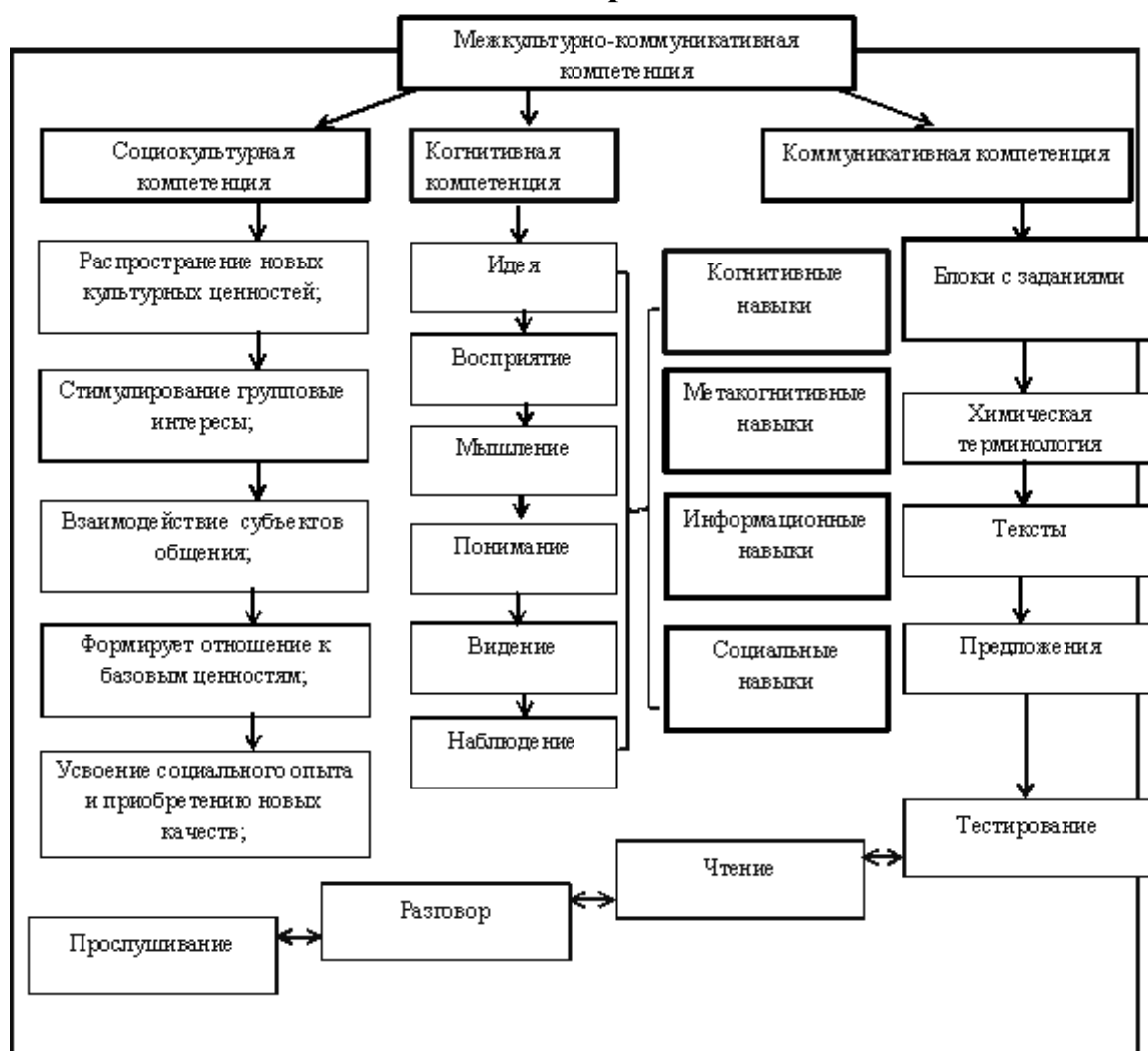
Решение проблемы интеграции в школьном обучении при условии дистанционного обучения происходило в зависимости от конкретно-исторических условий его развития.

Создание новых интегрированных курсов требовала пересмотра учебного плана. Поэтому нужна основательная экспериментальная опытная проверка разных вариантов решения проблемы.

Диаграмма-1, результаты учащихся в проведенном эксперименте с 15.10.2020г. по 15.03.2021г.

Модель МКК в средней школе

Заключение. На основе разработанных теоретических положений и полученных в ходе опытно-экспериментальной работы данными нами сделаны следующие выводы:

Определены теоретические основы формирования межкультурно – коммуникативной компетенции.

В связи с модернизацией общего образования одной из актуальных задач учебной работы по химии становится формирование межкультурно-коммуникативной

компетентности учащихся, то есть их способности и готовности общаться и использовать информацию по химической тематике.

Сформирована концепция, и на ее основе разработана теоретическая модель учебной работы по химии в школе в условиях интеграции с иностранным языком.

Доказано, что методика изучения химии в условиях интеграции с иностранным языком обеспечивает повышение уровня сформированности двуязычной коммуникативной компетентности учащихся,

Показано, что использование разработанной методики стимулирует учащихся к изучению химии при помощи коммуникативных возможностей английского языка, и, таким образом, способствует усилению интереса и мотивации школьников к изучению химии.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Асимов М.С., Турсунов А. Современные тенденции наук // Вопросы философии. –1981 – №3. – С. 57-59
2. Балахметов К.Ж. на пути обновления. – А.-А: Казахстан – 138с.
3. Батурина Г. И., Кузина Т. Ф. Введение в педагогическую профессию: Учеб. для . сред. пед. - М.: Издательский « », 1998. - 176 с.
4. Белянкова Н.М. Интегрированный урок в обучении школьников: методическое пособие для учителя . – М: Просвещение, 2015. – 400 с.

ӘОЖ 371.315.7:004.4:512

3D ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ, ОЛАРДЫ ҚОЛДАНУ САЛАЛАРЫ ЖӘНЕ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Нұрбосынова А. А., Керейбаева Д. А., Керімжан А. А.,

«Информатика» мамандығының 3 курс студенттері

Ғылыми жетекші: **Алдабергенова А.О.**, п.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент) м.а.

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.-сы.

E-mail: nurbosynova.aktolkyn1994@mail.ru, kereibaeva2011@mail.ru,
aydos.kermzhan@bk.ru, Aigul_ao@mail.ru

Мақалада қазіргі әлемдегі ең дамып келе жатқан саларының бірі-3D технологиясы жайлы және қолданылатын салалары мен 3D басып шығарудың артықшылықтары мен кемшіліктері туралы баяндалады.

Тірек сөздер: *Жаңа технология, 3D технология, қолдану саласы, 3D принтерб модель, модельдеу.*

В статье рассматриваются вопросы одной из наиболее развивающихся отраслей в современном мире-3D-технологий, а также применимые области, преимущества и недостатки 3D-печати.

Ключевые слова: *Новая технология, 3D технология, область применения, 3D принтер, модель, моделирование.*

The article examines the issues of one of the most developing industries in the modern world-3D technologies, as well as the applicable areas, advantages and disadvantages of 3D printing.

Key words: *New technology, 3D technology, application area, 3D printer, model, modeling.*

Жаңа технологиялар дамуының белсенділігінің артуы мен олардың қоғам салаларына тереңінен енуі дайын өнімдерді, интеллектуалды міндеттерді жеңілдетудің

сапалы дамуын талап етеді. Жаңа технологиялардың оқыту процесіне енгізілуін оқушылардың шығармашылық, интеллектуалды дамуын арттыру деп түсінеміз.

Жақсылыққа ұмтылу адамзаттың дамуына, жаңа технологияларды ойлап табуға, сондай-ақ бар технологияны жетілдіруге мәжбүр етеді. Прогресс үнемі өзгеріп отырады, жыл сайын күнделікті өмірді жеңілдетіп қана қоймай, әлемді едәуір жақсартатын жаңа, таңғажайып өнертабыстар пайда болады. Қазіргі әлемнің ең дамып келе жатқан салаларының бірі-3D технологиясы.

Көптеген адамдар 3D технологиялары туралы айтқанда, стерео көзілдірікті, виртуалды шындықты және кескінге қатысты барлық нәрсені – 3D фильмдерін және т.б. түсінеді. 3D технологиялары ұғыну үшін алдымен үш өлшемді графиканың не екенін түсіну керек. Алайда, үш өлшемді графика жазықтықтағы «көлемді» суреттермен шектелмейді. Сондай-ақ, үш өлшемді басып шығару және сканерлеу технологиялары осы санатқа жатады. Басқаша айтқанда, бүгінде көлемді заттарды сканерлеуге және басып шығаруға мүмкіндік беретін 3D құрылғылары бар. Сондай-ақ, арнайы бағдарламалық жасақтаманың көмегімен виртуалды модельдер жасауға болады.

Бүгінгі таңда 3D-технологияларды қолдану ғылымның, техниканың және ойын-сауық индустриясының әртүрлі салаларында көрініс табады. Үш өлшемді әлем-бұл тез дамып келе жатқан және бүгінде қол жетімді болашақ әлемі болып табылады. Үш өлшемді басып шығару құралдарын кеңінен пайдалану қаражат пен уақытты үнемдейді, сонымен қатар өнімділікті арттырады. 3D басып шығару – бұл мүмкіндіктерді кеңейту құралы болып табылады. Болашақта мұндай технологиялар адамдардың өмірін сақтап қалуға, сондай-ақ рекордтық мерзімде ғимараттар салуға және үлкен өндірістік жабдықтарды ауыстыруға мүмкіндік береді [1].

Алайда, ақпараттың қол жетімділігіне қарамастан, көптеген адамдар 3D технологиясының ерекшеліктерін, олардың қолдану салаларын және даму перспективалары бар екені туралы аз біледі.

Біз мақаламызда осы мәселелерге тоқталып өтпекшіміз. Алдымен 3D баспа технологияларын қолдану салаларына тоқталып өтейік:

✓ **Білім.** Неғұрлым тиімді оқыту үшін және жаңадан шыққан «робот техникасы» үшін де барлық оқытылатын пәндерге арналған үлгілер, көрнекі құралдар. 3D баспа экологиялық тұрғыдан таза өндіріс болып табылады және сенімді материалдарды пайдаланады, сондықтан зияны жоқ және балаларды оқытуда пайдалы.

✓ **Қаптама дизайны.** Қаптамаларды, құтыларды, сондай-ақ түпнұсқалық нысандағы бөтелкелерді өндіру кезінде 3D принтерлерде жасалған прототиптер пайдаланылады;

✓ **Кәдесый өнімдері, ойыншықтар.** Кез-келген күрделіліктегі эксклюзивті кәдесыйларды дайындау, тираждық ойыншықтардың түпнұсқаларының өндірісі. Функционалдық тестілеу және түпнұсқаларды дайындау. Өзірленген механизмді тестілеуге арналған бөлшектер өндірісіндегі мінсіз талдап тексеру. Үлкен партияны шығару алдында таныстыру, тестілеу және бекіту үшін буып-түйілетін өнімдердің түпнұсқаларын дайындау.

✓ **Сәулет және декор.** Сәулет пен декордағы 3D басып шығару ғимараттардың сәулеттік макеттерін және интерьерді безендірудің түпнұсқа дизайнын жасауға көмектеседі. Заманауи технологияның арқасында сіз жақсы егжей-тегжейлі толыққанды жоба ала аласыз;

✓ **Зергерлік.** Зергерлерге арналған балауыздық түпнұсқалар Зергерлердің жұмысын жеңілдету үшін кез-келген күрделіліктегі зергерлік әшекейлердің балауыз үлгілерін әзірлеу;

✓ **Медициналық сала.** 3D басып шығару медицинада, әсіресе хирургияда жетекші рөл атқарады. Бұл күрделі операцияларды сәтті орындау үшін қажет. Адамның жеке бөліктерінің, тіпті бүкіл қаңқаның дәл көшірмесін жасауға мүмкіндік береді. Биологиялық материалдардан органдарды басып шығару саласында әзірлемелер белсенді жүргізілуде;

✓ **Аспаздық.** Азық-түлік 3D принтерлер шоколад, жемістер мен жаңғақтардан эксклюзивті тәттілерді жасау үшін қолданылады. Аспаздықта 3D басып шығарудың арқасында сіз эстетика мен дәмдік қасиеттерімен таң қалдыратын түпнұсқа дизайндағы әртүрлі комбинацияларды жасай аласыз;

✓ **Киім, аяқ киім – Фэшн индустрия.** Топтамаға киімдердің, аяқ киімдердің креативті үлгілерін өндіру үшін және күрделі нысандарды орындау үшін аса берік материал қажет болған жағдайда көмекке үшөлшемді өндіріс келеді;

✓ **Геоақпараттық жүйелер.** Озық технологияларды пайдалану ландшафтты барынша дәл көрсетуге және әртүрлі тұқымдардың пайда болу деңгейін көрсетуге көмектесетін көлемді түсті карталарды жасауға мүмкіндік береді.

3D технологиясын қолдану кез- келген нысандағы ғимараттарды салуға мүмкіндік береді, ең бастысы дизайнерлер мен сәулетшілерге өздерінің белгілі бір жұмыстарын еркін ойлауға мүмкіндік береді. 3D технологиясын қолдану арқылы ашылатын келесі мүмкіндік- ол жылдамдық. Мысалы, Шанхайда тәулігіне 200 шаршы метр аумағы бар он 3D баспа үйі салынды. Бір қызығы, компания жаңа құрылыс материалдарының орнына құрылыс және өнеркәсіптік қалдықтар мен үйінділер қолданған. Компьютерлік модельдеуді қолдана отырып, үйлердің дизайнын оқшауларын, құбыр, электр сымдары және терезе блоктарының коннекторларын салуға болады.

Енді 3D басып шығарудың артықшылықтары мен кемшіліктеріне тоқталып өтейік. Бірден технологияның пайдалылығы туралы мәселеге көшейік. 3D принтерлердің дәстүрлі өндіріс әдістерінен *артықшылығы* кәсіби қолдануда айқын көрінеді. Егер құю, фрезерлеу, штамптау, кесу және т. б. сияқты дәстүрлі өндіріс технологияларымен салыстыру туралы айтатын болсақ, онда айырмашылықтардың келесі санаттарын бөлуге болады:

- Өндіріс жылдамдығы- модельдеуден бастап бөлшектерді өндеуден кейінгі уақытты көрсетеді;
- Өндіріс құны - әрбір нақты бөлшекті өндіруге арналған қаржылық шығындар;
- Өнімнің сапасы-өндеуден кейінгі соңғы өнімге сәйкестігіне қатысты өндірістің дәлдігі туралы айтады;
- Көшірмелердің нақтылығы – бір бұйымның шығарылатын көшірмелерінің сәйкестілік деңгейін көрсетеді;
- Өндірістің икемділігі – жаңа өнімді шығаруға көшу немесе өндіріске енгізілген дизайнға өзгерістер енгізу үшін уақыт пен қаржы шығындары;
- Қол жетімділік – әртүрлі деңгейдегі өндірістік қуаттарды сатып алу үшін қаржылық шығындардың қажеттілігі.

3D принтерлердің тағы бір артықшылығы – оның басып шығару аймағының көлеміне сәйкес келетін кез келген нәрсені басып шығару мүмкіндігіне ие. Басқа өндірістік процестер (фрезерлеуден басқа) жаңа құралды, қалыптарды, матрицаларды жасауды немесе қолданыстағы өнімнің дизайнын өзгертуді талап етеді [2].

3D принтерлердің дәстүрлі өндіріс әдістерінен артықшылығы, жылжымалы бөліктер мен механизмдерді жиналған күйде басып шығару мүмкіндігінде айқын көрінеді. Дәл осындай тұжырым жасырын қуыстары бар бөлшектерді өндірудің қарапайымдылығына және материалды толтырудың күрделі құрылымына қатысты болып келеді.

Скептиктер көбінесе өндіріс үшін материалдарды таңдаудағы шектеулер сияқты технологияның жетіспеушілігін көрсетеді. Бұл мәлімдеме дұрыс, бірақ бүгінгі күні 3D принтерлер жұмыс істей алатын жүздеген түрлі материалдар бар және бұл тізім тұрақты түрде кеңеюде. Бұл материалдардың ассортименті тек түс немесе механикалық қасиеттердегі айырмашылықтармен шектелмейді, хош иістендірілген, магниттік, өткізгіш, түсті өзгертетін және 3D басып шығаруға арналған филаменттер, ұнтақтар мен фотополимерлердің көптеген басқа түрлері бар.

3D принтерлерінің айта кететін кемшіліктерінің бірі-қолдауды қажет етеді. 3D принтер модельді қабаттарда жасайды, ал деформация мүмкін болатын немесе ауырлық

центрінің ығысуы бар жерлерде басып шығару кезінде модельдің құлап кетуіне немесе бұзылуына жол бермеу үшін тіректерді қолдану қажет. Алайда, бұл әдісті қолдану үшін бір уақытта бірнеше материалды басып шығара алатын принтер қажет, ал PVA қарапайым PLA немесе ABS пластиктеріне қарағанда біршама қымбат.

3D принтерлердің кемшіліктері:

- Штамптау және CNC фрезерлеуге қарағанда берілген өлшемдерді сақтаудағы дәлдік аз;

- Принтерлердің көптеген модельдері үшін басып шығарылатын өнімдердің шектеулі өлшемдері (1 м немесе одан да көп шеті бар текше өлшемді баспа камерасы бар 3D принтерлер бар, олардың құны әдеттегіден әлдеқайда жоғары);

- Пайдаланылған материалдардағы шектеулер, тіпті жаңаларын үнемі енгізу аясында - кейбір табиғи материалдарды барлық пайдалы қасиеттерін сақтай отырып, 3D басып шығаруда пайдалану мүмкін емес;

- Өнеркәсіптік 3D басып шығару жоғары біліктілікті қажет ететін жағдайда, осы саладағы мамандардың еңбек нарығы аз дамыған [3].

3D басып шығаруда жұмыс бастамас бұрын ескеретін көптеген жағдайлар бар. Жалпы алғанда, көптеген өндірістік кәсіпорындар мен жеке шеберханалар үшін бұл технология пайдалы болатынын атап өткен жөн.

3D баспа құрылғысы идеяны бұрынғыдан тезірек жүзеге асырудың көптеген мүмкіндіктерін ұсынады, шикізатты, уақытты және ақшаны үнемдейді, кез-келген өндіріс процесін тиімді және жылдам етуге мүмкіндік береді

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Кудаев Д.В. Использование «3D технологии» – на уроке технологии // Совушка. 2020. N1 (19).

2. Обзор технологий 3D-печати: <http://www.orgprint.com/ru/wiki/obzor-tehnologij-3D-pechat>

3. Токарев Б.Е. Анализ рынка 3D принтеров: состояние и перспективы // Практический маркетинг, №3, 2014.-с.3-9

УДК 372.857

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНОГО ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЛЯ ЛАБОРАТОРНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ПЕРИОД ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В ШКОЛАХ

Оксикбаев Б.Қ., к.б.н., ассоциированный профессор

Сердалин А.Н., магистрант 1 курса спец. «Биология»

Жетысуский университет им. И. Жансугурова, г.Талдықорган

E-mail: biaosn@mail.ru, berikjan-kil@mail.ru

Целью данной работы является изучения эффективности использование интерактивного программного обеспечения для лабораторных исследований в период дистанционного обучения в школах

Ключевые слова: дистанционное обучение, интерактивное программное обеспечения, удаленный доступ, виртуальная лаборатория

Жұмыстың мақсаты мектептерде қашықтықтан оқыту кезеңінде зертханалық жұмыстарды жүргізуде интерактивті бағдарламаны пайдалану тиімділігін анықтау

Тірек сөздер: қашықтықтан оқыту, интерактивті бағдарламалық қамтамасыз ету, қашықтан қол жеткізу, виртуалды зертхана

The purpose of this work is to study the effectiveness of using interactive software for laboratory research during distance learning in schools

Key words: *distance learning, interactive software, remote access, virtual laboratory*

2020 год был непростым для сферы образования, Казахстан как и многие другие страны мира столкнулся с главной проблемой, коронавирусной инфекций. Дистанционное обучение новизна, которую привнесла в нашу жизнь пандемия. Школы были вынуждены экстренно переводить свои программы в онлайн-формат и оказалось, что многие из них к этому не готовы. В этот период времени самое главное препятствие недостаточная материально-техническая база для дистанционных занятий как и университетов, так и у школ. Дистанционное обучение не дало возможности расслабиться ни учителям, ни детям, ни их родителям.

Переход в дистанционную форму обучения показал, что современные технологии позволяют перевести почти все этапы учебного процесса, отдельные темы из курсов учебного плана в которых происходит закрепление, обобщение, повторение изученного материала, и факультативные курсы. Но к этому должны быть хорошо подготовлены все участники образовательного процесса и техническая система обеспечения такой формы обучения. Один из проблем это нехватка образовательных онлайн-платформ и интерактивного программного обеспечения, которые специально созданы для взаимодействия педагогов и обучающихся[1].

При организации учебного процесса должен быть минимальный уровень взаимодействия обучающегося с педагогом, т.е. - организация самостоятельного обучения обучающегося. Основной проблемой было проведение практических и лабораторных занятий, которые требуют тесного контакта с физическими предметами с использованием лабораторных приборов и химических растворов. Решение этой проблемы остается до сих пор актуальным. Для этого превосходно подходит интерактивного программного обеспечения для лабораторных исследований, которые восполнит пробелы в образовательном процессе[2].

В дистанционном формате обучающиеся выполняет задания в обычных тетрадях, при необходимости фотографирует и отправляет педагогу сделанное, педагог проверяет, делает пометки, также при необходимости фотографирует и возвращает обучающемуся. На основе анализа результатов учитель может внести необходимые коррективы в план-конспект последующих уроков, предназначенных для конкретного ученика. Но вышеперечисленные методы обучения требуют больших временных ресурсов, занимает место в памяти устройства, сложные этапы взаимодействие утомляет учащихся и теряется мотивация и интерес. Интерактивные анимированные модели помогают сформировать в сознании учащегося полную картину процесса обучения, которые дают возможность самостоятельно конструировать процесс, самообучаться, исправлять собственные ошибки[3]. Приемлемый уровень качества преподавания в дистанционном формате может быть достигнут интерактивным программным обеспечением для лабораторных исследований, если педагог использует асинхронный режим обучения и готовые пакетные цифровые решения. В такой модели педагог работает на образовательной платформе и назначает задания, которые проверяются автоматически.

В то же время большая вовлеченность обучающихся в работу достигается при условии, если учитель ведет онлайн-уроки на базе доступных образовательных платформ с интерактивным программным обеспечением для лабораторных исследований. В этом случае используется технологию смешанного обучения в формате "перевернутого класса", когда основной упор на онлайн-занятиях делается на отработке умений и навыков, новый материал отдается на самостоятельное освоение. "Технология "перевернутый класс" подходит дистанционному обучению гораздо больше, чем традиционный урок с объяснением нового материала[4]. Педагог может оптимизировать рутинные задачи и

использованием готовых онлайн лабораторных платформ. В этом случае ученики самостоятельно читают, выполняют эксперимент и все это закрепляется формативными заданиями, которые предусмотрены в виртуальной лаборатории.

По определению В.В. Трухина, виртуальная лаборатория «представляет собой программно-аппаратный комплекс, позволяющий проводить опыты без непосредственного контакта с реальной установкой или при полном отсутствии таковой. В первом случае мы имеем дело с так называемой лабораторной установкой с удаленным доступом, в состав которой входит реальная лаборатория, программно-аппаратное обеспечение для управления установкой и оцифровки полученных данных, а также средства коммуникации. Во втором случае все процессы моделируются при помощи компьютера».

Итак, под виртуальными лабораториями понимается два типа программно-аппаратных комплексов:

1. лабораторная установка с удаленным доступом – такие комплексы называются дистанционные лаборатории
2. программное обеспечение, позволяющее моделировать лабораторные опыты – виртуальные лаборатории (в узком смысле)

Создание данной виртуальной лаборатории для обучающихся было актуально по следующим причинам:

- 1) отсутствие пригодного лабораторного оборудования;
- 2) необходимо обучать детей умению пользоваться различными информационными технологиями, что позволит им идти в ногу с постоянно и неуклонно развивающимся техническим прогрессом;
- 3) использование старых и отсутствие современных учебных обучающих комплексов не позволяет получить практические навыки для закрепления изученного теоретического материала в необходимом объеме, что отрицательно отражается на качестве процесса обучения. Виртуальная лаборатория помогает, не используя сложное оборудование, обучать детей[5].
- 4) виртуальные лаборатории вызывают интерес у учащихся к предмету, расширяя их кругозор.

В чём состоят преимущества виртуальных лабораторий перед реальными

- Отсутствие необходимости приобретения дорогостоящего оборудования и реактивов.
- Возможность моделирования процессов, протекание которых принципиально невозможно в лабораторных условиях.
- Возможность проникновения в тонкости процессов и наблюдения происходящего в другом масштабе времени, что актуально для процессов, протекающих за доли секунды или, напротив, длящихся в течение нескольких лет.
- Безопасность. Безопасность является немаловажным плюсом использования виртуальных лабораторий в случаях, где идет работа, например, с высокими напряжениями или химическими веществами.
- В связи с тем, что управлением виртуального процесса занимается компьютер, появляется возможность быстрого проведения серии опытов с различными значениями входных параметров
- Экономия времени и ресурсов для ввода результатов в электронный формат.
- Отдельное и важное преимущество заключается в возможности использования виртуальной лаборатории в дистанционном обучении, когда в принципе отсутствует возможность работы в лабораториях университета.

Примером виртуальных лабораторий является виртуальные лаборатории «STAR (Software Tools for Academics and Researchers)» – программа Массачусетского технологического института по разработке виртуальных лабораторий для исследований и обучения. Деятельность программы заключается в разработке обучающих и

исследовательских приложений по общей биологии, биохимии, генетике, гидрологии, в области распределенных вычислений[6].

Вторым примером которым пользуется многие ученые это « VirtualLab» проект по разработке виртуальных лабораторных работ для учащихся по физике, химии, биологии, экологии. Виртуальные лабораторные работы реализованы при помощи технологии Flash. Отличаются узкой специализацией, в большинстве случаев линейностью опыта (вся последовательность действий и результаты опыта заданы заранее).

Каталог виртуальных лабораторий можно разделить на 11 основных разделов, которые относятся к различным отраслям знаний. Одни из основных разделов посвященные биологическим, физическим, химическим, математическим и социальным наукам[7].

Таким образом, использование разработанной виртуальной учебной лаборатории в процессе изучения предмета значительно улучшает полезность процесса обучения, делает его более показательным, глубоким, способствует развитию у школьников различных навыков и умений, повышает качество образования, упрощает работу на уроке. Конечно, компьютер не сможет полностью заменить живую речь преподавателя, но информационные ресурсы облегчают труд современного учителя, позволяют повысить профессионализм, расширить кругозор и, самое главное, позволяют укрепить мотивационную составляющую обучения путем активного диалога ученика с компьютером, путем ориентации ученика на успех и усвоение базовых знаний по предметам систематизируя их.

На рынке образовательных услуг существует большое количество разработок по естественным наукам, работающих в автономном режиме. В тоже время практически не предпринято усилий по их интеграции в единые системы, хотя современные информационные технологии и компьютерные телекоммуникации открывают принципиально новые возможности формирования единого информационного пространства, обеспечивая поддержку научного сопровождения и решения сложных научно-технических задач математического моделирования.

Особенность интерактивного программного обеспечения это простота в использовании, доступность, особенность применение в дистанционных практических уроках, в онлайн и оффлайн лабораторных занятиях. Быстрое получение обратной связи. Оценивание каждого этапа работы с интерактивным программным обеспечением. Нужно только использовать интернет. Будет ли обучающиеся получать задания от преподавателя и работать с материалом сам, или же обучение будет проводиться на онлайн-платформе? Все зависит от развития интерактивного программного обеспечения виртуальной лабораторий. Работы над созданием интерактивного программного обеспечения для лабораторных исследований все ещё продолжаются. Создание виртуальных лабораторий является актуальной темой для образования Казахстана, дополняет материально-техническую базу учреждений, расширяет круг пользователей оборудованием, обеспечивает освоение компетенций образовательного стандарта.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бабинцева Е. И., Декунова Н. А., Гавронская Ю. Ю. Виртуальные лаборатории для обучения химии // Новые образовательные стратегии в современном информационном пространстве: Сб. научных статей. СПб.: Ленма, 2014. С. 195-201.
2. Дозоров В. А., Дозоров Е. В. Виртуальный лабораторный практикум как одна из эффективных форм урока в инновационной школе: сборник материалов III Международной научно-практической конференции «Организация довузовской подготовки в условиях проведения Единого государственного экзамена». Омск, 2012. С. 27-31.
3. Virtual Lab, Simulations of Science, Praxilab. URL: <https://praxilabs.com/> (дата обращения: 9.05.2021).
4. Юдина Н. А. Информационно-технологическое обеспечение учебного процесса в высшем образовании // Междунар. журн. гуманитар. и естеств. наук. 2018. № 3. С. 1-3.

5. Единая коллекция цифровых образовательных ресурсов URL: www.school-collection.edu.ru (дата обращения: 13.03.2021)

6. Овакимян Ю. О. Насс О. В. Место электронных образовательных ресурсов в образовательном процессе на примере кредитной технологии обучения // Преподаватель XXI век. 2010. № 4. С. 19-25.

7. Васильева Ю.В., Шуралева С.В., Браун Е.А. Правовое регулирование дистанционной работы: проблемы теории и практики: монография / науч. ред. Ю.В. Васильева. Пермь: ПГНИУ, 2016.

ӘОЖ-373.1.02:372.8:514.

МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАРДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ

Тасболатова Р. Б. - п.ғ.к., доцент

Өмірхан С., Мадетұлы А., Сұлтанова А.,

«Математика-информатика» мамандығының 2 курс білімгерлері

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: aiym_261295@mail.ru

Мақалада орта мектептегі математика сабақтарында пәнаралық байланыстарды жүзеге асырудың тиімді жолдары келтірілген.

Тірек сөздер: оқу үрдісі, пәнаралық байланыс, оқушылардың белсенділігін дамыту, ғылыми дүниетаным, жаратылыстану ғылымдары, жалпылау және жүйелеу, танымдық қабілет, қызығушылық.

В статье приведены эффективные способы реализации межпредметных связей на уроках математики в средней школе.

Ключевые слова: учебный процесс, межпредметные связи, развитие активности учащихся, научное мировоззрение, естественные науки, обобщение и систематизация, познавательные способности, интерес.

The article presents effective ways to implement interdisciplinary connections in mathematics lessons in secondary school.

Keywords: educational process, interdisciplinary communication, development of students' activity, scientific worldview, Natural Sciences, generalization and systematization, cognitive abilities, interest.

«Ақырын жүріп, анық бас,
Еңбегің кетпес далаға.
Ұстаздық еткен жалықпас,
Үйретуден балаға.»
Абай Құнанбайұлы

Білім сапасын арттыру мәселесі нормативті құжаттар мен Елбасының Жолдауларында көрініс тауып отырады. Елбасымыздың «Қазақстан-2030» атты Қазақстан халқына жолдаған жолдауында айқындалған негізгі басым бағыттар мен міндеттерді жүзеге асыру үшін білім мазмұнын жаңартумен қатар қазіргі кезеңде республиканың білім беру жүйесінің ең басты мәселесі — қазақ мектебі түлегінің білім сапасының деңгейін халықаралық дәрежеге көтеру. Сондықтан математика сабақтарында оқушылардың белсенділігін арттыру пәнаралық байланыстарды жүзеге асырудың тиімді құралы болып

табылады. Математика сабақтарындағы пәнаралық байланыстарды физикалық, химиялық, географиялық, жаратылыстану және гуманитарлық бағыттары бойынша мәселелерді шешу арқылы жүзеге асыру керек.

Сондықтан да оқушылардың бойында жан-жақты білімді дамыта отырып, алған білімдерін өмірде қолдана алатын ұрпақ тәрбиелейтін білікті де, білімді құзырлы ұстаздардың болуы заманауи талаптардың бірі.

Пәнаралық байланыс – педагогика ғылымының негізгі мәселесінің бірі. Әрбір пәнді басқа пәнмен байланыстыра отырып өткізудің үлкен мәні бар. Негізінен, оқу пәндері әр ғылымның логикасына сүйенетіндіктен, олар бір-бірінен өз алдына оқшауланып, бөлектенбейді. Сондықтан ғылымның міндеті дара байланыстылықты танып білу. Бұл міндет бір пәннің шеңберінде шешілмейді. Сондықтан әрбір мұғалім жеке деректерді нақтылы жағдайларды, оқиғаларды түсіндіріп қана қоймай, пәнаралық байланыс негізінде білім беруді көздеуді жолға қою қажет.

Егер орта мектептегі математика сабақтарында пәнаралық байланыс негізінде оқушылардың белсенділігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары айқындалып, «Математика» пәнін оқыту оқушылардың танымдық белсенділігін дамытуға бағытталса, пәнаралық байланыс негізінде құрылған тапсырмалар жүйелі жүргізілсе, онда бұл оқушылардың оқу үрдісіне белсенді араласуына, қызығушылығының артуына жағдай жасайды, танымдық белсенділікті жоғары дәрежеге жеткізуге септігін тигізеді.

Пәнаралық байланыстар-бұл белгілі бір пәнді оқыту процесінде интегративті және сараланған функцияларды орындайтын және пәндік білімді оның сапалық ерекшеліктерін жоғалтпай, осы пәннің шекарасын кеңейтетін тұтас жүйеге біріктірудің құралы ретінде әрекет ететін дидактика принципі.

Келешек ұрпаққа білім берудегі күрделі мәселелердің бірі – оқу үрдісінде пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру. Пәнаралық байланыстың ең негізгі дидактикалық міндеті – оқыту үрдісінде білім беру, тәрбиелеу тәрізді, дамытушылық сипаттарының арасындағы байланысты құру.

Жалпы білім беретін орта мектептегі пән мұғалімдерінің пәнаралық білімдер мен іскерліктерді игеруі – оқу үрдісін пәнаралық байланыс негізінде ұйымдастырудың алғы шарты болып табылады.

Математика саласында оқушыларға пәнаралық байланыс материалдарын кеңінен пайдалануды жан-жақты дамыту – біртұтас оқыту үрдісін жаңаша тұрғыдан ұйымдастырудың ұтымды, әрі табысты педагогикалық шарттарының бірі.

Пәнаралық байланыстар-үздіксіз байланысқан біртұтас тұтастықты құру процесі мен нәтижесі. Кез-келген оқу пәнінің мазмұнын жетекші идеялар орындайтын функцияны байланыстыратын дидактикалық жүйе ретінде қарастыруға болады. Пәнаралық негізде оқытылатын оқу материалы оқушылардың танымдық іс-әрекетінің жалпыланған сипатына ықпал етеді. Пәнаралық байланыстарды пәндік оқыту жүйесінің қажетті элементі ретінде қарастыруға болады. Жүйелі оқыту-бұл оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес оларды сапалы білімге қол жеткізулеріне мүмкіндік беретін педагогикалық принцип. Бұл принципті іске асыру-табысты оқытудың қажетті шарты. Пәнаралық байланыстардың дидактикалық теориясында Максимова В. Н. үш негізгі топты анықтайды:

- 1) мазмұнды-ақпараттық - білім түрлері бойынша (теориялық, философиялық, идеологиялық);
- 2) операциялық-белсенді-шеберлік түрлері бойынша (танымдық, практикалық, құндылық-бағдарлау);
- 3) ұйымдастыру-әдістемелік — оқу процесінде пәнаралық байланыстарды іске асыру тәсілдері бойынша (меңгеру тәсілі бойынша).

Осыған сүйене отырып, пәндік байланыстар әртүрлі деңгейлерде жүзеге асырылатынын атап өтуге болады: – әртүрлі циклдарға жататын пәндер деңгейінде (жалпы пәндік немесе цикларалық байланыстар); – бір топқа немесе әртүрлі пәндер топтарына

жататын бір цикл деңгейінде (циклішілік байланыстар); – пәнішілік деңгейде. Пәнаралық байланыстар жоғары деңгейде де (интегративті, жалпы пәндер арасындағы, олардың топтары, циклдері арасындағы байланыстар) жүзеге асырылады. Пәнаралық байланыстар-көп қырлы, әр түрлі сипаттағы, әр түрлі функционалды құбылыс. Пәнаралық байланыстар, ең алдымен, олардың құрылымымен сипатталады.

Пәнаралық байланыстың құрылымын іске асыру барысында педагогика ғылымындағы көптеген қозғаушы факторларды ескеру керек. Оқыту үрдісінде пәнаралық байланысты іске асырудың құрылымдық белгілері мынадай:

- пәнаралық байланысты анықтау мақсаты;
- өзара байланысқа түсетін оқу пәндерін саралап, іріктеп алу;
- байланыс бөлігі немесе бөлігі болған оқу пәндерінің әрқайсысының ерекшелігі;
- пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру жолдары.

Сабақ беруде пәнаралық байланысқа мән бермеу оқу пәндері материалдарының бірін-бірі қайталауға, оқушылардың көптеген ұғымдар мен заңдылықтарды тар шеңберде түсінулеріне әкеп соғады. Білім мазмұнын меңгеру, пәнаралық байланысты ескермейінше мүмкін емес. Өйткені ол - өзара жақын пәндердің бағдарламасындағы оқу материалын үйлестірудің және іріктеудің маңызды көрсеткіштердің бірі.

Математикалық, оның ішінде геометриялық ұғымдар мен түсініктер, заңдылықтар мен сызба есептердің бейнелеу өнері сабақтарында өте көптеп кездесуі - пәнаралық байланыстар үшін қажет оқу материалдары.

«Математика ғылымы – барлық ғылымдардың патшасы» деген тарихи-ғылыми тұжырымды ескере және ол ғылымның оқушының ойлау, қайта жаңғырту үрдістерін дамытуда ерекше маңызы барын анықтай отырып, оның бейнелеу өнерімен байланысына тереңірек мән берген абзал. Қарапайым геометриялық фигураларды салу мен күрделі пропорция, симметрия сияқты заңдылықтарды біліп, оларды игеру математика мен геометрияның көмегінен мүмкін емес.

Қазіргі кезде пәнаралық байланысты педагогика ғылымының басты мәселесі болып отырған жағдайда оны жан-жақты қарастыру барысында біздер көрнекі философ, психолог, педагог еңбектерінде талқылау жасадық. Мұнда философ Б.М. Кедров адамның дүниетанымын қалыптастыруға әр түрлі пәндердің өзара әсерінің мәнін көз жеткізе баяндаған. М.Б.Кедров өзінің еңбектерінде ғылымда пәнаралық байланыс мәселесіне жаңа әдістемелік тұрғыдан қарауды талап етеді. Пәнаралық байланыс проблемасы бүгінгі күнге дейін бір ғылымға бір пән, керісінше бір пәнге бір ғылым ғана бір-бірімен өзара байланысты болып шектеліп тәрбиеде қолданып келгенін көрсетіп, ол қазіргі кезде бір пәнді бірнеше ғылым өзара әрекеттесіп жан-жақты қарастыра бастағанын дәлелдейді. Сонымен ғылымның зерттеуінде бір ғылым тек «өзіне тиісті пәнмен ғана емес, қайта көптеген басқа пәндермен бірлікте болуы қажеттігі айқындалған.

Сонымен пәнаралық байланыстың маңызына мыналар жатады:

1. Оқу пәндер арасындағы өзара байланыстың болуы – ғылымдар негізін меңгерудің және білім жүйесінің дамуының қажетті шарты.

2. Диалектикалық көзқарастың қалыптасуы білім мазмұнының барлық құрамдас бөліктерінің байланысын талап етеді.

3. Пәнаралық байланыс жан-жақты тәрбие беру жүйесінің барлық салаларын комплексті жүзеге асыруға ықпал жасайды.

4. Пәнаралық байланыс педагогикалық еңбектің ғылыми негізінде тиімді ұйымдастырылуына көмектеседі.

5. Педагогикалық ұжымның барлық іс-әрекетінің бір-бірімен келісімді және демократиялық негізде жүзеге асырылуына әсер етеді.

Пәнаралық байланысты жүзеге асырудың жолдары. Әр нақтылы міндетті оқу-тәрбие процесі арқылы жүзеге асырылады. Пәнаралық байланыс оқытудың мазмұны, әдістері,

оқытудың ұйымдастыру түрлерімен ғана шектелмейді. Ол оқушы мен мұғалімнің оқу-таным іс-әрекетінің бір бөлігі болып саналады.

Оқушылардың тілін дамыту – математиканы оқытудың негізгі мәселесінің бірі болып табылады. Осы мәселенің табысты шешілуінен оқушылардың оқу материалды түсіндіру ептіліктерінің қалыптасуымен байланысты математикалық қабілеттерінің дамуына әсер ететін жұмысты төменгі сыныптардан-ақ бастау керек.

Математика және қазақ тілі, біз математика сабақтарында ауызша және жазбаша тіл дамыту жұмыстарын жүргіземіз, сонымен оларға мынадай талаптар қойылады: мазмұндық, куәлілік, анықтылық, дәлдік, логикалық. Мынандай жаттығуларды ауызша сұрау кезеңінде ұсынуға болады:

- Екпіндерін сақтап, сөздерді оқындар: километр, миллиметр, есептеу, қосу, шешу т.б.
- Оқындар: 36-дан шегеру, 56-ға қосу, 425-ті қосу.

Егер оқушылар септіктерді дұрыс қолданбаған болса, онда мұғалім оларға көмектесіп, өзі оқып немесе оқушылардың біреуіне оқытуына болады. Осылайша оқушылар математикалық ұғымдарды, сөз тіркестерін, математикалық терминдердің мәнін түсінікті етіп айтып беруге, дұрыс жазылуын терең меңгеруге қазақ тілі сабақтарында дұрыс оқуды үйренеді.

Физика сабақтарында мұғалім математикалық тәсілдерді жиі қолданады:

- заңдарды жалпы және дәл формада өрнектеу үшін;
- кейбір теориялық алғышарттардың заңдылықтарын қорытындылау үшін;
- шығарып алынған формулаларды басқаша түрлендіру үшін;
- тікелей өлшеуге мүмкін болмайтын шамаларды табу үшін;
- әр түрлі есептеулер және есептерді шығару үшін.

Физикалық есептерді шығарғанда мұғалім математиканы жиі қолданады. Физика курсы оқытудың басында оқушылар математикалық символдарды және әріптік формулаларды қолдануға әдеттенеді. Математиканың белгілі бір курсы оқығаннан кейін оқушылар физикалық шамалардың арасындағы қатынастарды қысқа, ықшамдалған түрде жазу, ал содан кейін есептеулерді жүргізу үшін қызмет атқаратынын түсінеді.

Еліміздің болашағы жастар десек, жастардың болашағы оларды саналы тәрбиемен, сапалы біліммен қаруландырып, білімі озық елдердің әлемдік озық үлгісін өнегесін, тәжірибесін үйрететін ұстаздар қауымына жүктелген еңбегіне байланысты болмақ. Осы тұста В. Г. Белинскийдің: «...ұстаздың қолында адам өмірінің келешектегі тұтас тағдыры тұр», – деген сөзі еріксіз еске түседі. Өйткені, ұстаз – болашақтың тұтқасы, жас ұрпақты тәрбиелеу және терең де жан-жақты білім беру ісіндегі қоғамның жұрт сенген өкілі. Ол жас ұрпақ бойына білімді, әдетті, дүниетанымдылықты, өмірлік ұстанымдарын қалыптастырушы басты тұлға.

Жоғарыда айтылғандарды және баспасөз беттерінде жарияланған материалдарға сүйене отырып, бүгін әсіресе ертеңгі күні пәнаралық байланыстар негізінде мектептерде оқу - тәрбие жұмыстарының дұрыс жолға қойылуына өз үлесімізді қосу басты міндеттеріміздің бірі болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан – 2030» атты Қазақстан Халқына Жолдауы. Егемен Қазақстан, №11 (28235) 18 қаңтар сенбі 2014. - 34 б.
2. Бейсенбаева А. «Пәнаралық байланыс негізінде оқу процесін ұйымдастыру». Алматы – 1995 ж.
3. Кедров Б.М. Предмет и взаимосвязь естественных наук. – М.: Наука, 1967.
4. Мұсабеков О. «Пәнаралық байланысты жүзеге асыру» Қазақстан мектебі, 1989 ж. №13 49 – 50 бет.

ӘОЖ 539.42:620.

САЛЫСТЫРУ ТЕОРИЯСЫНЫҢ МЕКТЕП МАТЕМАТИКАСЫНДАҒЫ ҚОЛДАНЫСТАРЫ ТУРАЛЫ

Смакова М. Р., математика–информатика мамандығының білімгері

Ғылыми жетекші: **Кожашева Г. О.**, п.ғ.к., қауым. профессор

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: kozhasheva_gulnar@mail.ru

Мақала салыстыру теориясының ұғымдарының математиканың мектептегі курсындағы қолданыстарын зерттеуге арналған. Мектеп математикасындағы салыстыру теориясының негізгі ұғымдарының орны түсіндіріледі, олардың қолданыстарын жүйелеуге көңіл бөлінеді.

Тірек сөздер. *Салыстырулар, салыстырулардың қасиеттері, салыстырулардың мектеп математикасындағы қолданыстары.*

Статья посвящена исследованию приложений понятий теории сравнений имеющих отношение к школьному курсу математики. В частности освещается место основных понятий теории сравнений в школьном курсе математики, уделено внимание систематизации их приложений.

Ключевые слова. *Сравнения, свойства сравнений, приложения сравнений в школьном курсе математики.*

The article is devoted to the study of the applications of the concepts of the theory of comparisons related to the school course of mathematics. In particular, the place of the basic concepts of the theory of comparisons in the school course of mathematics is highlighted, attention is paid to the systematization of their applications.

Keywords: *Comparisons, properties of comparisons, applications of comparisons in the school course of mathematics.*

Сандар теориясының маңызды мәселелерінің бірі болып табылатын салыстырулар теориясының негізіне тоқталайық. Салыстыру жөніндегі ұғым, мұны ең алғаш рет қолданған Гаусс, бір санның екінші санға бөлінгіштігі ұғымымен тығыз байланысты. Бұл ұғым бізге әсіресе берілген сандардың бірі екіншісіне бөлінетін-бөлінбейтінін және де қандай қалдық қалатынын білу керек болғанда аса қажет болмақ. Мысалы, n -натурал сан болғанда, i^n мәнін табу үшін біз дәреже n -ді әдетте 4-ке бөлеміз де, тек қалдыққа ғана назар аударамыз.

Егер де $n = 4q + r$, $0 \leq r < 4$, болса, онда $i^n = i^r$ болады.

Ал енді $\sin T^\circ$ мәнін табу керек болғанда да T° -тың 360° -қа еселігін ескермей, тек қалдықты ғана аламыз.

Бұл сияқты есептерді шешкенде салыстырулар теориясының көптеген жеңілдік туғызатынын байқаймыз.

Айталық m -алдын ала белгіленген бүтін оң сан делік. Былайғы жерде мұны біз *салыстыру модулы* деп атайтын боламыз. Егер $a - b$ (не $b - a$) айырмасы k санына бөлінетін болса, онда бүтін a мен b екі сан m модулы бойынша *өзара салыстырымды делінеді* [5,6,7].

Гаусс қолданған белгілеу бойынша a саны b санымен салыстырымды. a мен b сандары *салыстыру мүшелері* деп аталады. Мысалы, 27 мен 48 сандары 7 модулы бойынша өз ара салыстырымды

$37 \not\equiv 11(\text{mod } 7)$, $27 \equiv 48(\text{mod } 7)$, өйткені $27 - 48 = -21$ саны 7-ге бөлінеді. Алайда 37 мен 11 сандары 7 модулы бойынша өз ара салыстырымды емес өйткені $37 - 11 = 26$ саны 7-ге бөлінбейді.

Анықтама 1. a және b бүтін сандарын m санына бөлгенде қалдықтары тең болса, онда a және b сандарын m модулы бойынша салыстырымды (немесе тең қалдықты) дейді және $a \equiv b \pmod{m}$ деп жазады.

Мектеп математикасының бүтін сандарды қалдықпен бөлу, екі санның ең үлкен ортақ бөлгіші, ең кіші ортақ еселігі, жай сандар, бүтін санды жай сандардың көбейтіндісіне жіктеу, тағы басқа сұрақтары алгебра және сандар теориясын, оның ішінде салыстырулар теориясын оқу барысында толық қарастырылған. Бұл сұрақтар 4-5 сынып математикасында оқылады, сондықтан мектеп мұғалімі үшін бірден-бір керек. Мектеп математикасында салыстыру теориясының элементтерін көп жерде қолданады. Мысалы, екі айнымалылы бірінші дәрежелі теңдеуді шешуде, санды санға бөлгенде қалдықты табу, арифметикалық амалдың дұрыс орындалғандығын тексеру, жәй бөлшекті ондық бөлшекке айналдырғандағы период ұзындығын табу, тағы сол сияқты мәселелерде. Мектепте қолданылатын бөлінгіштіктің белгілері дәлелденді, жай бөлшекті ондық бөлшекке аударғандағы период ұзындығын табу жолы көрсетіледі.

Салыстырулардың қолданылуына мысал ретінде алдымен бөлінгіштік белгілері жөніндегі мәселені қарастырайық.

Мынандай есептің шешуінің практикалық және теориялық мәнісі зор: бөлу амалын орындамай тұрып, берілген санның бірі екінші санға бүтіндей бөліне ме, егер бөлінбесе, қандай қалдықтың қалатынын тағайындау керек. Бұл жерде кез келген бүтін санның басқа бір санға бөлінуі үшін қажетті және жеткілікті шарттарды көрсету өте маңызды.

Бұл мәселені жалпы түрде шешу қиынға соғады, кейбір жағдайлар үшін тек жеткілікті шарттарды ғана, яғни сандардың бөлінгіштік белгілерін ғана, көрсетуге болады. Біз енді сандардың 2-ге, 3 пен 9-ға, 4-ке, 5-ке, 7-ге, 11-ге, 13-ке бөлінгіштік белгілерін түгел қарастырмай, кейбіреуін ғана дәлелдейік. Дәлелдеу Паскаль теоремасына негізделген, Q санау жүйесіндегі a санының түрі

$$a = a_n q^n + a_{n-1} q^{n-1} + \dots + a_2 q^2 + a_1 q + a_0 q^0 \text{ болсын,} \quad \text{бұнда}$$

$a_n, a_{n-1}, \dots, a_2, a_1, a_0$ Q санау ситемасының цифрлары және $0 \leq a_k \leq q-1$ q^k санын модуль m бөлгендегі қалдық r_k болсын.

$$R = a_n r_n + a_{n-1} r_{n-1} + \dots + a_2 r_2 + a_1 r_1 + a_0 \text{ белгілейік.}$$

$$q^k = r_k \pmod{m}, \text{ болғандықтан } a \equiv R \pmod{m}$$

Бұдан бөлінгіштіктің Паскаль белгісі шығады: a саны m бөлінеді сонда, тек сонда егер R m -ге бөлінсе.

Дербес жағдай ондық санау жүйесінде $q = 10$

$$A = a_n \cdot 10^n + a_{n-1} \cdot 10^{n-1} + \dots + a_2 \cdot 10^2 + a_1 \cdot 10 + a_0 \quad (1)$$

демек, ондық санау жүйесінде $(a_n a_{n-1} \dots a_2 a_1 a_0)_{10}$ деп жазылады.

$$a_n, a_{n-1}, \dots, a_2, a_1, a_0$$

$$10^{n-1} = r_{n-1} \pmod{m} \quad 10^2 = r_2 \pmod{m}$$

11-ге бөлінгіштік белгісі.

$m = 11$ болса,

$$10 \equiv -1 \pmod{11}, \quad 10^2 \equiv 1 \pmod{11},$$

$$10^3 \equiv -1 \pmod{11}, \dots, 10^{2k-1} \equiv -1 \pmod{11}, 10^{2k} \equiv 1 \pmod{11}, \quad \text{яғни}$$

$$r_{2k} = 1, r_{2k-1} = -1. \quad R = a_0 - a_1 + a_2 - a_3 + \dots = (a_0 + a_2 + a_4 + \dots) - (a_1 + a_3 + a_5 + \dots)$$

Онда Паскаль белгісінен қорытынды жасаймыз: Берілген a саны 11-ге бөліну үшін жұп орындағы цифрлардың қосындысы мен тақ орындағы цифрлардың қосындысының айырымы 11-ге бөлінсе болғаны.

2^n және 5^n бөлінгіштік белгілері.

Берілген a санын 10^n санына қалдықпен бөлейік. $a = 10^n \cdot b + c$ (2)

Бұндағы c саны a -ның соңғы n цифрларынан тұратын сан. Егер $a : 2^n$ (сәйкес $a : 5^n$), онда $c : 2^n$ (сәйкес $c : 5^n$) және керісінше де дұрыс. Бұдан төмендегі белгі шығады:

Берілген a саны 2^n -ге (5^n -ге) бөлінуі үшін, a -ның соңғы n цифрынан тұратын сан 2^n -ге (5^n -ге) бөлінсе болғаны.

7-ге және 13-ке бөлінгіштік белгісі.

$$1001 = 7 \cdot 11 \cdot 13 \text{ _____ екендігін тексеру оңай.}$$

$$10^3 \equiv -1 \pmod{7}, \pmod{13}, \quad \text{Сондықтан}$$

$$10^6 \equiv 1 \pmod{7}, \pmod{13},$$

$$10^9 \equiv -1 \pmod{7}, \pmod{13},$$

... ..

болады. Егер m санындағы барлық цифрларды оң жақтан бастап 3 цифрдан бөліп тастасақ,

$$m = (a_0 + a_1 \cdot 10 + a_2 \cdot 10^2) + 10^3(a_3 + a_4 \cdot 10 + a_5 \cdot 10^2) + \\ + 10^6(a_6 + a_7 \cdot 10 + a_8 \cdot 10^2) + 10^9(a_9 + a_{10} \cdot 10 + a_{11} \cdot 10^2) + \dots,$$

енді алдыңғы салыстыруларға негізделініп, былай жазамыз:

$$m \equiv (a_0 + a_1 \cdot 10 + a_2 \cdot 10^2) + 10^3(a_3 + a_4 \cdot 10 + a_5 \cdot 10^2) + \\ + 10^6(a_6 + a_7 \cdot 10 + a_8 \cdot 10^2) + 10^9(a_9 + a_{10} \cdot 10 + a_{11} \cdot 10^2) + \dots \pmod{7}, \pmod{13}.$$

Мұнда әрбір жақша $a_\mu + a_{\mu+1} + 10a_{\mu+2} \cdot 10^2$ өзіміз білетін үш таңбалы санды

$$\overline{a_{\mu+2} a_{\mu+1} a_\mu}$$

өрнектейді, сондықтан жоғарыдағы салыстыруды былай көшіріп жазуға болады:

$$m \equiv \overline{a_2 a_1 a_0} - \overline{a_5 a_4 a_3} + \overline{a_8 a_7 a_6} - \overline{a_{11} a_{10} a_9} + \dots \pmod{7}, \pmod{13}.$$

Егер

$$m \equiv \overline{a_2 a_1 a_0} - \overline{a_5 a_4 a_3} + \overline{a_8 a_7 a_6} - \overline{a_{11} a_{10} a_9} + \dots \pmod{7}, \pmod{13} \equiv 0 \pmod{7}, \pmod{13}$$

болса, онда m саны не 7-ге, не 13-ке бөлінеді.

1мысал. $a = 73746$, берілген сан 3-ке (9-ға) бөліне ме?

$$R = 7 + 3 + 7 + 4 + 6 = 27, \quad R : 3, \quad R : 9, \text{ ендеше } 73746 \text{ 3-ке (9-ға) бөлінеді.}$$

Салыстыру арқылы бүтін сандарды қосу, көбейту, алудан шыққан нәтижелердің дұрыс, бұрыстығын тексеруге болады. Тең сандар модуль бойынша салыстырымды деген қасиетін пайдаланады.

Модуль ретінде қалдығы оңай есептелетін 9, 11, 5 сандар алынады. Модуль 9 болған кезде ең кіші оң қалдық орнына, цифрларының қосындысын алуға болады. Модуль 11 болса, жұп орындағы цифрлардың қосындысы мен тақ орындағы цифрлар қосындысының айырымын алуға болады.

Егер құрылған салыстырулар дұрыс болмаса, онда арифметикалық амалды орындағаннан шыққан нәтиже де дұрыс емес.

Жіберген қате 9 немесе 11-ге еселі сан болса, онда 9 немесе 11 арқылы тексеру кезінде қате байқалмай қалады. Сондықтан тексеруді 9 және 11 екі модульмен қатар тексереді. Бұл жағдайда қате 99-ға еселі болса ғана балқаймайды.

Жоғарыда баяндалған 9 және 11 модульдары бойынша арифметикалық амалдар нәтижелерін тексеру тәсілдері орындалған амалдардың дұрыстығының тек қана қажетті, жеткілікті емес, шарттары болып табылатынын атап өткен жөн.

9 және 11 арқылы амалдардың дұрыс орындалғандығын тексеру керек.

Мысал 2. $8740297 - 561245 = 8179052$

а) 9-бен тексеру. Сандарды олардың цифрларының қосындысымен алмастырайық.
Сонда:

$$37 - 23 \equiv 32 \pmod{9}, \quad 14 \equiv 32 \pmod{9}$$

Бұл салыстыру дұрыс. Бірақ арифметикалық амалдар дұрыс орындалғандығына әлі сенбейміз.

Сондықтан 11 арқылы тексереміз.

б) 11- мен тексеру.

$$8740297 \equiv (7 + 2 + 4 + 8) - (9 + 0 + 7) \equiv 5 \pmod{11}$$

$$561245 \equiv (5 + 2 + 6) - (4 + 1 + 5) \equiv 3 \pmod{11}$$

$$8179052 \equiv (2 + 0 + 7 + 8) - (5 + 9 + 1) \equiv 2 \pmod{11}$$

$$\text{Ендеше, } 5 - 3 \equiv 2 \pmod{11} \rightarrow 2 \equiv 2 \pmod{11}$$

Сонымен, ақиқат салыстыру шықты.

Демек, 11 модуль де арифметикалық амалдың дұрыс орындалғандығын көрсетеді.

Үлкен сандардың бөлгендегі қалдығын табу үшін ұзақ есептеуге тура келеді. Көп жағдайда салыстыруды пайдаланып оңай есептеуге болады.

Мысал 3. $a = (5622 + 179 - 346) \cdot 923$ санын 23-ке бөлгендегі шығатын теріс емес ең кіші қалдықты табу керек.

$5622 + 179 - 346 = 5455$ және 923 сандарын 23-ке бөлгендегі қалдықтарын табайық. Бөлгенде қалдықтар 4 және 3 екенін көреміз, онда салыстырудың (2) және (3) қасиетінен $a \equiv 4 \cdot 3 \equiv 12 \pmod{23}$ шығады. Демек, іздеп отырған қалдық 12-ге тең.

Мысал 4. 7^8 санының соңғы екі цифрын тап.

Шешуі: Берілген санды 10, 100, 1000 бөлсек, онда олардың қалдықтары берілген санның соңғы санына сәйкес 1, 2, 3 цифрлардан тұратын сан болады. Демек, берілген санның соңғы екі цифрын табу керек, ол үшін ол санның 100-ге бөлгендегі қалдығын тапса болғаны.

Ең кіші оң қалдық r — ді табайық $(7, 100) = 1$

$\varphi(100) = 40$. Онда Эйлер теоремасы бойынша

$$7^{40} \equiv 1 \pmod{100}$$

Дәрежесі 8^9 санының 40-қа бөлгендегі оң қалдығын табайық.

$$8^9 \equiv r_1 \pmod{40}$$

$$(8,40) = 8 \quad 8^9 \equiv 8 \quad 8^8 \equiv r_1 \pmod{40} \rightarrow 8^8 \equiv r_2 \pmod{5}$$

$$\text{мұндағы } r_1 = 8 \cdot r_2$$

$$r_2 \equiv 8^8 \equiv 3^8 \equiv 3^{(4)^2} \equiv 1^2 \equiv 1 \pmod{5} \rightarrow r_2 \equiv 1$$

$$r_1 = 8 \cdot r_2 = 8 \cdot 1 = 8$$

Сонымен, $8^9 \equiv 8 \pmod{40}$ немесе $8^9 = 8 + 40 \cdot t, t$ – бүтін сан.

$$7^8 \equiv 7^{8+40t} \equiv (7^{40})^t \cdot 7^8 \equiv 1^t \cdot 7^8 \equiv 7^4 \cdot 7^4 = 2401 \cdot 2401 \equiv 1 \cdot 1 \equiv 1 \pmod{100}$$

Ендеше, 7^8 санының соңғы екі цифры 0,1

Көп таңбалы сандарды көп таңбалы сандарға бөлгендегі қалдығын табу, арифметикалық амалдардың дұрыс немесе қате орындалғандығын тексеру, мектеп математика курсына қолданылатын бөлінгіштің белгілерін дәлелдеу, жай бөлшекті ондық бөлшекке айналдырғандағы период ұзындығын анықтау жолдарын көрсету және тағы сол сияқты мәселелерін келешекте факультатив курсын жүргізуде оқушылар білімін жетілдіруге және пәнге қызығушыларын арттыруда тиімді пайдалануға болады. Қабылдау деңгейі жоғары оқушыларға да салыстыру теориясының арифметикалық қолданылуларын меңгертсек білімдерін кеңейту, тереңдету бағытында дұрыс нәтижеге қол жеткізеріміз анық.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Нұрымбетов, Ә. Алгебра және сандар теориясы. Оқу құралы, 2009
2. Вейль Г. Основы теории чисел. -М., 2004.
3. Гусманова, Ф. Р. Амалдарды зерттеудің негіздері 2011
4. Т.Б. Ділман, Ә.Ж. Мәделханова, М.С. Серікбол Амалдарды зерттеу [Мәтін] /.- Қызылорда, 2013
5. Банникова Т.М., Баранова Н.А. Основы теории чисел (учебно- методическое пособие). - Ижевск, 2009.

ӘОЖ 373

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ КЕЗІНДЕ БІЛІМ БЕРУ ПЛАТФОРМАЛАР АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ БАҒАЛАУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ТЕТІКТЕРІ

Солтанбек А., магистр

ШҚО білім басқармасы Курчатова қаласы бойынша білім бөлімінің «№1 жалпы білім беретін орта мектебі» КММ, ШҚО, Курчатова қаласы

E-mail: aygerim-95vko@mail.ru

Аталған баяндамада мұғалімдердің қашықтықтан оқытуды ұйымдастыра отырып, қолданылатын платформалар арқылы оқушыны бағалау яғни қалыптастырушы бағалау туралы жазылды.

Тірек сөздер: Қашықтықтан оқыту, вебинар, асинхронды, синхронды

В этом отчете описывается оценка учащихся через платформы, используемые учителями при организации дистанционного обучения.

Ключевые слова: Дистанционное обучение, вебинар, асинхронный, синхронный

The report describes the assessment of students through the platforms used by teachers in the organization of distance learning, ie formative assessment.

Keywords: Distance learning, webinar, asynchronous, synchronous

Кіріспе. Қазіргі уақытта ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың заманауи талаптарға сай келуі үшін білімді бағалау және пайдалану жүйесін уақытында өзгертіп отыруды талап етеді. Осыған сәйкес оқытуда қолданылатын әдіс-тәсілдер жалпы технологияларда білім беру талаптарына сай болып жаңартылып отыр және оқытуда қолданылатын әдіс-тәсілдер, әдістемелер, технологиялар білім беру талаптарына байланысты жаңартылып отырады. Сапалы әрі терең білімді меңгеруге талпынған өскелең ұрпақтың жеткілікті дәрежеде сандық сауаттылығы бар, себебі олар өмір жағдайлары барысында жаңа технологияның барлық мүмкіндіктерін пайдаланады. Сол мүмкіндіктерді нәтижелі қолдану мұғалімнің біліктілігіне, біліміне, тәжірибесіне байланысты екені барлығымызға аян. Оқу үдерісін ұйымдастырудың жаңа формасының бірі – қашықтықтан оқыту технологиялары арқылы оқыту. Жалпы қашықтықтан оқыту дегеніміз не?

Қашықтықтан оқыту дегеніміз — мұғалім мен оқушы арасында қандай да қашықтықта интернет ресурстарының сүйемелдеуімен өтілетін оқытудың формасы яғни интернет желілерінің көмегімен белгілі бір арақашықтықта оқыту. Қашықтықтан оқыту тәсілі бойынша жұмыс істейтін мұғалім оқытудың жаңа технологиясын, оқытудың компьютерлі және тораптық жүйелерін жетік біліп, олармен іс жүргізу ісін орындау шарт. Қашықтықтан оқыту тәсілімен оқытатын оқытушыларға және осы істе мүдделі басқа да адамдарға бірнеше талаптар қойылады. Оқытушы компьютермен жоғары дәрежеде сауатты жұмыс істей білуі қажет. Қашықтықтан оқыту сияқты онлайн білім беру әлемінде сыныптар асинхронды немесе синхронды болуы мүмкін. Терминдерге тоқтала өтсек:

- синхронды оқыту – виртуалды сыныпқа ұқсас, бір уақытта оқумен айналысатын оқушылар тобын қамтиды. Оқытудың бұл түрінде оқушы мен оқытушы бір уақытта бір жерде болады. Ол үшін топтық сөйлесулер, веб-семинарлар, бейне конференциялар сияқты мультимедиялық компоненттер қолданылады.

- асинхронды оқыту – қажетті онлайн-ресурстармен өздігінен оқуға негізделген оқушыға бағытталған оқытуды қамтиды. Бұл жағдайда электронды пошта, электронды курстар, онлайн форумдар, аудио-бейне жазбалар сияқты технологиялар қолданылады.

Қашықтықтан оқытудағы мақсаттары мен міндеттері, оның алдағы уақытта ақпараттық технология және коммуникация құралдарының негізінде дамуы туралы білуі қажет.

- Оқытушының ақпараттық құралдармен жұмыс істеуге іс жүзінде дағдылануы қажет.
- Оқытудың телекоммуникациялық құралдарын қолдану ісіне дағдылануын қалыптастыру, атап айтқанда: тұтынушылар арасында ақпараттар алмастыру және ақпараттық жүйелердегі ресурстарды пайдалануға дағдылануын қалыптастыруы қажет.
- Оқу үрдісін қашықтықтан оқыту шеңберінде жүргізу ісіне жан-жақты даярлау, қашықтықтан оқыту жүйесі бойынша сабақ өткізу үрдісінде үйлестіруші болуы қажет.

Негізгі бөлім

Күнделікті сабақтың өн бойында жүретін бағалау қалыптастырушы бағалау. Бұл бағалаудың түрі оқу үдерісінің ажырамас бөлігі болып табылады және оқушылардың дағдыларының қалыптасу және білімді меңгеру деңгейін байқатады, оқудағы қиындықтарды анықтауға, оқу бағдарламасындағы белгіленген оқу мақсаттарына қол жеткізуге көмектеседі. Сонымен қатар оқушылар мен мұғалім арасындағы кері байланысты қамтамасыз етеді, балл не баға қоймастан оқу үдерісін түзетіп отыруға мүмкіндік береді.

Қалыптастырушы бағалаудың негізгі функциялары:

- қалыптастыру – тәжірибе жүзінде құндылықтар жүйесін белгілеу, қалыптастыру және бекіту;
- ынталандыру – оқушының күтілетін нәтижеге қол жеткізуі, тиімді түрде алға ілгерілеуі үшін қолайлы жағдай жасау;
- уәждеу – оқушылардың бойында оқуға және нәтижеге қол жеткізуге деген ынтаны ояту. Олай болатын болса, қазіргі таңда қашықтықтан оқыту барысында оқушыларымызды бағалау тиімді болды ма? Біріншіден мұғалім тарапынан әр баланың орындаған тапсырмасын көре отырып, жеке кері байланыс, түзетімдер енгізу кеңінен

қолданылды деуге болады, себебі онлайн режимінде асинхронды қатынас жүзеге асырылады. Бұл дегеніміз баланың қаншалықты білімді игерді немесе бойында құндылық пен қажетті дағдының қалыптасқаны диалогтық қатынаста көрініс табады. Оқушы өзінің әлі де түзетімдер енгізуді қажет ететін тұстарын, тез арада өзгертуге мүмкіндік алады. Бұдан шығатын қорытынды қалыптастырушы бағалаудың бірінші функциясының орындалғанын байқатады. Сонымен қатар оқушыны алға жетелеу мақсатында үнемі сындарлы және тиімді пікір білдіру қажет немесе қолайлы жағдай туғызған жөн. Мысалы, онлайн режимінде отбасында оқушыға ата-ана тарапынан қолдау, мадақтау берілсе немесе мұғалім тарапынан позитивті көңіл-күй сыйлай отырып, ашық пікір айтылып, жазылып және тапсырманың орындалуына қажетті дәрежедегі уақыт берілсе... Нәтижесінде қалыптастырушы бағалаудың екінші функциясы, яғни оқушыны ынталандыру жүзеге асырылғандығы байқалады және оқушыда алға қарай жылжу көрсеткішін көруге болады.

Мұғалімдердің карантин кезіндегі жұмысы көптеген мәселелер мен сұрақтарды шешуден тұрады – бөлімшенің чатын құрып, сол жерде шешу орынды болады. Мұғалімдер өздерінің тиімді жұмысы күнделікті стандартты жұмыс форматында қолданатын құралдарына байланысты екенін есте ұстауы керек. Сондықтан тек қана өзіңіздің біліміңіз бен дағдыларыңызды қашықтықтан қолдансаңыз жетіп жатыр. Қашықтықтан оқытуда оқу процесін дұрыс ұйымдастыру жеке істерге уақыт табуға мүмкіндік береді. Қашықтықтан білім беру саласында жұмыс істейтін «Bilimland», «Daryn.online», «Күнделік», «Zoom» бағдарламалар ұсынылды. Мұғалім ретінде барлық бағдарламаларға талдау жүргіздім және ыңғайлы әрі қолайлы болғаны «GOOGLE», «Learningapps» бағдарламасы. Өзімнің жеке жұмыс жасап үйренуіме ұтымды болған: «онлайн.мектеп» және «padlet» бағдарламасы. Оқушылар тек тапсырмаларды ғана емес, бейнежазбаларға сілтемені де қоса алады. Сонымен қатар оқушылар үй тапсырмасын бұрынғы әдетпен дәптерге жазып, жасаған жұмысын суретке түсіреді де, электронды пошта немесе WhatsApp желісі арқылы жібереді. Оқу материалын қашықтан үйрену қаншалықты ыңғайлы болатынын балалардың көбі ойлап жатқан жоқ. Оқушылар қашықтан оқытуды карантин кезіндегі қызықты жаңа тәжірибе ретінде қабылдады. Қашықтықтан оқыту жүйесінің басты артықшылығының бірі – уақытты үнемдей алатын болдым. Осы үнемдеген уақытымды өзімнің кәсіби деңгейім мен шеберлігімді арттыруға жұмсаймын. Сабақтың қызықты болуына көңіл аударамын. Сабақтың тақырыбына қарай қосымша тың мәліметтерді таныстырып, оқушылардың қызығушылығын оятуға және пікір алмасу, пікірталастар ұйымдастыру арқылы олардың белсенділігін арттыруға тырысамын. Кез келген адамзаттың бойында қандай да бір іс-әрекетке ынта болмаса, нәтиже болмайтындығы немесе сапасыз нәтиже болатындығы анық. Осы тұрғыда оқушыларымызда тапсырманы орындауда немесе жаңа білімді, дағдыны игеруде ынтасын оятуымыз қажет, яғни уәжін өсіре алуымыз қажет. Педагог оқушының ішкі уәжін өсіруге мүмкіндік беретіні белгілі. Яғни педагог әсер етуші сыртқы фактор ретінде десем, артық емес. Яғни мұғалім дайын білімді бермей, керісінше оқушы ізденетіндей білім беруі қажет. Айталық, онлайн режимі кезінде бала ақпараттық құралдарды қолдана отырып, берілген тапсырманы өз бетімен іздене отырып, жұмыс жасаса, оның сабаққа деген ішкі уәжі өсе бастайды. Сонымен қатар педагог сабақты тек қана қашықтықтан оқытудың ватсап желісін қолданып қоймай, бейнечат, zoom т.с.с. қатынас бағдарламаларын қолданып өтетін болса, оқушыда ынта, ізденіс пайда болады. Бұл қалыптастырушы бағалаудың үшінші функциясының орындалуының бір мысалы деуге болады. Осылайша бағалау ынталандырушы, қалыптастырушы және уәждемелік қызмет атқарады.

Қорытынды. Әрбір жаңа дүниенің тиімді және тиімсіз тұстары болады. Қиын кезең кемел адамдарды қалыптастырады. Қашықтықтан оқытуда оқушылардың кең ауқымда жауап беруіне мүмкіндік аз болып тұр. Қорытындылай келе, жалпы бағалау үдерісінің кезеңдерін еске түсірсек. Мұғалімнің іс-әрекетіндегі қалыптастырушы бағалау үдерісі төмендегі кезеңдерді жүзеге асыруды талап етіледі:

- қалыптастырушы бағалауды ұйымдастыру және жоспарлау;
- қалыптастырушы бағалау әдістерін тандау;
- оқыту мен оқу үдерісінің бөлігіретінде қалыптастырушы бағалау жүргізу;
- қалыптастырушы бағалау нәтижелерін талдау;
- кері байланыс ұсыну;
- қалыптастырушы бағалау нәтижелерін талдау негізінде оқу мен оқытуды түзету.

Қалыптастырушы бағалау – оқушылардың оқу жетістіктерінің дамуы мен өсуіне әсер ететін сабақ барысындағы негізгі үдеріс. Ол мұғалімге сынып оқушыларының білімін қадағалауға, жоспарына түзету енгізуіне, ал оқушыларға өз оқу жетістіктерін өздері бақылауына және одан әрі өзінің даму бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді. Олай болса, қазіргі таңдағы сұраныс бойынша онлайн режимінде бұл талаптар орындалуы қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Білім беру ұйымдарына электрондық оқыту жүйесін енгізу жағдайында педагогтардың біліктілігін арттыруды ұйымдастыру әдістемесі / Ахметова Г.К., Караев Ж.А., Мухамбетжанова С.Т. // Алматы: АҚ «ҰБАО «Өрлеу», 2015.
2. Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының бағдарламасы. Мұғалімге арналған нұсқаулық.
3. «Ақпараттық технология және қашықтықтан оқыту» Мұхамбетжанова С.Т.
4. Журнал «Информатика негіздері»

ӘОЖ 373.13:51(574)

ҚАШЫҚТЫҚТАН БІЛІМ БЕРУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУДА АКТ-НЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ, ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Сейтова С. М., п.ғ.д., профессор, Тайжігітова М. С., магистр
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: tayzhigitova@list.ru

Мақалада қашықтықтан білім беруді ұйымдастыруда АКТ-ны қолданудың психологиялық, педагогикалық аспектілері көрсетілді. Қарастырып отырған зерттеудің теориялық әдіснамалық негізін айқындау мақсатында педагогикалық, әдістемелік, математикалық әдебиеттерді зерделеу және оларға ғылыми-әдістемелік негізде талдау жасау; болашақ математика мұғалімдерінің заманауи қашықтықтан сабақтарды ұйымдастыруда АКТ-ны қолдану әдістемесін қалыптастыру жағдайы талқыланды. АКТ-ны қолданудың мұғалімге дидактикалық мәселелерді шешудегі көмегі қарастырылды.

Тірек сөздер: қашықтықтан білім беру, ақпараттық коммуникациялық технологиялар, педагогикалық аспектілер.

В статье отражены психолого-педагогические аспекты использования ИКТ в организации дистанционного образования. Обсуждались вопросы изучения педагогической, методической, математической литературы с целью определения теоретической методологической основы рассматриваемого исследования и их анализа на научно-методической основе; состояния формирования методики применения ИКТ будущими учителями математики в организации современных дистанционных занятий. Рассматривается помощь использования ИКТ учителю в решении дидактических задач.

Ключевые слова: дистанционное образование, информационно-коммуникационные технологии, педагогические аспекты.

The article reflects the psychological and pedagogical aspects of the use of ICT in the organization of distance education. In order to determine the theoretical methodological basis of the research under consideration, the study of pedagogical, methodological, mathematical literature and their analysis on a scientific and methodological basis; the state of formation of the methodology for the use of ICT in the organization of modern distance lessons by future mathematics teachers was discussed. The use of ICT will help the teacher solve didactic problems.

Keywords: distance learning, information and communication technologies, pedagogical aspects.

Жаңа буынды оқыту, тәрбиелеу және дамыту ақпараттық қанық орта жағдайында жүзеге асырылады. Ақпараттық технологиялар мұғалімнің кәсіби-педагогикалық қасиеттеріне, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды оқытуда қолданудың әдістемелік және ұйымдастырушылық аспектілеріне жаңа талаптар қояды.

Бүгінгі таңда кез — келген оқытушының оқу процесінде АКТ құралдарын қолданудың көптеген мүмкіндіктері бар — бұл интернеттегі ақпарат, электронды оқулықтар, сөздіктер мен анықтамалықтар, презентациялар, бағдарламалар, коммуникацияның әртүрлі түрлері-чаттар, форумдар, блогтар, электрондық пошта, телеконференциялар, вебинарлар және басқалар. Осының арқасында оқыту мазмұны өзектендіріледі, білім беру процесіне қатысушылар арасында жылдам ақпарат алмасу жүреді. Бұл ретте мұғалім баланы қалыптастырып, дамытып, тәрбиелеп қана қоймай, жаңа технологияларды енгізе отырып, өзін-өзі тәрбиелеу, кәсіби өсу және шығармашылық даму үшін қуатты ынталандыру алады. Сонымен қатар, оқытуда АКТ-ны қолдану мұғалімге келесідей дидактикалық мәселелерді шешуге көмектеседі:

- тұрақты мотивацияны қалыптастыру;
- оқушылардың ойлау қабілеттерін белсендіру;
- пассивті оқушыларды жұмысқа тарту;
- оқу процесінің қарқындылығын арттыру;
- басқа елдер мен мәдениеттер өкілдерімен тікелей қарым-қатынасты қамтамасыз ету;
- оқу процесін заманауи материалдармен қамтамасыз ету;
- оқушыларды әртүрлі ақпарат көздерімен өз бетінше жұмыс істеуге үйрету;
- оқытуға жеке тұлғаға бағытталған және сараланған тәсілді іске асыру;
- оқу үрдісін жандандыру, оқушыларды зерттеу қызметіне тарту мүмкіндігі;
- оқу процесінің икемділігін қамтамасыз ету.

Педагогикалық практикада әдістемелік мақсаттағы АКТ құралдарының келесі жіктелуі бар:

Ақпараттық және коммуникациялық технологиялар құралдары								
Білім алушы дамуын қажетті деңгейін қамтамасыз ете отырып білім туралы есеп беру, оқу немесе практикалық іс-әрекет дағдыларын қалыптастырады	Жаттықтығыштар әр түрлі дағдыларды өңдеуге, өткен материалды қайталауға немесе бекітуге арналған	Ақпараттық-іздеу анықтамалықтары ақпаратты хабарлау, ақпаратты жүйелеу бойынша дағдылар мен біліктерді қалыптастырады	Имитациялық Құрылымдық немесе функционалдық сипаттамаларын зерттеу үшін ақпараттың белгілі бір аспектісін ұсынады	Зертханалық Нақты жобалық қашықтан эксперименттеу жүргізуге мүмкіндік береді	Модельдеу Объектілерді, құбылыстарды, процестерді зерттеу және зерттеу мақсатында модельдеуге мүмкіндік береді	Есептік әр түрлі есептеулер мен басқа да операцияларды автоматтандырады	Оқу-ойын Оқушылардың іс-әрекеті ойын түрінде жүзеге асырылатын оқу жағдайларын жасауға арналған	Демонстрациялық зерттеу және зерттеу мақсатында зерттелетін объектілерді, құбылыстарды, процестерді визуализациялау

Сурет 1 . Әдістемелік тағайындау саласы бойынша АКТ құралдарын жіктеу

Қазіргі жағдайда мұғалім тек қолданушы бола алмайды, мұғалімнің АКТ саласындағы құзыреттілігін арттыру туралы айту керек, бұл оның кәсіби сипаттамасы, педагогикалық шеберлікті құрайды.

Педагогикалық практикада мұғалімнің ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігінің екі деңгейлі моделі ұсынылады:

1) функционалдық сауаттылық деңгейі (қызметке дайындық): - мәтіндік, сандық, графикалық, дыбыстық, бейнеақпаратты өңдеудің компьютерлік бағдарламаларын меңгеру; - Интернет желісінде жұмыс істей білу, оның сервистерін пайдалана білу; - сканер, принтер және т. б. сияқты жабдықты пайдалана білу.

2) әрекеттік деңгей (іске асырылған қызмет) — жоғары нәтижелерге қол жеткізу үшін білім беру қызметінде АКТ саласындағы функционалдық сауаттылықты тиімді және жүйелі пайдалану. Белсенділік деңгейін кіші деңгейлерге бөлуге болады: - енгізу — белгілі бір оқу пәнінің мазмұны мен әдістемесіне қойылатын талаптарға сәйкес әзірленген мамандандырылған медиа - ресурстарды білім беру қызметіне қосу; — шығармашылық-оқу мақсатына арналған жеке электронды құралдарды әзірлеу[1].

Бұл білім беру жүйесі нәтижелерінің сапалы өзгеруіне әкелуі мүмкін қызмет деңгейі (іске асырылған қызмет). Мұғалімді функционалдық сауаттылық деңгейінен белсенділік деңгейіне қалай шығаруға болады? Педагогтердің ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігін арттыруды жеке алынған оқу орны шеңберінде іске асыру қажет. Әр түрлі жобалар, біліктілікті арттыру курстары бар, соның арқасында мұғалімдер өздерінің кәсіби қызметінде ақпараттық технологияларды қолдануды үйренеді. АКТ - ны пайдалануды әдістемелік сүйемелдеу, АКТ-ны пайдалану саласындағы педагогикалық тәжірибені жинақтау және тарату (семинарлар, мастер-кластар, вебинарлар өткізу және т.б.) маңызды рөл атқарады[2].

Жоғары нәтижелерге қол жеткізу үшін білім беру қызметінде АКТ саласындағы функционалдық сауаттылықты тиімді және жүйелі пайдаланудың қажетті шарты мұғалімнің АКТ-ны пайдалана отырып сабақ өткізуге ішкі уәждемесі, қажеттілігі және дайындығы, алынған теориялық білім мен практикалық дағдыларды практикалық педагогикалық қызметке саналы түрде ауыстыру, Оқу процесінде дайын мультимедиялық бағдарламаларды, интернет желісінің білім беру ресурстарын пайдалану, Желілік қоғамдастықтардағы қарым-қатынас, әлеуметтік сервистерді пайдалану болып табылады., оқу процесінде өздерінің қарапайым және қол жетімді бағдарламалық өнімдерін, білім беру сайттарын құру және пайдалану[3].

Оқытудың барлық формаларында заманауи АКТ құралдарын қолдану бірқатар жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін, олардың ішінде психологиялық-педагогикалық сипаттағы бірқатар жағымсыз факторларды және АКТ құралдарының оқушының физиологиялық жағдайы мен денсаулығына теріс әсер ету факторларының спектрін атап өтуге болады. Көбінесе АКТ құралдарын қолдана отырып оқытудың артықшылықтарының бірі оқытуды дараландыру деп аталады. Алайда, артықшылықтармен қатар, жалпы дараландыруға байланысты үлкен кемшіліктер де бар. Дараландыру білім беру процесіне қатысушылардың — мұғалім мен оқушылардың, студенттердің өзара диалогтық қарым — қатынасын бұзады және оларға "компьютермен диалог"түрінде қарым-қатынас суррогатын ұсынады.

Оқу процесінде қазіргі заманғы оқушы әртүрлі оқу ақпараттарының үлкен мөлшерімен бетпе-бет келуі керек. Нәтижесінде ақпараттық шамадан тыс жүктеме және эмоционалды қозу пайда болады, бұл оқушының психикалық және физикалық денсаулығы үшін қауіпті.

Интернетте жарияланған ақпараттық ресурстарды пайдалану көбінесе теріс салдарға әкеледі. Көбінесе, мұндай АКТ құралдарын қолданған кезде энергияны үнемдеудің барлық тірі қағидасы жұмыс істейді: интернеттен алынған дайын жобалар,

рефераттар, есептер және мәселелерді шешу бүгінде оқыту мен тәрбиелеудің тиімділігін арттыруға ықпал етпейтін әдетке айналды[4].

Компьютерде ұзақ жұмыс істеу баланың денесінің көптеген функцияларына теріс әсер етеді: жоғары жүйке қызметі, эндокриндік және иммундық жүйелер, көру және адамның тірек-қимыл аппараты.

Компьютерде жұмыс істеуден жанама кері әсерлер пайда болады:

- балалар қиялдауды тоқтатады, өздерінің визуалды бейнелерін жасай алмайды, ақпаратты жалпылау және талдау қиынға соғады;

- компьютер балалардың ақыл-ой және интеллектуалды дамуы саласындағы ұзақ мерзімді бұзылуларға әкелуі мүмкін, есте сақтаудың кейбір түрлерінің жұмысын төмендетуі, эмоционалды жетілмегендіктің, жауапсыздықтың өсуіне ықпал етуі мүмкін;

- психикалық стресс балалардағы стресстік жағдайды тудырады;

- виртуалды шындық табиғи қауіп сезімін жоғалтуға әкеледі. Осылайша, мұғалімдерді оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдануға санитарлық-гигиеналық талаптарды теріс пайдаланбай және қатаң сақтамай, шығармашылықпен қарау керек[5].

Оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану білім беру процесіне қатысушылардың барлығының ақпараттық құзыреттілігін қалыптастыру ауыр және қиын емес, шығармашылық, мақсатты және тиімді болуы үшін шешу жолдарын іздеу қажет көптеген мәселелерді тудырады. Сонымен қатар, компьютерлік технологиялар мұғалімнің тірі сөзін ешқашан алмастырмайтын құрал екенін ұмытпаңыз.

Бүгінгі таңда заманауи педагог, жас ұрпақпен жұмыс істейді, оны жаңа қоғамдағы өмірге дайындайды, демек, өзі де уақытпен бірге қадам басуы тиіс. Жаңа технологиялар мен әдістерді игерудегі мұғалімдердің жетістік деңгейі көбінесе мамандыққа берілгендікке, жаңасын білуге ұмтылуға, өзін-өзі тәрбиелеуге деген қызығушылыққа байланысты.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Под ред. Е. С. Полат. — М., 2011.

2. Кузнецов А. А., Хеннер Е. К., Имакаев В. Р. и др. «Информационно-коммуникационная компетентность современного учителя». — Информатика и образование. 2010. № 4.

3. Абрамов А. Г., Булгаков М. В., Иванников А. Д., Сигалов А. В. Федеральный портал «Информационно-коммуникационные технологии в образовании»: пять лет в образовательном Рунете //Журнал «Дистанционное виртуальное обучение», 2009. № 3, с.14–30.

4. Захарова И. Г. Информационные технологии в образовании. — М.: Издательский центр «Академия», 2010. — 192 с.

5. Бабич И. Н. Новые образовательные технологии в век информации / Материалы XIV Международной конференции «Применение новых технологий в образовании». — Троицк: Фонд новых технологий в образовании «Байтик». — 2009. — с. 68–70.

ӘОЖ 541.124

ХОРМЕН ӘН АЙТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Таубалдиева Ж., п.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент),

Акхожин С. А., аға оқытушы

I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қаласы

E-mail: z.taubaldieva@mail.ru, akhozhins@gmail.com

Бұл мақалада хормен ән айтудың негіздерінің әдіс-тәсілдері қарастырылған. Білімгерлермен хор жүргізу барысында дауыс мүмкіндіктеріне көңіл бөлу, әсіресе хорда ән орындауда тыныс алу мәселелеріне терең мән беру, дауысты және дауыссыз дыбыстарды дұрыс пайдаланып, нақтылы орындаушылық әдіс-тәсілдеріне көңіл аударған дұрыс.

Тірек сөздер: хор, канон, легато, дирижер, орындаушылық, вокал, хор шеберлігі.

В данной статье рассмотрены приемы основ хорового пения. При проведении хора с обучающимися лучше обращать внимание на возможности голоса, особенно в хоровом пении, уделять внимание вопросам дыхания, правильному использованию гласных и согласных звуков и приемам исполнения хоровой музыки.

Ключевые слова: хор, канон, легато, дирижер, исполнитель, вокал, хоровое мастерство

This article discusses methods and techniques of the basics of choral singing. When conducting a choir with students, it is necessary to pay attention to the possibilities of the voice, especially when performing songs in the choir, to pay deep attention to the problems of breathing, the correct use of vowels and consonants, as well as to the correct methods of performing.

Keywords: choir, canon, legato, conductor, performance, vocals, choral skills.

Хормен жұмыс жүргізу әдістемесінің негіздері, жастардың мәдени – эстетикалық көз-қарастарын қалыптастырып, талғамын дамыта отырып, музыкалық тәрбие беру саласында маңызды орын алады. Себебі ол – өнердің басқа түріне қарағанда жалпы көпшіліктің қолы жететін демократиялық өнер. Жастардың хормен ән айту мәдениетінің өсуі олардың мәдени-эстетикалық және рухани-патриоттық сезімінің қалыптасуына әсер етеді [2].

Осыған байланысты педагогика ғылымдарының саласында жарық көрген жұмыстарға жасалған талдау мектепте хормен ән айтудағы тиімді пайдалана алмайтынын, бұл проблемадан теориялық – әдістемелік біліммен практикалық шеберліктерінің жеткіліксіз екенін анықтайды. Өскелең ұрпақтар – болашақ Қазақстан азаматы. Олар ескінің көзіндей, жаңаның өзіндей болып ХХІ ғасыр есігінен ер кін сніп жере алатын дүние жүзілік мәдениетті танитын, өзін силата алатын, рухани дүниесі бай, интеллект деңгейі жоғары, білім діде білікті болуы шарт. Мектепте оқу-тәрбие жұмысын жан-жақты ұйымдастырып отырып, оқушыны рухани тәрбиелеу болашақ қоғам мүддесі үшін еңбектене білетін, Отанын сүйігіш, іздемпаз, қабілетті адам даярлау мақсатына бағытталады [3].

Музыка өнері, оның ішінде хормен ән айту хор өнері үшін ерекше друге болады.

Хор жетекшілердің назарына тәжірибеде кең тараған кейбір жаттығуларды ұсынамыз.

Ән айту жаттығулары негізінде мына төмендегі бағыттарда қолданылады:

а) жаттығулар жасап, дауысты ән айтуға дайындау;

ә) дауыс шымылдығын қыздыру, шеберлікті шыңдап, вокалды-хор техникасын меңгеру;

б) білімгерлердің назарын дайындық кезінде шешілуге тиісті көптеген маңызды, әрі түйінді мәселелерге бағыттап, олардың ынтасын арттыру. Сондықтанда болашақ музыка мұғалімдері білімгерлердің дауыс аймағын жақсы білу керек.

Сондықтан жаттығуларды да, репертуарды да білімгерлердің дауыс мүмкіндіктеріне сәйкес отырып таңдаймыз. Оларды тамағына күш түсірмей, әнді айқайламай

айтуға дағдыландыру керек. Осыған байланысты жаттығулар дауыс еркін жететін дыбыс аумағында (примарная зона) жүргізіледі. Бұл - бірінші октаваның до - си ноталар аралығы [2].

Ән айту кезінде ең басты назар аударатын нәрсе - дұрыс тыныс ала білу. Білімгерлерді дұрыс тыныс алудың негізгі үш ережесімен таныстырамыз:

1. Дем өте қысқа, әрі жылдам, жеңіл ғана алынады;

2. Тыныс ала салысымен бір сәт тына қалып, демді айқындап, әнді барлық бала бір мезетте бастауы керек;

3. Ән айтқан кезде ауа легін асықпай біртіндеп, әрі біркелкі шығарып отыру қажет.

№1,2 - жаттығулар дұрыс тыныс алып үйрену үшін қолданылады.

Демнің ережеге сай өте жеңіл, қысқа болуын және дем алған кезде иықтың көтерілмеуін қадағалаймыз. Ал ыңылдап жабық ауызбен айту үннің жинақы және нақтылы шығуына көмектеседі. Алайда бұл әдісті дұрыс орындай білу қажет: еріндер бір - біріне сәл ғана жанасып, ал астыңғы және үстіңгі тістер мүлдем жақындаспауы тиіс. Көмекей ашық (сәл есінегендей), таңдай көтеріңкі келіп, ауызда кішкентай алма бар сияқты әсер болуы керек. Сонда дыбыс еркін, әрі жарқындау шығады. Бұл жаттығулар тамақты қысып айтатын жағымсыз әдеттен арылуға да себін тигізеді. Жаттықтыру бірінші октавадан до - ля ноталары аралығында жүргізіледі.

Орындаушыларға үйретілетін келесі негізгі дағды - әнді дыбыс сарынан үзбей, үнемі жалғастыра, ұластыра айта білу керек.

Ол үшін ән өлеңінде кездесетін дауысты дыбыстарды дұрыс қалыптастыра білудің маңызы зор. Мысалы: ә, е, й, і, а, я, сияқты езулік ашық дауысты дыбыстарды ерінді шеберлей жинақылап, жабыңқы үнмен айту талап етіледі. Оларды орындаған кезде еріннің дөңгеленуі, иектің төмен түсіп, таңдайдың жоғары көтерілуі, көмекейдің ашылу кеңдігі барлық орындаушыларға бірдей болып келуі - вокалды хор дикциясының басты шарты. Осы шартты орындағанда ғана әншілердің – үндері бірігіп, таза унисон болып шығады.

Әнде дауыстармен қатар дауыссыз дыбыстарды да дұрыс айта білу талап етіледі. Ол үшін дауыстау мүшелерінің жұмысын жақсартатын, атап айтқанда, ерінге, тілдің ұшына, таңдайға әсер ететін жаттығулар пайдалы. Жылдам екпінде орындалатын әндердің үзіндісін де осы мақсатта жаттығу ретінде пайдалануға болады. Әсіресе тез айтылатын әндерді айту тиімді.

Осылайша жаттығулар айтқызу арқылы біртіндеп орындаушылардың дауыс аумағын ұлғайтып, оның икемділігі мен жүрдектілігін қалыптастырамыз. Орындаушылар әнді бірде баяулатып, бірде асқақтата шырқай әр түрлі екпінде және жылдамдықта орындай алу тиіс. Әрине сабақ немесе репетиция кезінде ән айту дағдысын үйрету және білімгерлердің дауысын тәрбиелеу мақсатында пайдаланылатын жаттығулар сан алуан. Авторлар солардың тек бірнеше үлгісін ғана келтіру арқылы, ән айту дағдыларының ең негізгілеріне тоқталамыз [3].

Сонымен қатар хор ұжымы біртіндеп көп дауысты ән айтуға да дайындық жұмысын жүргізуі тиіс.

Канондарды алдымен бір дауысты етіп жаттап, соңынан оқытушы бірінші дауысты, ал оқушылар екінші дауысты айтып үйренеді. Бұл дағдыға оындаушылар әбден үйренген соң, оындаушыларды екі топқа бөліп, бірінші және екінші дауыстарды канонмен орындау керек. Екі дауыспен айтуға «Көкек» («Кукушка»), немесе «Жаңғырақ», «Эхо» әндерін пайдалануға да болады. Мысалы, оқытушы жеке бір дыбысты немесе қысқа әуенді даусын қатты шығарып әндетеді, ал хор оны қағып алып, жаңғырық сияқты ақырын қайталап айтады. Екі дауысты жаттығуларды айтпас бұрын орындаушылардың гармониялық есту қабілетін қалыптастыру қажет. Ол үшін сабақ сайын жаттығулар айтып, дағдылану жұмыстары жүргізіледі. Осы мақсатта тәжірибеде кең тараған бірнеше тәсілдер ұсынамыз:

1. Оқытушы екі дауысты кішігірім әуенді күйсандықта орындап шыққан соң, оған орындаушыларға талдау (екінші дауыс қай бағытта жылжиды?), жоғары, төмен, бір орында; ол қанша дыбыстан тұрады; басты әуен қай партияда?) жасатады;

2. Сүйемелдеу музыкасында басты әуенді қайталамайтын шығармаларды айтқызу. Әншілер дауысын ақырындата шығарып, сырнайдың сүйемелдеуін ылғи жақсы естіп отырулары тиіс. Дирижердің көрсетуі бойынша хор әннің кез келген жерінде тоқтап немесе оны қайта жалғастырып дағдыланады;

3. Таныс әндерге қосымша дауыс жасау. Яғни, бір дауыс әнді аяғына дейін айтып шыққанша, екінші дауыс ұзақ нотаны созып тұрады;

4. Таныс әуенді хорға әр түрлі дыбыстардан бастап айтқызу.

Оны меңгерген соң, хорды екі топ, бірінші дауыс әнді бастап кеткен соң, екінші дауыс дирижердің көрсетуі бойынша оны басқа дыбыстан (квинта, терция интервомдарына) бастап айтып, әнді екі дауысқа айналдырады.

Осындай ән түрлі жаттығулар айтып, репетиция сайын жүйелі түрде дайындық жүргізу өз нәтижесін береді. Әншілердің құлағына сіңісті болып, гармониялық есту дағдысы қалыптасқан соң, екі дауысты ән айту хорға еш қиындық туғызбайтын болады. Бір сабақтың бойында жаттығуларды жиі өзгертіп, немесе әр репетицияда міндетті түрде жаңа жаттығу үйрену дұрыс емес. Керісінше, бауырынан айтылып жүрген хорға жақсы таныс жаттығуларды бірнеше мақсатта пайдалану тиімді[15].

Вокалдық шығармада сөз - негізгі компоненттердің бірі екені белгілі.

Ол - автордың ойын, шығарманың идеясын тыңдаушыға айқындап жеткізетін көркемдік құрал. Анық естілмеген сөздің кесірінен тыңтаушы толық қабылдай алмайды. Ал қазақ тілінде ән сөздерін хорға үйрету әдістері музыкалық оқу орындарында арнайы өтілмейтінін ескерсек, хор үйірмесінің жетекшілері мен музыка пәнінің оқытушыларына кездесер қиындықтар аз емес екенін түсінеміз.

Хордың түрлері олардың алға қойған мақсаттарына, дыбыс жүргізу мәнерінің ерекшелігіне, орындаушылардың құрамына байланысты профессионал, әуесқой, академиялық, халық хоры, ересектер және балалар хоры болып бөлінеді.

Ал хорға арналған шығармалар:

- а капелла /аспаптық сүйемелдеуі жок/;
- аспаптық сүйемелдеуімен - болып бөлінеді.

А капелла – хор айтудың ең жоғарғы сатысы. Хорколлективтерінің түрлері:

- халықхорлары;
- капелла типтес хорлар;
- ән-биансамбльдері;
- театрхорлары;
- жалпытиптегі хорлар.

Хор мен ән айту – дыбыс жүргізу мәнеріне қарай академиялық және халықтық болып екі бағытқа бөлінеді.

Халықтық бағыттағы хорлар шығарманы халықтық стильде, яғни төменгі, ортаңғы, жоғарғы дыбыс қатарларын тегістемей-ақ, әнді „табиғи“ ашық дауыспен айтады. Хордағы ерлер және әйелдер саны белгілі бір меже меншектелмейді. Орындалатын шығармалардағы дауыс саныда тұрақсыз, өзгеріп отырады. Өйткені әншілер қолма-қол суырып салып жаңа дауыстар қосып жіберуі мүмкін. Ән-би қимылдарымен астасып, толығырақ түседі. Концерт кезінде шығармаларды дирижердың басқаруынсыз, баян немесе халық оркестрінің сүйемелдеуімен орындайды.

Академиялық хорлар бұрынғы музыкалық академиялардың хорлары ұстанған дәстүрлі дыбыс жүргізу бағыттарын қолданады. Олардың қатарына капеллалар жатады. Капелла деп бұрын шіркеуде әншілер тобы тұратын орынды айтқан. Бұл – хор айтудың қыры мен сырын әбден меңгерген, ән айту теориясын жақсы білетін, әншілерінің бәрі де музыкалық сауатты профессионал хор коллективі дейді.

Опера театрының хоры қойылатын спектакльге қатынасады. Ол көбінесе операдағы басты кейіпкер – халықтың рөлін орындайды. Сондықтан хордың Верди, Бизе, Глинка,

Мусоргский, Бородин, сол сиякты қазақ композиторлары М.Төлебаев, Е.Брусиловский, А.Жұбанов, Л.Хамиди, Е.Рахмадиев, С.Мұхамеджанов операларындағы мәні ерекше зор [3].

Академиялық хор коллективтеріне консерваториялар мен музыка училищелерінің, педагогикалық институттарының музыка факультеттерінің және мәдениет институттарының хор дирижері бөлімдерінің студенттік хорлары да жатады. Болашақ хор мамандары мен музыка пәнінің оқытушылары үшін оқулық хорлардың атқаратын қызметі аса зор. Өйткені олар дүние жүзі композиторларының бұрын-соңды азған тамаша хор шығармаларының үлгісімен осында танысып, оларды іс жүзінде хорға үйретудің жолдарын оқып үйренеді.

Ән-би ансамбльдері орындаушылықтың жаңа түрі /советтік дәуірде пайда болған/ болып саналады. Оның құрамына әншілер, бишілер, топтары және оркестр кіреді.

Сырт қарағанда хор деп бірнеше адамның бас қосып бір әнді шырқауын айтады.

Ал шын мәніндегі хор коллективі – орындаушылық шеберлікті ойдағыдай меңгерген көркемдік дәрежесі жоғары, композитордың шығармаға негіз етіп алған ойы мен идеясын тыңдаушыға өз мәнінде жеткізе алатын әндік ұйым.

Ән төңірегтегі шындықты терең түсінудің жарқын бейнелі (формасы) түрі. Хормен ән айту жастарды әсемдік атаулының бәріне, ізгілікке деген дұрыс көзқарасын, ықылас – ілтипатын туғызады, кейде оған басқа хабарлардан гөрі өзгеше қуанышты сезімге бөлейді. Отан, туған, жер, адам, табиғат, әке, ана, аға т.б.

Хормен ән айтуға үйрету үрдісі (процесс) жастардан үлкен белсенділікті және ой қуатын талап етеді. Ол өзінің ән айтуын басқалардың ән айтуы мен салыстырады, музыкалық фразаларды, жаттығулардың әр түрлі сипаттарын салыстыруды, әннің орындалу сапасын бағалауды үйренеді.

Студенттердің жетілдіруіне тынысын тереңдетуіне, дауыс аппараттарын шынықтыруға көмектеседі.

Студенттермен хормен ән айту үрдісінде негізгі музыкалық қабілеттері, эмоциялық бағыты, музыкалық есту қабілеті, ырғақты сезіну айрықша тез дамиды.

Хормен ән айту музыкалық тәрбиенің аса маңызды құралы болып табылады. Студентті жан – жақты жарасымды жетілдіру міндеттерін шешуде елеулі міндет атқарады.

Хормен ән айту – өзіне түсінікті, қызықты жеңіл әндері шын пейілмен әсері орындауға үйрету. Ән салудың көркемдік – педагогикалық маңызы мынада: ол музыкалық бейнелердің мазмұныноқушылардың дұрыс түсінуіне, қажетті дағдыларды қалыптастырып, әнді еркін, табиғи орындау үстінде өзінің сезімдерін көрсетуіне көмектесуі керек.

Хормен ән үйрету үрдісіндегі негізгі міндеттер:

- хормен әнді әсерлі орындауға көмектесіп, дағдыларын қалыптастыру;
- хормен ән айту барасында студенттердің белгілі тақырыпқа байланысты лайықты шығармаларды іріктеу; - хормен ән айту студенттерге хор жүргізу үстінде, дирижермен мен бірлесіп, әнді дұрыс орындауына көмектесу;
- хормен ән айту барасында музыкалық есту қабілетін дамыту, дыбыстардың биіктігін, ұзықтығын, әннің өзгеру бағытын анықтау;
- хормен ән айту барысында музыкалық аспаптармен қосылып ойнау;
- хормен ән айту яғни ойдан құрастыру шығармашылық дағдысын қалыптастыру;
- хормен ән айту және музыкалық жетістіктерін бағалай білуге көмектесу;
- өз іс-әрекетін қадағалай білу;
- хормен ән айту, үйрету үрдісі студенттердің әр түрлі мінез – құлқын (психологиясын) дұрыс меңгеруді талап етеді. Хормен жұмыс жүргізуге тәрбиелеу тиімді құрал болып саналады, өйткені оқу-тәрбиелік мүмкіндіктерін жоғары: хормен ән айтуға тәрбиелеу жеке тұлғаның барлық компоненттеріне әсер етеді, айтылған әуен, жаттығулар студенттердің рухани мәдениетін меңгеруге ықпал етеді.

Бүгінгі таңда студенттердің хормен жұмыс жүргізуге тәрбиелеу мәселесі маңызды орына лды деп санаймыз.

Хормен жұмыс жүргізуді жетілдіруді тиімді дамыту педагогикалық жетекшіліктің мақсатты бағытталған мазмұны мен анықталды.

Зерттеу барысында хор жетекшісіне тиімді пайдалануға байланысты пікір-нұсқауларды сақтау керек.

Хормен жұмыс жүргізуді жетілдіруді тиімді дамыту педагогикалық жетекшіліктің мақсатты бағытталған мазмұнымен анықталды.

Зерттеу барысында хор жетекшісіне тиімді пайдалануға байланысты пікір-нұсқаулар ұсынады.

Хормен жұмыс жүргізуге тәрбиелеу мақсатында:

- Хормен жұмыс жүргізуге тәрбиелеу әртүрлі шығармашылық әрекеттер ұйымдастыру керек;
- хор өнерін дамыту керек;
- хормен ән айтуға тәрбиелеу;
- ұсынылып отырған проблема көкейкесті, күрделі мәселе болғандықтан, оның барлық салаларын қамтып шығуды өз алдына міндет етіп қойған жоқпыз.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Емельянов В.В. Методика координационно-тренировочногоэтапа вокальной подготовки: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. - Екатеринбург, 2015.-23с.
2. ЗдановичА.П. Некоторые вопросы вокальной методики. .-2-е изд- - М., 2015.
3. Таубалдиева Ж. Мектептемузыкағатәрбиелеуәдістемесі,„Білім” баспасы, -2-бас.-Талдықорған. 2015. -23-56б
4. Әбуова К. Хор жүргізу. Алматы, 1993., Республика баспа кабинетіКраснощеков В.И. Вопросы хороведения. .-2е изд.-М., 2015
5. Музыка в школе. Методическийжурнал Министерства просвещения РСФСР.-М., 2010, 2014, 2015.
6. Румер М.А. Музыкальная грамота (Методические рекомендации к урокам музыки в общеобразовательной школе). –М., 2011.-56стр.

УДК 347.79

ДИРЕКТИВА МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ОХРАНЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД

Токтасынов Е. С., магистрант

Жетысуский университет им. И. Жансугурова, г.Талдықорған

E-mail: kali_akzhol@mail.ru

В данном статье, особо акцентируется внимание на Директиву в котором отражено обеспечение прав человека, что прослеживается в признании грунтовых вод, как наиболее чувствительного и самого большого источника чистой воды в Европейском Союзе, а также основной источник питьевой воды во многих регионах.

Ключевые слова: директива, право, международное право, подземные воды, охрана

Бұл мақалада жер асты суларын Еуропалық Одақтағы ең сезімтал және ең үлкен таза су көзі, сондай-ақ көптеген аймақтардағы ауыз судың негізгі көзі ретінде тануда байқалатын адам құқықтарын қамтамасыз етуді көрсететін директиваға ерекше назар аударылады.

Тірек сөздер: директива, құқық, халықаралық құқық, жер асты сулары, қорғау

In this article, special attention is paid to the Directive, which reflects the protection of human rights, which can be seen in the recognition of groundwater as the most sensitive and

largest source of clean water in the European Union, as well as the main source of drinking water in many regions.

Key words: *directive, law, international law, groundwater, protection*

В резолюции по закрытым трансграничным подземным водам Комиссия ООН по международному праву рекомендовала государствам рассмотреть возможность заключения соглашений с другим государством или государствами, в которых находятся ограниченные трансграничные подземные воды, а также, что в случае любого спора, связанного с ограниченными трансграничными подземными водами, заинтересованные государства должны рассмотреть возможность разрешения такого спора в соответствии с положениями настоящей резолюции или другими способами, не противоречащими нормам международного права [1].

На семинаре по предотвращению и борьбе с загрязнением подземных вод химическими хранилищами и местами захоронения отходов, состоявшемся в Мадриде (Испания) в 1995 году, на третьей сессии, состоявшейся в мае 1996 года, комитет по экологической политике (ЕЭК) подготовил и утвердил свои рекомендации по конкретным мерам по предотвращению, контролю и сокращению загрязнения подземных вод, предусматривающие основные механизмы защиты подземных вод [1].

По нашему мнению, эти предложения в дальнейшем способствовали присоединению Республики Казахстан к конвенции "Об охране и использовании трансграничных водотоков и международных озер" [2].

В 2000 году Европейская экономическая комиссия Организации Объединенных Наций разработала руководящие принципы мониторинга и оценки подземных вод, в которых успешная разработка и осуществление политики, стратегий и методологий управления трансграничными подземными водами в значительной степени зависит от институциональных аспектов. К ним относятся организация, структуры, механизмы сотрудничества и обязанности соответствующих учреждений и организаций.

Государства должны согласовать количественные целевые показатели управления. Эти цели должны быть частью скоординированного плана действий или программы. Этот план или программа должны включать другие меры, направленные на достижение экологически безопасного и рационального управления подземными водами, сохранение подземных водных ресурсов и защиту окружающей среды. Этот план действий или программа должны предусматривать положения о взаимной помощи, если это необходимо. Он должен быть утвержден на уровне министров или высших должностных лиц государственных структур [3].

Особый интерес в области исследований представляет законодательный опыт Европейского Союза. Проблемы негативного воздействия на подземные воды привели к принятию в 1979 году Директивы Совета № 80/68/ЕЭС "О защите подземных вод от загрязнения некоторыми опасными веществами". Целью этой директивы является предотвращение утечки некоторых токсичных, устойчивых и биоаккумулирующих веществ в грунтовые воды [4].

В соответствии со статьей 3 настоящей директивы члены Европейского Союза должны: (А) предотвращать выброс веществ, включенных в список I, в подземные воды; (б) принимать необходимые меры для ограничения попадания веществ, включенных в список II, в подземные воды с целью предотвращения загрязнения этой воды этими веществами. Для выполнения этих обязательств государства:

- Запрещает все прямые выбросы из списка I,
- любое удаление или перенос с целью устранения этих веществ, которые могут привести к косвенному разливу, подлежит предварительному расследованию.
- в дополнение к тем, которые указаны во втором пункте, они примут все необходимые меры, которые они сочтут необходимыми для предотвращения любого

косвенного сброса веществ, включенных в список I, связанных с наземной или наземной деятельностью. Кроме того, директива определяет перечень веществ, которые должны быть ограничены или запрещены [4].

По нашему мнению, эта директива является первым важным законодательным документом, направленным на защиту подземных вод, который предусматривал основные основные меры по защите подземных вод, требующие предотвращения (прямого или косвенного) внесения высокоприоритетных загрязняющих веществ в подземные воды и ограничения внесения других загрязняющих веществ в подземные воды с целью предотвращения загрязнения подземных вод вредными веществами.

В 1982 году Генеральный директорат Европейского сообщества по охране окружающей среды, защите прав потребителей и ядерной безопасности провел крупную оценку ресурсов подземных вод в государствах-членах ЕС. Было проведено общее исследование (ресурсы подземных вод Европейского сообщества) и отдельные доклады от каждого государства. Эта оценка была в основном связана с количеством грунтовых вод. Благодаря акценту на качество в Европе (и Соединенных Штатах) были значительно улучшены не только программы контроля качества подземных вод, но и внедрены многие схемы защиты подземных вод.

Резолюции Совета 1992 и 1995 годов рекомендовали принять программу действий и пересмотреть директиву о подземных водах. Затем, 25 ноября 1996 года, было внесено предложение о разработке программы действий по комплексной защите и управлению подземными водами, принятой Европейской комиссией. В предложении говорилось, что необходимо установить процедуры, регулирующие потребление пресной воды и контроль за качеством и количеством ресурсов пресной воды. Затем Европейский парламент и совет обратились в комиссию с просьбой создать правовую основу для Европейской водной политики. Этот процесс привел к принятию директивы по водным ресурсам (VDD) в октябре 2000 года. Эта директива определяет принципы Европейского союза (ЕС) по предотвращению ухудшения состояния водных объектов и достижению "качественного статуса" европейских рек, озер и подземных вод к 2015 году.

В частности, это включает в себя:

- Защита всех видов воды;
- Восстановление экосистем в этих водоемах и вокруг них;
- Снижение загрязнения воды;
- Обеспечение устойчивого водопользования физическими лицами и предприятиями[5].

Таким образом, Рамочная директива по водным ресурсам 2000 года закрепила в своем содержании многие положения, касающиеся качественного и количественного состояния подземных вод (грунтовых вод), и подчеркнула совместный характер защиты поверхностных и подземных вод. Он определяет правовую охрану подземных и подземных вод. В области охраны подземных вод Рамочная директива по водным ресурсам 2000 года предусматривает, что объекты подземных вод в районах водных ресурсов должны быть идентифицированы путем их классификации в соответствии с давлением воды и воздействием деятельности человека на качество подземных вод.

Директива 2006/118 / ЕС Европейского парламента и Совета от 12 декабря 2006 года о защите подземных вод от загрязнения и деградации устанавливает режим, который устанавливает стандарты качества подземных вод и вводит меры по предотвращению или ограничению проникновения загрязняющих веществ в подземные воды.

Директива определяет критерии качества, которые учитывают местные особенности и допускают дальнейшие улучшения на основе данных мониторинга и новых научных знаний. Таким образом, настоящая директива является соразмерным и научно обоснованным ответом на требования Рамочной директивы по водным ресурсам (WDD), поскольку она касается оценки химического состояния подземных вод и выявления и устранения важных и стабильных тенденций в увеличении концентрации

загрязняющих веществ. Государства ЕС должны устанавливать стандарты на наиболее приемлемом уровне и учитывать местные или региональные условия.

Директива по подземным водам дополняет директиву по водным ресурсам (РВД) и устанавливает следующие обязательства:

1) стандарты качества подземных вод должны быть установлены к концу года.

С 2008 года;

2) проведение исследований тенденций загрязнения, которые должны проводиться с использованием существующих данных;

- Путем применения мер, указанных в директиве, тенденции загрязнения должны быть устранены, чтобы достичь целей в области охраны окружающей среды к 2015 году;

- К 2015 году в связи с Рамочной директивой по водным ресурсам принять меры по предотвращению или ограничению использования загрязняющих веществ в подземных водах для достижения целей в области водных ресурсов [статья 6, 19].

Так, Рамочная директива по водным ресурсам содержит общие нормы по охране подземных вод и ряда других водных объектов, в то время как директива 2006/118/ЕС по подземным водам содержит специальные нормы, применимые только к этому природному объекту.

Директива ЕС 98/83/ЕС о качестве питьевой воды отражает проблемы снабжения питьевой водой. Было предпринято несколько попыток разработать единый международный стандарт качества питьевой воды. Однако эти действия довольно сложно выполнить, поскольку требования к качеству питьевой воды различны и зависят от разнообразия ресурсов питьевой воды конкретной страны. Например, Швейцария и Южная Африка не могут установить одинаковые стандарты для питьевой воды.) Как мы уже упоминали, Директива Европейского парламента и Совета ЕС № 2006/118/ЕС о защите подземных вод от загрязнения и истощения определяет понятия "подземные воды" и "подземные воды" и признает подземные воды ценным природным ресурсом, подлежащим защите от истощения и химического загрязнения[6, с. 19-20]. Как видим, правовые акты ЕС признают подземные воды несколькими способами, в частности, как ценный природный ресурс, как источник чистой, пресной воды, и в-третьих, по мнению ученых, действуют двумя способами: как объект международных экологических правоотношений и как ресурс, без которого невозможно обеспечить и реализовать жизнь человека.

Таким образом, международно-правовое регулирование отношений в области использования и охраны подземных вод оказывает существенное влияние на развитие национального законодательства любой страны. Однако сами международно-правовые нормы, регулирующие водные отношения, не имеют юридической силы и поэтому не могут действовать на территории государства. Условием включения таких актов в национальную систему водных источников является ратификация Республикой в установленном законом порядке [7].

ЛИТЕРАТУРА:

1. Good-quality water in Europe (EU Water Directive)// <http://ec.europa.eu/environment/water/waterframework/groundwater/framework.htm>

2. Директива № 2006/118/ЕС Европейского Парламента и Совета ЕС о защите грунтовых вод от загрязнения и истощения// Официальный журнал. ОЖ NL 372.- 27.12.2006.- С. 19 -31.

3. Мукашева, А. А. Теоретические и методологические проблемы водного права РКв современных условиях:... дис. на соиск. учен. степ.д.ю.н.- Астана, 2010 - 295 с.

4. Боклан, Д.С. Международно-правовой режим охраны разделяемых водных ресурсов в контексте евразийской экономической интеграции // <http://pravozashitnik.net/ru/2015/4/1>.

5. Карась М.М. Международно- правовое регулирование управления водными ресурсами. Юридический журнал. 2008. - №8.- С.60-64.

6. Еркинбаева, Л.К., Бородин, А. Правовые проблемы охраны и использования подземных вод (международные аспекты)// Сборник трудов международной научно-практической конференции, посвященной 80-летию Кызылординского государственного университета имени Коркыт Ата. «Актуальные проблемы и перспективы подготовки конкурентноспособных специалистов». Кызылорда 2017. - С.373-381.

7. Елюбаев Ж.С. О практике применения положений международных договоров и национального законодательства, касающихся вопросов охраны окружающей среды // Недропользование и право. Алматы, 2007-2008. - № 1.- С. 35-44.

УДК 347.79

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ОХРАНЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД

Токтасынов Е. С., магистрант

Жетысуский университет им. И. Жансугурова, г.Талдыкорган

E-mail: kali_akzhol@mail.ru

В данной статье рассматривались вопросы использования и охраны подземных вод. Также рассматривались в Уставе Европейской экономической комиссии по управлению подземными водами, которая определяла подземную воду, как природный ресурс, имеющий как экологическую, так и экономическую ценность, имеющий жизненно важное значение для поддержания жизни, здоровья и целостности экосистем.

Ключевые слова: питьевая вода, право, международное право, подземные воды, охрана

Бұл мақалада жер асты суларын пайдалану және қорғау мәселелері қарастырылды. Сондай-ақ, жер асты суларын экологиялық және экономикалық құндылығы бар, экожүйелердің өмірін, денсаулығын және тұтастығын сақтау үшін өмірлік маңызы бар табиғи ресурс ретінде жер асты суларын басқару жөніндегі Еуропалық экономикалық комиссияның Жарғысында қаралды.

Тірек сөздер: ауыз суы, құдық, халықаралық құдық, жер асты сулары, қорғау

This article discusses the use and protection of groundwater. They were also considered in the Statute of the Economic Commission for Europe on Groundwater Management, which defined groundwater as a natural resource of both ecological and economic value, vital for the maintenance of life, health and the integrity of ecosystems.

Key words: drinking water, law, international law, groundwater, protection

Нехватка питьевой воды в мире ставит перед мировым сообществом необходимость решения проблем рационального использования и охраны подземных вод. До сих пор использование и охрана трансграничных пресноводных ресурсов рассматривались в международно-правовой доктрине только в контексте сотрудничества между государствами в области международных водных потоков. В то же время игнорируется связь между использованием пресной воды как ресурса, имеющего самостоятельную ценность [1, с. 4]. Частота природных катаклизмов во многих европейских и азиатских государствах, а также многочисленные обвалы земной коры привели к развитию правового регулирования отношений в области использования подземных вод и защиты от их истощения. Кризис энергетических ресурсов стал одной из причин необходимости разработки законодательства в области правового регулирования возобновляемых источников энергии, среди которых важную роль играют подземные

воды. Однако, несмотря на то, что эти проблемы давно и общеизвестны, изучение правового регулирования использования и охраны подземных вод является относительно новым направлением международного права и права отдельных иностранных государств.

По мнению Д. Копонера, международно-правовой режим подземных вод в настоящее время недостаточно определен. Международное право подземных вод следует рассматривать в рамках юридической науки как неотъемлемую часть международного водного права. Поэтому важно подчеркнуть международно-правовые принципы охраны подземных вод. Проблема международно-правового регулирования подземных вод заключается в том, что международное право не имеет гибких и достаточно четко разработанных принципов, способствующих обязательному сотрудничеству или уменьшению конфликтов при использовании подземных вод. Хотя межправительственные организации не сожалеют о своих усилиях по разработке правовых принципов в отношении поверхностных вод, этого нельзя сказать о подземных водах. Подавляющее большинство международных договоров в области использования и охраны водных ресурсов регулируют вопросы поверхностных вод. В этой связи следует отметить, что правовые принципы, лежащие в основе регулирования отношений в области использования и охраны подземных вод, не могут быть применены к подземным водам. В связи с этим Д. Копонера предлагает установить такие принципы, как "рациональное использование подземных вод", "использование подземных вод на благо человечества", "справедливое использование подземных вод в соответствии с международным правом", "социальная ценность подземных вод" [2].

По мнению Керстин Мешл, основным направлением международно-правового регулирования использования и охраны подземных вод должно стать достижение таких социально-экономических и всех важных экологических целей, как охрана здоровья населения и снижение вредного антропогенного воздействия на экосистему подземных вод [3].

Мировое сообщество обратилось к этим проблемам в 60-70-е годы XX века. Одним из первых международно-правовых актов в области рационального использования и охраны подземных вод является план действий Мар-дель-Плата, принятый на Конференции ООН по водным ресурсам 14-25 марта 1977 года. В нем подчеркивалось понимание важной роли водных ресурсов в улучшении экономических и социальных условий жизни человечества, особенно в развивающихся странах. Если не будут приняты четкие и скоординированные меры по защите водных ресурсов, невозможно обеспечить хорошее качество жизни, человеческое достоинство и счастье. В связи с этим Рабочий комитет конференции разработал ряд рекомендаций, которые впоследствии способствовали формированию и развитию национального законодательства отдельных стран в области использования и охраны подземных вод.

В качестве общих проблем с подземными водами, характерных для многих стран, были отмечены следующие:

Во-первых, во многих странах существуют серьезные недостатки в использовании данных о водных ресурсах, особенно в отношении грунтовых вод и качества воды, не уделяется должного внимания или игнорируется систематическое изучение, мониторинг и обработка данных о водных ресурсах. Во-вторых, было отмечено, что совершенствование управления водными ресурсами напрямую зависит от имеющейся информации о количестве и качестве таких ресурсов. Поэтому такие данные следует использовать для оценки и прогнозирования использования поверхностных и подземных вод и повышения потенциала этих ресурсов. Всем странам было рекомендовано пересмотреть систему сбора данных о водных ресурсах и координировать механизмы мониторинга.

В плане действий Мар-дель-Плата государствам было рекомендовано принять следующие меры по защите подземных вод:

- Содействие структурам в создании и укреплении системы контроля за регистрацией количественной и качественной информации о подземных водах.

- Предлагается создать базу данных ресурсов подземных вод для проведения исследований, выявления пробелов и разработки программ.

- Использование передовых методов и технологий при изучении потенциала подземных вод [4].

По нашему мнению, план действий в Мар-дель-Плате, несмотря на его рекомендательный характер, оказал значительное влияние на развитие

международно-правовые механизмы охраны подземных вод. Его историческое значение на международном уровне впервые было подчеркнуто важностью ведения кадастра и мониторинга подземных ресурсов, включая сбор данных о подземных водах. Для обеспечения достаточного и качественного водоснабжения государства должны обращать внимание, прежде всего, на потенциал водных ресурсов, находящихся под их суверенитетом. Всем странам было рекомендовано унифицировать свое национальное законодательство в соответствии с принципами и положениями этого международно-правового акта.

Основным аспектом этой хартии является поручение комиссиям правительствам стран разработать и принять долгосрочную политику по защите подземных вод путем предотвращения загрязнения и чрезмерного использования. Эта политика должна быть всеобъемлющей и осуществляться на всех соответствующих уровнях и должна согласовываться с другими стратегиями управления водными ресурсами и должным образом учитываться в других отраслевых стратегиях.

Стратегические планы государств по подземным водам должны быть приняты в следующих областях::

- Подземные воды должны быть признаны природным ресурсом, имеющим экономическую и экологическую ценность.

- Поскольку загрязнение грунтовых вод связано с загрязнением окружающей среды (поверхностные воды, почва, атмосфера), планирование охраны грунтовых вод должно быть включено в общее планирование охраны окружающей среды.

- Основными средствами управления подземными водами должны быть защитные меры, направленные на предотвращение загрязнения и чрезмерного использования подземных вод. Такие меры защиты включают, в частности, мониторинг подземных вод, разработку карт уязвимости водоносных горизонтов, правил для промышленных предприятий и мест захоронения отходов с учетом видения охраны подземных вод, геоэкологическую оценку воздействия промышленной и сельскохозяйственной деятельности на подземные воды и зонирование охраны подземных вод.

В то же время стратегия в области подземных вод должна включать механизмы обеспечения устойчивого использования подземных вод и поддержания их качества. Эти стратегии должны быть достаточно гибкими, чтобы реагировать на изменения обстоятельств и различные региональные и местные ситуации [5].

"Важно отметить, что новизной этого международного документа стало введение в правовой оборот термина "устойчивое использование водных ресурсов", что, на наш взгляд, свидетельствует о создании правовых основ устойчивого развития на международном уровне." Именно этот принцип должен был стать основными идеями национального водного законодательства, поскольку устойчивое развитие обеспечивает удовлетворение потребностей настоящего, не ставя под угрозу способность удовлетворять потребности будущих поколений [6].

ЛИТЕРАТУРА:

1. United Nations Economic Commission for Europe - Charter on Groundwater Management [1989] as adopted by the Economic Commission for Europe at its forty-fourth session (1989) by decision (44) United Nations, New York, 1989 E/ECE/1197CE/ENVWA/1// http://www.internationalwaterlaw.org/documents/regionaldocs/groundwater_charter.html.

2. Устойчивое развитие: концепция, принципы, цели//
<http://csrjournal.com/ustojchivoe-razvitie-koncepciya-principy-celi>.

3. The Dublin Statement on Water and Sustainable Development Adopted January 31, 1992 in Dublin, Ireland International Conference on Water and the Environment // <http://www.un-documents.net/h2o-dub.htm>.

4. Report of the United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, 3-14 June 1992, UN Doc. A/Conf. 151/26/Rev.1.- Volume 1.- Annex II.

5. Yearbook of the International Law Commission, Vol.- 2.- Part 2.- p. 135.- 1994; ООН. Защита трансграничных вод. Пособие для политиков и лиц, принимающих решение. 1996 http://www.cawater-info.net/library/rus/water/trans_unece.pdf

6. Республика Казахстан. О присоединении Республики Казахстан к Конвенции об охране и использовании трансграничных водотоков международных озер: Закон от 23 октября 2000 года N 94-III// Ведомости Парламента РК, 2000. - N 14-15.- с.29

ӘОЖ 004.43

PYTHON БАҒДАРЛАМАЛАУ ТІЛІН МЕНГЕРУГЕ АРНАЛҒАН АҚПАРАТТЫҚ ОҚЫТУ ЖҮЙЕСІН ҚҰРУ ӘДІСТЕМЕСІ

Тұрарбекова Н. Қ., Ынтымақ І., Тузбаева А. Т.

Ғылыми жетекші: Жиенбаев Ж. Т., п.ғ.к.

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: nazgul.turarbekova@bk.ru , Inkar_0102@mail.ru,
aizhan170497@mail.ru

Python бағдарламалау тілі - оқыту үшін ең жақсы және ыңғайлы тілдердің бірі болып саналады. Бағдарламалауды үйрену әрқашан тәртіпті, еңбекқорлықты, ізденуді қажет етеді. Python-ның басты артықшылығы синтаксисінің қарапайым болуында. Әдістемелік құрал жалпы білім беретін мектепте бағдарламалау тілі және оны оқыту әдістемесі бойынша ғылыми, әдістемелік, тарихи, мамандандырылған әдебиеттерді зерделеу. Мектепте қолданылатын бағдарламалау тілдеріне салыстырмалы талдау жасау және Python бағдарламалау тілінің оны мектепте қолданудағы артықшылықтарын анықтау. Delphi объектілі бағдарламалау тілінде информатика курсына Python бағдарламалау тілін үйрету ақпараттық оқыту жүйесін құру әдістемесін жасау.

Тірек сөздер: бағдарламалау, Python, ақпараттық оқыту, әдістеме, алгоритмдер.

Язык программирования Python считается одним из лучших и удобных языков для обучения. Изучение программирования всегда требует дисциплины, трудолюбия, поиска. Основным преимуществом Python является простота синтаксиса. Методическое пособие изучение научной, методической, исторической, специализированной литературы по языку программирования и методике его преподавания в общеобразовательной школе. Провести сравнительный анализ языков программирования, используемых в школе, и определить преимущества языка программирования Python при его использовании в школе. Обучение языку программирования Python в курсе информатики на языке объектного программирования Delphi разработка методики создания информационной системы обучения.

Ключевые слова: программирование, Python, информационное обучение, методология, алгоритмы.

The Python programming language is considered one of the best and most convenient languages for learning. Learning programming always requires discipline, hard work, and search. The main advantage of Python is its simple syntax. The study of scientific, methodological, historical,

and specialized literature on the programming language and methods of teaching it in general education schools. To conduct a comparative analysis of the programming languages used in school, and to determine the advantages of the Python programming language when using it in school. Learning the Python programming language in a computer science course in the Delphi object programming language development of a methodology for creating an information training system.

Keywords: programming, Python, information training, methodology, algorithms.

Қазіргі уақытта бағдарламалау көптеген адамдар қызметінің ажырамас құралына айналуға: қызмет көрсету мамандарынан бастап ІТ мамандарына дейін. Ең танымал бағдарламалау тілдері-Java, C, C++, Python, C# [1]. Оларды зерттеу, әдетте, мектептен басталады: оқушылар кез-келген тілді меңгерудің ең төменгі деңгейін игереді және бар білімді мәселелерді шешуде қолдана алады. Информатикамен, робототехникамен және бағдарламалаумен байланысты мамандықтар өзекті болып табылатындықтан, мектепте оқытудың маңызды аспектісі алынған білімнің өзектілігі, олардың жұмыс берушілердің талаптарына және қоғамның сұраныстарына сәйкестігі болып табылады, сондықтан негізгі мәселелердің бірі қолайлы оқыту құралын таңдау болып табылады. Біздің ойымызша, мұндай құрал Python тілі болуы мүмкін. Үйрену оңай және көп мүмкіншілігі бар. C типтес бағдарламалау тілдерінен айырмашылығы, Python синтаксистегі оқушыларға түсінікті. Basic және Pascal, олар танысу және шеберлікті шыңдау үшін өте қолайлы, бірақ олардың танымалдылығына қарамастан, оларды заманауи деп айту қиын. Бұл тілдер жоғары құнды өнімдермен алмастырылады. Java және Ruby тілдері бағдарламалық кодты жазу кезінде қателерді болжай және таба алатын, мектеп курсына қарастырылмаған бағдарламаларды жасай алатын тәжірибелі пайдаланушыларға бағытталған. Осылайша, біздің ойымызша, Python-ды мектепте оқыған дұрыс. Сондай-ақ, Python тілін қосымша және тереңірек үйрену, егер бала оны үйренуге қызығушылық танытса, оқушыларды жоғары деңгейдегі тілдерді үйренуге дайындауға көмектеседі. Әрине, Python-ға деген көзқарас әртүрлі. Python-мен бағдарламалау тілдерін үйренуді бастаған адамдар төмен деңгейлі тілдерге ауысқысы келмейді немесе оларды түсінбейді деген пікір бар. Біздің ойымызша, егер бала бағдарламалауға қызығушылық танытса, онда мұндай проблема туындауы мүмкін емес, өйткені жаңа тілдерді үйрену білім деңгейінің кеңеюіне ықпал етеді және бағдарламалық кодты әр түрлі жағынан қарауға, тілдер синтаксисінің және олардың мүмкіндіктерінің барлық артықшылықтары мен кемшіліктерін бағалауға, жалпы орнатуға мүмкіндік береді және әр түрлі. Python үйрену оңай, көп қырлы және жан-жақты [3]. Python-да әртүрлі қосымшалар, ойындар, веб-сайттар белсенді түрде жазылады, ал мектептерде жеке жобалар жүзеге асырылады. Сондай-ақ, мектеп оқушыларының кейбір олимпиадаларға қатысуы осы бағдарламалау тілін білуді қажет етеді. Қатысу уақыты шектеулі болғандықтан, оқушы бағдарламалық кодты жазуға мүмкіндігінше аз уақыт жұмсауы керек, бұл Python-да жеңіл. Мысалы, Python-да жолдағы ең аз элементті табуы бір min сөзін жазу арқылы табуға болады, ал Паскальда, мысалы, қосымша айнымалыны енгізу арқылы элементтерді бір-бірімен салыстыру керек. Оқушыларға бағдарламалау тілін үйрену кезінде бағдарламаларды жазу кезінде әртүрлі тілдерде жоғарыдағы мысалдағыдай әртүрлі конструкциялар қолданылады, бірақ бірдей Алгоритмдер жүзеге асырылады деп айту маңызды. Python тілінде осындай "қысқартылған" конструкцияларды қолдану оқушылардың тапсырманы орындау уақытын үнемдейді және көптеген бағдарламаларды шешуге және жазуға мүмкіндік береді. Жалпы, оқытудың барлық уақытында мұндай жазбаның қайдан келетінін және неге қолданылатынын айтқан жөн. Бұл Python тілін оқыту әдістемесінің негізгі мәселелерінің бірі. Мұғалімнің міндеті-кез-келген әдісті бермес бұрын, ол туралы айту керек және мектеп оқушылары оның қалай жұмыс істейтінін түсінетініне көз жеткізу керек. Дәл сол кезде төменгі деңгейдегі тілдерге көшу мәселесі туындамайды! Max, min, sort және т.б. сияқты кейбір конструкцияларды қолдану, керісінше, оқушының жұмысын жеңілдетеді, мүмкін қателерді жазудан сақтайды.

Мектепте Python-да сайтта онлайн ретінде жұмыс істеуге болады repl.it, және арнайы бағдарламаны орнату арқылы. Python-мен жұмыс істеу үшін кез-келген Windows амалдық жүйесінің болуы жеткілікті. Сайтпен жұмыс істеу пайдалы болады pythontutor.ru, онда сіз бағдарламаның денесінде не болып жатқанын кезең-кезеңімен бақылай аласыз. Оқушыларға бағдарлама ішінде не болып жатқанын түсіну үшін оны алғашқы сабақтарда көрсету өте маңызды. Сайтта теориялық ақпарат бар және жаттығуға арналған кейбір практикалық мәселелерді шешуге мүмкіндік бар. Python-дың басты кемшілігі, әзірлеушілердің өздері мойындағандай, онда жазылған бағдарламалар құрастырылған тілдерде (C, C++) жасалғанға қарағанда баяу жұмыс істейді. Бірақ кейде бағдарламаның жылдамдығы емес, даму жылдамдығы маңызды. Жоғарыда айтылғандай, Python-да жазу көптеген басқа тілдерге қарағанда тезірек шығады [2]. Оқушыларға алғашқы сабақтардан бастап бағдарламалық кодты сауатты жазуға үйрету керек, өйткені үлкен және көлемді тапсырмада қатені анықтаған кезде оны түзетуге көп уақыт кетуі мүмкін. Кемшіліктерге сонымен қатар тілдің әртүрлі нұсқаларының болуы кейбір бағдарламалардың сәйкес келмеуіне әкеледі. Қазіргі уақытта бағдарламалау кеңінен таралуда, ал бағдарламалау тілдері қарапайым және қолдануға ыңғайлы. Python-ны жақсы білетін адамдарға деген қажеттілік тек өседі, сондықтан біз Python орта мектепте бағдарламалауды үйренудің алғашқы тілі бола алады деп санаймыз.

Қазіргі уақытта бүкіл әлем бойынша жалпы білім беретін мектептердің білім беру бағдарламаларына ғылыми, технологиялық, инженерлік және математикалық бағыттағы (STEM-білім беру) оқу пәндерін белсенді енгізу байқалуда. Осыған байланысты бүгінгі ең өзекті мәселелердің бірі — орта мектептегі информатика курсын, оның ішінде программалауға оқытуды зерделеу болып отыр.

Информатиканы оқытудың білім беру мақсаты-әрбір оқушыға информатика ғылымы негіздерінің алғашқы фундаментальды білімін беру, оқушыларға осы білімді мектепте оқытылатын басқа ғылымдардың негіздерін түпкілікті және "сапалы түрде меңгеруге қажетті" іскерліктер мен дағдыларды қалыптастыру болып табылады. Информатика ғылымының жалпы білім берудегі қызметі өте жоғары. Информатикадан білім негіздерін меңгеру оқушылардың жалпы, ақыл – ойын дамытуға, олардың ойлау және шығармашылық қабілеттерін нығайтуға елеулі әсер етеді. Сонымен информатиканы оқытудың білім беру – дамытушылық мақсаты – оқушының шығармашылық қабілетін жеке тұлғалық қасиетін қалыптастыруға, ақыл - ойын ойлау өрісін ынтамен дамытуға, қалыптастыруға бағытталған. Мектептегі информатика курсының практикалық мақсаты-оқушылардың еңбекке және политехникалық дайындығына үлес қосу, олардың мектеп бітіргеннен кейінгі еңбек етуіне дайындығын қамтамасыз ететін білімдермен дағдылармен және іскерліктермен қаруландыру.

Python - жоғары дәрежелі кодтың оқылуын және әзірлеушінің өнімділігін арттыруға мақсатталған жалпы мақсаттағы бағдарламалау тілі. Python тілі аз синтаксисті талап етеді. Бірақ сол уақытта стандартты кітапханасы үлкен көлемді пайдалы функцияларды қамтиды.

Python — жоғары дәрежедегі бағдарламалау тілі. Python тілі қазіргі кезде ең көп таралған бағдарламалау тілі болып саналады. Бұл тілде бұдан басқа Python бағдарламалау тілінде.

BitTorrent, Ubuntu, Blender, GIMP, Civilization IV, Battlefield 2, World of Tanks секілді бағдарламаларда кездестіре аламыз. Python-ды қолданатын компанияларға Google, Facebook, Yahoo, NASA, Red Hat, IBM, Instagram, Dropbox, Pinterest, Quora, Яндекс, Mail.Ru т.б келтіре аламыз.

Python - жоғары деңгейлі бағдарламалау тілі. Бұл тілдің аты «Python» деп оқылады, бірақ оны «Python» деп атау да қалыпты жағдай. Python бағдарламалары - бұл белгілі бір ережелер бойынша жазылған компьютерге арналған командалар. Бұл ережелер синтаксис деп аталады. Python синтаксисі қарапайым, бірақ бұл сізге шынымен де күрделі және керемет бағдарламалар жазуға кедергі болмайды. Python-ды Google, Facebook, Instagram

және басқа көптеген компаниялар қолданады. Python бағдарламасымен мәтін бастапқы код деп аталады және кәдімгі мәтіндік файлға жазылады.

Қазіргі өмірге дербес компьютерлердің жаппай енгізілуіне байланысты олардың білім берудегі рөлі маңызды бола түсуде. Бұл тәжірибе жүргізуге арналған тақта, оқулық немесе көрнекі құрал сияқты таныс оқыту құралы. Бүгінгі таңда бағдарламалық өнімдердің ерекше түрі-оқу бағдарламалары кеңінен таралуда. Бұл бағдарламалардың саны мен әртүрлілігі өте үлкен. Компьютер мұғалімді алмастыра алады, ол оның көмекшісі, қызметкері бола алады деп ойламаңыз. Оқыту бағдарламаларының даму сипатын атап өткен жөн. Осындай бағдарламалармен жұмыс жасау кезінде студент назар аударуға, шешім қабылдауға мәжбүр болады, осылайша тәуелсіздік пен жауапкершілік дамиды, зерттелетін пәнге қызығушылық артады, логикалық ойлау дамиды.

«Жалпы білім беру ұйымдарына арналған жалпы білім беретін пәндердің, таңдау курстарының және факультативтердің үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 3 сәуірдегі № 115 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы 2018 жылғы 17 қазандағы № 576 бұйрығына сәйкес "Информатика" оқу пәнінің базалық білім мазмұны 6 сыныптан бастап "Алгоритмдер және программалау" бөлімі тек Python бағдарламалау тілін оқыту енгізілген.

Python бағдарламалау тілі - оқыту үшін ең жақсы және ыңғайлы тілдердің бірі болып саналады. Бағдарламалауды үйрену әрқашан тәртіпті, еңбекқорлықты, ізденуді қажет етеді. Python-ның басты артықшылығы синтаксисінің қарапайым болуында. Кемшіліктердің арасында күрделі синтаксисі бар тілдерге көшу кезінде бастаушы бағдарламашылар арасында туындайтын қиындықтарды атап өтуге болады.

Python серверлік әзірлеуде, AI, Big Data, білім беруде және ғылым саласындағы бағдарламалауда алдыңғы орынға ие. Веб-әзірлеуде де Python сұранысқа ие. Жалпы, Python белсенді қолданылатын басқа тілдерге жол бермейді. Яғни, ол жақын болашақта сұранысқа ие болады.

Қазақстан Республикасы мектептерінде оқу бағдарламаларын қолдану қазір ерте сатысында. Бұған бірқатар себептер бар. Осындай себептердің бірінші қатарында-көптеген мектептердің, колледждердің, лицейлердің, училищелердің, басқа да оқу орындарының материалдық жабдықталуының әлсіздігі бар. Барлық оқу орындары жеткілікті қуатты компьютерлердің қажетті санын, сондай-ақ қазіргі оқу процесінің мазмұны мен міндеттеріне сәйкес келетін бағдарламалық құралдарды сатып ала алмайды. Нарықта қол жетімді көптеген бағдарламалар, олардың шетелдік шығу тегіне байланысты, ағылшын тілінде сөйлейді, белгілі бір пәндер бойынша оқу орындарында қабылданған бағдарламаларға мүлдем қосылмаған және көбінесе компьютерлік ойындарды дамытудың нұсқалары болып табылады[4].

Дипломдық жобамыздың мақсатына сәйкес "Delphi 7.0" объектілі бағытталған бағдарламалау тілінде Python бағдаламалау тілін меңгеруге арналаған ақпараттық оқыту жүйесін құрылды. Келесі міндеттер толығымен орындалды:

- мектепте қолданылатын бағдарламалау тілдеріне салыстырмалы талдау жасау және Python бағдарламалау тілінің оны мектепте қолданудағы артықшылықтарын анықталды

- оқу бағдарламалары, олардың мақсаты мен оқу процесінде қолданылуы қарастырылды;
- Delphi 7.0" объектілі бағытталған бағдарламалау тілінде Python бағдаламалау тілін оқытуға арналағн жүйені жасау үшін бағдарламалық құралдар зерттелді;
- «Delphi 7.0" ортасында» Python бағдаламалау тілін оқыту жүйесі әзірленді;
- Талдықорған қаласы, №6 Макаренко орта мектебі, «Innoverse Taldyqorgan» жеке меншік мектебінде, Кербұлақ ауданы, Бостан ауылы, Н.Әлмұханбектов атындағы орта мектеп базасында оқу үрдісінде Python бағдаламалау тілін оқыту жүйесі оқыту бағдарламасын қолданудың тиімділігі қарастырылды.

Сонымен қатар дипломдық жұмыстың мақсатына жету және міндеттерді шешу үшін біз келесі іс-шараларды өткіздік:

1. Оқыту жүйелері туралы зерттелген әдебиеттер негізінде қолданбалы оқыту бағдарламалары нарығын дамыту перспективаларына талдау жүргізілді;
2. Пәндер курстарын заманауи мультимедиялық қамтамасыз ету қажеттілігі белгіленді;
3. Оқу бағдарламаларының үлгілері қаралды.

Дипломдық жобамыздың мақсатына сәйкес "Delphi 7.0" объектілі бағытталған бағдарламалау тілінде Python бағдаламалау тілін меңгеруге арналаған ақпараттық оқыту жүйесін құрылды. Келесі міндеттер толығымен орындалды.

Атап айтқанда, Delphi объектілі бағдарламалау тілінде информатика курсына Python бағдарламалау тілін үйрету ақпараттық оқыту жүйесін құру әдістемесі жасалды.

Оқу-әдістемелік әдебиеттерге жүргізілген талдау нәтижесінде мектепте бағдарламалау тілдерін оқытудың барған сайын өсіп келе жатқан маңыздылығы анықталды, атап айтқанда, информатика курсының дамуының әртүрлі кезеңдерінде қазіргі заманғы өзекті бағдарламалау тілдеріне көшу болды. Қазіргі уақытта оқушылардың оқуы үшін қол жетімді және IT саласының мамандарына кәсіби мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін бағдарламалаудың өзекті тілдеріне Python тілі жатады. Заманауи білім беру технологиялары Python бағдарламалау тілін үйрену әдістемесінде. Оқытудың әдістемелік жүйесінің барлық компоненттері іске асырылған. Осылайша, қорытынды біліктілік жұмысында қойылған міндеттер сәтті шешілді деп айтуға болады. Бұл ақпараттық оқыту жүйесінің нәтижесі оқу процесіне енгізілді [5].

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Автоматизация построения тренажеров и обучающих систем / В. Д. Самойлов, В.П. Березников, А.П. Писаренко, С.И. Сметана. - Киев: Наукова думка, 1989. - 200 с.
2. Башмаков А.И. Разработка компьютерных учебников и обучающих систем / А.И. Башмаков. - М.: Филинь, 2003. - 616 с.
3. Башмаков И.А. Организация дистанционного обучения с использованием компьютерных учебников // Международный форум информатизации-96: тезисы докладов международной конференции "Информационные средства и технологии" / И.А. Башмаков. - М.: Станкин, 1996. - С. 20-25.
4. Булгаков М.В. Инструментальные системы для разработки обучающих программ / М.В. Булгаков, Е.Е. Якивчук. - М.: МГТУ, 1994. - 264 с.
5. Булгаков М.В. Технологические аспекты создания компьютерных обучающих программ / М.В. Булгаков, А.Е. Пушкин, С.С. Фомин. - М.: МГТУ, 1994. - 316 с.

УДК 74.262.8

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ ОБНОВЛЕННОЙ ШКОЛЬНОЙ БИОЛОГИИ ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ РЕСУРСОВ ЭЛЕКТРОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Укушева Т.К., магистр биологии, ст. преподаватель,

Атабаева А.М., магистр экологии, ст.преподаватель

Жетысуский университет им. И. Жансугурова, г.Талдыкорган

E-mail: ukushevatolkyn@mail.ru, ainur_atabaeva@bk.ru

В статье рассматривается использование электронных образовательных ресурсов позволяющих сформировать у учащихся специальные компетенции, глубоко усвоив основные биологические понятия и применяя их на практике в различных видах

деятельности, овладев алгоритмом, формулированием, выбором, анализом, оценкой, систематизацией, обобщением информации с помощью информационных технологий.

Ключевые слова: технологии, знания, изображения, компьютер, эффективность, навыки, умения.

Мақалада негізгі биологиялық ұғымдарды терең меңгеріп, оларды іс-әрекеттің әртүрлі түрлерінде практикада қолдана отырып, ақпараттық технологияларды қолдана отырып, алгоритмді, тұжырымдауды, таңдауды, талдауды, бағалауды, жүйелеуді, ақпаратты жалпылауды игере отырып, студенттерде арнайы құзіреттіліктерді қалыптастыруға мүмкіндік беретін электрондық білім беру ресурстарын пайдалану қарастырылады.

Тірек сөздер: технология, білім, сурет, компьютер, тиімділік, дағдылар, іскерліктер.

The article considers the use of electronic educational resources that allow you to deeply master the basic biological concepts, apply them in practice in various types of activities, apply information technologies, algorithmize, formulate, select, analyze, evaluate, systematize, summarize information, and form students' special rights.

Keywords: technology, education, image, computer, efficiency, crisis, business.

В целях повышения эффективности обновленного обучения биологии в школе - следует применять специальные методы информационной работы, педагогических технологий, программных и аппаратных средств (кинотеатр, технологии звука и видео, компьютеры, сети телекоммуникации).

Эффективность обучения биологии по обновленной школьной программы - это создание новых возможностей образования (изменение педагогической деятельности), обучение с визуальной информацией в виде видео, фотографий, схем, изображений и в виде визуального изображения и информации по качеству оценки знаний, дополнение информационной технологий для формирования в учебно-воспитательном процессе всесторонне развитой личности ученика.

Основной задачей информатизации образования является «повышение уровня подготовленности в информационном обществе, полноценное и эффективное взаимодействие студентов в общественной и профессиональной деятельности».

Отличительной особенностью системы образования является следующее:

- Использование потребителя;

- В результате быть разработчиком информационных технологий в различных областях.

Не смотря на возможности компьютера нельзя оценивать слишком высоко, потому что доставка информации – это не только доставка культуры и знаний, но и эффективных информационных технологий, поэтому преподавателям необходимо применять информационные технологии только как дополнительный инструмент [1,2].

Главным результатом обучения обновленной школы является трансформация индивидуальной картины мира через научно - биологическое познание взаимодействия природы и общества. Основными особенностями современного процесса обучения являются личностно-ориентированное обучение, направленное на саморазвитие и воспитание учащихся из традиционного обучения.

На протяжении многих лет главной целью школьной биологии было освоение основ биологии. Но в связи с большим количеством областей знаний биология становится все более сложной для полного решения вышеназванных задач. Поэтому наблюдается эффективность электронных образовательных ресурсов в освоении образовательных областей биологии.

При прохождении курсов биологии клеточная биология, сравнение органов дыхания, выделения в различных органах, формирование представления о тканях без помощи наглядного материала учащимся становится трудно объяснить и донести.

Существуют компьютерные программы «3ds max», «Macromedia Flash», «Flipbook», позволяющие освоить их, обобщить и проверить полученные знания. С их помощью можно сравнить строение, строение клетки, две разные клетки, рассмотреть строение различных групп тканей у животных и растений, сравнить дыхательные, выделительные системы растений и животных, строение отдельных органов, увидеть особенности. Таким образом, учащиеся смогут углубленно овладеть теоретическими знаниями [3].

Электронные образовательные ресурсы позволяют обучающимся посредством наглядных материалов: аудио-и видеоматериалов, схем, таблиц, дополнительных интегрированных слайдов, рисунков осуществлять учебные цели в соответствии с требованиями обновленного содержания школьной биологии, углублять познавательную активность учащихся, получать дополнительную информацию о достижениях и трудах данных ученых, развивать интеллект.

Главной целью инновационных технологий образования является подготовка человека к жизни в постоянно меняющемся и развивающемся обществе, формирование у него способностей к саморазвитию. Сущность такого обучения состоит в ориентации учебного процесса на потенциальные возможности человека и их реализацию. Образование должно развивать механизмы инновационной деятельности, находить творческие способы решения жизненно важных проблем, способствовать превращению творчества в норму повседневной жизни человека, которая применима во всех сферах его деятельности [4].

У школьников, которые активно работают с компьютером, формируется более высокий уровень самообразовательных навыков, умений ориентироваться в потоке информации, умение выделять главное. В работе учителя можно использовать метод проектов. В ходе выполнения проекта школьники учатся самостоятельно приобретать знания, получают опыт познавательной и учебной деятельности. Уроки-проекты дают возможность снять перегрузки с младших школьников. Метод проектов в школе требует интеграции знаний учеников в различных предметных областях. На различных уроках и самостоятельно дома или во внеклассной работе выполняются задания, предложенные учителем или придуманные самими учениками. Это могут быть и наблюдения за окружающим миром, и рисование увиденного, и составление рассказов, загадок. Проект дает учащимся опыт поиска информации, практического применения самообразования, саморазвития, самореализации и самоанализа своей деятельности. Проекты направлены на сбор информации о каком-либо объекте, ее анализ, обобщение.

Интересно и динамично проходят уроки-презентации, когда весь ход урока представлен в виде презентаций-слайдов. Здесь можно и объяснить новый материал, и закрепить пройденный материал, а также выполнить домашнее задание. Чаще всего это создание презентаций в облачных технологиях. Это дает возможность работы целому классу, быстрой проверки учителем и творческого подхода к выполнению работы. Применение ИКТ позволяет создать эмоциональный настрой и развить эмоциональный интерес к предмету, организовать самостоятельную работу учащихся, реализовать дифференцированный подход, развивать творческий потенциал учащихся, логическое мышление, навыки самоконтроля, обеспечить учащихся учебно-методическими материалами, дидактическими и раздаточными средствами обучения и контроля знаний [5].

На современном этапе в учебный процесс любой средней школы внедряются электронные учебники, состоящие из гипертекста, мультимедийных средств обучения в динамическом состоянии, тестовых заданий для проверки знаний учащихся, справочных словарей, электронных учебников. Анализ данных, собранных в ходе исследования, показал, что широкое использование учебных и тестовых программ в ходе занятий не только повышает интерес учащихся, но и повышает их успеваемость. Такие электронные средства обучения, созданные в специальной программной среде, позволяют каждому ученику, независимо от уровня подготовки, активно включаться в учебный процесс,

самостоятельно получать интенсивные знания, контролировать полученные знания и самостоятельно оценивать результаты. Ориентированные на деятельность учащихся, анализ необходимой информации, подведение итогов, контрольное оценивание полученных знаний и сформированных деловых навыков, консультирование и ориентация на допущенные ошибки, интерактивные электронные учебники с механизмами, позволяющими ученику повторно выполнить заданное задание, могут выполнять некоторые функции учителя биологии.

В различных источниках приводятся следующие определения об электронных учебниках:

- это гармоничный набор графической, текстовой, цифровой, голосовой, музыкальной, видео-фото и другой информации, а также облачных документов пользователя, созданный в специальной программной среде. Электронные издания могут быть записаны на любых электронных носителях, таких как магнитные ленты, DVD, CD-R, CD-1, CD+ оптические диски, а также опубликованы на просторах интернета.

- систематизированный мультимедийный учебный материал, обеспечивающий активное получение знаний, формирование общих и специальных деловых навыков через творческий поиск учащимися и обучающимися, соответствующих любой научно-практической области знаний. Электронные учебные издания должны отличаться полнотой охватываемой информации, качеством методических механизмов и способов исполнения, наглядностью, наличием логически связанных между собой учебных материалов и высоким уровнем художественно-образного исполнения.

- учебное издание, обеспеченное систематизированными механизмами получения, проверки, оценки знаний, соответствующих государственному стандарту и учебной программе изучаемой дисциплины или ее разделов.

- это текст, представленный в электронном виде, состоящий из нескольких ступеней и снабженный разветвленной системой связи, позволяющей оперативно переходить от одной ее части к другой.

В качестве первого уровня биологического мышления мы исходили из знаний, полученных учащимися по ранее пройденным темам: «экосистемы», «систематизация живых организмов», «клеточная биология», «транспорт веществ», «питание живых организмов», «дыхание и выделение». На этом уровне развития, сосредоточились на определении степени закрепления знаний, полученных учащимися по теме строения клеток, дыхания и выделения.

С целью определения уровня развития биологического мышления учащихся 7 класса во время педагогической практики студента 4 курса Адамбаевой Айжан в Интеллектуальной школы Назарбаев г.Талдыкорган по показателям, определяющим правильность выполнения заданий, были включены в письменные контрольные работы следующие задания:

- 1) перечислите виды экологической сукцессии и дайте характеристику. Запиши различия видов сукцессии;

- 2) Дайте характеристику особенностям внешнего строения позвоночных и беспозвоночных животных;

- 3) запиши различия и сходства строения клеток растений и животных;

- 4) сравнить проводящие пучки, осуществляющие транспортировку веществ в растениях;

- 5) сравнивать процессы фотосинтеза и дыхания, обобщать мысли по результатам;

- 6) определи место процессов дыхания и выделения в жизни живых организмов;

- 7) запиши органы дыхания и выделения и выпиши продукты выделения.

Если более половины учащихся дали правильные ответы и смогли выполнить письменную контрольную работу, соответствующую второму уровню биологического мышления, то считаем, что предложенная методика изучения биологического материала в курсе биологии в 7 классе является эффективной.

По заданиям 1-2 мы определили коэффициент их правильности. Для 3-го задания вместе с коэффициентом его правильности определялся коэффициент осознанного выполнения задания. В задании 4 показано, что проводящие пучки, осуществляющие транспортировку заданных веществ, могут выполнять без затруднений.

Необходимость обоснования правильного ответа при выполнении последних 3-х заданий вызвала немалые трудности. В выполнении задания приняли участие 72 ученика 7а, 7б, 7с классов. 51 или 73,5% учащихся, принявших участие в выполнении задания, в основном дали правильные объяснения. Свои решения не смогли полностью объяснить 21 ученик или 26,5% всех учащихся, принявших участие в выполнении тестовых заданий.

Технические возможности современных компьютерных средств позволили нам в процессе обучения биологии в школе изменить методы и содержание изучения биологического материала с учетом развития школьников с основными целями обучения, т.:

- 1) действующая программа расширена как по объему, так и по содержанию;
- 2) изменена последовательность рассмотрения представлений о биологических процессах и явлениях;
- 3) с учетом возможностей обучения биологии на основе преобразования содержания обучения;
- 4) проведение практических рабочих занятий с использованием компьютеров.

Практические и самостоятельные работы с использованием компьютера проводились по плану: вводная беседа; определение актуальности работы; дача указаний; выполнение учащимися практической и самостоятельной работы; анализ результатов при выполнении работы; обобщение урока.

Использование электронных образовательных ресурсов позволяет сформировать у учащихся специальные компетенции, глубоко усвоив основные биологические понятия и применяя их на практике в различных видах деятельности, овладев алгоритмом, формулированием, выбором, анализом, оценкой, систематизацией, обобщением информации с помощью информационных технологий.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Колеченко А. К. Энциклопедия педагогических технологий: пособие для преподавателей. СПб.: КАРО, 2014.-450с.
2. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования М., Дрофа, 2013.-270с.
3. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. М., Народное образование, 2013.-267с.
4. Ксенозова Г.Ю. Перспективные школьные технологии. - М.: Педагогическое общество России, 2000. – 224с.
5. Ставрова О.Б. Современный урок технологии с применением компьютера / М.: Школьная пресса, 2004. -195с.

ӘОЖ 811.512.122

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЙЛЕУ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Чатбай Т., Қазақ тілі мен әдебиеті мамандығының 1 курс магистранты,

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: chatbaytogzhan@mail.ru

Қазақ тілі мен әдебиеті сабағында мектеп оқушыларының қазақ тіліне тән дыбыстарды дұрыс айта білу мен қатар әдеби шығарманы дұрыс оқып, әңгімелеп беруге,

сауатты жазуға, бір-бірімен сөйлесе білуге, сөйлеу дағдыларын қалыптастыру жолдары қарастырылған.

Кілт сөздер: сөйлеу, әңгіме, диалог, оқушы, тіл, коммуникатив, тәрбие т.б.

На уроках казахского языка и литературы предусмотрено формирование у школьников умения правильно произносить звуки, характерные для казахского языка, а также правильно читать и рассказывать литературные произведения, грамотно писать, общаться друг с другом, формировать речевые навыки.

Ключевые слова: речь, беседа, диалог, ученик, язык, коммуникатив, воспитание и др.

The lessons of the Kazakh language and literature provide for the formation of students' ability to correctly pronounce sounds characteristic of the Kazakh language, as well as correctly read and tell literary works, write correctly, communicate with each other, and form speech skills.

Key words: speech, conversation, dialogue, student, language, communication, education, etc.

Сөйлеу әрекетінің жан-жақты ғылыми тұрғыдан зерттелуі тіл білімінде ХХ ғасырдан бастау алады. Тіл білімі үшін сөйлеу әрекетін зерттеу үлкен мәселелердің бірі екендігін швед лингвисті Фердинанд де Соссюр алғаш болып көрсетті. Қазақстандық ғалымдардан: Т.А.Аяпова, Э.Д.Сүлейменова, Ф.Ш.Оразбаева т.б: «Сөйлеу әрекеті дегеніміз-үздіксіз үрдіс және ол сөйлеу үрдісі мен тыңдаудан тұрады», деген, ал Т.Аяпова «Адам баласының сөйлеуі-баланың алғашқы сөйлеуі және тілдік ортада түсінуі, белгілі бір жағдаятқа байланысты, мақсатты, қажетті болып табылатындығын айқындайды», - деді [1].

Тілдің қарым-қатынас қызметі жеке бірліктер түрінде емес, өзара хабар алысатын саналы әрекет түрінде жүзеге асатыны белгілі. Сондықтан тілдің әртүрлі деңгейіндегі тілдік бірліктердің ерекшеліктері, сөйлеудің коммуникативті түрлері, сөйлесімдер мен мәтіндердің коммуникативтілігіне негіз болып отыр. Қоғам талабына сай қазақ тілін оқытуда берілетін білім мазмұны мен оқыту әдістерін жаңалау қажет ететіндігі айқындалды. Ондағы мақсат оқушыларды қарапайым болса да өз ойларын еркін жеткізіп қана қоймай, өзара тіл табысып, пікір алысуға үйрету, себебі жалпыға білім беретін орта мектеп білімнің негізгі мақсаты оқушының қазақ тілінде сөйлеу қабілетін жетілдіру. Соңғы жылдардағы тілші, әдіскер ғалымдардың зерттеу жұмыстарының нәтижесіне сүйенсек, мектеп оқушыларының көпшілігінің сөздік қоры жұтаң, сөз тіркестерін, сөйлем және мәтін құрауда дәрменсіздік танытатындығын, ойын жүйелі түрде жеткізе алмайтындығын, ауызша сөйлеу дағдысының төмендігін байқауға болады деген пікірді тілге тиек етіп отыр.

Қазақ тілі сабағында оқушылардың сөйлеу дағдысын дамытып оқытудағы басты мақсат – оқушылардың сөздік қорын молайту, қазақ тіліне тән дыбыстарды дұрыс оқып, айта білуге, сауатты жазуға, бір-бірімен сөйлесе білуге, оқығанын, көргенін, естігенін қысқаша әңгімелеп бере білуге дағдыландыру, ойын анық жеткізе алатындай дәрежеге жеткізу, сабаққа деген ынталылығын арттыру, әр тақырыпты олардың санасына жете түсіндіру [2].

Оқу-тәрбие жұмысының негізі – сабақ. Сабақ-оқытудың барлық кезеңінде мұғалім мен баланың бірлесіп істейтін тиімді әдістерінің жүйесінен тұрады. Оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, өз бетінше білімін толықтыруға дағдыландыру сияқты жұмыстар сабақ барысында жүзеге асырылады. Оқушылардың тіл байлығын молайту үшін сабақта әр түрлі әдіс-тәсілдерді тиімді қолдана отырып, жаңа технологиялардың элементтерін қолдану. Сабақта қолданылатын мәтін мен жаттығулар балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес келуінің маңызы зор. Оқушылардың ойлау, сөйлеу дағдыларын қалыптастыру, сөздік қорын молайту – әр сабақтың басты міндеті болып табылады.

Мәтінмен жұмыс істеу барысында, оқушыларды жаңа сөздермен таныстырып, ойын дұрыс айта білуге, сұрақтарды дұрыс қоя білуге, берілген сұрақты түсініп, нақты жауап беруді үйретуге тырысамыз. Мәтінде кездесетін таныс сөздермен, сөз тіркестермен және меңгерілген жаңа сөздермен сөйлем құрастыруға, әңгімелей білуге дағдыландырамын. Әр

сыныпта электрондық құралдардың көмегімен, интерактивті тақтамен оқушылардың белсенділіктерін арттыра отырып, тақырыптар бойынша әр түрлі тест сауалдарын қолданып, жарыс, ойын сабақтарын өткіземіз.

Қазіргі таңда оқушылардың сөйлеу тілін дамытуда диалогтың берері мол. Ауызекі сөйлеу әдісінің бірі – диалог арқылы дамыту. Диалог құру үшін белгілі бір тақырыпты оқуға байланысты оқушының сөздік қорын дамыту, жаңа сөздерді үйретіп, мағынасын түсіндіре отырып, оларды жасалу формаларын меңгертіп, сөйлем құрауға үйрету, сөз бен сөзді байланыстыруға, ауызша ойларын жүйелі айтуға, әңгімелеуге жаттықтыру керек. Сол кезде ғана оқушы диалог құру кезінде сауатты сөйлеуге, қазақ тілінің грамматикасын ескере отырып, диалогты дұрыс құруға тырысады. Ауызекі сөйлесу оқушының тілін дамытады. Мұғалім сабаққа кіргеннен бастап алдында отырған оқушылармен сөйлесуі осы кезден бастап оқушылармен сөйлесіп (тіл алмасуының) процессі басталады. Оқушыларға белгілі бір ортақ тақырып беру арқылы кері байланыс жауап алуы, диалогтың құрылуы арқылы ауызекі сөйлесуге үйретеміз. Ал осы ауызекі сөйлесуіміздің өзі сол оқушылардан жауап алу арқылы жүзеге асырылады. Сөйлеу тілін қалыптастыруда сөздер мен сөз тіркестерінің қолдану аясын ескеру керек. Сөздер мен сөз тіркестерінің қолданылуының, сөз тіркестері арқылы сөйлем құрастыруды, тұрақты сөз тіркестерін қолдану ауызекі сөйлеу тілін дамытуда тиімді әдістер болып отыр [3].

Ахмет Байтұрсынов қазақ елінің болашағына бей жай қарамай алдағы уақытта балалардың білім алуын ойлаған біртуар азаматымыз. Ахмет Байтұрсынов өзінің бастауыш мектепке арналған оқулықтарында қазақ тілін оқыту әдістемесінде оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, бастауыш мектеп оқушыларының ауызша сөйлеу дағдыларын қалыптастыруда өзіндік әдістерді көрсетті. Сондай-ақ, Ахмет Байтұрсынұлының қазіргі әдістемеде білім алушының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру, дамыту мақсатында сөйлеу әрекеттерінің 4 түрі (жазылым, оқылым, айтылым, тыңдалым) арқылы тілді меңгертудің әдістері жайындағы тұжырымдарын негізге алуға болады. Ғалым «үйретуді» өнер деп бағалайды. «Үйрету өнер болған соң, ана тілін үйрету – бұл да өнер. Олай болса өнерлерде болған сындар мұнда болмақ» – дегені сөзсіз ақиқат. Әдіскер тіл үйретуге мыналарды жатқызады: 1) **оқылым** – оқу үйрету; 2) **жазылым** – жазу үйрету; 3) **айтылым** – сөйлеу үйрету [4].

Сөйлеу әрекетінің төрт түрі Ахмет Байтұрсынұлының «Оқу құралының» өн бойында кездеседі. Мәселен, **оқылым** әрекеті буындап оқу, тұтас оқу арқылы; **жазылым** әрекеті сөздерді буындау, тасымалдау, көшіру, құрастыру, сөзден сөз тудыру арқылы; **айтылым** әрекеті сұрақтарға жауап беру арқылы; **тыңдалым** әрекеті жаңылтпаштарды есте сақтап, жатқа жазу арқылы жүзеге асырылатынының көрсетті. Қазақ халқының дүниетанымына үңіліп қарасақ, мақал-мәтелдер, айтыс өнері, жыраулық өнер, шешендік, тіл байлығын қастерлеу сияқты тағылымдар атадан балаға мирас болып жеткен.

Танымдық құзыреттілікті қалыптастыру үшін осындай халықтың баға жетпес құндылықтарын тіл үйретуде орынды пайдаланудың нәтижесі зор. Сыныпта қазақ тілін еркін меңгерту үшін сөз мәйегін, яғни, мақал-мәтелдерді сөйлесімде қолдану жолдарын үйрету әдістемесі әлі де даму үстінде. Оқушыларойын еркін әрі тиянақты жеткізу үшін сөйлемдерді әрлеп, мақал-мәтелдерді орынды қолданып үйренулері қажет. Әрбір мақал-мәтелден өмір тұжырымдарын, философиялық, даналық ойларды байқауға болады. Осылар арқылы оқушы дүниетанымы кеңейіп, сол халықтың тілін үйренуге құштарлығы артады. Қазақ халқы мақал-мәтелдерді белгілі бір шешім қабылдауда, ой тоқтамына келтіруде, уәжге дәлел ретінде және шешен сөйлеу үшін қолданып отырған. Рухани ойдың байлығын тіл байлығы арқылы көрсетуге болады. Халықтың даналық сөздерінің мағынасын терең меңгерген студенттің тіл байлығы артып, шешен сөйлеуге машықтанады. Сондықтан дүниетанымды кеңейту арқылы көркем, мәнерлеп сөйлеуге үйретеді екенбіз. Оқушылардың қазақ тілінде еркін сөйлеуге үйрету барысында мақал-мәтелдерді орынды қолдануға үйретудің маңызы зор. Ол үшін мақал-мәтелдердің айтайын деген түпкі ойын

табуды алғашқы сабақтардан үйрету керек. Содан кейін барып, «Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні» ретінде

Тиісті мақал-мәтелдерді іріктеп алып, айтайын деген ойын қысқа да нұсқа түрде жеткізуге арналған жұмыс түрлері орындалады.

Оқушыны мәнерлеп сөйлеуге үйрету барысында оның сыртқы формасына ғана мән бермеуіміз керек. Сабақ барысында тақтаға мақал-мәтелдер беріліп, олардың көтеріп отырған тақырыбын анықтауға арналған жұмыстар жүргізіледі. Мақал-мәтелдерді үйрету арқылы оқушылардың сөздік қорын байытуға болады. Қорыта айтқанда, оқушы тілінде кемшілік болмай, оның дұрыс сөйлеуі, жүйелі сөйлеудің оқушыда қалыптасуы мұғалім жұмысына тікелей байланысты. Сондықтан оқушы тілінің дұрыс дамуын мұғалім қалыптастырады. Мұғалім оқушының қалай сөйлегенін үнемі қадағалап, оған дұрыс сөйлеудің үлгісін көрсетіп отырса, қатесін уақытында түзетіп отырса, оқушыны дұрыс сөйлеуге үйрете аламыз. Оқушылардағы ауызекі сөйлеуді қалыптастыру үшін оқушы әр сабақ барсында жаңа білім алып қоюмен ғана шектелмей, өз бетінше ізденіп, талдап, пікір таластыру деңгейіне жетіп, даму біліктілігін жетілдіріп отыруы қажет. Сонда ғана оқушы ауызекі сөйлеу мақсатына жете алады деп білеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Аяпова Танат Танирбердиевна Ауарова. Қазақ тілі [Текст]: оқу құралы / Т.Т. Аяпова. - Алматы: Ана тілі, 2013. - 384 с.
2. Қазақстан Республикасының 2017 жылға дейінгі білім беру тұжырымдамасы // Қазақстан жоғары мектебі. 2017 ж № 1.
3. Тіл жұмсар. Сөйлеу, оқу, жазу тілін жұмыс тәжірибесі арқылы танытатын бірінші кітап.- Қызылорда, 1928-46 б.
4. Байтұрсынов А. Тіл тағылымы. А: Санат-1992-448 бет.
5. Аяпова Танат Танирбердиевна. Қазақ тілі. «Мұғалім кітабы»-Алматы. «Ғылым» 1998жыл.

МАЗМҰНЫ СОДЕРЖАНИЕ CONTENT

Калдияров Д. А. ПРИВЕТСТВЕННОЕ СЛОВО	3
Smagulov E. Zh., Yesseikyzy A. METHODS OF PREPARING STUDENTS-MATHEMATICIANS TO GUIDE THE DEVELOPMENT OF LOGICAL THINKING OF STUDENTS	4
Абдімомын Ж. ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ОЙ-ПІКІРЛЕР	9
Агеенко В. В. АГРОХИМИЧЕСКОЕ ОБСЛЕДОВАНИЕ ПОЧВЫ И УРОЖАЙНОСТЬ ЗЕРНОВЫХ КУЛЬТУР (НА ПРИМЕРЕ ИП «АГЕЕНКО»)	11
Әнуарбек А. А. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ӨНДІРІС ЖӘНЕ ТҰТЫНУ ҚАЛДЫҚТАРЫН БАСҚАРУДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ТЕТІГІ	14
Әшірақын Д. А. ҚОРШАҒАН ТАБИҒИ ОРТАҒА КЕЛТІРІЛГЕН ЗИЯННЫҢ АЛДЫН АЛУ БОЙЫНША ЭКОЛОГИЯЛЫҚ САҚТАНДЫРУДЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	19
Байжуманов Б. К. 12-13 ЖАСАР ФУТБОЛШЫЛАРДЫҢ ШАПШАҢДЫҚ-КҮШ ҚАСИЕТТЕРІНІҢ ӨЗГЕРУ ДИНАМИКАСЫН ЗЕРТТЕУ	23
Бақтыбай К. М. КОМПЛЕКС МЕРОПРИЯТИЙ ПОВЫШАЮЩИХ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОРГАНИЗАЦИИ ТРУДА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ	30
Бақтыбай К. М. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЕ ПЕРСОНАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЯ	35
Дакварқызы У. МИКРОКРЕДИТТЕУ ЕЛДЕГІ КӘСІПКЕРЛІКТІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІНЕ ЫҚПАЛ ЕТУ ТЕТІГІ РЕТІНДЕГІ РӨЛІ	38
Дауренбекова Ш.Ж., Оксикбаев Б.К., Кабдрахманова А.К. ӘЛЕМ ФЛОРАСЫ МЕН ФАУНАСЫ ПӘНІ БОЙЫНША ЭЛЕКТРОНДЫҚ ОҚУЛЫҚТАРДЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ КӨПТІЛДІ ТОПТАРҒА ЕНГІЗУ	41
Ділдебай А. МАТЕМАТИКАЛЫҚ ПӘНДЕР БОЙЫНША ӨЗІНДІК ЖҰМЫСТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫ ЖЕТІЛДІРУ	47

Дүйсен А.Д. МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІ ДАҒДЫЛАРЫН ОЙЫН АРҚЫЛЫ ДАМУЫ	53
Ермекбай Ә. Ы.АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАЛАРЫНДАҒЫ НЕГІЗГІ ИДЕЯЛАР	57
Есбергенова Г. Б., Сейилбаева Ж. Ж., БОЛАШАҚ МАМАНДАРЫДЫҢ КӘСІБИ ӨЗІН-ӨЗІ ДАМУЫ ҮШІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІК ӘСЕРІ	60
Ескендилов К. Б. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ МАТЕМАТИКИ В ВУЗЕ	64
Ескендилов К. Б., Жанатов А., Нурбекова А., Әкім М. МАТЕМАТИКА ПӘНІН ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	71
Жақпаев Қ. Р. ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН КЕМШІЛІКТЕРІ	75
Жасузакова А.А., Жакупбекова А.Ж. ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН КЕМШІЛІКТЕРІ	77
Жексембекова С. С. ЖОО-ДА МАТЕМАТИКАНЫ ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ ЖОБА ӘДІСІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ЗИЯТКЕРЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	80
Забиева К. Қ. ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕГІ «АҚПАРАТТЫҚ МӘДЕНИЕТ ОРТАЛЫҒЫ»	86
Зайтбекова Р. ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУДА МӘТІНМЕН ЖҰМЫСТЫҢ МАҢЫЗЫ	91
Землянухин И. П. ЗНАЧЕНИЕ РОБОТОТЕХНИКИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ	97
Ибраева С. Н., Бескенова Г. ОРТА МЕКТЕПТЕ МАТЕМАТИКА ЕСЕПТЕРІН ШЕШУДІҢ ЖАЛПЫ ӘДІСТЕРІ	103
Кадирбаева Р. И., Амирбекулы А., Джаманкараева М. А. ОПРЕДЕЛЕНИЕ И ОБОСНОВАНИЕ ПРИНЦИПОВ И УСЛОВИЙ ПРИМЕНЕНИЯ ОНЛАЙН-КУРСОВ НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИИ СМЕШАННОГО ОБУЧЕНИЯ	107

Кадирбаева Р. И., Оспанов Е. Б. ФОРМИРОВАНИЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПРАВДОПОДОБНОГО РАССУЖДЕНИЯ В КОГНИТИВНОМ ОБУЧЕНИИ КАК СПОСОБ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ	112
Койшыбекова А. К. ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА МАТЕМАТИКАЛЫҚ ПӘНДЕР БОЙЫНША ӨЗІНДІК ЖҰМЫСТАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ	118
Қадырбаева Б. А. БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫ ОҚЫТУ МЕН БІЛІМІН БАҒАЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	122
Лим В. С. ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ МАТЕМАТИКИ В УСЛОВИЯХ ПОЛИЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	125
Мамилина С. К., Ырымтай А. Ж. БАЛАЛАРДЫҢ ҚОҒАМДЫҚ ҰЙЫМДАРЫНЫҢ ДАМЫП ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ АЛҒЫШАРТТАРЫ	129
Маратова А. А. АЙМАҚТЫҢ АЗЫҚТЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК – ЭКОНОМИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	133
Молбаева Н. Қ. ҚАЗАҚСТАН МЕН ПОЛЬШАДАҒЫ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ	137
Мырзабекова Ш. У. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ТАБИҒАТ ҚҰБЫЛЫСТАРЫН ТАНЫСТЫРУ	146
Мухитова С. Ш. ИНТЕГРИРОВАННЫЕ УРОКИ ХИМИИ С АНГЛИЙСКИМ ЯЗЫКОМ	150
Нұрбосынова А. А., Керейбаева Д. А., Керімжан А. А. 3D ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ, ОЛАРДЫ ҚОЛДАНУ САЛАЛАРЫ ЖӘНЕ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ	155
Оксикбаев Б. Қ., Сердалин А. Н. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНОГО ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЛЯ ЛАБОРАТОРНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ПЕРИОД ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В ШКОЛАХ	158
Өмірхан С., Мадетұлы А., Сұлтанова А. МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАРДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ	162

Смакова М. Р. САЛЫСТЫРУ ТЕОРИЯСЫНЫҢ МЕКТЕП МАТЕМАТИКАСЫНДАҒЫ ҚОЛДАНЫСТАРЫ ТУРАЛЫ	166
Солтанбек А. ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ КЕЗІНДЕ БІЛІМ БЕРУ ПЛАТФОРМАЛАР АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ БАҒАЛАУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ТЕТІКТЕРІ	170
Тайжігітова М. С. ҚАШЫҚТЫҚТАН БІЛІМ БЕРУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУДА АКТ-НЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ, ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	173
Таубалдиева Ж., Акхожин С. А. ХОРМЕН ӘН АЙТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ	177
Токтасынов Е. С. ДИРЕКТИВА МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ОХРАНЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД	181
Токтасынов Е. С. МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ОХРАНЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД	185
Тұрарбекова Н. Қ., Ынтымак І., Тузбаева А. Т. РҮТНОН БАҒДАРЛАМАЛАУ ТІЛІН МЕҢГЕРУГЕ АРНАЛҒАН АҚПАРАТТЫҚ ОҚЫТУ ЖҮЙЕСІН ҚҰРУ ӘДІСТЕМЕСІ	188
Укушева Т.К., Атабаева А.М. ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ ОБНОВЛЕННОЙ ШКОЛЬНОЙ БИОЛОГИИ ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ РЕСУРСОВ ЭЛЕКТРОННОГО ОБУЧЕНИЯ	192
Чатбай Т. ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЙЛЕУ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	196

**«ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚИТУ: ОҚУ ҮРДСІНДЕГІ ЗАМАНАУИ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР
(МӘСЕЛЕЛЕР, ТӘЖІРИБЕСІ)»**

атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік (онлайн) конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической онлайн-конференции

**«ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ: СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ
(ПРОБЛЕМЫ, ОПЫТ) В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ»**

MATERIALS

of the international scientific and practical online conference

**«DISTANCE LEARNING: MODERN APPROACHES (PROBLEMS, EXPERIENCE)
IN THE EDUCATIONAL PROCESS»**

Компьютерлік қалыптаушы – Жепенова Г.М.
Мұқабының дизайні – Дубекова Н.М.

(Тапсырыс беруші файлынан басылды)

Басуға қол қойылды 15.06.2021 ж.

Өріп түрі «Times New Roman». Қалыбы 60x84/8. SvetoCopy қағазы
Таралымы 20 дана. Ш.т.б. 25.5. Тапсырыс № 00359

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Имидждік саясат орталығы
040009, Талдықорған, Жансүгіров көшесі, 187а

(Распечатано с файла заказчика)

Подписано в печать 15.06.2021 г.

Гарнитура «Times New Roman». Формат 60x84/8. Бумага SvetoCopy.
Тираж 20 экз. У.п.л. 25.5. Заказ № 00359

Жетысуский университет им. И. Жансугурова, Центр имиджевой политики
040009, Талдыкорған, ул. Жансугурова, 187а